

AZƏRBAYCAN

6-7'2023

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Vüsal NURU

Şöbə müdirləri: Məmməd ORUC,
Qəşəm NƏCƏFZADƏ,
Mübariz CƏFƏRLİ

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-2834
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

12.06.2023

Sifariş 1295

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

12 çap vərəqi

16 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
sudabe334@mail.ru
www.azyb.az

Qiyməti

2 manat

**Bakı şəhəri, "Azərbaycan"
nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

Müəllifin fikirləri redaksiyanın mövqeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər.

BU SAYIMIZDA:

HEYDƏR ƏLİYEV- 100

ELNARƏ AKİMOVA – Heydər Əliyevlə başlanan Vətən və dövlətçilik məfkurəsinin intibahı	4
MƏMMƏD ORUC – Təməl	27

“AZƏRBAYCAN” – 100

RƏŞİD FAXRALI – Sevə-sevə oxumuşuq, oxuya-oxuya sevirik	30
SÜDABƏ AĞABALAYEVA – Yüz ilin birinciləri. Mirzə İbrahimov	135
MİRZƏ İBRAHİMOV – Ədəbiyyatımızın beşiyi (Retro)	141

POEZİYA

RƏŞİD FAXRALI – Şeirlər-32; AĞASƏFA – Şeirlər-81; İSMAYIL İMANZADƏ – Şeirlər-113; AĞAMİR CAVAD – Şeirlər-117; ZAHİD ƏZİZ – Şeirlər-143; RAHİL MƏMMƏD – Şeirlər-148; İBRAHİM İBRAHİMLİ – Şeirlər-160	
---	--

NİGAR RƏFİBƏYLİ – 110

ARİFƏ HEYDƏROVA – Yeksək nəcabətin möhtəşəm abidəsi	43
---	----

XATİRƏLƏR, DUYĞULAR

NAMAZƏLİ MUSTAFAYEV – Ukraynalı bakılı	50
ALEKSANDR BAKUMENKO – Şairlər elindən şair	51

MİR CƏLAL ADINA BEYNƏLXALQ HEKAYƏ MÜSABİQƏSİNİN QALİBLƏRİ

SEYMUR HƏMZƏYEV – Yağışlı bir gün idi // MA HA (CAVİ DAN) – Su // DAŞQIN MƏMMƏDOV – Bənövşə xala // MAHİR RƏSULOĞLU – Bağışla, səni öldürməliyəm // MURAD KÖHNƏQALA – Buğdanın göyə çəkilməsi // ZAHİD XƏLİL – Zirinc kolunun laylası	58-76
---	-------

QASIM QASIMZADƏ – 100

SAFURA QULİYEVA – Ömür yolu	122
-----------------------------------	-----

NƏSR

AYDIN TAĞIYEV – Yuxu; Durun gedək evimizə; Güzgüdəki adam (hekayələr)	91
RÜSTƏM KAMAL – Yurd yerindən yuxular (avtofikşn)	129

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

VLADİMİR SOROKİN – “Mən ədəbiyyatda təknüsxəli, təkrarsız istehsalın tərəfdarıyam”	105
--	-----

KLASSİK İRSİMİZDƏN

İMAMVERDİ HƏMİDOV – Xətib Təbrizi və Məərrinin bədii surəti	153
---	-----

TƏNQİD VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

VAQİF YUSİFLİ – Ədəbi gəncliyin axtarışları (1-ci məqalə)	166
SƏADƏT VAHABOVA – Ömər Faiq. “Xatirələrim”	179
SAMİRƏ MƏMMƏDLİ – Axına qarşı	185

KİTABLAR, RƏYLƏR

QƏRİB MEHDİ – İkinci yolu unutma... ..	189
--	-----

KİTAB RƏFİ 191

Heydər Əliyev – 100

“...Ümidvaram ki, jurnalın yaradıcı kollektivi ədəbiyyatın yüksək borcuna və amalına bundan sonra da sədaqətlə xidmət edəcək, müstəqillik dövrünün ədəbi salnaməsinə yeni parlaq səhifələr yazılması, gənc nəslin milli-mənəvi dəyərlərə, Azərbaycan ədəbiyyatı və dilinə sevgi, məhəbbət və sıx bağlılıq ruhunda tərbiyə olunması işinə öz töhfəsini verəcəkdir”.

Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti.
Bakı, 25 yanvar, 2003

Elnarə AKİMOVA

HEYDƏR ƏLİYEV LƏ BAŞLANAN VƏTƏN VƏ DÖVLƏTÇİLİK MƏFKURƏSİNİN İNTİBAHI

Heydər Əliyev – milli ədəbiyyatımızın şərəfli tarixidir, faktıdır, əhəmiyyətli və gərəkli məxəzidir. Bu məxəz bütün estetik ruh halı ilə fərqli duyumun, fərqli yaşamın şəklidir. Heydər Əliyev ruhunun ədəbiyyatda gerçəkləşən şəkli... Və siyasətdə göründüyü qədər həm də ədəbiyyatın obrazıdır.

Heydər Əliyev əvvəl milli məfkurəni, sonra müstəqil dövləti yaratdı. Bu baxımdan minillik dövlətçilik tariximizə milli məfkurəyə istinad edən ilk və yeni Azərbaycan dövlətinin qurucusu kimi daxil oldu.

Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi siyasət qlobal mahiyyətinə görə bənzərsiz tarixi mərhələdə Azərbaycanın gücünə və Azərbaycan ictimai fikrinin təməl daşına çevrildi. XX yüzilliyin sonunda Ərəbistandan Qafqaza qədər dalğalanan siyasi ziddiyyətlərin Azərbaycana yansımaması, Azərbaycanın Şərqdə də, Qafqazda da müstəsna bir dünya dövləti kimi öz sabitliyini və hər mənada müstəqilliyini qoruyub saxlaması, Azərbaycanın Şərqdə unikal, tolerant bir Avropa dövləti kimi təzahür etməsi Heydər Əliyev tərəfindən irəli sürülmüş milli məfkurənin ümummilli mahiyyətinə ən mükəmməl və etibarlı sübutdur.

Ümummilli dəyərləri ideoloji baxımdan ilk dəfə o təsbit etdi. İqtisadi coğrafiyanı böyük quruculuq işləriylə, mənəvi coğrafiyanı isə milli-mənəvi dəyərlərin Azərbaycana qaytarılmasıyla gerçəkləşdirdi. Azərbaycanın qapılarını Dədə Qorqudun, Babəkin, Nizaminin, Nəsiminin, Hüseyn Cavidin, Şəhriyarın üzünə taybatay açmaqla, əslində, Azərbaycanın məfkurəvi necəliyini müəyyənləşdirdi. 1993-cü ildə isə Azərbaycan xalqı Heydər Əliyevi hakimiyyətə təkcə Azərbaycanı hərbi-siyasi böhrandan qurtarmaq üçün deyil, həm də Ümummilli liderin 25 il əvvəl başladığı Azərbaycançılıq əsərinin ən ciddi səhifələrini yaratmaq üçün dəvət edirdi. Çünki bu mənəvi

abidənin – siyasi Azərbaycanın sirri 1969-cu ildən başlayaraq Heydər Əliyevin üslubunda kəşf olunmuşdu.

KREMLİN ZİRVƏSİNDƏ APARILAN İSTİQLAL SİYASƏTİ

“Əgər bizim mədəniyyətimiz, tariximiz üçün siz belə hərəkətlər edərkən müəyyən qədər cızığınızdan çıxsanız, qorxmayın...”

Heydər Əliyev

Ümummilli lider Heydər Əliyevin sənət, ədəbiyyat qarşısında xidmətləri vüsətli və miqyaslıdır. Bu xidmətlərin hər biri ilk növbədə, azadlıq, milli-mənəvi dəyər anlayışının bərpası və onun inikasına, onların bədii mətnlərdə təcəssüm predmetinə rəvac verilmə gücünə bağlıdır. O, bilirdi ki, bir xalqın müstəqilliyinin qazanılması, öz mövcudluğunu sürdürə bilməsi bir tarixi, ideoloji və siyasi fakt olaraq yalnız tarixi şəraitin məhsulu ola bilməz, o həm də milli siyasi, ədəbi və fəlsəfi düşüncənin nəticəsi kimi hasilə gəlməlidir, yəni milli mənlilik şüurunun yaranmasının aspektləri bədii düşüncəyə söykənməlidir. Digər tərəfdən, Heydər Əliyev dünya mədəni sferasına integrasiyanın da zəruriliyini duyurdu. Ona görə milli varlığın idrakı məsələsinə bu qədər həssas yanaşır, fəaliyyətinin əsas istiqamətini milli ruhun oyanışı və ona qayıdış əzminin qorunub saxlanması təşkil edirdi. Bunlar isə, hər biri bədii nümunələrdə azadlıq, milli-mənəvi dəyər anlayışına qayıdışla reallaşa bilərdi.

Bildiyimiz kimi, sovet ideologiyasının hökmfərma olduğu dövrdə, özəlliklə 1920-1930-cu illərdə Tanrıya, dinə, müqəddəs kitaba münasibətdə nihilist mövqe sərgiləyən mətnlər, yanaşmalar ortaya qoyulurdu. Dünya kontekstindən yanaşanda bu, Qərb düşüncəsində mövcud, getdikcə möhkəmlənən Tanrısızlıq, insanın fərdi duyğularının önə çəkilməsi, yalnız özünə istinad etmə dalğasının bir təzahürü olaraq qabarırdı. Lakin bizdə 1920-1930-cu illərdə Tanrıya qarşı çıxma ədaları yalnız bununla bağlı deyildi, proletkultçuluğun yarıtmaz tələblərindən biri idi. Dinin tiryək kimi qadağasına başlanmışdı və proses yalnız islam dini ilə bağlı aparılmırdı, rus xalqının özünün dini dünyagörüşünə də qarşı çevrilmişdi. Sovet rejimi Allahı, dini ironiya, inkar predmetinə çevirməklə guya ki, mövhumatın kökünü kəsməyə cəhd edir, maarifləndirici təbliğat aparırdı. Əslində,

səbəb başqa idi. Deyək ki, Şərq insanı üçün Allah məfhumu möhkəm özüllü istinadgahlardan biri sayılırdı və ona qarşı çıxmaq tələbi xalqın milli-mənəvi dəyərlərinə, “Quran”ına, “Kitabi-Dədə Qorqud”una, əlifbasına, milli kimlik və keçmişinə atılan daş qədər vacib sayılırdı. Tanrısından, müqəddəs kitabından və keçmişindən qoparılan xalqı və milləti isə diz çökdürmək asan idi. Milli poeziyada bu tendensiyanın əlamətləri 1940-cı illərə qədər davam etdi. Düzdür, o zamana qədər də müəyyən istisnalar nəzərə çarpırdı. Deyək ki, 1937-ci ildə yazdığı “Səadət nəğməsi” şeirində “Xəbərdar əyləyin Ərəbistanı/ Ocaqda yandırdı anam Quranı”, yaxud “Ayrılmış qoca Şərq təvəkkülündən...”, – yazan Səməd Vurğun eyni ildə yazdığı “Vaqif” dramında Vidadinin dili ilə Allaha səslənir, insanlığın düşar olduğu fəlakətlərdən qurtuluş üçün ona üz tuturdu: “Xudaya! İnsanın halı yamandır/ Nələr çəkdiyimiz sənə əyandır!”.

Qırıq-qırıq gözə dəyən belə münasibətlər 40-cı illərin sonlarından başlayaraq poeziyada daha aydın nəzərə çarpmağa başladı. Bu qorxunun aradan çıxmasında müharibə amilinin böyük rolu oldu. Müharibəyə yaxınlıq yola salan, yaxud onun itkisi ilə üzləşən insan Allaha ümidini, duasını, yalvarışını ünvanlayır, onda ovunur, təsəllisini tapırdı. Artıq ümumxalq etiqad səciyyəsi daşdığından dövlət bu münasibətə o qədər də dərinlən nüfuz edə bilmirdi. Amma bu, insanla Tanrı arasında fərdi hisslərin önə keçdiyi zaman deyildi. Şairlərin Tanrı ilə münasibətlərinin məhrəm müstəviyə adlanması prosesi sonrakı onilliklərdə – 1960-1980-ci illər poeziyasında mümkün oldu. Bunun üçün bircə səmimi müraciət kifayət etdi: “Mən burdayam, İlahi!” (Vaqif Səmədoğlu).

1960-cı illərin sonlarından başlayaraq poeziyanın Allaha münasibətində cəsarət və doğmalılıq, ərək və məhrəmlilik önə keçdi. 1980-ci illərin əvvəllərində isə Bəxtiyar Vahabzadənin yazdığı “Fəryad” pyesinin nümunəsində Allaha müraciətin xəfif qatına keçilir, Tanrı ilə bağlı hər cür sakral düşüncələr pragmatik müstəviyə adlayır, öz motivasiyasını şairin “insanlığ” fəlsəfəsində tapırdı.

*İdrakda yol açmış gecədən gündüzə Allah!
Güldürməsən öz könlünü gülməz üzə Allah!
Dünyaya şafəqlər kimi tanrım səpələnmiş.
Qəlbin gözü yanmazsa görünməz gözə Allah!*

Bu düşüncə poeziyasının inkişafına imkan verən Heydər Əliyev idi. Tanrısını tanıyan millətin özünü tanıması, milli azadlığını təmin etməsi daha asan reallaşa bilirdi. Ona görə Heydər Əliyevin bu dönmədəki

fəaliyyətindən heyrtlənmədən bəhs etmək olmur. Milli siyasi lider bir tərəfdən şairləri qadağan olunmuş mövzularda yazmağa, əsərlər meydana qoymağa ruhlandırır, digər tərəfdən onları sovet ideologiyasının həmlələrindən qoruyurdu.

Türkiyənin tanınmış ictimai xadimi Kamal Akın qeyd edir ki, “Heydər Əliyev Sovet İttifaqının tarixində uzun illər sovetlər rejiminin, Kremlin zirvəsində oturmuş yeganə türkdür”. Milli müstəqillik dönməsində türk olmaq bəlkə o qədər də cəsarət tələb edən nəsnə deyildi. Amma sovet epoxası daxilində bu mövqenin özündə böyük millət sevdası, vətən fədailiyi ehtiva olunurdu. Həmin illərdə Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi çoxözlü əməllər sırasında – həmin fədailiyin miqyasını bu böyük şəxsiyyətdən bəhs edən bütün şəxslər etiraf etmişlər. Bütün fəaliyyəti boyu öz sərt və prinsipial mövqeyindən çəkinmədən xalqın tarixi və bədii yaddaşını qorumaq, onu dirçəltmək, inkişafını təmin etmək yolunu tutmaqla əslində, Heydər Əliyev sovet idealları uğrunda mübarizəni real Azərbaycan uğrunda mübarizəyə çevirmişdir.

Önemli bir faktın – 1978-ci ildə Heydər Əliyevin səyi nəticəsində dəyişdirilmiş Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Dövlət Himni məsələsi üzərində dayanmaq istəyirəm. 1945-ci ildə Səməd Vurğun və Süleyman Rüstəmin müəllifliyi ilə yaradılmış Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Dövlət Himninin sözlərinin müəllifləri cərgəsinə Hüseyn Arifin də qoşulmasıyla 1978-ci ildə yeni redaksiyada işləndi. Qəribədir, Stalinin adı Azərbaycan himnindən məhz 1978-ci ildə çıxarıldı. “Rəhbərimiz Stalindir – bizim həyat növragımız” – misrası Azərbaycan himninin mətnindən Stalindən 25 il sonra məhz Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi illərdə çıxarıldı ki, bu da tarixi bir zərurətin göstəricisiydi. Təbiidir, əgər himnin sözlərində Stalinin adı keçirdisə, demək ki, himnimiz 1956-cı ildən, Stalinin şəxsiyyətə pərəstişi ifşa ediləndən sonra oxunmayıb. Stalinin adının himndən çıxarılması ilə Himn yenidən dövrüyyəyə qaytarılırdı və bu da müstəqil olmasa da, hər halda, respublika şəklini qoruyub saxlayan Azərbaycan üçün mühüm mənəvi əhəmiyyət kəsb edirdi.

Heydər Əliyevin bu illərdəki fəaliyyəti, gördüyü işlərin çəkisi və miqyası sonrakı dövrün poeziyasında daha aydın boyalarla poetik müstəviyə gətirilir. Şair Səyavuş Məmmədzaadənin şeirlərində Heydər Əliyevin çəkdiyi əziyyətlər, rus siyasəti qarşısında nümayiş etdirdiyi əzmkar ruhun ifadəsi uğurla əksini tapıb:

*Neçə tufanlara sinə gərdiniz,
Can dəyən, can verən Azərbaycana.*

*Ləyaqətinizlə bənzəyirsiniz
Sənəsi yaralı Koriolana...*

Söhrab Tahirin yaradıcılıq bioqrafiyasında 1972-ci ildə Heydər Əliyevə ünvanladığı “Birinci” adlı şeir var. Həmin şeirdə şair Heydər Əliyevin sovet dövlətinin çətinlikləri içində belə boy göstərən işıqlı və əzəmətli obrazından bəhs edir:

*Birinci intihar, birinci ölüm,
Birinci ölümün ağzından dönüm.
Ömrün gödəkliyi, yolun təkliyi,
Böhtan kələfəsi, yalan yumağı,
Başının üstündə dövrün çomağı
Birinci olmağın yol yoldaşdır.
Birinci dünyanın vətəndaşdır.*

Heydər Əliyev imperiya siyasəti ilə çarpışırdı. Elə imperiya ki, vaxtilə “parçala, hökm sür” tezisində qurulmuşdu. Elə hakimiyyət ki, varlığı millətlərin, xalqların milli kimliyini əlindən almaq, yadlaşdırmaq, manqurtlaşdırmaq məqamı üzərində bərqərar olmuşdur. Heydər Əliyev isə içindən çıxdığı xalqın dəyərlərinin böyüklüyünə əmin idi, onların nədə ehtiva olunduğunu bilirdi. Şəxsiyyətlərini tanıyırdı. Dövləti güclü edən amillərin söykəndiyi bütün çıxış nöqtələri ona məlum idi. “Heydər Əliyev Sovet İttifaqının hüduqları daxilində belə, o qədər də yaxşı tanınmayan Azərbaycan xalqını zaman-zaman ucalara qaldıran və onu inkişaf etmiş dünya xalqları sırasına gətirən liderdir. Bu tarixi vəzifəni öz xalqını yaxşı tanımadan, onu sevmədən və irəlini görmədən yerinə yetirmək mümkün deyildi” (Mövlud Süleymanlı).

Musa Qasımlı “Heydər Əliyev – istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər)” kitabında yazır: “Azərbaycan ədəbiyyatı bütün sovet tarixi ərzində heç vaxt 70-80-ci illərdəki kimi qayğı ilə əhatə olunmamışdı. Bu dövr Azərbaycan ədəbiyyatının ölkədə və dünyada tanınması, yüksəlişi, tərəqqisi illəridir”. Bu illərdə tək poeziyanın inkişafı, şairlərə münasibət, klassik və müasir ədəbiyyatımızın təbliği, tədqiqi və dəyərləndirilməsi yönündə atılan addımlar görülməsinin miqyasını təsəvvür etməyə imkan verir: 1970-ci ildə Rəsul Rzanın anadan olmasının 60, 1980-ci ildə isə 70 illiyi qeyd edilir. 1973-cü ildə Nigar Rəfibəylinin anadan olmasının 60 illik yubileyi, Nəbi Xəzrinin 50 illiyi təntənə ilə qeyd edilir. Heydər Əliyev Məmməd Rahimin Oktyabr İnqilabı ordeni ilə təltif edilməsi haqqında 1977-ci ildə məktubla Sov.

İKP MK-ya müraciət edir. 1982-ci il 12 iyulda Mirvarid Dilbazinin anadan olmasının 70 illiyinin keçirilməsi və təltif olunması barədə qərar qəbul edir. O, şairənin Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif edilməsi barədə məsələ qaldırır və istəyinə nail olur.

Azərbaycan KP MK bürosunun 1969-cu il 12 avqust tarixli iclasında Qazaxda Molla Pənah Vaqifin ev muzeyini yaratmaq barədə qərar qəbul edilir. Doğulduğu rayonda Vaqifin xatirə muzeyi yaradılır. Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə Azərbaycan KP MK bürosunun 1978-ci il 9 iyun tarixli iclasında Şamaxıda Ədəbiyyat muzeyi yaratmaq barədə qərar qəbul olunur və reallaşır. MK bürosunun 1980-ci il 11 dekabr tarixli iclasında Naxçıvan şəhərində Hüseyn Cavidin ev muzeyinin yaradılması barədə qərar qəbul edilir və həyata keçirilir. Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 1980-ci il dekabr ayının 12-də keçirilən büro iclasında görkəmli Azərbaycan şairi Xaqani Şirvaninin anadan olmasının 850 illiyinin keçirilməsi barədə qərar qəbul edilir. 1981-ci ilin iyun ayında Mirzə Şəfi Vazeh, 1976-cı il 10 sentyabrda isə Azərbaycanın görkəmli satirik şairi Mirzə Ələkbər Sabir irsinin öyrənilməsi haqqında qərar qəbul edildi. Onu da deyək ki, verilən qərarlardan sonra yubileyləri keçiriləcək şəxslərin əsərləri nəşr olunur, yaradıcılığı haqqında mətbuatda silsilə məqalələr dərc edilir, radio və televiziya proqramları hazırlanırdı. Məsələn, Sabir haqqında verilən qərardan sonra şairin Şamaxı və Bakıda qoyulmuş, lakin baxımsız qalmış abidələrinin ətrafı abadlaşdırıldı. 1982-ci ildə Mirzə Ələkbər Sabirin anadan olmasının 120 illiyi qeyd edildi. Əsərləri təkrarən nəşr olundu. Bakıdakı küçələrin birinə şairin adı verildi. Böyük satirik şairin adını daşıyan Sabirabad rayonunda mədəni quruculuq işləri genişləndirildi.

MK bürosunun 1975-ci il 27 iyun tarixli iclasında görkəmli Azərbaycan şairi Səməd Vurğunun anadan olmasının 70 illiyinin keçirilməsi haqqında qərar qəbul olundu. Bu qərar uğurla, böyük təntənə ilə həyata keçirildi. Şairin şeirlərinə mahnılar bəstələndi, teatrlarda əsərləri daha çox oynanılmağa başlandı. Bakıda Səməd Vurğunun övladları yaşadığı mənzildən köçürülərək yeni mənzillə təmin edildikdən sonra şairin ev-muzeyi yaradıldı. 1976-cı ildə böyük yubiley tədbirləri Bakıda və Moskvada keçirildi. Heydər Əliyevin sədrliyi ilə büronun 1979-cu il 25 may tarixli iclasında Məhəmməd Hədinin 100, 1980-ci il oktyabr ayının 17-də Əliqulu Qəmküsarin 100, 1974-cü ildə Hüseyn Cavidin anadan olmasının 90 illiyi qeyd edildi və s. və i.

Heydər Əliyevin həmin dövr fəaliyyətinə həsr edilmiş bir çox yazılarda bir məsələyə aydın işarələr var. 1970-ci illərdə Moskva siyasi dairələrində kifayət qədər nüfuz sahibi olan Heydər Əliyev bu nüfuz-

dan xalqının milli kimliyinin və müəyyənliliyinin dərkə üçün yararlandı. Bütün siyasi fəaliyyəti boyu əsas diqqətini xalqın tarixi şəxsiyyətlərinin yaradıcılığının poetik dövriyyəyə gətirilməsinə, yaddaş faktına çevrilməsinə, milli genefondun varlıq göstəriciləri olmaları işinə sərf elədi. Nizami Gəncəvinin, İmadəddin Nəsiminin, Molla Pənah Vəqifin, Mirzə Şəfi Vəzehin, Nəriman Nərimanovun heykəllərinin qoyulması, onların irsini dirçəltmək imkanları sovet epoxası daxilində ağılasıgmaz əzmkarlıqdan hasilə gəlirdi və siyasi lider olaraq Heydər Əliyevin bütün fəaliyyətinin prioritet istiqamətini təşkil edirdi. Mədəniyyətin, elmin və ədəbiyyatın yenidən qurulması prosesi başlanmışdı. Ölkə həyatının elə bir sahəsi yox idi ki, 1969-cu ilin iyulundan sonra ciddi dəyişikliklərə məruz qalmasın, Heydər Əliyevin dövlətçilik təfəkkürü süzgəcindən keçirilərək millətin və dövlətin tələblərinə cavabverici bir şəkildə təqdim olunmasın. Ədəbiyyatşünas alim Azər Turan 2000-ci ildə “Azərbaycanın gücü” məqaləsində yazır: “Bizdə dissident ədəbiyyatı olmuşdurmu? – deyə bu höcətlərdə bəzən ifrata varırıq. Bu, əlbəttə, ayrıca bir söhbətin mövzusuudur. Amma bütün bu heç də hər zaman birmənalı cavablandırılmayan sorğuları, mübahisələri bir kənara qoyub deməyə borcluyuq: o illərdə Azərbaycanda hadisənin daha başqa və bənzərsiz forması təzahür etmişdi. Azərbaycanda mövcud ictimai şəraitə, sistemə, quruluşa rəğmən, dissident siyasəti tətbiq olunurdu (kursiv mənimdir – E.A.). Cəmiyyət həmin siyasətlə idarə olunurdu. Tabular və bütələr, ehkamlar və sxolastika hər gün zərər çəkirdi: Nərimanov Lenini, Mustafazadə Xrennikovu, Bəhlulzadə Deyneykanı... əvəz edirdi. Anar “Yaxşı padşahın nağılı”nı, Vahabzadə isə: “Alçalmaq ucalmaqdı, bu dövrəyə təşəkkür, / İnsana verilmiş bu şərəf, şana təşəkkür”, – misralarının da yer aldığı «Fəryad»ı yazırdı. Kütlənin ümumi rəyi formalaşdırılırdı. Moskva Azərbaycana uzaqdan baxmağa və köks ötürməyə məcbur edilmişdi”.

Necə ola bilirdi ki, Heydər Əliyev sovet hakimiyyətinin rəsmi tribunasından sözünü öz xalqına ünvanlayırdı, onun dəyərlərini qoruyurdu, milli heysiyyətini uca tuturdu?! Axı kim dana bilər, toxunduğu bütün məsələlərdə liderin fəaliyyəti ədəbiyyatın o zamankı dalğasından azadlıq anlayışının oyanışı kimi keçir. Şeirə bütöv Azərbaycan obrazının gətirilməsi, Allah obrazının poetik dövriyyəyə qatılması, milli istiqlal, vətən, dil anlayışlarının uca vurğu ilə səsləndirilməsi, cəmiyyət ziddiyyətlərinin, sosial hərc-mərcliyin açıq dillə, çəkinmədən bədii təsvirə gəlməsi, ifşa olunması və s. – hər biri Heydər Əliyev dühasının sayəsində ərsəyə gələn müstəsnaqlıq idi. Bu azadlıq ab-havasını ədəbiyyata Ümummilli lider bəxş etmişdi.

Mühüm olan bir neçə faktın üzərində dayanmaq istəyirəm. Bəxtiyar Vahabzadənin 1958-ci ildə yazdığı "Gülüstən" poeması dünyanı olmasa da, özünü dünyanın məhvəri sayan nəhəng Sovetlər İmperiyasını silkələməyə müvəffəq oldu. Ona qədər heç bir əsərdə milli dil, milli varlıq və kimlik məsələsi bu qədər kəskinliklə qoyulmamış, bu qədər cəsarətlə sərgilənməmişdir. Bu əsərdə yaddaşı oyatmağa yönəlik olan missiya vardı və bu missiya XX əsrin birinci yarısının aydınlarının əsərlərindən sonra ilk dəfə məhz Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasında bu çalarda, bu miqyasda şeirə gətirilirdi. Amma bir anlıq düşünək, "Gülüstən" poeması yalnız daxili azadlığın təzahürü idimi? Düşünürəm. Poema 1958-ci ildə yazılmışdı. Heydər Əliyev bu zaman Dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında çalışırdı. Vəzifəsindən irəli gələn səlahiyyəti isə millətin milli-mənəvi dərdlərinin tərcümanı olmağa, onun ehtiva olunduğu məqamları qorumağa imkan verirdi. Onun çıxışlarında bu məqamlara aydın işarələr kifayət qədərdir: "Mən hələ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində işləyən zaman Bəxtiyar Vahabzadənin həbs olunması məsələsi meydana çıxmışdı. "Gülüstən" poemasını yazmışdı. Ondan ötrü o zaman həbs etmək məsələsini qoymuşdular. O vaxt mən onu xilas etdim, qoymadım həbs olunsun. Nəinki qoymadım, onunla dəfələrlə söhbətlər apardım, öz məsləhətlərimi verdim. Belə bir insan o vaxtlar böyük fəlakət qarşısında idi. Nəyə görə? Heç bir cinayət yox idi. Ona görə ki, millətini sevirdi, millətin qayğıları haqqında yazılar, şeirlər yazırdı".

Yaxud yazıçı Mövlud Süleymanlının "Dəyirman" povesti. "Qırx ilin yeddi görüşü" əsərində yazıçı Mövlud Süleymanlı qeyd edir ki, "o zaman mənim "Dəyirman" povestim təzə çıxmışdı. Əsər böyük səs-küyə səbəb oldu, Yazıçılar Birliyində povest ətrafında geniş müzakirə aparıb amansız tənqidlərə məruz qoydular. Daha sonra yazıçılar əsəri götürüb Heydər Əliyevin yanına gediblər. Heydər Əliyev soruşub ki, nə var bu əsərdə. Deyiblər ki, Sovet ideologiyasına zidd məqamlar var, hələ yoldaş Əliyev, altından xətt də çəkmişik, əsərdə 73 ədəd söyüş də yer alıb. Heydər Əliyev altından xətt çəkilmiş sözün birini oxuyub və gülərək deyib, baho, ona qalsa gərək rus xalqı Şoloxovu məhkəməyə verə".

Heydər Əliyev milli varlıq üzərində daha çox düşünürdü, milli statusu əlindən alınmış xalqın özünəqayıdışının yollarını arayırdı. Üzərinə düşən missiya çətin idi, fəaliyyətinə qırılmış xəttin, güdaza verilmiş dəyərlərin, itirilən meyarların bərpası kontekstində başlamalı idi. Çətin idimi? Bəli! Ona qədər mövcud olan xaotik durumun rəvac verdiyi neqativlər sonucda ən böyük zərbəni insana vurmuş, onunla zamanın, mənəvi-əxlaqi dəyərlərin sabitliyi arasındakı əlaqənin pozul-

masına gətirib çıxarmışdı: global tənhalıq insanın özgüləşməsini, özündən ayrılmasını, yadlaşmasını şərtləndirmişdi. Bu mənada, sovet rejiminin İnsanı yalnız müharibələrin əzdiyi insan deyildi, o, həm də tək qalmış, təcrid olunmuş, cəmiyyət tərəfindən sıxışdırılmış, yadlaşmış, çarəsiz insan idi. 1970-ci illərdən başlayaraq, baş verən proseslərin mahiyyəti, yaddaş strukturunda yer almış görüntülərin bərpası ilə çağın insanının düşüncəsi arasında dialoq bədii təfəkkürə yansımaya bilmədi. Bu illərdə yaranmış əsərlər artıq cəmiyyət həyatına oppozisiyada meydana gəlirdi. Sənət artıq həqiqətlərin yaşamını verməyə, bədii qəhrəmanın mənəvi dünyasına varmağa cəba göstərirdi. Sovet dövrünün tələbləri tamam özgə hava-havacat üstə köklənsə də, 1960-1970-ci illərdə artıq sosial gerçəklərin təsviri əks qütbə meydana çıxırdı. Bu toqquşma əsərlərin forma və məzmununda çoxqatlılığa gətirib çıxarırdı. Əsərlərdə bədii ideoloji rakurs öz yerini daha çox insanın və onun həyatının dərinliklərinə varan süjetlərə verir, bununla da sənətin neçə onillik ərzində qurama illüziyalar içrə aldanışı üzə çıxırdı. 1970-ci illərdən başlayaraq ümidlərin yalanlar önündə fiaskosu nəticələrini verdi: milli ədəbiyyat, milli dil məsələləri önə keçdi, elm və ədəbiyyat xadimləri daha çox milli maraqlar üzərində köklənməyə cəhd göstərdilər. Bu təbəddülatı ədəbiyyata Heydər Əliyev qazandırmışdır. Onun ədəbiyyatda gerçəkləşdirdiyi işlər, klassiklərə yönəlmək, milli ədəbiyyata qaytardığı güvənc hissi sistemin özü ilə bağlı yaratdığı Mif anlayışını yazıçı düşüncəsində heçə endirir, onun tənəzzülünü labüdləşdirirdi. İslahatlar ədəbi-mədəni həyatımızın bütün sferalarına sirayət etdikcə, milli mənlik şüuru önə keçir, milli məfkurə işığı dalğalanmağa başlayırdı. Bu mənada, 1990-cı illərdə insanların öz azadlığını qazanması üçün meydana axışması, haqqını geri almaq təşnəsi birmənalı təfsirə gəlmir, onun kökləri bir qədər dərinlərə işləyib mövcudluğunu iki onillik əvvəldə, Heydər Əliyev dühasının imkan verdiyi azad söz zamanında, sovet ədəbiyyatı daxilində yaranmağa cəsarət etmiş hürr duyğulu, millət problematikalı poeziya mətnlərində tapır. Bunu meydana olan faktlar da deyir:

Nəriman Həsənzadə "Heydər Əliyevin şəxsində mən "Bütün Şərq bilsin" pyesinin qəhrəmanını, Nəriman Nərimanovun prototipini görürdüm", – yazır;

Qabil qeydlərinin birində "Ömür həbləri" romanında Heydər Əliyevin də obrazını düşündüyünü bildirir;

Mövlud Süleymanlı "Dəyirman" povestinin 70-ci illərin sağlam, duru, doğma ab-havanın məhsulu kimi meydana çıxdığını və üstəlik, əsərlə bağlı "Azərbaycanı bürüyən" hücumdan onu Heydər Əliyevin qoruduğunu dilə gətirir;

“Yaxud “İdeal” müəllifi İsa Hüseynovun mətbu etirafı yadıma gəlir; İdealı yazanda Heydər Əliyevi düşündüyünü söyləyir. Bu məqam Bəxtiyar Vahabzadənin Şair mövqeyində dönə-dönə, habelə Məmməd Arazın etirafında var; Xəlil Rza şeirinin odlı nəfəsi bu məqama toxunur... Maqsud İbrahimbəyov xalqın xilaskar oğlu haqqında hələ dünən mətbuat bataliyalarına girmiş... Elçinin televiziya ilə il öncəki müsahibəsi “mənim tanıdığım Heydər Əliyev” məxrəcində isti təəssürat və müşahidələrini bizimlə bölüşür... Yaşar Qarayev son yazılarından birində tarixi həqiqətləri ümumiləşdirərək: Dədə Qorqudun, Nizaminin, Füzulinin, Ələkbər Sabirin, Mirzə Cəlilin, Əli bəy Hüseynzadənin, Hüseyn Cavidin ... gördüyü işlərin vəhdətini, əməli gerçəkliyini Heydər Əliyev dühasında tapır. Bütöv bir epoxa Azərbaycan ədibləri bunu deyir; bu məqamdan keçib durulur, özü olur...” (Tehran Əlişanoğlu)

Azadlığına addım-addım qovuşan sənət! Heydər Əliyev epoxasının müstəsnalığı və gücü! Əsərlərində azadlıq anlayışının müqəddəsliyini önə çəkən fransız yazar Alber Kamyunun dediklərinə istinad etsək, “yalnız azadlıq üçün çalışıb çabalamağın mənası var. Çünki yalnız bu zaman insan inanır ki, o heç zaman ölmür!”

Heydər Əliyevin ölümsüzlüyünün səbəbi həm də bundadır!

HEYDƏR ƏLİYEV – ƏN BÖYÜK DISSIDENT

“1969-cu ildən başlayaraq 1987-ci ilə qədər Kommunist Partiyasında ən böyük dissident mən idim.”

Heydər Əliyev

Fransız politoloqu Aland de Eskarın Heydər Əliyevə ünvanladığı bir fikri var: “Cənab Əliyev! 1982-ci ildə Sizin Kremlə gəlişinizlə Sovetlər Birliyinin Yaxın Şərqdəki siyasəti kökündən dəyişdi, ona yeni impuls verildi”. Bu, bir qərblinin qurucu lider haqqında söylədiyi həqiqətdir. Belə ki, Heydər Əliyev tarixə adını bu dönüşün müəllifi kimi yazdıra bildi. Mədəniyyət və Ədəbiyyatda yeni mərhələ yaratmağı bacardı. O, ilk növbədə, ədəbiyyatı sxolast bolşevik şüurun və vulqar sosioloji psixologiyanın məhvərində fırlanmaqdan azad etdi. Bu məqamda bir məsələni də vurğulamağa ehtiyac var. Heydər Əliyev yalnız qorumurdu, yalnız himayə etmirdi, yalnız cəsarət aşılırmırdı. O, həm də sahib çıxmağı bacarırdı. Gücünün yetdiyi qədər milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına çaba göstərirdi. Bu barədə əlbəttə, kifayət qədər təcrübə və bacarığı vardı, amma onlarla bahəm (və daha əsas!)

millətinə və xalqına can yangısı vardı. Heydər Əliyev Sovet epoxası dövründə hakimiyyətdə olduğu illərdə, yəni 1969-cu ildən 1982-ci ilə qədər nəhəng bir imperiyanın daxilində müstəqil Azərbaycanı addım-addım qurmağa, yaratmağa çalışdı. Qısaca ifadə etməyə çalışsaq: dissident siyasəti! Ümummilli liderin 1969-1982-ci illər ərzindəki fəaliyyətini bu iki sözün birləşməsi uğurlu və dəqiq ifadə edir. Böyük ədəbiyyatşünas alim Yaşar Qarayevin "Müstəqillik dövrünün milli öndəri" məqaləsində yaxşı bir fikir var. Müəllif yazır ki, 60-cı illərə qədər Azərbaycanda "dissident" olmaq mümkün idi. Yəni şair və yazıçıların buna "imkanları" var idi. 1969-cu ildən sonra bu imkan aradan qaldırıldı. Bəziləri təəccüb edir ki, niyə Azərbaycanda "altmışıncıların" sandıqdan, yasaqdan çıxan əsərləri olmadı? Çünki sandığa ehtiyac olmadı. Hətta Moskvada, mərkəzi jurnallarda çap edə bilmədikləri əsərlərini yazıçılar Bakıda çap edirdilər... Akademik İsa Həbibbəyli doğru olaraq, "XX əsrin yetmiş-səksəninci illərindən etibarən Azərbaycanda milli istiqlal ədəbiyyatının yeni mərhələsi yaranmışdır", – yazır. Bütün bunlar Heydər Əliyevin azad sözə, azad dəyərlərə, milli varlığın ifadəsinə yaratdığı imkanın müstəsnalığı idi ki, bütün bunlar da sonucda müstəqil Azərbaycanın yaranması ilə nəticələndi.

Azərbaycanın dəyərlərini dünyaya tanıtdırmaq və 1937-ci ildə ziyalılığın sındırılmış vüqarını dirçəltmək, reabilitasiya etmək Heydər Əliyev diplomatiyasının çıxış nöqtəsini təşkil etmişdir. Nə qədər gerçəkləşə bildi bu missiya? Zənnimizcə, bütün hallarda bənzərsiz fədakarlıq nümunəsi meydana qoyuldu. Nizami Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Molla Pənah Vaqif, Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Cəfər Cəbbarlı kimi klassik sənətkarlarımızın keçirilən yubileyləri, onlara qoyulan abidələr, haqlarında yazılan kitablar, tədqiqat əsərləri, həmmüasiri olduğu şair və yazıçılara rəğbəti, onlarla ünsiyyəti, qayğısı, məhrəm rəftarı bu böyük missiyanın, bu böyük islahat dalğasının əsas təzahürləri idi. İstər ölkə daxilində gedən siyasi proseslərə, məhəlli ziddiyyətlərə, istərsə də dünya siyasətində Azərbaycana qarşı aparılan əks təbliğatlara, mürəkkəb diplomatik çəkişmələrə baxmayaraq və onlara önəm verməyərək, Heydər Əliyev SSRİ adlanan nəhəng imperiyanın daxilində müstəqil Azərbaycanın dəyərləri uğrunda inad və inamla mübarizə apardı.

Hakimiyyətinin birinci dönəmində Heydər Əliyevin irəli sürdüyü nəzəri-ideoloji prinsiplərin şairlərin yaradıcılığına bilavasitə təsiri olmuşdur. Şairlər, yaradıcı adamlarla tez-tez görüşən Heydər Əliyevin onlarla ünsiyyət zamanı səsləndirdiyi hər hansı fikirlər bu yaradıcı

şəxslər üçün enerji və güc mənbəyinə çevrilmiş, impuls yaradan qüvvə olmuşdur. Məsələn, Bəxtiyar Vahabzadə, Xəlil Rza Ulutürk, Məmməd Araz poeziyasının oynaq ritmi, həyəcan, çağırışa köklənən üslubu Heydər Əliyev siyasətinin poeziyaya qazandırdığı cəsarət ruhu üzərində qərar tuturdu. Anar “Şəxsiyyətin miqyası” məqaləsində yazır: “Xatırlayıram ki, yalnız Moskvanın deyil, hətta Pribaltika kimi sərbəst, müstəqil fikrə alışmış regionların belə ziyalıları bizim bəzi kitabları oxuyanda, tamaşa və filmlərimizi görəndə onların yasaqlanmamasına təəccüb edirdilər”.

Nəriman Həsənzadənin “Mənim ədəbi taleyim” kitabında oxuyuruq: “Akademik Milli Dram Teatrında “Bütün Şərq bilsin” pyesimin tamaşasıydı. Teatrın baş rejissoru və tamaşanın rejissoru Mərahim Fərzəlibəyovla yanaşı oturmuşduq. Azərbaycan KP MK-nın Büro üzvləri Heydər Əliyev başda olmaqla tamaşaya baxmağa gəlmişdilər. Nərimanov rolunda çıxış edən xalq artisti Məlik Dadaşov monoloq dediyi yerdə, birdən “yaşasın böyük rus xalqı”, “böyük rus xalqına eşq olsun” kimi pyesdə olmayan sözlər işlətdi. Mərahimlə mən bir-birimizin üzümüzə baxdıq və heç bir söz demədik. Tamaşadan sonra Məlik müəllimdən soruşdum ki, niyə belə dedin? Axı əsərdə elə sözlər yox idi. Cavab verdi ki, səhnənin ortasında Azərbaycan, azadlıq, neft, millət haqqında misraları deyəndə, Büro üzvlərindən ikisi üzümə elə sərt baxdı ki, özümü itirdim, dediyim misralar ağzımda yarımçıq qaldı. Tez özümdən əlavələr etdim. Belə bir mühitdə Heydər Əliyev həm özü cəsarət göstərirdi, həm də bizi cəsarətə səsləyirdi.

Bu mənada, haqlı səsləndirilən bir fikirlə razılaşmamaq olmur: “Keçmiş sovet məkanında “dissident ovu” aparıldığı illərdə əslində ən böyük dissident Azərbaycanın rəhbəri Heydər Əliyev olmuşdur” (Nizami Xudiyev). Bunu Heydər Əliyevin özü də bilirdi və bəyan etməkdən çəkinmirdi. Xalq yazıçısı Anarın “Yaşamaq haqqı” kitabında belə bir epizod yer alıb: “Qurultayda Heydər Əliyevin çıxış etdiyi iclası mən aparırdım və belə bir replika atdım:

– Heydər müəllim, bir dəfə “Ən böyük dissident elə mən özüm olmuşam” dediniz.

– Tamamilə doğrudur, – dedi Heydər Əliyev və: – Düzdür, mən şeir yazmıram, roman və ya hekayələr yazmıram. Ancaq 1969-cu ildən başlayaraq 1987-ci ilə qədər Kommunist Partiyasında ən böyük dissident mən idim, – deyə əlavə etdi”.

Heydər Əliyevin qoruduğu, arxasında dayandığı işlərin, əsərlərin yaddaş və tarixlə bağlı hər qatında milli tariximizin, milli varlığımızın nəfəsi duyulurdu. Bu qatlar tarix, dil, azadlıq idealları, istiqlal vuruşu idi. O səbəblər ki, Heydər Əliyev onlarda insan, zaman, torpaq, yaddaş,

əxlaqla bağlı çeşidli, milli-mənəvi məsələlərin bədii təcəssümünü görürdü, onları qoruyurdu, hər yerdə və həmişə humanist başlanğıcdan çıxış edərək dünya nizamına aparan yolları ayırd etməyə, onları insanlara nişan verməyə çalışırdı.

HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYASİ FƏALİYYƏTİNDƏ CƏNUBİ AZƏRBAYCAN SEVGİSİ VƏ AĞRISI

*“Azərbaycan imperialist qüvvələrin
günahı üzündən iki yerə parçalanıb.”*

Heydər Əliyev

Ümummilli lider, böyük dövlət xadimi Heydər Əliyevin bütün tarixi mərhələdə atdığı addımlar taleyüklü məsələləri ehtiva edir. O, hər zaman, hər dövrdə gördüyü işlərə xalqın milli dəyərlərinin dirçəlişindən başladı və bu istiqamətdə seçdiyi hədəflər, ünvanlar dəqiq, çəkili və sərrast oldu. Böyük sənət abidələri, böyük söz ustadları, böyük söz sərrafları... Sovet epoxasının hakimi-mütləq olduğu bir dövrdə hədəfləndiyi böyük amallardan biri – Bütöv Azərbaycanı yaratmaq, qurmaq missiyasının da əsasında ilk növbədə, arzusunun bu güclərin birliyi, xalqa qayıdışı ilə reallaşacağına inam hissi dayanırdı. Bütöv, yekparə Azərbaycan anlayışının özünü bərpa etməklə! Onun üçün ən böyük vəhdət ərazi birliyindən də əvvəl, mədəni və mənəvi birliyə nail olmaq idi. Heydər Əliyevin Cənubi Azərbaycan mövzusunda həssaslığının mayası bu amaldan nəşət tapırdı.

Heydər Əliyevin SSRİ dövründə təhlükəsizlik orqanlarında çalışan zaman Cənubi Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatının genişlənməsi istiqamətində və orda milli qüvvələrlə birgə işi barədə məlumat o qədər də geniş yayılmamışdır. Buna baxmayaraq, 1944-1945-ci illərdə Cənubi Azərbaycanda baş verən milli azadlıq hərəkatında, siyasi və ictimai təşkilatların yaradılmasında, müstəqillik ideyalarının formalaşmasında bu zaman artıq dövlət təhlükəsizliyi sahəsində çalışan gənc Heydər Əliyevin iştirakı bioqrafları tərəfindən qeyd olunur. Maraqlıdır ki, Heydər Əliyev haqqında ilk şeiri də cənublu şair Bulud Qaraçorlu Səhənd yazmışdır. Marağalı şair Bulud Qaraçorlu Səhəndin (1927-1979) 1974-cü ildə Heydər Əliyevə ünvanladığı “Elimin dayağı, yurduğun fəxri Heydər müəllimə” adlanan şeir məktub formasında yazılıb:

*Hər ağır dəhşətə mən dözə-dözə,
Məsləkdaş, vətəndaş deyibən gəldim.
Ürək sandığını açmaqçın Sizə
Səfər yarağımı geyibən gəldim.*

*İstərdim Bakıda SƏN də olaydın.
Hamıdan dinlərkən vəsfini Sənin,
Heyf ki, görüşmək qismət olmadı.
Bisütunlar çapdım mən Fərhad təkin,
Ancaq ki, su gəlib arxa dolmadı.
Mən istərdim doğma bir qardaş kimi
Oturub, əyləşib danışam Sənlə
Bir məsləkdaş kimi, bir yoldaş kimi
Söz-söhbət açaydım ana Vətəndən.*

1970-ci illərin ortalarında yazılan bu məktub-şeir Cənublu şairin Heydər Əliyevin şəxsində öz məsləkdaşını görməsi ilə əlaqədar idi. Ən azı məlum idi ki, Heydər Əliyev sovet vətəndaşı olmaqdan çox, bir azərbaycanlı olaraq fəaliyyət göstərirdi. Bu istiqamətdə onun fəaliyyətinin əsasını Cənubda yaşayan azərbaycanlıların milli kimlik şüurunu oyatmaq, Cənubi Azərbaycanın problemlərinə nüfuz etmək, ana dildə dərsliklər nəşr etmək, Azərbaycan dilində qəzetlər çap etmək, milli dildə şeirlər və əsərlər yazan yerli ziyalıları dəstəkləmək və s. məsələlər təşkil edirdi.

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Azər Turan "Heydər Əliyev barədə yazılmış ilk mətn – Cənubi Azərbaycanın böyük şairi Bulud Qaraçorlu Səhəndin "Elimin dayağı, yurduğun fəxri" şeiri" məqaləsində yazır: "Nə baş verirdi ki, hələ panfarsist ideyaların tüğyan etdiyi, Rza şahın Azərbaycan türklərini ən adi milli hüquqlardan məhrum etdiyi dövrdə, yaxud Xəlil Rza Ulutürkün təbirincə "qocalmış, əprimiş fars millətini gəncləşdirmək, diriltmək üçün əlac axtaran paniranistlər yeganə çarəni Azərbaycan türklərini farslaşdırmaqda gördükləri" 1970-ci illərdə Səhənd Heydər Əliyevə şeir yazırdı və şeirində Əliyevi təkcə Bakının deyil, Təbrizin də, yəni bütöv Azərbaycanın dayağı adlandırırdı.

"Elimin dayağı, yurduğun fəxri" şeirinin özəllikləri çoxdur. Ən başlıcası isə budur ki, bu şeir, dediyim kimi, ümumiyyətlə, Heydər Əliyevə həsr olunmuş ilk şeirdir. Digər tərəfdən, şeirin müəllifi Cənubi Azərbaycanın böyük şairi Bulud Qaraçorlu Səhənddir. Üçüncüsü, Ümumazərbaycan kontekstində bu şeir Heydər Əliyevlə bağlı ümum-milli lider anlayışını irəli sürən ilk ədəbi mətndir: "Bu gün millətimin dayağı Sənsən, / Elimin çörəyi halalın olsun! / Dünyalar durduqca əsən dur, əsən! / Sənə göz dikmişdir bütün Vətənin!".

Səhənd Heydər Əliyevin yanına ağırlarından bəhs etmək, danışmaq, dərdləşmək üçün gəlirdi. "Dağlar boyda ağır dərdi özümünən, Təbrizdən Bakıya daşdım ancaq", – yazırdı. Heydər Əliyev, görünür, o zaman yalnız bu taydakı azərbaycanlıların deyil, o taydakı həmvə-

tənlərimizin də pasibanı, himayəçisi, ümid yeri idi. Və təkcə ümid yerimi? Yeri gələndə mücadilə etməkdən çəkinməyən qorxmaz, fədakar vətən övladı!

Azər Turanın adı keçən məqaləsində Heydər Əliyevin xidmətləri sırasında Cənubdan olan digər şair Məhəmməd Biriya ilə bağlı çox nadir və maraqlı olan fakta da vurğu edilir: “Film kimi bir həyat yaşamış, nazirdən mürdəşirə qədər ömür yolu keçib sonunda Təbrizdə kimsəsizlər evində dünyasını dəyişən cənublu şair Məhəmməd Biriya barədə yazılan tədqiqatlarda onun taleyi ilə bağlı mühüm bir məqam hər dəfə pərdə arxasında qalır. Məhəmməd Biriya ilə bağlı Heydər Əliyevin fəaliyyətini nəzərdə tuturam: “Cənubi Azərbaycanın böyük bir şairi var idi – Məhəmməd Biriya. Cənubi Azərbaycan hərəkəti zamanı nazir olmuşdu. Sonra Azərbaycana gəlmişdi. Təəssüf ki, 1949-50-ci illərdə Rusiyanın Saransk şəhərində düşərgədə cəza çəkirdi, onu həbs etmişdilər. Mən Respublika Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində işləyərkən 1958-ci ildə şəxsən Saranska getdim, Biriya ilə görüşdüm, onu Bakıya gətirdim. Çox böyük şair idi”. Heydər Əliyev Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində işləyərkən Rusiyadan – Saransk həbsxanasından “Arama qəbrimi, axtarma mənim başdaşımı, / Rəsimdə Həzrəti Nuh, ismdə xatəm də mənəm” deyən yazıq Biriyanı vətənə gətirmişdi”.

Cənubi Azərbaycan problemi Heydər Əliyev üçün daim prioritet məsələ olmuşdur. Ulu öndər 12 iyun 1981-ci ildə ölkə yazıçılarının VII qurultayındakı nitqində toxunduğu çoxsaylı məsələlər kontekstində Cənub ədəbiyyatı ilə bağlı məqamları da həssaslıqla ədəbi yaddaşın dövryyəsinə daxil etməyi unutmurdu: “Respublika Yazıçılar İttifaqının tərkibində Cənubi Azərbaycandan olan ədəbiyyatçılar da məhsuldar işləyirlər. Yaradıcılıq ittifaqının rəhbərliyi onlara daim diqqət yetirməli, onların əsərlərini respublikada və respublikanın hüdudlarından kənarda geniş təbliğ etməlidir. Ümumiyyətlə, Cənubi Azərbaycanla ədəbi əlaqələri möhkəmləndirmək, mədəniyyətin və mədəni yaradıcılığın bütün sahələrində geniş əlaqələri inkişaf etdirmək, bizdə toplanmış zəngin bədii-estetik təcrübəni qələm yoldaşlarına vermək barədə düşünmək lazımdır”.

Bu, adi diqqət deyildi. Demək olar ki, Cənub məsələsi Heydər Əliyevin varlığında illərlə yol gəlirdi. Məqamı gəldikcə, içində borc kimi daşdığı niyyətini söz, ideya, əməl səviyyəsində gerçəkləşdirirdi. Bunu sənət adamlarının hər birinin mətnlərində dil açıb danışan yaddaş lövhələri də sübut edir. Məsələn, yazıçı Söhrab Tahirin xatirələrində Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1981-ci ildə, Şüvəlanda yazıçıların yaradıcılıq evinin açılışında söylədiyi cəsarətli fikirlər heyvətamiz duyğusallıqla anılır: “O vaxt Heydər Əliyevlə aramızda

çox maraqlı bir söhbət oldu. Mən qəribəm deyəndə, mərhum prezidentimiz dedi ki, niyə özünü qərib hiss edirsən? Dedim ki, bəs biz vətəndən aralı düşmüşük, ürəyimiz nisgillə doludur. Cavab verdi ki, onun günahı burada oturan şair və yazıçılardadır. Siz niyə o taydakı şair və yazıçıların əsərlərinin burada, bu taydakı şair və yazıçıların əsərlərinin o tayda çap olunmasına təşəbbüs göstərmirsiniz? Nə vaxt bu məsələ ilə bağlı mənə müraciət etdiniz, kömək etmədim? Əgər bu əsərlər həm o tayda, həm də bu tayda dediyim kimi çap olunarsa, hər iki Azərbaycan arasında mədəni körpü yaranar, əlaqələr daha da genişlənər və heç kəs özünü burada qərib hiss etməz. Şair, sən öz evindəsən. Biz bir ata-ananın övladlarıyıq. Ona görə də sən burada özünü qərib hiss etmə. Bu sözlər zalda gurultulu alqışlarla qarşılandı. Sonra Heydər Əliyev üzünü mənə tutub “Şair, davam elə” – dedi. Mən də bundan ruhlanıb dedim ki, bəs, bildiyiniz kimi Azərbaycan tarixin günahı üzündən iki yerə parçalanıb. Bu zaman Heydər Əliyev yenə sözümlü kəsib dedi: “Şair, dayan! Niyə deyirsən ki, Azərbaycan tarixin günahı üzündən iki yerə parçalanıb?” Zala da dərin bir sükut çökmüşdü. Belə bir vəziyyətdə qorxa-qorxa soruşdum: – Bəs nə deyim, yoldaş Əliyev? Qayıtdı ki, denən Azərbaycan imperialist qüvvələrin günahı üzündən iki yerə parçalanıb. Bu sözdən sonra zalda bir anlıq çəşqınlıq yarandı. Çünki heç kəs gözləməirdi ki, Heydər Əliyev Azərbaycanı iki yerə bölənləri, yəni İran və Rusiyanı adı ilə deyəcək və birdən sanki nə baş verdiyini zaldakılar anladı. Zalda bir alqış qopdu ki, gəl görəsən. Heydər Əliyev düz 15 dəqiqə zaldakıları sakitləşdirə bilmədi. Sevincindən ağlayan kim, bir-birini qucaqlayan kim. Sovet dövründə ilk dəfə idi ki, yüksək tribunadan Cənubi Azərbaycan məsələsi qaldırılırdı. Həmin andaca bu barədə Moskvaya xəbər çatdırdılar və elə oradaca hiss etdim ki, onu telefona çağırırlar. Sonralar eşitdim ki, bu çıxış Heydər Əliyevə müəyyən qədər başağrısı yaradıb”.

“Başağrısı” əlbəttə ki, olmamış deyildi. Axı, özünün dediyi kimi, sovet dövründə “ən böyük dissident elə özü idi”. Kremlin yüksək kürsüsündə əyləşib milli ideologiyaya xidmət edən bir siyasətçinin təəssübkeşliyi rəhbərlik üçün qəbul ediləsi hal olmasa da, Heydər Əliyev bilərəkdən “üzü küləyə” gedənlərdən idi. Bilirdi ki, qabartdığı hər ideyadan, hər toxunuşdan sonra əməl və hərəkət dirçəlişi gəlir. Elə 1981-ci ildə etdiyi çağırışdan sonra da ədəbi-elmi düşüncə sferasında Azərbaycan ədəbiyyatının bütövlüyü və Cənubda yaşayan yazıçılarla əlaqələrin yaradılması istiqamətində mühüm addımlar atılmağa başlandı. İran İslam Respublikasında yaşayan Məhəmmədhüseyn Şəhriyar kimi qüdrətli sənətkarı bu bəyanatlardan sonra daha dərindən tanımağa, təbliğ etməyə başladılar. Xalq şairləri Süleyman Rüstəmin

və Məmməd Rahimin Məhəmmədhüseyn Şəhriyarla şeirləşmələri, xalq şairləri Bəxtiyar Vahabzadə və Nəbi Xəzrinin ustad şairlə telefon danışqları böyük rezonans yaradan amillər idi. Əslən cənublu olan, lakin taleyin hökmü ilə Azərbaycanın şimalında yaşayıb-yaradan Balas Azəroğlu, Mədinə Gül-gün, Hökumə Billuri, Söhrab Tahir, Əli Tudə və başqa şair və yazarların Cənubi Azərbaycanda əsaslı tanışlıq dövrü həmin illərdə baş verdi. Ədəbiyyatımızda Cənub mövzusunda yeni əsərlər meydana qoyuldu. Onun təşəbbüsü ilə əslən cənublu olan Balas Azəroğlu Yazıçılar İttifaqının katibi seçildi. Eləcə də ilk dəfə olaraq Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda şöbə açıldı, Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının araşdırma mərkəzinin təməli qoyuldu. “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı milli sərvətimizdir” məqaləsində Teymur Əhmədov yazır ki, “Mirzə İbrahimovun ürəyində bəslədiyi nisgilli arzusunu rus sovet imperiyasının hakimiyyəti dövründə demokratik ab-havanın hiss olunduğu 70-80-ci illərdə rəsmi qadağaların mövcud olduğu şəraitdə həyata keçirmək olduqca müşkül idi. Lakin ölkə başçısı Heydər Əliyev müdrik alim-yazıçı Mirzə İbrahimovun təşəbbüsünü bəyənib, onun Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu tərkibində Cənubi Azərbaycan şöbəsini yaratmasına rəsmi göstəriş verdi”.

Xalq yazıçısı Elmira Axundovanın altıcildlik “Heydər Əliyev: Şəxsiyyət və zaman” adlı kitabının ikinci hissəsində Azərbaycanın keçmiş xarici işlər naziri Vilayət Quliyevin də xatirələrinin yer aldığı belə bir epizodla qarşılaşırıq: “...Ali dini rəhbər Heydər Əliyevi mərasim zalının girişində qarşılayıb, ikiəlli görüşdü. Aralarında Azərbaycan dilində söhbət başlandı. Həm İran nümayəndə heyəti, həm də biz sakitcə dayanıb söhbətə qulaq kəsilmışdik.

Hal-əhval tutandan sonra Heydər Əliyev Xamneyidən soruşdu:

– Yaxşı, Xamnədə (Təbriz yaxınlığında, Xamneyinin doğulduğu kənd) nə var, nə yox?

– Sən Xamnəni də bilirsən? – deyə İranın ali dini rəhbəri təəccübləndi.

– Əlbəttə, tanıyıram. Xamnə çox məşhur yerdir”.

Heydər Əliyev 21 yaşı tamam olduqdan sonra, 1944-cü ilin mayından Sovet İttifaqı dövlət təhlükəsizlik orqanlarında xidmətə başlamış, 1969-cu ilin iyulunda Respublikanın rəhbəri seçilənə qədər 25 il sovet sisteminin ən mürəkkəb, məsuliyyətli, çətin cəbhəsində alnıaçıq, rəşadətlə yol keçmiş, general-mayor rütbəsinə və Azərbaycan SSR DTK-nın sədri vəzifəsinə qədər yüksəlmişdir. Bu dövrün bütün mərhələlərindəki fəaliyyətində Cənubi Azərbaycanla bağlı milli təəssübkeşlik hissi zərrə qədər gözərdi edilməmiş, əksinə, əhəmiyyətli

məsələlərdən biri olmuşdur. Elmira Axundova yuxarıda adı keçən əsərində “Literaturnaya qazeta”da İqor Belyayev adlı şərqşünasın belə bir fikrini əsas gətirərək yazır: “Yadımdadır, məqalələrinin birində o yazmışdı ki, Heydər Əliyev 19 yaşında Şimali və Cənubi Azərbaycanı birləşdirmək haqqında düşünüb. İndi budur, 20 ildən sonra həmin ideya bu şəkildə təzədən meydana çıxıb...” Və sonradan minnətdarlıqla xatırlayır: “Elə ən maraqlısı, bu günə qədər mənimçün müəmmalı qalanlar da məhz bundan sonra başlayır. Qrupumuzdan heç kim cəzalandırılmadı, heç kimi həbs etmədilər, heç kimi institutdan qovmadılar. Mən bunu ilk növbədə Heydər Əliyevlə bağlayıram, o vaxt o, DTK-da rəhbər vəzifədə idi...”

Digər bir tədqiqatçı, AMEA-nın müxbir üzvü, professor Musa Qasımlı yazır ki, “Heydər Əliyevin bilavasitə qayğısı ilə 21 Azər Günü həmişə qeyd edilirdi. Cənubi Azərbaycandan olan siyasi mühacirlərə yaxşı şərait yaradılmışdı. 1981-ci ildə siyasi mühacirlər üçün 142.500 rubl daimi yardım ayrıldı. Mühacirət cəmiyyətinin yerləşdiyi bina təmir etdirildi. Azərbaycan Demokrat Partiyasının birinci katibi Əmirəli Lahrudi 1981-ci il oktyabr ayının 28-də Heydər Əliyevə yazdığı məktubunda mühacirlərə göstərdiyi qayğıya görə təşəkkür etmişdir”.

Yuxarıda adı keçən cənublu şair Söhrab Tahirin “Yaxşılıq” adlı şeiri var. Həmin şeirdə böyük öndərin şəxsiyyəti, gördüyü işlər sevgi ilə, lütf və minnətdarlıqla anılır. Həm də yalnız bu tayla bağlı deyil, o taydakı yaxşı əməllərin icraçısı və mənəvi ülfət rəmzi olaraq:

*Mən rəhbərdən çox yaxşılıq görmüşəm,
Verdiyindən hamıya pay vermişəm.
Yaxşılıqdan qızıl saray hörmüşəm,
Qal baxtımın sarayında, yaxşılıq,
O tayımda, bu tayımda yaxşılıq.*

Göründüyü kimi, Heydər Əliyev hələ sovet rejimi dövründə İran İslam Respublikası ilə, Cənubi Azərbaycanla ədəbi-mədəni əlaqələrin yaradılmasının əsasını qoymuş, qarşılıqlı münasibətlərin möhkəm təməlini atmışdır. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra ölkə Prezidenti Heydər Əliyevin yeni tarixi epoxada apardığı məqsədyönlü siyasət nəticəsində bu sağlam əlaqələr daha da genişlənmiş və möhkəmlənmişdir. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın anadan olmasının 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında»kı 29 oktyabr 1997-ci il tarixli sərəncamı xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Həmin dövlət sərəncamı əsasında qüdrətli sənətkarın yubileyi ilə bağlı Bakıda, Tehranda və Təbrizdə keçirilən genişmiqyaslı tədbirlərlə ölkələrarası ədəbi-mədəni əlaqələr yeni və daha yüksək səviyyəyə qaldırılmışdır.

Məhəmmədhüseyn Şəhriyar Heydər Əliyevin ən çox sevdiyi şair idi. Yadıma yazıçı-dramaturq Cəfər Cəbbarlı ilə bağlı bir məqam düşür. “Ən sevdiyiniz əsəriniz hansıdır”, – sualına Cəbbarlı “Dönüş” deyə cavab verir. “Bu ki, sizin ən zəif əsərinizdir”, – deyirlər. Cəbbarlı isə cavabında, “doğrudur, ana hər zaman zəif, şikəst övladını hamıdan çox istəyir”, – kimi kədərli bir nüansa vurğu edir. Amma Şəhriyar, təbii ki, zəif deyil, ən qüdrətli şairlərdən biri idi və Heydər Əliyev də bu üzdən, vaxtilə ona ünvanlanan 21 sualın içində yer alan “ən sevdiyiniz şair kimdir” sorğusuna Şəhriyarın adını çəkərək cavab vermişdir. O, Şəhriyarın ədəbi irsini daim yüksək qiymətləndirmiş, onu böyük vətənpərvərlik duyğularının tərənnümçüsü olan filosof şair, “Şərqi çox geniş bir regionunda insan mənəviyyatının zənginləşməsində böyük rol oynayan” mütəfəkkir adlandırmışdır. Bu mənada, sevgisinin qaynağı Şəhriyarın şeirlərindəki şairanəliyin gücünə bağlı amil idi. Amma və lakin... “Şəhriyarın ürəyi də səninkitək yaralıdır”... Bu məqam da vardı axı. Bu pillədən artıq vətən, ona həsrət qalan övladlarının obrazı, daxili yaşantıları başqa cür görünür. Bütün varlığı ilə poeziyaya, sənətə münasibətdə estetik olmaqla yanaşı, həm də milli ruh daşıyıcısı olan Heydər Əliyev bu məqamda ağrımaya bilmirdi...

HEYDƏR ƏLİYEVİN FÜZULİ MÜCADİLƏSİ – “SORUN KİM, BU NƏ SEVDADIR...”

*“Füzuli mənim tarixim, Füzuli
mənim mənliyimdir.”*

Heydər Əliyev

Böyük şairimiz Məhəmməd Füzuli ilə bağlı Heydər Əliyevin qatlaşdığı çətinliklər və bu istiqamətdə əzmkar fəaliyyəti onun xalqın dəyərlərinə, şəxsiyyətlərinə layiqincə sahib çıxmaq mədəniyyətinin əyani göstəricisidir. Bu barədə çoxsaylı nümunələr gətirmək mümkündür, amma məhz Füzuli məqamı, dahi şairin qəbrinin qorunması və məqbərəsinin tikilməsi ilə bağlı gördüyü çöxyönlü işlər Ümummilli liderdən hər cür yüksək məzmununda danışmağa əsas verən amildir. Bu barədə geniş məlumatı Musa Qasımlının “Heydər Əliyev – istiqlal gedən yol (1969-1987-ci illər)” kitabında oxuyuruq: “Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra MK-nın beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin müdürünə Məhəmməd Füzuliyə İraqın Kərbəla şəhərində məqbərə tikilməsi imkanlarını öyrənmək barədə tapşırıq vermişdir. Sov. İKP MK-nın müvafiq şöbəsi ilə məsələni müzakirə edən şöbə

müdiri, Heydər Əliyevə 1977-ci il 2 sentyabr tarixli geniş arayış təqdim etmişdir. Arayışda deyilirdi: “Sizin tarşırığınıza əsasən böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Məhəmməd Füzulinin məqbərəsinin Kərbəladə tikilməsi mümkünlüyü haqqında məsələ öyrənilmişdir...”

Məlum olur ki, İraqın əlverişsiz daxili vəziyyəti ucbatından Füzulinin məzarının tikintisi məsələsini İraq hökuməti qarşısında qaldırmaq üçün şərait əlverişsizdir. Bundan sonra Heydər Əliyevin təklifi ilə məsələnin həllinə Azərbaycanın Xarici İşlər Nazirliyi və Elmlər Akademiyası cəlb edilmişdir. Məsələ, SSRİ XİN qarşısında qaldırılmışdır. Lakin SSRİ Xarici İşlər Nazirliyinin Yaxın Şərq şöbəsinin müdiri, nazirliyin kollegiya üzvü Sitenko Sovet İttifaqının Bağdaddakı səfirinə istinadən Füzulinin məzarının bərpası fikrindən vaz keçməyi tövsiyə etmişdir. Motiv yenə də eyni idi: əlverişsiz siyasi şərait. Bundan sonra Heydər Əliyevin tövsiyəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Elmlər Akademiyasının prezidenti Həsən Abdullayev İraqın Bakıdakı baş konsulu Ədnan Qaydan Məhəmmədlə görüşərək Azərbaycan ictimaiyyəti və alimləri adından məsələnin müsbət həll olunması üçün hökuməti qarşısında vəsatət qaldırmasını xahiş etmişdir. Məsələni araşdıran İraq konsulu 1976-cı il iyul ayının 21-də Azərbaycanın Xarici İşlər Nazirliyinə cavab notası göndərmişdir. Notada deyilirdi: «İraq prezidenti dəftərxanasının rəhbərliyi bildirir ki, İraq ərazisində dəfn olunduğundan, şair Füzulinin mavzoleyinin bərpası üçün hökumət məsuliyyət daşıyacaqdır».

Notadan aydın olurdu ki, diplomatik kanallarla məsələnin həllinə cəhd edilməsi artıq heç bir nəticə verməyəcək. Çünki İraqın baş konsulu hökumətində kifayət qədər nüfuz sahibi idi və BƏƏS partiyasının rəhbər dairələri ilə sıx əlaqələr saxlayırdı. Onun fikri məsələnin həlli barədə İraq hökumətinin yekun rəyi kimi də qəbul edilə bilərdi. Bütün bunlara baxmayaraq, Heydər Əliyev bu istiqamətdəki fəaliyyətini inadla davam etdirirdi. Onun təklifi ilə füzulişünasların beynəlxalq simpoziumlarının keçirilməsinə təşəbbüs edildi və buna uğurla nail olundu. Bu isə məsələnin unudulmadığını, Azərbaycan tərəfini daim narahat etdiyini göstərirdi. Heydər Əliyev İraqdan SSRİ-yə gələn müxtəlif səviyyəli nümayəndə heyətləri qarşısında həmin məsələni cəsarətlə qaldıraraq həllinə çalışırdı. Dövlətlərarası münasibətlərdə Heydər Əliyev Azərbaycan şair və yazıçılarının diqqətini həmin məsələyə cəlb edərək məqsədə çatmaq üçün əlindən gələni edirdi. O, məsələnin müzakirəsini hətta yazıçıların VII qurultayında da qaldıraraq nəinki ziyalıları, həmçinin ictimaiyyəti agah etdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyev qurultay ərəfəsində Azərbaycan yazıçılarına böyük bir hədiyyə verdi. Onun Azərbaycan

ədəbiyyatına və ədəbi irsə münasibətinin, qayğısının daha bir təzahürü yazıçılar üçün Xəzər dənizi sahilində – Şüvəlanda Yaradıcılıq evinin istifadəyə verilməsi oldu. Heydər Əliyev nitqində ədəbiyyatın qayğısına qalan, bütün buxovları, əngəlləri qıraraq nəinki yazıçıların himayəçisi olduğunu göstərir, eyni zamanda onları xalqı düşündürən Cənubi Azərbaycan məsələsindən, tarixdə muhum rol oynamış ziyalılardan yazmağa, tarixi romanlar yaratmağa, Məhəmməd Füzulinin məqbərəsinin keşiyində durmağa, qorxmamağa, çəkinməməyə səsləyirdi. O deyirdi: "...milli mədəniyyətimiz dirçəlmişdir ", "Azərbaycanın yaradıcı ziyalılarının xoşbəxt taleyi onların xalqla qırılmaz birliyindədir, xalq mənafeyinə fədakarlıqla xidmət etmələrindədir", "Poeziyamız Azərbaycan klassik lirikasının ən yaxşı ənənələrini davam etdirərək, fəal vətəndaşlıq mövqeyində dayanmaqdadır». O, daha sonra qeyd edirdi: "Nizaminin və Füzulinin, Xaqaninin və Nəsiminin, Axundovun və Məmmədquluzadənin, Üzeyir Hacıbəyovun və Məmməd Səid Ordubadinin vətəni öz müasir yazıçılarından və şairlərindən parlaq tarixi əsərlər gözləyir, Azərbaycan tarixinin, mədəniyyət və elminin görkəmli xadimlərinin bədii obrazlarını gözləyir", "...tarixi simaların obrazları yaradılan və tariximizin mühüm dövrləri tərənnüm olunan ədəbi əsərlər ən yüksək səviyyədə yazılmalıdır".

Heydər Əliyev qurultaydakı nitqində Məhəmməd Füzulinin qəbrinin bərpası məsələsini bütün kəskinliyi ilə açıq şəkildə qaldırmağı yazıçılara tövsiyə etmişdir. Füzulinin məzarının vəziyyəti barədə danışan şair Bəxtiyar Vahabzadəyə müraciətlə Heydər Əliyev deyirdi: "Bir neçə il bundan qabaq bizə məlum oldu ki, Kərbəlada Füzulinin qəbrini doğrudan sökublər və onun sümüklərini bir qutuya yığb hansısa bir məscidin zirzəmisində saxlayırlar. Biz öyrəndik ki, həqiqətən oranı sökublər, bu, plana düşübdür, başqa bir yerdə qəbri bərpa edəcəklər. Biz dövlət orqanları vasitəsi ilə müəyyən tədbirlər gördük. Bilirsinizmi, İraq hökuməti ilə bizim hökumət arasında müəyyən mürəkkəbliklər vardır. Mərkəzi Komitədə belə məsləhət gördük ki, əgər bu işə bizim elm xadimlərimiz, yazıçılarımız, dünyada tanınmış adamlarımız qarışsalar, bu məsələni həll edərik. Dövlət xətti ilə yox. Bilirsiniz ki, Füzuli sovet vətəndaşı deyil. Füzuli bizim Azərbaycan şairidir. Ancaq yazıb-yaradıb və İraqda vəfat edibdir. Bu məsələni ayrı-ayrı alimlər vasitəsilə daha tez həll etmək olar. Ancaq burada Süleyman Rustəm, Mirzə İbrahimov və Sizə öz narazılığımızı bildiririk. Heç bir yoldaş bu sahədə ürəklə, can-başla, patriotik hisslərlə çalışmır. Həmid Araslı məktub yazıb, İraq konsulu deyib ki, baxarım. Həqiqətən bunu istəyirsənsə, gedib o konsulun boğazından tut və de ki, Füzuli mənimdir. Füzuli mənim tarixim, Füzuli mənim mənliyim-

dir. Siz niyə bu işə belə yanaşırsınız? Əgər siz belə bir iş tutsanız, heç kim sizi tutmaz. Niyə indiyə kimi İraq prezidentinə məktub yazmırsınız? Əgər Süleyman Rüstəm belə bir məktub yazsa, İraq prezidenti onu həbs edəcək?”

Heydər Əliyev daha sonra üzünü Mirzə İbrahimova tutaraq «Sizi Ümumittifaq Asiya və Afrika xalqları ilə həmrəylik təşkilatının sədri kimi böyük bir vəzifəyə qoymuşuq, bundan böyük daha nə istəyirsiniz», – deyir və təşkilatın sədri kimi ona bu məsələ barədə YUNESKO-ya və BMT-yə məktublar yazmağı tövsiyə edirdi. O, açıq şəkildə bildirirdi: «Bu işlərdə siz patriotizm hisslərinizi axıra çatdırmağa nail ola bilmirsiniz. Bu ümumi işlərdə siz istədiyiniz qədər ürəkdən çalışmalısınız. Danışmağa böyük ustalığınız vardır. Hətta Bəxtiyar Vahabzadə məclislərdə oturub Azərbaycan xalqının həyatı haqqında danışır. Bu işlərdə çalışmağı yoxdur. Bu barədə başqa qardaş respublikalardan dərs almaq, öyrənmək lazımdır. Yenə deyirəm, əgər bizim mədəniyyətimiz, tariximiz üçün siz belə hərəkətlər edərək müəyyən qədər cızığınızdan çıxsanız, qorxmayın... (kursiv mənimdir – E.A.) bizim respublikamızda heç vaxt, heç kimdən sizə xəta toxunmaz. Çünki bu, xalq mədəniyyəti üçündür. Bizim respublikamız üçündür”.

Ədəbiyyatşünas alim İmamverdi Əbilovun “Dünənin... sabahın... çağdaş dahisi” kitabında Heydər Əliyevin Füzuli ilə bağlı həssas yanaşmalarına aid belə bir epizod yer alır. Bu epizod Heydər Əliyevin klassik irsimizə, poeziyaya, sənətə, sənətkara verdiyi dəyərin ən uca vurğusudur: “...Azərbaycan Yazıçılarının 1981-ci ilin iyununda keçirilən VII qurultayında... Abbas Zamanov tribunaya qalxmadan qurultaya bəyan elədi ki, İraq hökuməti Kərbəlada yeni yol çəkilişi ilə əlaqədar Füzulinin bu şəhərdəki məzarını söküb yerini dəyişir. Abbas Zamanov birbaşa Heydər Əliyevə müraciət etdi:

– Füzulinin cəsədini gətirmək lazımsa, icazə verilsin, Kərbəlaya piyada getməyi özümə şərəf bilərəm. Axı dahi Füzuliyə belə münasibət milli mədəniyyətimizə təhqirdir.

Alimi diqqətlə dinləyən Heydər Əliyev ayağa qalxdı və Füzuli şəxsiyyəti, sənəti haqqında elə yangı ilə danışdı ki, hamımız heyran qaldıq. Bu mükəllimədə məhəbbət, giley, məzəmmət, tələb, qürur və təəssüf hissinin ilıq vəhdəti vardı.... Həmin gün ölkə rəhbərinin Füzuliyə hüduzsuz məhəbbəti bədii dünyamızı təmsil edən söz-sənət adamları üçün də ibrət nümunəsinə döndü:

– Yəqin bilirsiniz ki, İraq-Sovet münasibətləri istəyimizcə deyil. Füzuliyə İraq hökumətinin belə münasibətini indicə Abbas müəllimdən eşitdim. Bilirsiniz ki, Siyasi Büro qarşısında cavabdeh bir

şəxs kimi mənim bu məsələyə birbaşa müdaxiləm arzuolunmaz nəticələr verə bilər. Mənim sözüm, iradım, tələbim ilk növbədə sizlərə aiddir. Mirzə müəllim (Mirzə İbrahimov – E.A.), siz ədəbiyyatımızın ağsaqqalısınız, 70 yaşlı yazıçı, siyasi xadim, nəhayət, Asiya və Afrika Ölkələri ilə Həmrəylik Komitəsinin sədri kimi siz İraq hökumətinə bu barədə müraciət etmisinizmi? Yox, təəssüf ki, yox! Süleyman Rüstəm bu məsələyə biganə qalmağa haqlı deyil. Həmid müəllim (Həmid Araslı – E.A.) sizdən soruşuram: Füzulini tədqiq edən görkəmli akademik kimi, bu sahədə gördüyünüz işlərdən danışa bilərsinizmi? Bəxtiyar Vahabzadə bir sıra gözəl əsərləri ilə bahəm Füzuli haqqında dəyərli bir poema yazıb. Hamınızdan soruşuram: Füzulinin bu günkü taleyi ilə bağlı gördüyünüz praktiki işlərdən məlumat verə bilərsinizmi? Şübhəsiz yox! Sizin ciddi marağınız, humanist tələb kimi diplomatik münasibətlərdə də təbii qarşılanardı. İraq Dövlətinin konsulu Bakının mərkəzindədir. Hansı biriniz Füzuliyə belə laqeyd münasibətin günah olduğunu konsula xatırladıb onu məzəmmət etmişsiniz. Belə hallarda sizi qorumasaydım, gileylənməyə haqqınız olardı...” Salondakı mənalı sükutu indi də xatırlayıram. Respublika rəhbərinin daim rus dilində çıxışlarına alışdığından, həm də mütləq Moskvaya gedəcək qurultay protokollarının ehtiyatlı tərtibinin labüdlüyünə inandıqlarından Heydər Əliyevin çıxış və replikaları nümayəndələri yaxşı mənada heyrləndirmişdir.

...Heydər Əliyevin məntiqlə aşılarmış səlis danışığını, cazibədar nitqlərini bu vaxtadək eşitməyənlər üçün bu, həqiqətən, əsl yenilik idi. Qurultayın axşam iclasında Heydər Əliyev xoş xəbərlə hamımızı müjdələdi:

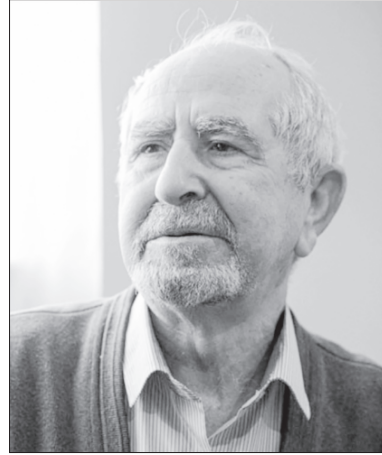
– Tənəffüs vaxtı mən Moskvaya – İraq Səfirliyinə zəng etdim, səfirdən bu məsələyə aydınlıq gətirməsini xahiş elədim. Az keçmədi ki, səfir mənə məlumat verdi ki, müqəddəs məscidin əhatəsində restavrasiya işi aparılır. Füzulinin nəşinin qalıqları çox böyük ehtiyatla yığılıb mötəbər yerdə saxlanılır. İş tamamlandıqdan sonra o, Kərbəlanın ən müqəddəs guşəsində dəfn olunacaq”.

Heydər Əliyev başladığı, həyata keçirilməsinə qərar verdiyi işləri sona çatdır-mağı bacarırdı. Bunun üçün bütün sözü, izi və adı keçən instansiyaları səfərbər edir, müsbət yöndə nəticə əldə edənə qədər vuruşurdu. Məqsədə doğru addım-addım irəliləmək necə olur, bunu Heydər Əliyevin şəxsində, simasında, yaradıcı fəaliyyətində dərindən bilib dərk etmiş olduq.

Məmməd ORUC

TƏMƏL

Mən fəxr edirəm ki, Xalq yazıçısı Elmira Axundovanın Ulu öndərin həyat və fəaliyyəti haqqında qələmə aldığı, möhtəşəm “Şəxsiyyət və zaman” sənədli romanlar silsiləsinin ana dilimizdəki nəşrində mənim də az-çox payım var. Belə ki, mən “Şəxsiyyət və zaman”ın bir neçə kiçik parçasını rus dilindən çevirməklə yanaşı, həm də 1-ci və 2-ci cildləri (Azərbaycan variantı) redaktə etmişəm və redaktor kimi o kitablara adım düşüb.

E.Axundovanın “Şəxsiyyət və zaman” romanlar silsiləsi ilə (hələ beş cildə mövcud olanda) nə qədər ki yaxından tanış deyildim, bir çoxları kimi mənə də elə gəlirdi ki, Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyəti barədə kifayət qədər məlumatlıyam. Lakin “Şəxsiyyət və zaman”ın birinci, ikinci cildlərini rus dilində diqqətlə və sonsuz maraqla oxuyandan sonra başa düşdüm ki, öz qənaətimdə yanlışmışam və kəsinliklə qət etdim ki, Ulu öndərin həyat və fəaliyyətinə vaqif olmaq üçün ən qiymətli, ən etibarlı və həm də ən oxunaqlı mənbə Elmira xanımın son bir neçə ildə onlarca dünya dillərinə tərcümə olunmuş və yayımlanmış “Şəxsiyyət və zaman” romanlar silsiləsidir.

Sabiq xarici işlər naziri, yazıçı, diplomat Vilayət Quliyev “Şəxsiyyət və zaman”ın məhz bu məziyyətini dəyərləndirərək yazır:

“...Aydın məsələdir ki, gələcəkdə də Heydər Əliyev haqqında yeni-yeni kitablar yazılacaq. Ancaq əminəm ki, onların heç biri fakt-sənəd baxımından “Şəxsiyyət və zaman”ın orbitindən, təsir dairəsindən kənara çıxıbilməyəcək.” (“525-ci qəzet”, 20 may 2023-cü il).

Xatirimdədir, 2006-cı ildə “Şəxsiyyət və zaman”ın rus dilindən tərcüməsinə və redaktəsinə peşəkar müəlliflər cəlb olunmuşdu, amma bununla belə, hər tərcüməçi, hər redaktor Elmira xanımın tələbkərliliyinə tab gətirə bilmirdi; o, demək olar ki, redaktə olunmuş hər sözə, hər kəlməyə diqqət yetirmək istəyirdi. Bu da, əlbəttə, təbii idi; axı, söhbət Ulu öndərin, dahi siyasətçinin obrazından gedirdi.

İftixar duyuram ki, Elmira xanımla H.Əliyevin adı ilə bağlı “Şəxsiyyət və zaman” romanlar silsiləsinin redaktəsi ilə başlayan əlaqələrimiz üzülmədi və zaman-zaman Elmira xanımın Ulu öndərin həyat və fəaliyyəti ilə qismən bağlı olan “Kapitanın taleyi”, “Həmkarlarımla üz-üzə”, “Dostların gözəl cizgiləri” kitabları haqqında ürək sözlərimi mətbuatda söylədim. Hətta Elmira xanım da, mən 2019-cu ildə Moskvada “Sloves svyazuyuşaya nit” (“Söz sənətini birləşdirən tellər”) Beynəlxalq ədəbi mükafatına layiq görüldə, həm “Kaspi” qəzetində (28 fevral 2020-ci il), həm də “525-ci qəzet”də (14 mart 2020-ci il) sanballı məqalələr yazıb məni təbrik elədi.

Və təsadüf elə gətirdi ki, 2021-ci ilin payızında Elmira Axundova ilə Kiyev şəhərində, Azərbaycan səfirliyində görüşdük və çox keçmədi ki, o ünsiyyətin bəzi fraqmentləri mətbuata da (“525-ci qəzet”, 27 oktyabr 2021-ci il) düşdü. O yazının bir parçası isə Ulu öndərlə bağlıdır:

“...Qan qırmızı meyvələrini hasıla gətirmiş (səfirliyin bağçasında – M.O.) bir itburnu kolunun qarşısında ayaq saxlayıram və soruşuram:

– Belə yerdə necə darıxmaq olar?...

– Məni daha çox yaradıcılıq düşündürür, buraya gələndən bir cümlə də olsun, ürəyimcə yazı yaza bilməmişəm.

– Ulu öndərlə bağlı beş cildlik (onda hələ son iki cild meydana gəlməmişdi – M.O.) romanlar silsiləsindən sonra daha nə yazmaq istəyirsiniz?

– Heydər Əliyevlə bağlı yeni kitab.

– Altıncı cild?

- Yox, “Naməlum Heydər Əliyev”.
- Bu, gələcək kitabın adıdır?
- Güman ki...
- Bəyəm Ulu öndərlə bağlı elə anlar qalıbmı ki, Siz yazmayasınız?
- Qalıb, mən də elə o anları yazmağı planlaşdırmışam”.

Bəli, mən bu günlər dostlarımla stolüstü kitabları arasında “Şəxsiyyət və zaman” romanlar silsiləsinin 6-cı, 7-ci cildlərini görəndə, təbii ki, o söhbəti, o qeyri-rəsmi müsahibəni xatırlayıram.

Dövri mətbuatda isə diqqətimi daha çox, ziyalılarımızın Ulu öndər haqqında orijinal fikirləri çəkir:

“...Onun yanından insan böyüyüb çıxırdı”. Xalq şairi Nəriman Həsənzadənin sözüdür. (“Ədəbiyyat qəzeti”, 6 may 2023-cü il).

Tanınmış publisist Südabə Ağabalayeva isə “Şəxsiyyətin zamanı” essəsində belə yazır:

“...Tarixin çox da uzaq olmayan zaman kəsiyində Atatürk Türkiyəni xilas etdi, Şarl de Qoll Fransanı. Azərbaycanda bu taleyüklü, tarixi missiya onun bəxtinə düşdü. Heydər Əliyevin.” (“Ədəbiyyat qəzeti”, 6 may 2023-cü il).

1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 18 dekabr 1997-ci il tarixli Fərmanında deyilir:

“...SSRİ Nazirlər Sovetinin 1947-ci il 23 dekabr tarixli 4083 nömrəli və 1948-ci il 10 mart tarixli 754 nömrəli qərarları Azərbaycan xalqına qarşı növbəti tarixi cinayət aktı olmuşdur. Bu qərarlar əsasında 1948-1953-cü illərdə yüz əlli mindən çox azərbaycanlı Ermənistan SSR ərazisindəki dədə-baba yurdlarından kütləvi surətdə və zorakılıqla sürgün olunmuşdur. Təəssüf ki, 1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən deportasiya olunması faktı ötən 50 il ərzində lazımınca araşdırılmamış, bu hadisələrə hüquqi-siyasi qiymət verilməmişdir.”

Mənim fikrimcə, bu tarixi Fərman, həm də bizi – köklü Qərbi azərbaycanlıları bu günlər bir ocaq başına yığan, Qərbi Azərbaycan İcmasında birləşdirən Qayıdış konsepsiyasının TƏMƏLİ – təməl daşı idi. Və təbii ki, bizi müxtəlif müstəvilərdə asan olmayan mübarizələr gözləyir. Hər kəs öz töhfəsini verməlidir. Mən çalışıram ki, nə qədər ki əlim qələm tutur, Qərbi Azərbaycan İcması idarə heyətinin üzvü ikmi daha çox qəzet, jurnal səhifələrində öz sözümü deyim...

Sevə-sevə oxumuşuq, oxuya-oxuya sevirik

“Azərbaycan” jurnalı ilə tanışlığım 1966-cı ildə olub, ünsiyyətim – 1967-ci ildə. Atam müəllim idi, siyasi rejimin tələbi kimi məcburi qəzetlərlə bərabər özü istəyi (təbii ki, sevgisi!) ilə “Azərbaycan” jurnalına da abunə yazılırdı. Atamın sevə-sevə oxuduğu jurnala məndə də sevgi yaranırdı – VII sinif şagirdiydim. Atam özünün maraqla, həvəslə oxuduğu jurnalı oxumağı mənə də tövsiyə edirdi. Həmin illərdə məndə mütləqə böyük həvəs vardı. “Azərbaycan” jurnalında dərc edilən materialların əksəriyyətini oxuyurdum. Bu ünsiyyət səmimi dostluğun başlanğıcıymış. “Azərbaycan” jurnalı mənim də ruhumun jurnalı oldu...

Mənə (eləcə də məktəbimizin şagirdlərinə) ədəbiyyatı (əsasən poeziyanı) sevdiren ədəbiyyat müəllimimiz şair (gözəl, təbli şair!) Əli Səngərli (Məmmədov) bizim – Xalidin, Vaqifin, Minayənin, Güllüzarın, Məhəmmədin, mənim – marağımıza görə “Azərbaycan” jurnalında dərc olunmuş hekayələrin, şeir və poemaların sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən danışardı; o illərdə “Azərbaycan” jurnalı ilkin ədəbiyyatşünaslıq bilikləri mənimsəməyimizdə vasitə oldu.

“Azərbaycan” jurnalını ötən əsrin 70-ci illərində kəndimizdə neçə nəfərin oxuduğunu deyə bilmərəm, məktəbimizin şagirdlərinin əksəriyyəti onu ya məndən, ya Minayədən, ya da Məhəmməddən alıb növbəylə oxuyurdu; bu ədəbi dərgi hər kənddə, hər şəhərdə neçə-neçə yeniyetmənin də könül sirdaşı olmuşdu.

1970-ci il idi. Orta məktəbi bitirmişdik. Bakıya qəbul imtahanlarına gedirdik. Qənsələrin (kolxozun idarə heyətinin binası) qabağında maşın gözləyirdik. Əli müəllim bizi (Xalidi, Vaqifi, məni, bizi Bakıya aparanları) görünəcə yaxın gəldi. Əlimdə “Azərbaycan” jurnalı vardı,

yolda, qatarda oxumaq üçün götürmüşdüm. Əli müəllim “Azərbaycan” jurnalına işarə ilə soruşdu:

– Hansı nömrəsidir?

– Altıncı.

– Nəbi Xəzrinin “Ana” poemasını bir də oxumaq üçün götürübsən yaqin.

– Bəli, müəllim, – dedim, – uca zirvələrin ucasına yazılanlar hamımıza doğmadı.

Əlini çiynimə qoydu, gülümsədi. Bu təması ustad uğurlaması bildim. Bu uğurlamanı da hər ikimizin – ustadın da, şagirdin də sevdiyi “Azərbaycan” jurnalı yaratmışdı...

Ucalıqlarla bağrıbadaş ola-ola 100-ü haqlamış “Azərbaycan”a necə aqıl deməyəsən? – deməmək insafsızlıqdı. On illərlə (yüz il!) on minlərin (yüz minlərin!) ədəbi zövqünü formalaşdıran, bədii düşüncəsini ovxarlayan bu dərgi əbədiyyət yolundadı...

Jurnalın baş redaktoru İntiqam Qasımzadəyə, baş redaktor müavini Südabə Ağabalayevaya, məsul katib Vüsal Nuruya, şöbə müdirləri Məmməd Oruca, Qəşəm Nəcəfzadəyə, Mübariz Cəfərliyə yüz ilin duası əvəzi deyirəm: Sağ olun! Bu sağ olu mərhum müəllimim Əli Səngərlinin, mərhum sinif yoldaşlarım Xalidin, Vaqifin ruhu da deyir...

Hörmətli İntiqam müəllim! İkinci Qarabağ müharibəsindən əvvəl ön xətdə, Zəfərdən sonra işğaldan azad olunmuş ərazilərdə xidmət edən əsgərlərə “Azərbaycan” jurnalının hər sayından 50 nüsxə hədiyyə göndərirsiniz. O sağ olu Azərbaycan Ordusunun əsgərləri də deyir...

Hörmətlə, Sizi, hərbi dillə desək, “Azərbaycan” jurnalının şəxsi heyətini Allaha bir köynək yaxın bilən

Rəşid FAXRALI

VƏTƏN BOYDA SƏDAQƏTİN ƏSGƏRİYİK

İkinci Qarabağ müharibəsi xalqın müharibəsi idi; azərbaycançılıq erməniliklə döyüşürdü. Azərbaycan Ordusu Zəfər qazandı. Azərbaycanın ədalətli müharibəsində SÖZ də əsgər idi. Döyüşənlərlə nəfəs-nəfəsə yaşadığım anlar döyüşdə də şeirləşirdi, döyüşlərdən sonra da... Şeirlərimdə Zəfər işığı var...

DÖYÜŞ QARDAŞI OLARIQ

Göylər uğur diləyibdi
 Ürəyi təmiz oğula.
 Uğur duaçısı olur
 Hər cığır, hər iz oğula.

Bu yaş ərənlük yaş idi.
 Səngərə uğur daş idi...
 Qaraca Çoban daş idi
 Dava günü Kirs oğula.

Yolun qar daşı olarıq,
 Elin Sur daşı olarıq...
 Döyüş qardaşı olarıq
 Biz oğullar siz oğula...

DÖYÜŞ BAYRAĞI

Əsgər olub döyüşdən
keçən bayrağım mənim.
Səngərdən ürəklərə
köçən bayrağım mənim.
Göyləri sürmələdi
duman, döyüş bayrağı.
Sənə biət gətirib
zaman, döyüş bayrağı!

Döyüş yolun deyir ki,
Qönçə gülün deyir ki,
Göyçə gölün deyir ki,
Qələbəyə aparar
hər an döyüş bayrağı!..

UCAL, BAYRAĞIM!..

Zəfərdən güc al,
Güc al, bayrağım.
Sənsən varlığım,
Bəxtiyarlığım.
Ucal, bayrağım!..

ŞƏHİDLİK ŞƏRQİSİ

Harayın haqq haraydı,
Gələrik, dağlar, gələrik.
Qəhərini qardaş kimi
Bölərik, dağlar, bölərik.

Duruldaraq kəhrizini,
Şər əyə bilməz dizini...
Yollarından yad izini
Silərik, dağlar, silərik.

Döyüş yolu düşməz düyün,
Qüdrət nurudu gördüyün...
Döyüşərik, Vətən üçün
ölərik, dağlar, ölərik...

QİSAS DÖYÜŞÜ

Boylanıb baxmadı gün yaxayaxda
Daşlara çırpılan güllə səsinə.
Yerə əylirdi göylər elə bil,
Sığınıb əsgərin son nəfəsinə.

Daşlığa çəkirdi yollar əsgəri,
Başının üstündə meh dolaşırdı.
Vətəndən halallıq alırdı sanki,
Sanki Vətən ilə vidalaşırdı.

Düşmənin gözünü qamaşdırmağa
Duman olacağam, çən olacağam.
Qisas döyüşüdü döyüşüm, Vətən,
Üç şəhid əsgərin qisası üçün
Dördüncü şəhidin mən olacağam!

Şəhidlərin istəyini döyüş ruhutək
Avtomatın tətiyinə yığdı barmağı.
“Bu, Əlinin əvəzinə!”,
“Bu, Rahimin əvəzinə!”,
“Bu, Məmmədin əvəzinə!” –
Avtomatın tətiyini sıxdı barmağı...

Güllələrin istisindən əridi daşlar,
Mərmilərin tüstüsündən boğuldu səngər,
Qumbaranın qəlpələri canına doldu,
Ayaq üstə durammadı, yığıldı səngər.

Qapısı-bacası bağlı səngər,
Tifaqı əzəldən dağılı səngər
Göz açıb-yumunca bir məzar oldu
Neçə erməninin son nəfəsinə.
Göylər şahid oldu son döyüşündə
O gün ölməzliyin təntənəsinə...

"QARABAĞ BİZİMDİR!"...

Ayaqlar toxunanda
Nərdivana dönürdü

Dağın hər çıxıntısı.
Göyə dayaq dağların
Hələ təmas görməyən
Təzə-tər çıxıntısı.

Sərt qayanı, sərt dağı
Çıxıb döyüşənlərə,
Düşməni ucalıqdan
Yıxıb döyüşənlərə
Qələbə ruhu idi
Əsən yellərin səsi,
Çılğınlaşan Qarqarın
Daş tərpedən nəfəsi.
Qayaların sərtini
Kəməndə döndərdilər,
Ərliyi, ərənliyi
Sonuncu döyüş günü
Büləndə döndərdilər.
Yaralanmış Vaqiifin
Dağın dağ sinəsinə
Son nəfəsdə qanıyla
Yazdığı kəlmələri
Səməndə döndərdilər.
Şuşada işğalçının
Ümid çırağı söndü,
"Qarabağ bizimdir!" kəlmələri
Əsgər andına döndü...
Bu kəlmənin işığında
Yetirdilər Şuşaya.
Yaralıları da, şəhidləri də
Döyüşə-döyüşə
Çiyinlərində
gətirdilər Şuşaya!..

Döyüşənlər deyirdi ki,
Ömür nədi, ölüm nədi,
Biz əsgərik, Vətən deyə!
Ana Torpaq şəhidləri
Uğurladı ölməzliyə!..

ƏLLƏRİNİN ŞƏKLİNİ ÇƏKƏCƏM

*Vətən müharibəsində sonuncu
mərmini atmış döyüşçüyə*

Tanrı çəkib bu dağların
güllərinin şəklini,
Güllər görüb gülə dönən
Gülərinin şəklini.
Son mərmini atmış əsgər,
görüşünə gələcəm,
Sözlərimlə çəkmək üçün
əllərinin şəklini...

QORUYUN BU TORPAĞI...

Əzəldən qardaşsınız,
A qardaşım, mərdə siz.
Qılınc sıyıırıbsınız
Həmişə namərdə siz.

Qəhəri itirdiniz,
İşğalı bitirdiniz,
Ölüm hökmü verdiniz
Dərd cücərdən dərdə siz.
Gülür Qırxqız yaylağı,
Salamlayır hər dağı...
Qoruyun bu torpağı
Göydə – Allah, Yerdə – siz!..

ŞƏHİDLİK

İgidlər yad izini
Silir nəfəs dərmədən.
Döyüşə Zəfər kimi
Gəlir nəfəs dərmədən.

Səngər olur bənd-bərə
Döyüşə gələnlərə...
Yağını iki yerə
bölür nəfəs dərmədən.

Zirvədi bayraq üçün,
Közdü hər ocaq üçün...
Döyüşdə torpaq üçün
ölür nəfəs dərmədən...

XOŞ NİYYƏTİN ƏSGƏRİYİK...

Qorqud Dədə, alqışınla doğulmuşuq,
Hər birimiz məhəbbətin əsgəriyik.
Doğu-Batı bir-birini gülüləyir,
Görk olası heysiyyətin əsgəriyik.

Göy üzündən ulduz dərər həvəsimiz,
Qarabağı isindirər nəfəsimiz.
Dağa-daşa qardaş olar gur səsimiz,
Ovxarlanmış qətiyyətin əsgəriyik.

Necə tarix deməyəsən ötən ana,
Tarix yazdıq ötənləri ana-ana...
And yerimiz – Ana-Vətən, Vətən-Ana,
Vətən boyda sədaqətin əsgəriyik.

Göy üzündə qoşa ulduz dillənmədən,
Gen dərələr ağzınacan sellənmədən,
Cıdır düzü başdan-başa güllənmədən,
Uğur dilə, xoş niyyətin əsgəriyik...

ÜÇ ƏSGƏR

Döyüşünü uğurladı
hər el, əsgər, oba, əsgər.
Qalibiyyət bayrağının işığında
Döyüşlərdən evə döndü
nəvə – əsgər, ata – əsgər, baba – əsgər...

MUROVDA TƏZƏ YOL

O illərdə başın üstən
qara yellər əsdi, Murov.
O yel əsdi...

Əsdi, kəsdi...
 İndi əsən
 Bir ilahi səsdə, Murov...
 Görən deyir:
 O yel – elə,
 Bu yol – belə...
 Təzə yolun
 Altı – torpaq, üstü – Murov...

SALAM DE

*Məni Laçın dağlarından salamlayan
 şair-publisist dostum Abdulla Qurbaniyə*

Getdin...
 Gördün...
 Ürəyinin oduyla
 Od saldığın ocaqlara salam de.
 Ruhun əsgər nəfəsiylə isindi,
 Yaxınlara, uzaqlara salam de.

Qəzəbiylə qara üstə ağ çəkən,
 Bağısızlığın əl-qoluna bağ çəkən,
 Işıqla qaranlığa dağ şəkən
 Haqdan gələn çıraqlara salam de.

Yaranışdan yüyürək dilli ozandı,
 Gördüyünü xeyirliyə yozandı,
 Zəfər gördü, əbədilik qazandı,
 Şirin dilli bulaqlara salam de.

Səllər sığmır dərələrə, yol gəlib,
 Ərənliyi görə-görə yol gəlib,
 O Zəfərdən bu Zəfərə yol gəlib,
 Dalğalanan bayraqlara salam de.

Zirvəsində əzizləyir qar daşı,
 Əsən yellər tərpədənəmiz qar daşı...
 Hər birinin Faxralıdı qardaşı,
 A Qurbani, o dağlara salam de!

BU DAŞ MƏNƏ TANIŞ GƏLİR...

O torpaqda gördüyüm gül,
Həsəətini hördüyüm gül,
Göz yaşını sildiyim gül,
Qardaş, mənə tanış gəlir.

Yağa-yağa heydən düşən,
Günün ətəyindən düşən,
Göy suyudu, göydən düşən
yağış mənə tanış gəlir.

Dilsiz qəhərin yaşadı
ovcumda göz yaşadı...
Hansı divarın daşadı
Bu daş mənə tanış gəlir...

HƏR ŞƏHİD QARDAŞDI BİZƏ

2022-ci ilin sentyabr şəhidlərinə

Ana Torpaq, Anam Torpaq,
Bir ömürlük yol gəlmişik
Tarix olan yaddaşına.
Zamanında
qətiyyətin, cəsarətin,
Azıxdan,
Gəmiqayadan,
Qobustandan
düşən nura sədaqətin
qılınc kimi sıyrılıbdı
boy göstərən yad daşına!

2020-nin payızında
Azərbaycan əsgərinin
qüdrətinin qarşısında
dizin-dizin sürünənlər
ermənilik kəfəninə büründülər,
2022-nin sentyabrında
Kəlbəcərin, Laçının
dağ-daşında göründülər...

Azərbaycan əsgərinin
qətiyyəti dikəltmişdi
dağı-daşı.
Soltanbəyin ruhu idi
hər əsgərin səngərdaşı...

...ya daşa,
Ya qaynaya, ya daşa.
Can verərəm, qoymaram,
Bu dağları yad aş!, –
deyirdi döyüşçülər.

...daşa çağlam,
Ağ daşı daşa çağlam.
Quduzlaşan düşmənin
Bəxtini daşa çağlam!, –
deyirdi döyüşçülər...

Azərbaycan əsgəriylə yan-yanaşı
Bamsı Beyrəklərin,
Qaraca Çobanların, ...
qətiyyəti döyüşürdü,
Pənahəli xanın, Cavad xanın, ...
dövlətçilik sədaqəti döyüşürdü,
Xan qızının məmləkətə məhəbbəti döyüşürdü ...
Əsgərləşən bir millətin
Tarixlərin tarixini yazan adı döyüşürdü,
Min illərə günyə olan döyüş andı döyüşürdü.
Nizaminin "Sirlər xəzinəsi",
Füzulinin "Şəbi-hicran"ı,
Xətəinin "Dəhnamə"si,
Xanın səsi,
Seyidin zənguləsi,
Yaqubun "Mənsurə"si,
"Qarabağın şikəstəsi" döyüşürdü...

Azərbaycan əsgərinin
döyüşünün ruhu olan
hər el, oba döyüşürdü.
Murov, Dəbdəğ,

Sarı baba döyüşürdü...
O Zəfəri tamamlayan
Zəfər üçün döyüşdülər.
Son illərin
gözlərinə nur olası
səhər üçün döyüşdülər...

Döyüşdülər...
Vətən üçün
Ermənilik xislətini
əzə-əzə döyüşdülər,
Bir niyyətin boğazını
üzə-üzə döyüşdülər...
Kəlbəcərə daş atanın
əllərini
kəsmək üçün döyüşdülər,
"Laçın!" – deyən
dillərini kəsmək üçün döyüşdülər...

Bir bayrağın işığında
Şəhid oldu döyüşçülər...
Bir döyüşdən ölməzliyə
Gedən yoldu döyüşçülər...

Yeri göyə dikəldəsi,
Göyü yerə ələyəsi
bir növrəğin döyüşüydü,
Göy üzündən enməyəcək
bir bayrağın döyüşüydü!
Qara bağı qırnaq üçün
Qarabağın döyüşüydü!

Ömür nədi, ölüm nədi
Vətən deyə!
Ana Torpaq, Anam Torpaq!
Şəhidləri
Uğurladıq ölməzliyə!

...daşdı dizə,
Min illər adaşdı bizə.

Son qəmin olsun, ay Vətən!
Hər şəhid qardaşdı bizə!..

AZƏRBAYCAN, TÜRKİYƏ

Aydınlığa çıxacaq gecələrin qarası,
Sağalacaq torpağın qaysaqlayan yarası...
Bu birlik görk olacaq Doğu-Batı arası,
Bəşəri məhəbbətim, Azərbaycan, Türkiyə!
Mənim iki dövlətim, Azərbaycan, Türkiyə!

Qardaşlığın yumruğu daşı daşa çalar da,
Cızığından çıxanı nizamından salar da...
Bir ülgüclük yaranın qisasını alar da
Dünyəvi heysiyyətim, Azərbaycan, Türkiyə!
Mənim iki dövlətim, Azərbaycan, Türkiyə!

Xeyir yaranışından “bir əl, bir ətək” deyil,
Ruhun – birlik qılıncı itidi, kövrək deyil.
Hulusi Akar dedi: Azərbaycan tək deyil,
Turandı nəhayətim, Azərbaycan, Türkiyə!
Mənim iki dövlətim, Azərbaycan, Türkiyə!

Göyləri salamladı məhəbbət rəngli səhər,
Əsgər əlini sıxdı burda hər kənd, hər şəhər...
İşğalın son nəfəsi oldu möhtəşəm Zəfər,
Birliyə sədaqətim, Azərbaycan, Türkiyə!
Mənim iki dövlətim, Azərbaycan, Türkiyə!

Zirvə necə zirvədi, daşa dönən qar desin,
Göydən gələn qüdrətin ixtiyarı var, desin,
“Bu, ruhun Zəfəridi!” – desin, Bayraktar desin,
Yenilməz inayətim, Azərbaycan, Türkiyə!
Mənim iki dövlətim, Azərbaycan, Türkiyə!

Kəlbəcər-Bakı, sentyabr 2022

Yüksək nəcabətin möhtəşəm abidəsi

Nigar xanım Rəfibəylinin nəvəsi Aysel Vəzirova nənəsi haqqında xatirələrində yazır:

“Arxamızda günəş şüaları altında parlayan Xəzər dənizi – Buzovnanın qum basmış yuxulu küçələriylə oyuncaq dükanının yanından keçərək köhnə bağlı məscid tərəfə yavaş-yavaş getdiyimiz yadıma gəlir.

Nənəm açıq rəngli paltardadır. Boynunda nazik qızıl saplı şəffaf bənövşəyi yaylıq var. Qarşılaşdığımız adamlardan bəziləri bizə salam verir, mən nənəmin arxasında gizlənirəm, nənəm isə adəti üzrə ədəblə, nəzakət və ləyaqətlə cavab verirdi. Ona xas olan bu təbii ədəb, nəzakət və ləyaqət satılması və yox edilməsi mümkün olmayan bir nəcabətin, əsrlərlə nəsildən-nəslə keçən yüksək nəcabətin örnəkləri idi”.

Bəli, şanlı Rəfibəylilər nəslinin yadigarı olan Nigar xanım Rəfibəyli illərin ağır sınaqlarından ləyaqətlə çıxaraq, Rəfibəylilər soyadını tariximizin parlaq səhifələrinə əzm və iftixarla yaza bildi.

Nigar Rəfibəylinin Azərbaycan ədəbiyyatında qadın şairlərimizin sırasında öz xüsusi yeri, seçilən dəst-xətti vardır.

Nədən yazmağından asılı olmayaraq, Nigar Rəfibəylinin poeziyasında daim müraciət olunan bir mövzu həmişə diqqət çəkib. Bu, ana məhəbbəti, qadın səadəti, övlad sevgisidir. Əminliklə deyə bilərik ki, Nigar Rəfibəyli ən gözəl hisslərini, ən incə həyəcanlarını, ruhi yaşayışlarını, intibahlarını qadınlığa həsr etmişdir.

Nigar Rəfibəylinin məqalələrinin birində oxuyuruq: “Bir xalqın mədəni simasını təyin edən əsas amillərdən biri də qadınların ictimai həyatda tutduğu mövqeyidir və qadınlarının ümumi mədəni səviyyəsidir, çünki qadın anadır, qadın gənc nəsillərə tərbiyə verib yetisdiren insandır”.

Şairin ana-qadın mövzusuna həsr etdiyi şeirlərinin başlıca ideyası da məhz bundan ibarətdir.

O, təsirləndiyi hadisələrdən, anaların arzu və istəklərindən, ana qəlbinin dəyanətindən, övlad məhəbbətindən yazmış, bununla da şeirlərində ana mövzusunun rəngarəng bədii həllinə nail ola bilmişdir...

Ana adının əzəmətini hər şeydən üstün sayan şair bu mövzuda təsirli, məzmunlu şeirlər yarada bilmişdir. Akademik Məmməd Arif bu mövzu ilə əlaqədar olaraq yazırdı ki, "Ana haqqında çox yazılmışdır və yazılacaqdır. Lakin hər kəs bu böyük məhəbbəti qəlbində böyük ehtirasa, böyük bir sənət ilhamına çevirə bilməmişsə, o, nahaq yerə bu mövzuya əl atır". Məhz buna görə də ana obrazı Nigar Rəfibəyli poeziyasının əsas lirik qəhrəmanına çevrilmişdir.

Ana – N.Rəfibəylinin lirikasında nəcib, pak varlıqdır. Hamı şirin-şirin yatarkən, ana oyaqdır. Körpənin ağlaması ananın yuxusunu qovur. Lakin bu səs ananı usandırmır, əksinə, ana bu səsdə öz ruhunu duyur, körpə üçün pərvanə kimi oda yanır. Bu lirikada ana və körpə qırılmaz tellərlə bağlı obrazlardır. Körpə – həyat və ən yüksək, ali yaradıcılıq təcəssümüdür:

***Hələ dan yeri ağarmamış
əfsanəvi gecə.
Ömrünü qurtarmamış
Ağ bir büklü içindən
Xırdaca bir varlıq
Bağırtyla oynayır.
Bu bağırty əsəblərinə toxunmayıb
Heç kəsini.
Qarşısın çıxan olmaz bu səsin.
Bu səs –
Nəğmələrin ən şirini,
Nəğmələrin ən güclüsü
Yeni həyat səsidir...***

Onu da qeyd etməliyik ki, N.Rəfibəylinin ana-bala mövzusunda həcmindən asılı olmayaraq bütün şeirlərinin hamısında ana adı altında eyni zamanda Vətən tərənnümü edilir.

Bu lirikada ana səsi – azad və ədalətli insan qəlbinin səsidir, əsrin səsidir, milyonlarla adamın tələbidir: Bu səs istəyir ki, onun övladı:

***Ömür sürsün şən, bəxtiyar
Çiçəklərin ətri ilə
Nəfəs alsın, o boy atsın,
Onu quşlar nəğməsiylə
Yuxusundan tez oyatsın.
Azad, böyük vətənimin
Olsun xoşbəxt bir övladı,
Xəyalının aynasında
Görünməsin möhnət adı...***

Şairin şəxsi motivli şeirləri də ictimai mənə dasıyır. Bir şeirində o, qızının həsrətindən şikayətlənir, onun ayrılığına dözə bilmədiyini söyləyir. Suriya Ərəb Respublikasında işləyən övladının sağ-salamat qayıtmasını səbirsizliklə gözləyir. Şeirlə ana özünə təskinlik verir, ayrılığına dözə bilmədiyi qızının xeyirxah bir səfərə çıxdığını nəzərə alaraq fərəhlənir.

Ana qəlbinin sadəliyi və əzəməti poeziyanın əbədi mövzusudur. Azərbaycan şeirinin bu mövzu ilə bağlı uğurları da saysızdır. Bir çox şairlər öz yaradıcılıqları boyu bu mövzuya hərarətli misralar həsr etmişlər. N.Rəfibəyli də bu şairlərdən geri qalmayaraq ana qəlbini ən nəcib, ən ülvə, ən nurlu duyğular məskəni kimi vəsf edir. Onun şeirlərində ana surəti dərin humanist cizgiləri ilə sevimli və doğmadır:

***Dünyada elə ana varmı
Körpələrin təbəssümünü
Göz yaşına dəyişsin?
Dünyaları ona versələr belə,
Elə ana tapılmı
Balasının bir gününə qıysın
"Sənə əbədiyyət bəxş edirik"
Desələr belə?***

Şairin şeirlərində Ana vətən, Ana torpaq, Ana yurd ifadələrinə tez-tez rast gəlirik. Ana – humanist varlıq, ən böyük yaradıcıdır. Ana anlayışı müharibənin, insan qırğınının inkarıdır. Məhz bu səbəbdən N.Rəfibəyli ana anlayışını daha böyük məfhumla – Vətən məfhumu ilə yanaşı qoyur.

Şairin ana obrazı sülhə səs verməklə məsum körpələri qırğından, alovdan, ölümdən qorumağa can atır. Analar sülh uğrunda çarpışan mübarizlərin ilk sıralarında dururlar.

"İşıqlı dünyam" şeirində ağır ölüm silahlarının yükü altında olan planetimizə baxdıqca ana düşünür:

***Kaş güllər, çiçəklər olaydı yükün,
Ağır mərmiləri daşımayaydın.
Şəfəqlər öpəydi alnını hər gün,
Sis, duman içində yaşamayaydın.***

Şəxsi – fərdi qayğılar, həyəcanlar deyil, böyük bəşəri həyəcanlar N.Rəfibəylinin ana lirik qəhrəmanı üçün xarakterikdir.

N.Rəfibəylinin "Yata bilmirəm" şeiri onun 60-cı illər lirikasının ən yaxşı nümunələrindəndir.

Ətirli bir yay gecəsində hamı yatmışdır, təkcə ananın gözlərinə yuxu getmir. Ananı narahat edən, yuxusunu qaçıran nədir? Güllü, yaşıl eyvanda körpələri yatan ananın sübhədək yuxusunu qaçıran çox şeydir, onun ev-eşik dərdi deyil, bütün dünyadır, edam olunacaq yunanıstanlı qəhrəman, xərçəng xəstəliyinə tutulan, sağalmaz dərddə düşən olan ananın müsibətidir. Əsrin qorxulu xəstəliyi, ölüm və fəlakət rəmzi olan atom silahı varkən ana necə rahat yata bilər?

*Yuxuların şirin dünyasına
niyə çata bilmirəm?
Bəlkə bu gecə
Yunanıstanda
Dəmir barmaqılıqlar arasında
Bir azadlıq qəhrəmanı
Edamını gözləyir.
Nə coxdur dünyanın
Dərdi, kədəri
Nə ağırdır insanların
Bitib-tükənməyən qəmləri.
Hələ atom qorxusu
Yaşarkən cahanda,
Mən necə rahat yata bilərəm
Balalarım
Bu güllü, bu sarmaşıqlı eyvanda.*

Nigar Rəfibəylinin "Şairin kitabxanası" (1959), "Dənizin səsi gəlir" (1964), "Ana səsi" (1969), "İşıqlı dünyam" (1969), "Günəşdən gənclik istədim" (1974) kimi kitablarındakı şeirlərinin ən səciyyəvi cəhəti də bu göstərilən xüsusiyyətdən ibarətdir. Şairin lirik qəhrəmanı, yəni ana insan surəti problemi üzərində düşünür. Həyəcan keçirir, müasirliyi daha dərinləndirən dərk edir. Qadın səsi – əsrin səsi kimi meydana çıxır.

İnsanlığın səadəti haqqında düşünən, xoş günlər üçün mübarizəyə qoşulan müqəddəs bir varlığa, zəhmətkeş anaya dərin hörmət və ehtiram bu şeirlərdə ana həyat yaradıcısıdır, ana həyat mənbəyidir. Ana səsi – basılmazdır:

*Ana səsi dayandırır
Dağda qopan vəhşi seli.
Ana sözü oyandırır
Əsarətdə yatan eli.
Böyük ana...
Yaratmışan öz əlinlə
Keşmiş sən, bu günü sən.
Öz əlinlə qaldırırsan
Bu dünyanın kürəyindən
Fəlakətin yükünü sən.*

N. Rəfibəylinin lirikasında ana – qadın həyatın sevincini, dadını və ləzzətini dərinləndirən hissədir. Onun sevinci onun təşvişindən, onun nigarançılığından ayrılmazdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən şairin "Toy" adlı şeiri xarakterikdir. Oğul toyu günündə ana həm şaddır, həm də qısqancdır. Şairin qəhrəmanı bu hissini insanlardan gizlətmir. Ana şaddır, çünki oğul evləndirir, gəlin gətirir. Bəs niyə qısqancdır? Çünki ananın oğlu indi başqasıdır, gəlinindir. Ana düşünür: qoy oğulları analardan gəlinlər ayırsın, müharibə deyil! Şeirin

“gəlinlər oğulları anadan ayırır” fikrilə bağlı qısqanclıq hissi – işıqlı hissdır, həm də deməliyi ki, yeni bir hissdır, poetik bir tapıntıdır. Lakin şeir yalnız bu hisslə kifayətlənsəydi, bədii təsiri az olardı. O, “oğulları tək müharibə analardan qoparmasın!” ideyası ilə birləşir və beləliklə, daha sıqlətli, daha fəlsəfi məna ilə zənginləşir:

***Qoy cəbhələr ayırmasın bizi övladdan,
Qoy aparsın oğulları gözəl gəlinlər.
Qara bulud asılmasın göydən heç zaman,
Yurdumuzun üzərində parlasın səhər.***

***Müharibə, qan olmasın, tufan olmasın,
Qısqanclığın atəşini söndürər ürək.
Kaş toy olsun, bayram olsun, hicran olmasın,
Kama yetsin ürəklərdə bəslənən dilək.***

Bu ana – qadının qəlbi – səxavətli və genişdir; eyni zamanda o, yüksək intellekt sahibidir. Onun qəlbi və zəkası həyatı gerçəkliyin bütün zəngin təcrübəsini özündə cəmləşdirmişdir. “Səkkiz on beşdə”, “Çağa”, “Uzaq yerdən gələn qonaq”, “Bəşər oğlu”, “Ürək” və s. şeirlər tək zərif, həssas, nəcib, ülvî bir qəlbin deyil, həm də coşqun, alovlu təfəkkürü, intellektual zənginliyi təqdim etmək baxımından N.Rəfibəyli lirikasının gözəl nümunələridir.

“Səkkiz on beşdə” şeirində Xirosima faciəsinin qadın lirik qəhrəmanın şüur və hisslərindən doğurduğu assosiasiya ilə qarşılaşırıq:

***Səkkiz on beşdə başladı
bu yerin faciəsi.
Səkkiz on beşdə qalxdı ərşə
torpağın naləsi.
Göydən yerə od yağdı,
alov püskürürdü torpaq
Bir an içində
iki yüz min insan yerində
quru bir kül qaldı
ancaq,
yer ağladı,
göy ağladı,
qarıxdı insan müsibətinə
təbiətin fəryadı.***

N.Rəfibəylinin qadın lirik qəhrəmanı eyni zamanda ağıllı və mehriban həyat yoldaşı, ömür-gün dostudur. Bununla əlaqədar olaraq şairin yaradıcılığında məhəbbət lirikasının mühüm yer tutduğunu da deməliyi. Hələ yaradıcılığının ilk illərindən şairin poeziyasında mövcud olan məhəbbət lirikası 60-70-ci illərdə onun şeirlərində daha görkəmli mövqe tutmağa başladı. Şairin qəhrəmanı olan bu qadının dünyası – işıqlı, parlaq, insan hissləri dünyasıdır. Bu qadının dünyası – sevinc və vüsəl, fikir və düşüncə,

kədər və təəssüf, həsrət və ümid, nigarançılıq və inam dünyasıdır. O, həyat, ömür-gün yoldaşını uzaq ölkələrə yola salır. Təyyarə meydanında dayanıb onun ardınca düşünür:

*Sən gəzməyi sevirsən,
otu, çiçəyi sevirsən.
Şimşəkli ildırımla
tufanları sevirsən.
Namuslu, mərd
alnı açıq
insanları sevirsən.
Cənubda yaz yağışını sevirsən,
Şimalın qarlı qışını sevirsən.
Küləyi, tufanları sevirsən,
yaşıl budaqlı, ağ çiçəkli
baharı sevirsən...
Yaxşı yol, sənə
uğurlar olsun
hara gedirsən, get
Mənim vətənə bağlı ürəyimi
getdiyin uzaq yollara
aparma, əzizim,
aparma...*

Bu, "Yaxşı yol" şeirindəndir. Onda həmdəmə, dostə, ömür-gün dostuna məhəbbət torpağa, elə, ocağa alovlu sevgi ilə çox təbii, üzvi şəkildə birləşmişdir.

Hiss olunur ki, N.Rəfibəyli şeirlərinin əksəriyyəti şəxsi həyəcanlarının məhsuludur. Onun məhəbbət lirikası əslində dostluq və sədaqət etirafıdır; bu şeirlərinin əsasında şairin bilavasitə özünə xas olan həyəcanları duyulur.

Çətin və şərəfli yolun etibarlı yolçusu olan şairə haqqında Rəsul Rza belə yazır: "Ağıllı, qayğıkeş, mərd bir qadın olan şairə ilə evləndiyim üçün xoşbəxtəm. İndi mənim ən səmimi və ən amansız tənqidçim öz evimdədir.

Elə hallar olur ki, yeni şeirim "ailə redaksiya kollegiyası" tərəfindən tənqid olunur. (Oğlum Anar darülfünunun filoloji fakültəsini bitirib, hekayə və tənqidi məqalələr yazır). Elə də olur ki, uzun mübahisələrdən sonra müəllif yenidən öz şeirlərini işləməli, üzünü köçürtməli, düzəltməli olur".

Bu birgə ürək və sənət həyatı N.Rəfibəylinin lirikasına çox incə şüalarla nüfuz etmişdir. "Ağır düşüncələr içindəyəm", "Bir son bahar da düşdü...", "Sevgilim görüş istəyir" və s. şeirlərində yaradıcı, sənətkar qadının qəlbi və intellekti ifadəsini tapmışdır.

Ana – həyat yoldaşının hərtərəfli təsviri, Azərbaycan qadınının canlı obrazının verilməsi poetik nümunələrdə əsas yer tutmuşdur ki, bu da poeziyamızın ümumi inkişafında müsbət bir hal sayılmalıdır.

N.Rəfibəylinin məhəbbət lirikasındakı hərarətlə sevən, həsrətə və sınağa

hazır olan qadının məhəbbəti yalnız vüsaldan ibarət deyil. Bu qadın məhəbbətin izzətini da özünəməxsus bir dəyanətlə qarşılaya bilir. Sevgilisini dərin bir intizar içərisində gözləyən qadının həyəcanları, uzaq yollarda qalan gözləri şəirdə poetik bir şəkildə belə vəsf edilmişdir:

***Bulud kimi hey doluram,
Elim qərib oluram,
Həm saralıb, həm soluram,
Bir gün səni görməyəndə.***

Və yaxud:

***Biz ki, bir ruh idik iki bədəndə,
O gülüb sevinmə, gülərdim mən də.
Vüsəlin bülbülü uçub gedəndə,
Daş kimi qəlbimdə qalan ayrılıq.***

Bu lirik parçalarda sevən qadın ürəyinin hiss və həyəcanları, çırpıntıları, döyüntüləri şair tərəfindən rəngarəng və zəngin çalarlarla necə də gözəl ifadə olunmuşdur!

Bəzən də Nigar Rəfibəyli öz qadın qəhrəmanını məişət qayğıları mühitində açıb göstərmişdir. Şair mətbəx aləmində olarkən belə qadının dünyanın nəbzinə qulaq asan, könül aləminə laqeyd qalmayan, hadisələr içərisində olan müasir obrazını yarada bilmişdir.

***Ürək geniş olarsa,
xəyal dərin olarsa,
Nə arzular ölər,
nə fikir sönər...
Könüldə bir işıq,
bir atəş varsa,
Balaca bir mətbəxdən də
böyük bir dünya
görünər.***

Bu misralarda amalı hər zaman insan və onun səadəti olan sənətkarın ana qəlbindəki böyük və ülvə məhəbbəti görməmək imkansızdır...

Bəli, yazımızın sonunda onu da qeyd etməliyik ki, biz Nigar xanımın yaradıcılığından misal gətirdiyimiz bu sətirləri izlədikcə onun qəlbini, ruhunun diqtəsi ilə ərsəyə gələn şeirlərinin hər birindən nəcabət qoxduğunun şahidi oluruq. Bu qoxu isə unudulmaz şairənin varlığından sızaraq qələmindən çıxan misralara, sətirlərə hopmuşdur. Çox böyük əminliklə deyə bilərik ki, illər öncə qələmə alınan nəcabət qoxulu bu şeirlər müasir zamanımızda da aktual olaraq qalır və qüvvədədir. Və bizlər üçün möhtəşəm bir nəcabət abidəsi olan unudulmaz Nigar Rəfibəylinin qəlbindən çağlayaraq şeirlərə çevrilən parlaq, işıqlı arzuları hər zaman qüvvədə qalacaqdır.

Arifə HEYDƏROVA

Ukraynalı bakılı

Aleksandr Bakumenko şair, nasir, publisist, dramaturq, tərcüməçi, ədəbiyyatşünas və sənətşünasdır. Əllidən çox şeir, nəsr, publisistika kitabının, universitetlər üçün bir neçə dərsliyin müəllifidir. Onunla Azərbaycan televiziyasının Boris Oleynik adına Ukrayna Mədəniyyət Fondunda Azərbaycan diasporunun yaradıcılıq görüşü haqqında Kiyevdən reportaj hazırlayanda tanış olmuşam. Bu mehriban həmsöhbətim mənə Bakı ilə bağlı maraqlı bir əhvalat danışdı:

Otuz iki yaşlı polkovnik-leytenant Danilo Bakumenko 1952-ci ildə Moskvada V.İ.Lenin adına Hərbi-siyasi Akademiyasının nəşriyyat işi fakültəsini bitirib. Bölgüdə əvvəl əlaçı tələbə kimi onu Akademiyanın kadrlar şöbəsinin rəisi yanına çağırıb yarızarafat soruşur: “Yoldaş polkovnik-leytenant, soyadın nədir?” “Bakumenko, yoldaş polkovnik!”. “Deməli, Bakumenko... elə ona görə də Allah özü sənə Bakıda xidmət etməyi əmr edib!”

Danilo Aleksandroviç Qafqazda xidmət etdiyi müddətdə bu şəhərə vuruldu, Azərbaycanı sevdi, Bakı ilə qohumluq əlaqələri qurdu, Azərbaycan dilini, adət-ənənələrini, mədəniyyətini öyrəndi.

Danilo Bakumenko hələ müharibədən əvvəl Xarkov Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində oxuyarkən xarici dillər öyrənmək bacarığına yiyələnmişdi. Universitetdə o, bədii tərcümə ilə maraqlanmışdı, sonralar, müharibədən sonra, hərbi xidmətdə olarkən bu çox kara gəldi...

Atasının arxivini sahmana salan oğlu İsgəndər onun Bakıda yazdığı bütöv bir silsilə şeir və esseləri, habelə, məşhur Azərbaycan şairləri Səməd Vurğunun, Zeynal Xəlilin Ukrayna dilinə tərcümələrini, bundan başqa, Danilo Bakumenkonun böyük dostu, xalq şairi Rəsul Rzanın bütövlükdə Ukrayna dilinə tərcümə etmiş və Ukraynada ayrıca kitablar şəklində çap etdirmiş əsərlərini tapır. Aleksandr Daniloviç də atasının yolu ilə gedərək, Ukrayna ədəbiyyatında və Ukrayna mədəniyyətində ədəbi və elmi fəaliyyətini uğurla davam etdirir.

Oxucularımıza Aleksandr Bakumenkonun bir məqaləsini təqdim edirəm.

Namazəli MUSTAFAYEV

Şairlər elindən şair

Azərbaycan qədim zamanlardan şairlər ölkəsi adlandırılıb. Bu adı Nizami Gəncəvi, Xaqani, Füzuli, Vaqif, Sabir, Səməd Vurğun qazandırıb bu ölkəyə... Bu siyahını davam etdirsək, uzun bir siyahı alınacaq. Xalqın şairləri nə qədər çox olsa, yeni adların şöhrətinə gedən yol bir o qədər çətindir. Bir çox yaradıcı insanlar yaşadığı dövrdə çox məşhur və populyar olurlar, lakin zamanla onlar unudulurlar. Onların adları ən yaxşı halda mədəniyyət tarixinin mülkiyyətinə çevrilib. Zaman – sərt, lakin ədalətli hakimdir.

Rəsul Rza sələflərindən estafeti ləyaqətlə qəbul etmişdir. O, heç kəsə müqayisə olunmayacaq poetik düşüncə məktəbini yaratmışdır. Onun poetik emalatxanası indi təkə Azərbaycan xalqına deyil, bütün bəşəriyyətə məxsus olan əbədi poeziya düsturunu yaratmışdır.

Rəsul Rza yarım əsrlik səmərəli fəaliyyəti dövründə böyük yaradıcılıq yolu keçmişdir. O, miqyaslı tarixi hadisələrin şahidi və salnaməçisi olmuşdur. Bir sözlə, Rəsul Rza heyratəmiz Şairlər Ölkəsinin ən yaxşı şairlərindən biri olmuş və olaraq da qalmaqdadır.

Mənə Rəsul İbrahim oğlu Rzayevlə görüşmək imkanı ötən əsrin yetmişinci illərinin əvvəllərində Kiyevdə, Lesi Ukrainka, 20 ünvanında nəşib olmuşdu. Atam Danilo Aleksandroviç Bakumenko o vaxt Rəsul Rzanın Seçilmiş şeirlər kitabının Ukrayna dilinə tərcüməsini “Dnepro” nəşriyyatında çapa hazırlayırdı.

Rəsul İbrahimoviç məndə unudulmaz təəssürat yaratdı. O zaman mən çoxmillətli sovet ədəbiyyatının bir çox məşhur yazıçıları ilə tanış idim: Çingiz Aytmatov, Mustay Kərimov, Mixail Stelmax, Ales Qonçar, Eduardas Mejelaytis, Xamid Yeqəliyev, Mirzo Tursunzadə, Nodar Dumbadze və bir çox başqa yaradıcı şəxsiyyətlərlə... Rəsul Rzanın heyratəmiz mehribanlığı, ədəbiyyat və incəsənət haqqında dərin mülahizələrini indi də xatırlayıram. O vaxtlar bir tələbə kimi mənə elə gəlirdi ki, bəxt mənə unikal həmsöhbət, mükəmməl filosof, misilsiz şairlə ünsiyyət qurmaq şansı verdi. O vaxt mən bir naşı yazıçı kimi Rəsul İbrahimoviçin həvəslə bölüşdüyü müdrik arzu və diləklərini ömürlük yadda saxladım. Mən ona mane olmaq istəmirdim, lakin Rəsul Rza özü təklif etdi ki, ona yazılarımdan nəsə oxuyum. Məni diqqətlə dinlədi və belə dedi: "Səşə, sən ədəbiyyata yaxşı hazırlşırsan və həvəs göstərirsən. Amma elə mövzular var ki, ağır kimi hər zaman sənirlədir, öz yolunu tapana qədər sakitləşmir. Bizi narahat edən hər şeyə həqiqətlə, təmtəraqsız, sadə, gündəlik həyatımızın ən elementar işlərinə baxdığımız kimi, elə də yazmalıyıq".

Rəsul Rza ilə uzun onilliklər dost olmuş və onun əsərlərini tərcümə etmiş atam Danilo Bakumenko Rəsul İbrahimoviçin gənc müəllifləri necə fəal dəstəklədiyini, gəncləri necə diqqətlə tərbiyə etdiyini, istedadlı yazıçılar, rəssamlar, mədəniyyət xadimləri yetişdirmək və onlarda milli mədəniyyətə yeni və orijinal bir şey gətirmək istəyini gücləndirdiyini dəfələrlə danışmışdı.

Atam iki universitet bitirib: Xarkovda filologiya fakültəsini və Moskvada nəşriyyat işi fakültəsini. O, SSRİ xalqlarının bir çox dillərinə yiyələnmişdi, Azərbaycan, başqırd, tatar, qazax və tacik dillərindən Ukrayna dilinə tərcümə edirdi. Rəsul Rza ilə Bakıda Zaqafqaziya Hərbi Dairəsinin təbliğat-təşviqat şöbəsinin rəisi vəzifəsində işləyəndə tanış olmuşdu.

Türk dillərindən tərcüməçi kimi fəaliyyətinə gəlincə, gənclik illərindəki bu hobbisi tədrisən, bir növ, peşəyə çevrilmişdi. Onlar Rəsul İbrahimoviçlə müasir ədəbiyyatda tərcümə problemlərindən danışanda, bunun necə ağır iş olduğunu anlayaraq, çox diqqətlə onlara qulaq asırdım. Axı, əslində şeirin də, əsl, böyük poeziyanın da çox mürəkkəb və həlli mümkün olmayan bir problemi var: bir dilə xas olan dil və obrazların sənəti olduğundan başqa dillərə tərcümə zamanı çox şey itirir. Bu baxımdan Rəsul Rza özü deyirdi ki, Ukrayna dilinə Danilo Aleksandroviç Bakumenko kimi mükəmməl tərcüməçinin olması onun naxışı idi.

Qeyd etdiyim kimi, Rəsul Rza poeziyasında milli adət-ənənələr, yeniliklər dərin təcəssüm tapmışdır. Bir çox peşəkar tənqidçilər Rəsul Rzanın yaradıcılığında güclü polemik başlanğıcın olduğuna inanırdılar. Rəsul İbrahimoviç bu barədə dəfələrlə demişdir: “Mən özüm də bunu bilirəm və tez-tez şüurlu şəkildə yaradıcılıq mübahisəsinə girirəm, hətta ədəbi həyatımızın mövzularına aid məqalələri yox, şeirlərimdəki fikirləri təsdiqləyən bəzi misraları nəzərdə tuturam. Çox vaxt adət-ənənələri canfəşanlıqla müdafiə edən insanlar, nədənsə, onları yalnız keçmişdə axtarırlar. Keçmişin məişət və ədəbi ənənələrindən heç də hər şeyi müasir həyatımızda mənimsəmək mümkün deyil. Sual yaranır: ənənələri yaratmaq yalnız keçmişin hüququdurmu? Keçmişdən yüz dəfə maraqlı və zəngin olan reallığımız niyə yeni ənənələr yarada bilməsin?”.

Rəsul Rza Azərbaycan poeziyasında sərbəst şeirin yaradıcılarından biri və şübhəsiz ki, ən böyük və ən ardıcıl nümayəndəsi idi. Bu şeir sisteminin ən parlaq nümunələri məhz ona aiddir. Rəsul Rza elə ilk əsərlərində zamanın ruhuna ən yaxşı uyğun gələn poetik forma tapmağa çalışmışdı.

Bədii forma sahəsində aparılan gərgin axtarışlar, istər-istəməz, şairi yeni təsbit sisteminin, sərbəst şeirin və misranın yeni ritmik təşkilinin yaradılmasına gətirib çıxardı. Eyni zamanda o, misranın səs və ritmik təşkilində mühüm rol oynayan qafiyənin əhəmiyyətini dərk edərək, milli poetik ənənənin nailiyyətlərindən geniş istifadə etmişdir.

Rəsul Rza ruhu, əqidəsi etibarilə yenilikçidir. Onun bütün həyatı getdikcə daha mükəmməl poetik forma və vasitələrin davamlı axtarışıdır. Şair heç vaxt təcrübədən qorxmurdu. O, dərindən əmin idi ki, yalnız tapıntıların və kəşflərin

deyil, həm də uğursuzluqların nadir olmadığı, tapdanmamış yolla irəliləməklə qabağa getmək olar. Bunun da bariz nümunəsi “Rənglər” silsiləsidir. Rəsul Rza “Rənglər”də assosiativ bağların sərhədlərini genişləndirir, orijinal, qeyri-adi obrazlar, metaforalar, cığırılar yaradır ki, burada poetik təcəssüm gözəlliyi, fəlsəfi fikrin dərinliyi cəmləşir.

Rəsul Rzanın forma və dil sahəsində formal incələmələri, cəsarətli təcrübələri müasir Azərbaycan poeziyasının obrazlı sistemini, kompozisiyasını və ritmik quruluşunu xeyli zənginləşdirmişdir.

Atam Danilo Bakumenko və Rəsul Rzanı həm də Böyük Vətən Müharibəsi mövzusu birləşdirirdi. 194-ci ilin sonunda Rəsul Rza müxbir kimi Kırmda ağır döyüşlər aparan Azərbaycan diviziyasına yollanır. “Döyüş hücumu” cəbhə qəzetində işləmək onun üçün böyük həyat məktəbi olur. Danilo Bakumenko isə müharibənin ilk günlərindən könüllü olaraq cəbhəyə gedib və adi kəşfiyyatçıdan kəşfiyyat rotası komandirinə qədər bütün müharibəni keçir. 1945-ci ilin sentyabrında ikinci qrup əlil kimi Uzaq Şərq müharibəsini başa vurub qayıdır. İki cəbhəçi dostun poetik taleyi sonralar xalqlarının rifahı naminə qəhrəmanlıq yaradıcılıqlarında özünü göstərir. Rəsul Rza və Danilo Bakumenkonun yaradıcılığında müharibə mövzusu özünəməxsus yer tutur: kədər hikmətə, ağır qüdrətli bir gücə, əzab cəsarətə çevrilir.

Bu gün bir daha Rəsul Rzanın alman faşizminə qarşı o amansız müharibənin yazıçılar üçün nə olduğu haqqında dediyi sözləri xatırlayıram. Bu sözlər qardaş xalqlarımız üçün bu gün də aktuallığını saxlayır: “Müharibə təkcə şücaət məktəbi deyil, həm də bütün xalq və bizim hər birimiz üçün böyük mənəvi keyfiyyətlər sınağı idi. O, biz yazıçılara insan ruhunun adi vaxtlarda görmək çətin, demək olar ki, qeyri-mümkün olan dərinliklərinə baxmaq imkanı verdi”.

Müasir dövr hər mənada mürəkkəbdir. Bəşəriyyətin tarixi boyu şəxsinin universalı, universalın şəxsiyə belə dərin nüfuz etməsi heç vaxt bugünkü qədər olmamışdır. Bu gün bəşəriyyətin gərgin vəziyyəti yer üzündə yaşayanların hər birinə anında ötürüldüyü kimi, bir insanın faciəsi bütün dünyanı uçurub bütün insanların böyük narahatlığına səbəb ola bilər. Qlobal ziddiyyətlər və texniki sürət kontekstində bütün planetin üzərindən Domokl qılıncı asılıb. Müasir hərbi sürət nəinki planetimizi enmə nöqtəsinə yaxınlaşdırır, həm də insanın mənəvi xarakterində inqilab edir.

Qədimdən belə olub: insan öz günahını nə qədər hiss edərsə, o qədər də özünü məsul hesab edir. Həyatımıza daha yaxından baxın – və siz məyus olacaqsınız: günah, öz günahımız dəhşətli ölçülərə çata bilər və mənəvi məsuliyyət isə sıfıra endirilir.

Paradoks? Bəli, özü də necə paradoks! Bu məqamda Rəsul Rzanın Danilo Bakumenko tərəfindən Ukrayna dilinə tərcümə olunmuş dərin, fəlsəfi “Damcılar” poemasını xatırlatmaq yerinə düşər.

Damcılar

*Yağış damcı – damcı yağır,
 Göz yaşları yanaqdan
 Damcı – damcı axır.
 Şeh damcı – damcı qonuryarpağa,
 Tər damcı – damcı tökülür torpağa.
 Damcı – damcı olur
 Birinin ruzisi, birinin qayğısı.
 Quru dodaqlara həyat verir
 Bir damcı su.
 Yüz illik ömrü qırır
 Bir damcı ilan ağısı.
 Bir damcı oddur,
 Meşəyə yanğın salançırtıdaq.
 Damcı – damcı göyərir budaq.
 Damcılar, a damcılar!
 Bir damcı sözlə də sındırır qəlbi,
 Ürəyi bir damcılar.*

1964

Bu gün də sual eynidir: ya qəddarlıq qalib gələcək, ya da insan müdrikliyi. Tarixin dəfələrlə qınadığı və məsxərəyə qoyduğu təhlükəli “yaxud”dan qaçmaq üçün maksimum sayıqlıq göstərmək lazımdır, çünki güc heç vaxt müdrikliklə hesablaşmamışdır. Dövlətlərarası münasibətlərdə də belə olub, insanlar arasında münasibətlərdə də belədir.

Tarix təkrarlanır. Müdafiə qalaları, qala-şəhərlər var idi – hanı onlar? Onlardan sonra – ancaq xarabalıqlar qalıb. Silahlar da müxtəlif idi – ox, qılınc, tüfəng, mərmə, bomba, raketlər. Bu gün də onlar var! Daha təkmil variantlarda: kimyəvi, atom, lazer... Amma mən özümü müdafiə etsəm, torpağı müdafiə etsəm, zaman keçəcək, onu unudacaqlar. Ondan yalnız bir xatirə qalacaq. Elə ölkələr də olub ki, sırf müharibə şəraitində olublar, indi isə, keçmişə baxanda qonşuları qarşısında, öz tarixləri qarşısında utanırlar. Özünü tarixdə dərk etmək, mənasız yerə məhv etməkdən daha vacibdir.

Gələcək məcbur edir. Məcbur edir və öyrədir: yer üzündə insanlar, çörək, və bir də həqiqət hər şeydən üstündür. Yalnız mahiyyət bundadır: insan şəxsiyyət, çörək halal, həqiqət yüksək olmalıdır. Məhz bu zaman yer üzü xarabalıq deyil, cənnət olar. Bütün bunlar isə, Rəsul Rza yaradıcılığında olduğu kimi, söz sahibinə, söz sənətkarına da ehtiyac duyur.

Görkəmli Azərbaycan şairi Rəsul Rzanın bu sözləri həmişə yadımdadır: "Bu gün hər bir əsər üç əməllə hopmalıdır. Yaşayacağıq, xatırlayacağıq, şükür edəcəyik!" Bu kontekstdə Rəsul Rzanın "Soruş" şeirini yada salmaq yerinə düşər.

*Od nə çəkdi,
küldən soruş!
Baş nə çəkdi,
dildən soruş!
İşə susuz barmaqların
kədərini insan bilir.
Nəğmələrin həsrətini
bir qırılmış teldən soruş!
Ömrün çətin yollarında
daşa ləpir salsa ayaq,
gün nə çəkdi,
ildən soruş!
Zülmətləyin möhnətini
kor söyləsin!
Bəm xalların fəryadını
zildən soruş!
Mən kölgəsiz bağ görmədim,
El dərdi tək dağ görmədim,
Gözlərimi yumub açdım
neçə dostu sağ görmədim.
Nələr çəkdi çaylaq daşı*

*seldən soruş!
Yollar uzun, mənzil uzaq.
Sərt daşlara dözmür ayaq.
Dözsün gərək.
Dözsün gərək.
Kim zirvəyə qalxar, deyin,
Yollar boyu hər pilləni
birgünləri, yüzilləri
qəlbimizlə,
beynimizlə
ömrümüzlə
doldurmasaq.
Mən yolçuyam
Od nə çəkdi,
küldən soruş!
hansı şerim,
hansı sözüm
yaşayacaq məndən sonra?
Mən bilmirəm,
eldən soruş!*

Bakı, yanvar, 1964

Rəsul Rzanın yaradıcılığında müəllifin cəsarətli və səmərəli eksperimentinə yönələn bir xarakterik xüsusiyyəti qeyd etmək lazımdır. Onun təcrübələri heç vaxt ötəri, hobbi olmayıb. Şair yaxşı bilirdi ki, yeni həyatın zənginliyi ədəbiyyatda forma zənginliyi və rəngarəngliyi tələb edir.

Türk ədəbiyyatının klassiki Nazim Hikmət həmkarı haqqında yazır: "Rəsul poeziyasının yeniliyi nədir? Şeirin forma və məzmununu yeni imkanlarla zənginləşdirmək. Beləliklə, Rəsul Rza uğur qazanır. Dil elementlərini, ritm və qafiya elementlərini daim zənginləşdirir və təzələyir..."

Rəsul Rzanın poeziyası, keçən əsrin 30-cu illərinin Azərbaycan poeziyası kimi, sosial xarakter daşıyırdı. Şairin o dövr yaradıcılığının əsas mövzusu beynəlxalq hadisələrdir. Bu da təsadüfi deyildi, çünki faşizm baş qaldırırdı və dünyanın taleyi ilə bağlı narahatlığı şairə rahatlıq vermirdi. Məsələn, "Almaniya faşizm ölkəsidir", "Madrid" poemaları.

50-ci illərin ortaları – 60-cı illərin əvvəllərində Rəsul Rza yaradıcılığında keyfiyyətə yeni dönüş yarandı. Onun istedadı zirvəyə və dərinliyə çatır: baxışı

iti, qələmi daha da mükəmməll. Onun şeiri mümkün qədər gerçəkliyə, bütün mürəkkəb çoxşaxəli mənəvi dünyası ilə insana yaxındır.

Lirizm və fəlsəfə, məhrəm incəlik və siyasi ehtiras, dünyəvi bəlalər və romantizm – bu keyfiyyətlər Rəsul Rza poeziyasını zənginləşdirmişdir. Ustadın yaradıcılıq uğurlarına lirik, epik poeması “Bir gün də insan ömrüdür” (1962), qeyri-adi qavrayışı ilə maraqlı olan “Rənglər” silsiləsi (1962), səmimi polifonik “Nəğmələr” və təbii ki, çoxsaylı şeirləri – bir növ lirik romanlar “Dəniz haqqında nəğmələr” (1966) daxildir.

Rəsul Rza poeziyanın sərhədlərini aşır və onun ilk baxışdan sırf subyektiv hisslərinə görə ətrafdakı hər şeyi düz qavramasına, şairin gözəllik, dünyanın rəngləri haqqında təəssüratlarımızı genişləndirmək istəyinə etiraz görürük. Nazim Hikmət necə deyirdi: “Rəsul Rza adilik və sadəlik haqqında elə yazı bilir ki, ətrafdakı hər şey onun poeziyasının güclü işığı ilə işıqlansın. Şair xoşbəxtlik axtarandır. Xoşbəxtliyi həyatda, özümüzdə kəşf edir...”

Rəsul Rzanın milli koloritini və poetik üslubunu ayrıca qeyd etmək lazımdır ki, bu da bir çox cəhətdən müəllifin Ukrayna koloriti və poetik üslubu ilə səsleşir.

Şair belə yazır: “Xalqlar yarada bildikləri hər şeyi yaradıblar, milli koloriti canlandırmaq üçün vasitələr çoxdan tapılıb və burada axtarılacaq heç nə olmadığını düşünərək, mənəcə, dərinədən yanırlıq, bizim reallığımız müxtəlif xalqların həyatına sıx bağlı olanda, birgə mübarizədə böyük tarixi planlar həyata keçirəndə, onlarda elə xarakter cizgiləri formalaşır ki, milli olduqları üçün əvvəlkindən daha çox beynəlmiləl elementləri ehtiva edir. Xalqın həm həyatını, həm də dilini inkişafda görür”.

Bu, bizim təlatümlü dövrümüzdə nə qədər aktual səslənir, azadlıq və müstəqillik uğrunda mübarizədə mövcud vəziyyəti, qəhrəman xalqlarımızın: Ukrayna və Azərbaycan xalqlarının həyatını necə də doğru əks etdirir.

Rəsul Rza Azərbaycanla Ukrayna arasında qardaşlıq münasibətlərinin möhkəmlənməsinə böyük əmək sərf edib. O, Azərbaycan oxucusunu Taras Şevçenkonun, Lesya Ukrainkanın, İvan Frankonun, Aqafangel Krımskinin irsi ilə tanış edib...

Şairlər diyarının görkəmli şairinin yüksək humanist yaradıcılığı dərin humanizmi və müdrikliyi ilə dünyanın bir çox xalqlarının qəlbində dərin əks-səda verməkdədir.

**Ruscadan çevirəni:
Südabə AĞABALAYEVA**

Mir Cəlal adına Beynəlxalq hekayə müsabiqəsinin qalibləri

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının korifeylərindən görkəmli yazıçı, ədəbiyyatşünas-alim və pedaqoq Mir Cəlalin adını daşıyan “Ədibin Evi” Yaradıcılıq Mərkəzinin keçirdiyi III Beynəlxalq hekayə müsabiqəsi aprel ayının sonunda başa çatmışdır. Qaliblərin adları da hamıya məlumdur. O da hamıya məlumdur ki, mükafata layiq görülmüş hekayələr, müsabiqənin şərtlərinə görə, “Azərbaycan” jurnalında dərc olunur. Biz də ənənəni pozmayaraq, qalib hekayələri oxuculara təqdim edirik.

Beş ildən bəri keçirilən bu müsabiqədə məqsəd bütün dövrlərdə oxucuların böyük maraq göstərdikləri kiçik hekayə janrının inkişafına təkan verməkdir. Artıq arxada qalmış 3 müsabiqənin nəticələri ürəkaçandır. Təkcə elə bu faktı xatırlatmaq kifayətdir ki, bu müddət ərzində müsabiqəyə 1000-dən çox hekayə daxil olmuşdur; müəlliflər arasında tanınmış yazıçılarımızla yanaşı, xeyli sayda yeni, maraqlı imzalar da var. Bu imzaların mürrəciət etdikləri mövzuların ağırlığından bəzən isə xüsusi həssaslıq tələb etməsindən çəkinməmələri, obrazların daxili aləminə, onların psixoloji durumuna peşəkarcasına nüfuz etmək məharətləri sevindirməyə bilmir.

Bununla belə, münsiflər heyətinin qərarına görə, əksər müəlliflər əsərlərinin dilinə səhlənkər yanaşır, yazılarını müsabiqəyə çiy təqdim edirlər. Münsiflər müsabiqə iştirakçlarına onu da xatırlatmaq istəyirlər ki, müsabiqə kiçik hekayə müsabiqəsidir və tələb olunan həcmə ciddi əməl olunmalıdır.

Hörmətli müəlliflər, Sizə yaradıcılığınızda uğurlar arzulayır və yeni əsərlərinizi gözləyirik.

*I YER**Seymur HƏMZƏYEV*

YAĞIŞLI BİR GÜN İDİ

Çox dedilər. Dedilər ki, “Oxuyub adam olmaq lazımdır”; “Gələcəyin qabaqdadır”; “Bu səfillikdən qurtulmaq lazımdır”. Bacarmadım. Nə oxumağı, nə də, belə görünür ki, adam olmağı... Əvəzində, adi birisi oldum – küçədə, avtobusda, hər yerdə görə biləcəyiniz adi bir insan. Biologiyanın öyrətdikləri ilə tibbin mənimçün dəqiq diaqnozu budur – “insan”. Bir baş, bir bədən, iki əl, iki ayaq... İçimi görə bilir tibb. Mədəmi, bağırsağımı, lap olsun beynimi... Dərinə getsə, hüceyrələrimə kimi görə bilir. Amma haradan bilsin ki, bütün o hüceyrələrimlə “əl-ələ verib” mən hansı işlər görürəm? Ona görə də, atam haqlı idi: adam olmaqla insan olmaq tamam ayrı-ayrı şeylərmiş.

Ən pisi də odur ki, elə atam kimi oldum. Mənə uşaqlıqdan üzübəri məsləhət verən hamı kimi... Onları gördüm, onlardan götürdüm. Planları alınmadı, özlərində alınmayan heç nəyi məndə də alındıra bilmədilər.

Məsləhətlərinə heç qulaq asmadım desəm, özümə qarşı haqsızlıq etmiş olaram. Bəzi dediklərinə uydum: dedikləri vaxtda və dedikləri qızla evləndim; dedikləri sayda uşaqlarım oldu, hətta cinsiyyətləri də dedikləri sıra ilə oldu uşaqlarımın. Eynən dedikləri kimi – “kişinin oğlu olar”, “qızsız evinsə dadı-duzu, bərəkəti olmur”; Böyüklər danışanda başımı aşağı saldım; İçdim, amma çəkmədim; Namazımı-niyazımı saxladım lap qocalan vaxtlarıma. O günə kimi, nə dedilərsə, bacara bildiyimi etdim, bacara bilmədiyimi də, nə elədimsə alınmadı. Ta o günə kimi... Mənə ən böyük həyat dərslərini nə ailə böyüklərim verdi, nə atamgil, nə dost-tanış... Heç kimin verə bilmədiyini bir fahişə verdi mənə.

Rayonda payız soyuğu o il yaman kəsirdi. Yağışlar da ara vermək bilmirdi. Arvad həmin ki dır-dırında, uşaqlarsa mələşirdilər. Sobanın da üstündə, yəqin, makaron qaynayırdı. Bu, mənim istirahət günüm idi. Tezdən hamama girib-çıxmışdım. Uşaqları rayon xəstəxanasına aparmaq lazım idi. Həkimə pul, o birilərinə pul – böyüyünün ayaqqabısı cırıq, balacanın paltarlarının hamısı köhnə-kürüş, balacaya böyükdən, ona da

qohumlardan qalma... Körpə qızıma da uşaq arabası lazım – iki uşaqdan sonra abırdan düşüb, özü də, rəngi də düz gəlmir qız üçün. İnsafla danışanda, arvad dır-dır eləmirdi. Mənimsə planım başqa... Evdən sivişib çıxmaq lazım idi. Ayaqqabı da köhnəlir, paltar da köhnəlir, araba da köhnəlir, bircə köhnə plan köhnəlmir: “Bu xarabada bircə gün dinc olmaq da olmur”, – deyib çırpıdım qapını. Gözüm ayaqqabı şkafindakı qaz borcunun qəbzinə də sataşdı. Əminəm ki, arvad arxamca ağlayıb. Nə qədər danışsa da, bilir ki, yoxdur. Çarəsizlikdən, başqa nə edə bilər ki? Maaşımı, aylığımı bilir.

Amma çax-çuxumdan xəbəri yoxdur. Qıza yazdım ki, gəlirəm. Uşaqlar yaman tərif etmişdilər. Neçə vaxtdır kafedə gözüm onda idi, axır ki, düz-qoş edə bilmişdim. Pul cibimdə, hamamım qaydasında, telefonun ekranında da “gəl, tez gəl” mesajı – məndən xoşbəxti ola bilməzdi. Hər şey qaydasında keçdi, ta ki, işimi yoluna qoyduqdan sonra danışmağa başlayana kimi. Soruşdum ki, “necə oldu ki, razılaşdın? Axı, neçə vaxt idi dalınca idim. O da, qayıt, de ki, “məcbur idim, pul lazım idi”. Dedi də bunu, pul hamıya lazımdır da. Axı mənə nə lazım idi soruşum ki, “nə üçün lazımdır pul?”. “Uşağa lazımdır” – dedi, dedi ki, “ayaqqabısı cırılıb, havalar da yaman yağır. Yazıq uşaq, hər gün corabları yaş qayıdır evə”. Gözümün qabağında uşağımın corabını arvadın sobanın üstündən asmağı gəldi-durdu. Bəlkə də yalan danışdı?! Çox güman ki, elə yalan danışdı. Ancaq nə fayda? Onun yalanı mənim həqiqətlərimi utandırandan sonra...

II YER

MA HA (CAVİ DAN)

SU

Su soyuq idi.

Üst qat küləyin xəfif sığalı ilə ləngər vurur, onun saçları da bu səssiz rəqsə qarışmış, dalğalanırdı. Gözlərini yumub, suyun bütün qatlarını yarıb keçən ay işığı altında əllərini dua edirmiş kimi açmışdı. Əlləri ay işığında necə gözəl idi! Hətta, biləklərinə dolaşan, hər iki tərəfdən bitməz-tükənməz dərya boyunca uzanıb onu əsirlikdə saxlayan yosunlar belə bu işıqda zər-zər parıldaırdı. Dodaqları tərپənməsə də, içində dolaşan pıçıltı su boyu yayılır, ay işığı boyu

halələnir, dalğalar boyu çölə can atırdı: “Doğmaq istəmirəm, Ana... Doğmaq istəmirəm...”

Saçları pıçıltılarını dalğalardan alıb özünə hopdurur, kimsə eşitməsin deyə, gizlədirdi...

Suyun yeddinci altı idi bura.

* * *

Uzaqda, çox-çox uzaqda, göyün yeddinci qatında isə, bir ulduz uzun-uzun quyruğunu dalınca sürüyüb dolaşırdı...

Qadın səsi vardı havada, qara-qara küləklərə qarışib yayılırdı kainatın hər yerinə: “Mənə bir xəbər deyin... Mənə bir xəbər deyin...”

* * *

Qapı açıldı.

Günəş şüaları içəri doldu.

Zirzəminin bir küncünə qısılib qalmış arıq, kirli köynəkli, cırıq şalvarlı xəstəhal adam bir əlini qeyri-ixtiyari alınının üstünə qoydu, gözlərini qıyıb, özünü bu qəfil işıqdan qorumağa çalışdı.

– Adam var burda! – qapının ağzında dayanmış əliavtomatlı gənc hərbiçi kimlərsə səsləndi.

– Adam var! Adam var! – gənc hərbiçinin çiynləri üstündən başları görünən kimlərsə təkrar etdilər.

– Kimsən? – gənc ucadan soruşdu.

Adam əlini aşağı saldı, qatı zülmətin içinə dolmuş qəfil işığa gözləri öyrəşdikcə, üzündə qərribə bir heyrət ifadəsi yarandı, xəfifcə gülümsədi. Qupquru dodaqlarını zorla aralayıb, son gücünü toplamağa çalışdı, pıçıldadı:

– Murad... Sənsən?

– Nə?

Qapının ağzında dayanmış əli avtomatlı gənc hərbiçi bu qəfil sualdan dicsinmiş kimi oldu, bir anlıq sanki burada nə baş verdiyini anlamağa çalışdı, hətta bir-iki addım irəli gəldi, hələ də gülümsəməyə davam edən, gözlərini onun üzündən çəkməyən xəstəhal adama yaxından baxmağa çalışdı. Adam da gözlərini onun üzünə dikib eyni sözləri təkrar etdi:

– Murad... Sənsən... Sənsən!

Adam ağlayırdı.

– Azərbaycanlıdır! – əsgərlərdən biri dedi, – bizimkidir!

– Bilmək olmaz! – digəri səsləndi, – erməni də ola bilər!

– Eyy! Kimsən? – başqa biri yaxınlaşıb onun üzünə əyildi.

– Murad, Murad, mənəm e! – adam halsız bədənini sanki ömür boyu söykənib yapışdığı nəm divardan birtəhər aralamağa çalışır, təkrar edirdi, – mənəm, ay Murad!

- Komandir, o sizi tanıyır axı... – əsgərlər az qala xorla dedilər.
- Kimsən sən? – zabit adama yaxınlaşdı, diqqət və təəccüblə ona baxdı, – adın nədir?
- Mansur... Mansuram da, Murad! Mansur...
- Bu vaxt yaxınlıqda partlayan mərmə hamının səsinə batırdı, ətraf toz-dumana və zülmətə büründü...

* * *

Bakının yeddinci mikrorayonunda, binanın yeddinci mərtəbəsində, yetmiş yeddinci mənzildə bir qadın inildəyirdi. Yanında dayanmış qızı və anası təlaşla gah ona, gah da buradakı işini bitirib, başqa xəstələrin yanına tələsən tibb bacısına baxır, nə deyəcəyini gözləyirdilər.

– Siz də bu vəziyyətdəydiz, düzəldiz, o da düzələr, özünü qorxutmayın. Hələ yaxşı ki növbə ilə yoluxmusuz, bir-birinizə qulluq eləmək imkanınız var. Elə ailələr var, hamı uzanıb, bir qurtum su verənləri də tapılmır, – tibb bacısı əlavə etdi, – dərmanları dediyim qaydada verməyə davam eləyin, nəşə olsa, zəng vurun. Belə də ki, hər şey yaxşıdır. Sistemi köçürmüşük, saturasiyası da düzəlir, sabaha özünə gəlməlidir.

– Bəs, xəstəxana... Bəlkə... – qız təlaşını gizlətmədi.

– Xəstəxanada yer var ki, – tibb bacısı köks ötürüb çantasını götürdü və qapıya doğru getdi.

– Allah bu xəstəliyi yer üzündən yox eləsin! – qadının anası əllərini dua üçün açdı.

Qadın od içində qovrulmuş kimi, yenə inildədi: “Mənə bir xəbər deyin... mənə bir xəbər deyin...”

Qadının başı üstündəki divardan qızılı çərçivəli şəkil asılmışdı. Şəkildə iki gənc gülümsəyirdi. İkisi də doxsanıncı illərin quru xına rəngli əsgər geyimində idi.

Qadının anası ah çəkib, əlləri qoynunda, yataqla üzbəüz divanda oturdu. Gözlərini ona dikib səssizcə ağladı. Qız bunu görüb tez onun yanına gəldi, qucaqlayıb sakitləşdirməyə çalışdı.

– Az qalıb e, nənə. Lap az qalıb. Qubadlını da almışıq e. Bax, heç kimə demə, amma bizim işdə hamı deyir ki, əsgərlərimiz Şuşaya çatıblar, bu gün-sabah oranı da alacaqlar, görərsən. Sən mənə inan e, bütün xəbərləri birinci mən görürəm, heç sənə yalan deyərəm?

– Murad sağ-salamat gəlsin, qurban demişəm. Toyunuzu da Şuşada özüm eləyəcəm. Anan da dursun ayağa bircə... – nənəsinin səsi titrədi, göz yaşları illərin kəsib-doğradığı üzünün şırımları boyu aşağı yuvarlandı.

– İnşallah. Hamısı olacaq, nənə, hamısı... – qız qəhərləndi, divardakı şəkə baxıb içini çəkdi, – Murad mütləq gələcək!

– Torpağı sanı yaşasın. Mənim bu əllərimə doğulub e o. Adını da rəhmətlik anası özü qoydu, dedi, qoy atasının adıyla, onun da əvəzinə yaşasın... – qadın

ah çəkdi, – Mansurla elə dost idilər, elə dost idilər, heç qardaş elə doğma olmur. Allah lənət eləsin müharibəyə.

Qadın yenə inildədi: “Mansur... Mansur hanı? Mənə bir xəbər verin...

– Yenə sayıqlayır, atanı çağırır, – qız köks ötürdü.

Nənəsi əllərini dizlərinə çırpıb yana-yana səssizcə ağladı. Qız onun qalxmasına kömək edib, mətbəxə apardı.

* * *

Hardasa, hansısa dünyanın hansısa tərəfində yeddi ağac altında, yeddi bulaq yanında, yeddi quzu otaran çəmənlikdə bir qız gəzişirdi. Uzaqdan ona doğru gələn oğlana baxıb gülümsəyirdi. Əsgər geyimində idi oğlan. Doxsanıncı illərin quru xına rəngli əsgər geyimində...

“Gəl, Mansur, gəl...” pıçıldayırdı qız.

Külək xəfifcə onun uzun, xurmayı saçlarını dalğalandırıb pıçılıtlarını özünə hopdurur, oğlana sarı aparırdı...

* * *

Halsız idi.

Üzünə düşən qəfil gur işıqdan diksindi. Gözlərini qıydı, yanındakı stulda oturan jurnalist qıza baxdı. Jurnalist onun gözlərinin dərinliklərindən boylanıb ağrıya tab gətirməyib, baxışlarını bir anlıq qaçırtmış, toparlanıb, onları çəkən operatorun işarəsiylə sözə başladı:

– Demək, siz 1992-ci ildə, Daşaltı döyüşlərində yaralandınız, orada da əsir düşdünüz...

– Hə, qızım... – udqunub bir qədər susdu, sonra davam etdi, – mən dostumla idim... Muradla. Vurdular Muradı. Onu qucaqlayıb bağırdım, “ölmə!” dedim. Çıxarmaq istədim oradan. Amma bacarmadım...

– Özünüzü ələ alın, – jurnalist qəhərli səslə onu sakitləşdirməyə çalışdı, – artıq Bakıdasınız. Kim bilir, bəlkə elə dostunuz da sağ qalıb, bəlkə o da buralardadır, görüşərsiniz bəlkə...

– Kaş... – gözləri yol çəkdi, – heç bilirsən neçə dəfə yuxuda görmüşəm onu... Bir onu, bir də Dilbəri. Elə indi də yuxumda idi Dilbər. Mənə deyirdi “gəl”... Murad isə daha yuxuma girmir. Axırncı dəfə əsgərlər məni xilas eləyən vaxt gözümə görünüb, vəssalam. Kaş, sağ olaydı. O da, Dilbər də...

Qız özünü itirmişdi. Nə edəcəyini, nə deyəcəyini bilmirdi.

Zaman donmuşdu.

* * *

Yeddinci gün idi ki, qadın özünə gəlmişdi. Çay içir, yemək yeyir, yüngül ev işləri görürdü. Anası deyiniirdi:

– Hələ iki iynən qalıb, nə əl qatmısan özünə, bir nəfəs alsana!

– Başımı qatmaq istəyirəm, – qadın pəncərəyə sarı gedib küçəyə baxdı, – bircə bu komendant saati, virus, karantin, müharibə bitsəydi!

– Qiyamət əlamətidir hamısı, qiyamət, – anası əlini dizinə çırpdı, – bir o qalıb ki, Atey nənə də məşəlini götürsün, düşsün dünyanın canına.

– Atey nənə kimdi?

– Bilmirəm. Mənə də nənəm danışib. Deyir, Atey nənənin bir qızı var, dünya yaranan gündən dəryada gizləni, hamilədir, doğa bilmir. Doğsa, dünya dağılacaq, deyir. Atey nənə hər dəfə məşəlini yandırır uça-uça göydə qızını axtarır, onun doğmaq xəbərini gözləyir. Kim ona bu xəbəri versə, onu dünyanın bəxtəvəri eləyəcəkmiş. Amma kim ki yalandan deyər, qızın doğub, sevinib gedər, qayıdanda da kunfəkun eləyər yalan xəbər verəni.

– Nə maraqlı nağıldır, – qadın pəncərəni açıb göyə boylandı, sanki ulduzların arasından uçub keçəcək Atey nənəni axtarırdı, – nə əcəb indiyə kimi bunu danışmamısan?

– Qızına danışmışam da, – anası divar saatına baxdı, – bir zəng elə, gör, harda qaldı bu uşaq, komendant saati başlayacaq indi.

– İşdədir, danışmışam. Deyir, Muradgil bir əsir gətiriblər, ondan müsahibə alır.

– Necə yəni?! – anası yerindən durub həyəcanla ona sarı gəldi, – hələ bir zəng elə, Dilbər, tez ol, zəng elə, soruş, Mansuru görübmü o əsir?

– Yuxuda gördüm bayaq, – qadın ah çekdi, pəncərədən aralandı, – günorta huş məni aparmışdı, gördüm, Şuşadayam, o da mənə baxır, gülür, deyirəm, “gəl”...

* * *

Yatmışdı.

Hospitalın pəncərəsindən düşən ay işığı üzünü sığallayırdı.

Yanındakı stulda oturmuş jurnalist onun əlindən tutub, için-için ağlayırdı.

Ayaq üstə dayanmış gənc hərbiçi sol əlini qızın çiyinə qoymuşdu. O da gözlərini yataqdakı adama dikmişdi. Sağ qolu yaralıydı, sarğıyla boynundan asılmışdı.

Adam bir anlıq gözlərini açdı, hərbiçini görəndə xəfifcə gülümsəyib pıçıldadı: “Murad... Sənsən...”

Qız üzünü onun sinəsinə sıxıb hönkürdü.

* * *

Su ilıq idi.

Dizlərini qucağına yığıb, əllərini üzünün bərabərində qoşalaşdırıb üzürdü bu suyun içində. Gözləri yumuluydu. Saçları gah üzünə, gah çiyinlərinə, gah sinəsinə yayılıb dalğalanırdı ağır-ağır. Dodaqları tərپənməsə də, içindəki pıçıltı su boyu yayılırdı: “Doğulmaq istəmirəm, Ana... Doğulmaq istəmirəm...”

* * *

Uzaqda, çox-çox uzaqda, göyün yeddinci qatında isə bir ulduz uzun-uzun quyruğunu dalınca sürüyüb dolaşırdı...

* * *

Bakıda Zəfər günü idi.
Dünyada müharibələr davam edirdi.
Kainat yeni həyata hamilə idi.
Su dadı vardı hər yerdə.

II YER

Daşqın MƏMMƏDOV

BƏNÖVŞƏ XALA

Bizim kənddə hələ evi tikməmiş, həyatında tut ağacı əkmək çoxdankı adət idi, bütün həyətlərdə bir, ya iki tut ağacı var, adətən, ikinci ağac xar tut olur. Ocaqların qədimliyini elə bu tut ağaclarının qocalığı ilə də bilmək olar. Tut ağacları nələrə görməyib, altında toylar da olub, yaslar da. Bəzi tut ağacları altında çəkilmiş acılardan əyilir, içərisindən ovulur. Ev yiyəsinin acılarına bəzən ev yiyəsinin özündən də dözümsüz olur. Mən ağacların bu halını əvvəllər qocalıqdan sanırdım. Bənövşə xalanın ağacı kötüyündən üç yerə bölünmüş, içərisi ovulub tökülmüşdü, belə bir tut ağacını heç yerdə görməmişdim. Amma ən çox məhsul verən, dənələri iri olan da Bənövşə xalanın ağacı idi. Bənövşə xala bu tutlardan əməlli doşab bişirib satardı, hətta mürəbbələrini də şəkər tozu əvəzinə bu bəhməzlə hazırlayardı.

Mən Bənövşə xalanın yaşını təyin edə bilmirdim, nənəmlə yaşıda oxşayırdı, amma nənəm deyirdi ki, Bənövşə xalanı gəlin gətirəndə o, balaca uşaq imiş, gəlin arabasının arxasınca qaçmış. Çox zəhmətkeş qadın idi, yayın istisindən, qışın ayazından üzü daim mis rəngində olardı. Üzündə bir vaxtl-

ar rəngi göy olmuş, indi isə bəlkə də çətin həyatın rəngini qarışdırdığı qəmli gözləri həmişə dolu olardı. Danışdırsan, ağlayacaq kimi gələrdi adama. Ancaq haradansa işdən gələrkən, ya da işə gedərkən onunla rastlaşmaq olardı. Gələndə həmişə şələsi olardı otdan, odundan. Bənövşə xalanı ot çalan görəndə çaşmışdım, çünki birinci dəfə idi bir qadını dəryaz fırladan görürdüm. Ağır fiziki əmək Bənövşə xalanın qollarını da uzatmışdı. Kişi əlinə oxşayan iri qabarlı əlləri az qala dizlərinə çatırdı. Əksər yaşlı qadınlar kimi ətli-canlı deyildi, yaşını düz tapmamağıma, bəlkə də səbəb bu idi. Həmişə də bir çəngə ağ saçı yaylığından alnına düşərdi Bənövşə xalanın. Alın demişkən, alnında çox dərin dörd qırış var idi, mən belə dərin, lap arxa bənzəyən qırışları başqa heç kimdə görməmişdim. Uzun qış gecələrində nəvəsini kürəyinə sarıyıb bizə gələrdi. Qaçaqlardan, o vaxt bolşeviklərin Qələgah kəndinə hücumundan maraqlı söhbətlər edərdi. Biz də sakit-sakit uşağın qulağına o qədər “çiş-çiş” deyərdik ki, axırda arvadın belini isladardı.

Bənövşə xalanın əri müharibədən əlil qayıtmışdı, yerindən çətin qalxır, müstəqil yeriyə bilmirmiş. Danışdığına görə, hirslənəndə Bənövşə xalanı döymək üçün yanına çağırıb başını əyməsini istəyirmiş. O da vurulacağını bilə-bilə, ərinin rahat vura bilməsi üçün başını qabağa əyirmiş. Əri Əlməmməd kişinin də yaman ağır əli var imiş, hər zərbədən arvadı yıxarmış, arvad da özünə gəlib yenidən yerinə qayıdarmış ki, əri onu yenidən vursun. Neynəsin axı, onun əri, şikəst də olsa, müharibədən geri dönmüşdü. Evi başıpaqıqsız qalmamışdı. Çoxunun ərinin heç öldü-qaldısı da bilinməmişdi. Özü də, Əlməmməd kişini müharibəyə də sürgündən, Sibirdən aparmışdılar.

Əlməmməd kişi müharibədən əvvəl kolxozun mühasibi işləyirmiş. Sədr Qulamla da münasibəti çox yaxşıymış. Bir gün bacısının əri Qulamin onun subay bacısı Fizzəyə tez-tez söz göndərdiyini, qızı narahat etdiyini bildirir. Əlməmməd kişi Qulamin ona qarşı belə edə biləcəyinə heç cür inanmır. Söhbətdən az keçməmiş, bir gün Qulamla o, şəhər qarışandan sonra rayon mərkəzindən, iclasdan qayıdırlarmış. Rayonun çıxışında bacıoğlu qabaqlarını kəsərək Əlməmməd kişiye Bənövşə xalanın sancılarının başladığını bildirir. Qulam Əlməmmədə atını sürətli çapıb evə tez çatmasını tapşırır. Əlməmməd kişi bir az aralanmamış, yolda bacısının əri ilə rastlaşır. Salamlaşıb aralandıqdan sonra ürəyinə şübhə dolur, lakin gec idi, arxada güllə səsi eşidilir. O, atının başını çevirib hadisə yerinə çatanda Qulamin yaralı-yaralı onun yəznəsini və bacıoğlusunu üstələdiyini görür. Atdan düşüb xəncəri Qulamin qarnına soxur, yuxarı çəkərək “adamı belə öldürərlər, köpəyuşağı, bacara biləcəyiniz işə girişin” deyir. Hadisə baş verən yeri indi də köhnələr “Qulamin öldürüldüyü yer” adlandırır. Beləcə, onların hər üçünü Sibirə sürgünə göndərirlər. Əlməmməd kişi müharibədə, cəbhədə günahlarını yuyur. Yəznəsi sürgündə ölür, bacıoğlu uzun illər sonra geri dönə bilir.

Hə, əri müharibədən əlil qayıtdığına görə, Bənövşə xala, artıq müharibə başlayandan ağırlığı üzərinə düşmüş ailənin əziyyətini tək çəkməkdə davam etmişdi.

Hər il tut yetişəndə Bənövşə xala bizi tut çırpmağa çağırırdı. Bir nəfər ağacı cırpar, qalanları yelkəni tutar və axşam tut payımızla evə dönərdik. Çox isti yay günlərindən biri idi, yenə Bənövşə xala bizi tut çırpmağa yığmışdı. Analarımız da gəlmişdi, bizim üçün çay qoymuşdular, samovar çayı. Tutu çırpdıqdan sonra çay içməyə toplandıq. Hamı mənim tut çırpmaq üçün ağaca çıxmağımı lağa qoyub gülürdü, elə mən özüm də gülürdüm. Necə gülməyəsən, Bənövşə xala məndən ağaca çıxmağımı xahiş elədi, mən də üç metr ola, ya olmaya, ağaca çıxdıqdan sonra, ondan nərdivan gətirməsini istəyəndə, dedi, “nərdivanı neynirsən, iki metr də qalx, bəsdi, çox yuxarı lazım deyil”, dedim mən qalxmaq üçün yox, düşmək üçün istəyirəm nərdivanı. “Ay bala, məni incitmə, nərdivanı hardan tapım, necə qalxmısan, elə də düş aşağı” desə də, yazıq arvad qonşudan nərdivan gətirməli oldu. Həqiqətən, hündürlükdən qorxmışdım. Nə isə, söhbət gəlib, həmişə olduğu kimi, bu yayın əvvəllikərdən daha isti olmasına çıxdı. Mən də “yaxşı ki kanal kəndimizin içindən keçir, yoxsa belə istidə bağlarımız yanardı” dedim və deyəsən, bu dəfə sözüm çox yersiz oldu.

– Kaş o kanal heç olmayaydı. O çəkilən günə daş düşəydi. O kanal çəkilənə qədər kəndimiz də vardı, bağları da. Kanal olmasaydı, indi mənim Nəcəfəlim sağ idi, bəlkə sizi boyda uşaqları da var idi, – deyər ucadan başladı cümləsini sakit və gözüyaşlı tamamladı; az sonra başladı:

– Havalar soyumağa başlamışdı. O vaxt Nəcəfəlimin on yaşı vardı. Hər gün dərsdən sonra mənim arxamca fermaya gələr, axşam bir yerdə evə qayıdardıq. Payızın axırları idi. Həmin gün işdən bir qədər tez çıxmışdım, Əlməmməd yenə xəstələnmişdi. Nəcəfəlim məndən bir az geridə yağış sularını şappıldada-şappıldada gəlirdi. Mən bir-iki dəfə acıqlansam da, ev işlərinin fikri başımı o qədər qatdı ki, balamı tamam yaddan çıxartdım. O, vaxtlar kanalı kəndin içində tunelə salmamışdılar. Maşınlar keçən körpü kəndin ayağında idi, kəndin ortasında isə adamların keçməsi üçün iki yerdə ensiz dəmir atmışdılar. Dəmir dar idi, həm də titrəyirdi və əsdiyinə görə bir tərəfindən əl ilə tutub keçmək üçün qalın məftil çəkmişdilər. Bu körpü deyilən zibildən ayağımı kənara təzə atmışdım ki, arxada bir şappıltı eşitdim. Qorxu içində cəld geri çevrildim. Arxada heç kim yox idi, yoxa çıxmışdı mənim balam. Elə bil bu dəqiqə arxamca gələn heç o deyildi. Bilmirdim nə edəm, dəhşətdən başımı itirmişdim. Bədbəxtlikdən yaxınlıqda da kimsə yox idi. Dəli kimi kanalın qırağı ilə o tərəf-bu tərəfə qaçır, var gücümlə qışqırırdım. Oğlumu burda, suyun altında qoyub kömək dalınca da qaça bilmirdim. Qışqırmaqdan səsim batıbmış, amma mən bunu hiss etmirdim. Özümü suya atmadım, axı onun necə batdığını görmədim. Necə batdığını görsəydim, dözməzdim, atardım özümü. Mən kanalın lal

sularından başqa heç nə görməmişdim. Özümdən nə vaxt getdiyimi bilmədim, ayılanda elə soyuq havada kənd cavanlarını suya baş vuran gördüm. Yəqin hər şeyi başa düşmüşdülər. Kanalin suyunu kəsdirmək cəhdləri baş tutmadı. Suyun yalnız bir həftə sonra bağlanacağını bildirdilər.

Bir həftə sonra, doğrudan da, kanalın suyu kəsildi. Lakin axtarışların xeyri olmadı. Nəcəfalım tapılmadı ki, tapılmadı. – Bənövşə xala söhbətinə ara verdi, hönkür-hönkür ağladı. Söhbəti kanaldan salmağıma çox peşman idim. Anam da ona qoşulub ağlayırdı. “Tapılmadı mənim Nəcəfalım. O gündən mən hər gün səhər açılar-açılmaz, kanalın qırağı ilə üzə axına saatlarla yol gedir, günortadan keçmiş evə qayıdırdım. Tez-tez də mənə elə gəlirdi ki, oğlum irəlidə suyun üzəri ilə axır, qaçmağa başlayırdım, ya o yoxa çıxırdı, ya da bir kötük çıxırdı qabağıma. Nəcəfalımı kanalın məndən almasından bir aydan çox keçirdi, arada qar da yağmışdı. Üç gün idi kanalın suyu yenidən kəsilmişdi. Mən artıq oğlumu tapacağıma ümidimi üzümüsdüm, lakin kanalın qırağı ilə gəzmək məndə vardısa çevrilmişdi. Kanala da demək olar çox baxmırdım, elə bil bu gəzintidən təsəlli tapırdım. Gəzə-gəzə özümü danlayır, Nəcəfalımı oxşayırdım. Arada onu da danlayırdım, “anarı niyə qoyub getdin, bilmirdin sənsiz yata bilmədiyimi, sənə burnumu dirəyib yatdığımı, indi gecələr paltarlarını qucaqlayıb yatdığımı” deyirdim ona. Elə indi bu yaşında da onun paltarını insiliyərək yatıram, “öləndə də yanıma qoysunlar, deyəcəm” deyən Bənövşə xala uzun müddət hönkürdü, indi biz hamımız ona qoşulub ağlayırıq.

Həmin gün heç də həmişəkindən uzağa getməmişdim. Kəndə çatmağıma iyirmi dəqiqəlik yol qalırdı. Birdən özümdən ixtiyarsız dayandım. Elə bil kimsə mənə “oğlunu burda qoyub hara gedirsən?” – dedi.

O vaxtlar kanalın kənarları indiki kimi beton deyildi, qamışlı, palçıqlı idi. Dibi isə indi necədirsə, əvvəl də elə idi: qum topaları, su yığılmış çökəklər və zir-zibil. Nə isə, əyilib kanala baxmağa başladım. Gözlərimi hara çevirirdimsə də, yenə kiçik qum topasının üstündəki əl boyda bir əski parçası yenidən məni özünə cəlb edirdi. Birdən-birə nə olduğunu bilmədim, ixtiyarsız kanala atıldım, bu onun köynəyinin rəngi idi. Mən əllərimlə, dırnaqlarımla yaş qumu eşirdim. Qorxurdum gedib adam çağırmağa, qorxurdum ki, mən gəlincə su yenidən gəlib oğlumu məndən alar. Birinci görünən balamın əli oldu, az-maz göyərmişdi. Mən qaza-qaza ağlayır, ağlaya-ağlaya danışırıdım balamla: “Can, nə yaman göyərmisən, soyuq olub sənə? Niyə anana cavab vermirsən? Küsmüsən anandan, niyə sənənin əlindən tutmadım? Düz edirsən, günah məndədi, niyə mən külbaş sənənin əlindən tutmadım. İndi səni burdan çıxardıb evə aparacam, orda isinərsən.”

Balamı necə qazıb çıxartdım, evə necə gətirdim, Allah bilir, bir dəfə də yerə qoymadım, heç kimə də vermədim yolda. Nəcəfalım çox gözəl idi, göy-göz, sarısaç. Hamı “Əlməmməd bunu “Urusyət”dən gətirib” deyirdi.

Saçlarını da qısa kəsməyə qoymazdı atası. İki aya qədər suyun altında yatsa da, balamın gözəlliyi pozulmamışdı. Elə bil şirin yuxudaydı Nəcəfalım, nə qədər etsəm də, oyada bilmədim balamı yuxudan. Gecəni balamla bir yerdə yatdım, əvvəllər olduğu kimi. Səhər çox yalvarsam da, balamı aldılar məndən, iki ay soyuq suyun altında qalandan sonra iki gün anasının yanında isinməyə qoymadılar Nəcəfalımı. – Bənövşə xalanın gözünün yaşı su kimi axırdı, anam su içirdərək uzun müddət təsəlli verməli oldu.

Əlməmməd çox yaşamadı Nəcəfalımdan sonra, bir il çəkmədi, getdi balamın yanına. Qoymadı oğlumuz tək yata qara torpağın altında. Mən tək həm o biri balalarımı, həm də Nəcəfəli dərdimi böyütməli oldum.

Allah Bənövşə xalaya bir dərd də verdi, yanında böyüdüb saxladığı bir nəvəsi avtomobil qəzasında boynu üzülərək faciəli şəkildə öldü. Amma Bənövşə xalanın bu dərdə dözəcək halı və yaşı qalmamışdı. Hə, bir vaxtlar belində çiş elətdirdiyimiz nəvəsi də indi onun sağ tərəfində uyuyur. Hamımızın Bobu çağıracağımız və sevdiyimiz bu uşaq son günlərindən birində anasından, hər yeni ildə onun yolkasını bəzəməyini istədi – “Ana, sən hər il mənim yolkamı bəzəməyi unutma. Bəlkə Bənövşə nənəm Allah babadan mənə, tətildə evimizə gəlməyə icazə ala bilir. Axı nənəm məni çox istəyirdi.” Yəqin Bənövşə xala o dünyada Nəcəfalısı, Əlməmmədi və digər nəvələri ilə bu dünyadakından daha xoşbəxtdir. Bəlkə hamımız o dünyada bu dünyadakından daha xoşbəxt olacağıq. Axı o dünyada ac olmurlar, xəstələnirlər, ölmürlər, heç müharibələr də yoxdur o dünyada. Xoşbəxtlik hamının bir yerdə olmasından və ayrılığın olmamasından başqa bir şey deyil əslində, bu da yalnız o dünyada mümkündür.

O vaxtdan mən hər dəfə tut yeməli olanda, Bənövşə xala və onun Nəcəfəlasını yadıma salmalı oluram. Tut şirinliyini itirməsə də, mən onu necə yediyimi bilmirəm. Hərdən xəbər tuturam ki, neçə ildi tut yemirəm, heç yemək də istəmirəm. Bənövşə xalanın da tut ağacının niyə bu qədər əyildiyini, ovulduğunu, niyə yiyəsini öz məhsulu ilə bu qədər sevin-dirdiyini indi başa düşürəm. Hə, tut ağacı Bənövşə xaladan sonra qurdu...

Mərhum akademik Həsən Əliyev Şabran rayonu ərazisindəki yamaclara şam ağaclarından ibarət terraslar saldırarkən Bənövşə xala ilə iş üstündə rastlaşıb, burda bəhs edilən taleyindən agah olduqdan sonra onun ot biçdiyi yamaca toxunulmamasını tapşırıbmış.

III YER

*Mahir RƏSULOĞLU***BAĞIŞLA, SƏNİ
ÖLDÜRMƏLİYƏM!**

*Bütün müharibələrdə insan öldürməyə
məcbur qalanlara ithaf edirəm.*

Uğrunda gedən bu müharibə hamıdan çox torpağın özünü bezdirib. Mərmilər sinəsini neçə yerdən yaralayıb, qayalarını daşlara, daşlarını çınqıla döndərüb. Havanı ölüm qoxusu və ölüm qorxusu bürüyüb. Ara-ara insan qanından Gəncə yazının al lalələri kimi qızaran ağ qar, fərqli, ehtiras doğuran rəngə boyanmasından xəcalət çəkir...

Gizləndiyim yerdən oğrun-oğrun aşağıya – düşmənin bir az əvvəl geri çəkildiyi yamaca boylanıram. Və monoton duyğulardan yaxa qurtarmaq üçün donmuş mənzərədə fərqli bir şey axtarıram. Axtarıram, axtarıram... Aha. Tapdım! Qışın üzü soyuq günəşinin yorğun şüaları özlərini tənbel-tənbel qara çırpdıqca gözləri qamaşdıran işığa çevrilir. Elə bil bütün yamaca qızıl tozu səpiblər. Fikirləşirəm ki, baş verənləri bir anlıq unudub təbiətin insanı xəyalən zənginə çevirən bu qeyri-adi gözəlliyindən doyunca zövq almaq olar. Romantikanın müharibənin içində də olduğuna inanmaq kefini duruldur, ayağımdakı yaranın sızılısını unutturur.

Heyif ki, indi daha çox sağ qalmaq haqqında fikirləşmək lazımdır. Az əvvəl yaxından görməyə fürsət tapdığım ölüm mələyi istehzal baxışlarla gözlərimə baxıb uzaqlaşanda, bütün cəsarətimi də özü ilə götürüb aparıb. Üstündə gəldiyimiz zirehli maşının lüləsinin altından dəyib hərəmizi bir tərəfə fırladan mərminin ayağını yüngül yaralayan qəlpəsi hərdən xəyallarımı süsləyən qəhrəman olmaq arzumu param-parça edib. Əgər nə vaxtsa, kimsə sizə desə ki, mən döyüşdə olmuşam, qorxmamışam, inanmayın. Ölüm təhlükəsi döyüşdə hərənin bir cür yaşadığı qorxuyla çökür insanın üstünə. Düzdür, əcəli ilə çilingağac oynamağı, düşməni öldürməkdən zövq almağı bacaranlar da var. Ancaq onlar bunun üçün yetişdirilmiş əsgərlər, şizoidlərdir. Mənsə, müəlliməm, sadə bir kənd müəllimi. Müharibə başlayana qədər, tezdən oyanıb məktəbə həvəslə hazırlayırdım. Zəngin vurulmağını səbirsizliklə gözləyirdim ki, jurnalı da

götürüb, rəngi solmuş nimdaş qovluğumu qoltuğuma vurub sinfə, sevimli şagirdlərimə dərs deməyə, onlara dili, ədəbiyyatı və bir də həyatı öyrətməyə yollanım. Uşaq az idi kiçik kənd məktəbində. Hər sinifdə 5-6 şagird olurdu. Ona görə də hamısının xarakterini, nəyə sevinib xoşbəxt olduqlarını, nəyin onların qəlbinə toxunduğunu, qayğılarını, arzularını əzbər bilirdim. Bilirdim ki, hamısının ürəyi elə bu dağların suyu, havası kimi saf və təmizdir. Mən çoxdan onlarla bir bütöv olmuşdum və hər gün hər 45 dəqiqə dərs boyu onlara hiss elətdirmədən özüm də uşaqlaşırıdım!

Müharibə başlayanda məcbur qalıb dərsləri dayandırdıq. Mən də kəndin əksər kişiləri kimi özünümüdəfiə dəstəsinə yazıldım. Sonra da təlim vaxtı tək-tək atışla hədəfdə 9-dan tək-cə mən vurduğumdan yaxşı atıcı kimi 2 əl pulemyotunun birini verdilər mənə. Silahı alan vaxt “düşmən də olsa, insan öldürə bilmərəm axı” deməyə utandım. Necə deyəydim ki, mən ancaq adi kağız hədəfi dəqiq nişan ala bilərəm. Erməniləri sadəcə qorxutmaq, onların geri qaçmalarına nail olmaq üçün atəş açırdım. Yavaş-yavaş öyrəşdim müharibəyə, hətta ara-sıra içimdə qəhrəman olmaq arzusu da baş qaldırırdı. Şagirdlərimə görə. İstəyirdim mənimlə qürur duysunlar. Anlasınlar ki, dərslərdə onlara aşılamaq istədiyim vətənpərvərlik sadəcə əzbərləyib müəllimə danışmaq üçün yazılmış adi sözlər deyil. Torpaq, onu qorumaq lazım olanda hər şeyindən keçməyi bacarırsansa, Vətən olur. Necə ki indi biz döyüşməyə, kəndimizi, torpağımızı, evlərimizi qorumağa məcburuq. Düşmənin qarşısından qaça bilmərik. Çünki biz geri çəkildikcə onlar irəli gələcəklər və deməli, geriye yol yoxdur. Ona görə də döyüşmək, hətta, bəlkə, qəhrəman olmaq, şagirdlərimin yarımçıq qalmış təhsillərinin, yaşadıkları qorxularının, gözümün önündə məhv olan uşaqlıqlarının qisasını almaq istəyirdim. Öldürmək bahasına olsa belə. Bircə, görəsən, düşmən öldürsəm, şagirdlərim mənə nifrət etməzlər ki?!

...Hərdən başımızın üstündən güllələr ötüşsə də, döyüş nisbətən səngiyib. Hələ də qayanın arxasında daldalanmışam. İrəli getməyin mənə həyatım bahasına başa gələ biləcəyini anlayıram. Elə ətrafımdakı döyüş yoldaşlarım da ara-sıra başlarını azca qaldırıb qarşı tərəfə bir-iki güllə sovqat göndərir, yenidən aşağı sinirlər. Sağda-solda bizimkilərin olması, hətta uzaq rayonlardan köməyə gələn könüllülərin sayımızı artırması qələbəyə olan ümidimizə can verib. Yəqin ermənilər yenidən hücum etməzlər. Xeyli itki veriblər. Həm də qışın qısa gündüzü öz işini tezbazar yekunlaşdırmağa tələsir. Bir azdan göy üzünü qara yorğanına bürünəcək və yəqin bununla da bugünkü döyüş başa çatacaq. Hər halda ayıq-sayıq olmaq lazımdır. Hələ ki, günəş, son ümid kimi solğun olsa da, parıldayır.

Yamacın ortasındakı qalın böyürtkən kolunun arasından kiminsə çıxdığını hamımız eyni vaxtda görürük. Silahlar eyni vaxtda həmin yerə tuşlanır, barmaqlar eyni vaxtda tətiyə uzanır. Mən də 5-45 kalibrli pulemyotumu qəfildən ortaya çıxmış naməluma doğru yönəldirəm. Sol

gözümü yumub nişan alıram. İlk dəfədir bu qədər yaxın məsafədən insanı hədəfimdə izləyirəm. Lülənin ucundakı arpacıq arxadakı nişangahın kəsiyində tən ortada görünür və kiril əlifbasının “и” hərfini yaradıb. Həmin “и” isə qarşıdakı insanın sinəsi ilə eyni səviyyədədir. Deməli, tətiyi çəksəm... Ancaq heç kəs atəş açmır. Mən də. Gözlənilmədən ortada peyda olanın bizimki, yoxsa düşmən olduğunu bilmirik. Axı ermənilər çoxdan geriye çəkiliblər. Bu, bəlkə bizə köməyə gələnlərdəndir? Silahı yoxdur. Həm də yaralıdır, başından axan qan aydın görünür. Əl hərəkətlərindən kömək istədiyini anlamaq çətin deyil. Bir az da irəliləyib yığılır. Kənardan kimsə:

– Atın, ermənidir!

Bir başqa səs gəlir:

– Atmayın, bizimkidir!

Tərəddüd etmədən köməyə getməyə qərar verirəm. Qayanın arxasından çıxıb irəli sürünməyə çalışıram. Ancaq əlimdəki ağır pulemyot, əynimdəki gülləkeçirməz gödəkcə, onun üstündən geyindiyim, ciblərində pulemyotun daraqları və güllələr yığılmış başqa bir gödəkcə, kəmərimdəki iri bıçaq, çiyimdən asılmış tibbi yardım çantası sürünməyimə mane olur. Ayağa qalxıram. Həyəcanlı xəbərdarlıq nidası:

– Getmə, çıxma açıqlığa, çıxma, vuracaqlar!

Yox, getməliyəm. Axı, o, yaralıdır, köməyə ehtiyacı var! Bəlkə, tez yetişsəm, həyatını xilas edə bilərəm! Hər halda yaşada bilmək öldürməkdən daha asan olmalıdır. Tək-tək atırlar. Olsun, qismətimdə ölüm varsa, məni elə gizləndiyim yerdə də yaxalayar. Ya da bayaq zirehli maşınımız vurulanda mərimi 15-20 santimetr yuxarıdan gələ bilərdi. Onda yəqin ki mənim parçalarımı toplayan lazım olacaqdı.

Axsaya-axsaya yaralının yanına qaçmağa başlayıram. Yenə arxadan gələn qışqırıqlar atəş səslərinə qarışır. Heç nəyə fikir vermədən özümü böyürtkən kolunun yanına çatdırıram. Yaralını sürüyüb güllə tutmayan kiçik yarğana salıram. Əla! Bura təhlükəsizdir. Pulemyotu kənara atıb otururam, yaralını da yanımda çöməldirəm. Orta yaşlıdır, üzünü bizimki kimi saqqal basıb. Huşu özündədir, ancaq danışmır. Ölüm qorxulu baxışları üzümə zillənib imdad diləyir. İlk yardım çantasını açıb yodu, pambığı, tənziyi çıxarıram. Bu nədir? Həyəcandan əllərim əsir, ürəyimin döyüntüsünü qulaqlarımda hiss edirəm. Axı, soyuqqanlı olmalıyam. Eybi yox, necə sakitləşəcəyimi bilirəm – şagirdlərimi düşünürəm. Bir də, günəşin yorğun şüalarının qara çırpıldıqca gözləri qamaşdıran işığını.

Pambığı yoda batırıb başının qanını təmizləməyə başlayıram. Ufuldayır. Bəxti gətirib, güllə yalayıb keçib. Qan çox axsa da, təhlükəli deyil. Lopa-lopa ağ pambıq qısa vaxtda qan rəngi alır. Sonuncu dəfə pambığa yod çiləyib yaraya basıram və tənziyi açıb səliqə ilə sarımağa başlayıram. Az qalıb. Tənziyi başının ətrafına daha bir neçə dəfə hərlədikdən sonra bıçağı çıxarıb kəsirəm. Sonra ucunu ortasından iki yerə bölürəm. Vəssalam, bitir.

Düyükün atmaq üçün azca sıxıram. Bu vaxt yenidən zarıyır və ən sonuncu eşitmək istədiyim dildə “offf, kamas...” deyə, yalvarır!

Harayına yetişdiyim yaralının erməni olduğunu anlayanda, onun cəmi bir-iki söz bildiyim ermənicə “yavaş” dediyini eşidəndə nə hisslər keçirdiyimi təsəvvür edə bilərsiniz? Yəqin ki, yox. Heç özüm də bilmirəm nə yaşadığımı. Yəqin, bu bir kəlmə sözün xofundan rəngim, əhvalım necə dəyişirsə, şübhələnir. Narahat halda mənim gəldiyim, az əvvəl ermənilərdən geri aldığımız təpəyə, sonra sağa-sola boylanır. Elə bu vaxt kimsə məni çağırır:

– Bizimkidir?

Vəssalam. Daha hər ikimiz bir-birimizə düşmən olduğumuzu bilirik. Hər ikimiz qışın günündə bu yamaca öldürmək üçün gəlmişik! Və bacarıb sağ qalmaq üçün! Görəsən nə fikirləşir? Bircə ürəyindən keçənləri oxuya bilsəydim!

Üzünə diqqətlə baxıram. O da bir anlıq gözlərimə baxır, daha sonra qorxu dolu baxışları pulemyotumla arasında olan məsafəni ölçür. Bilmirəm necəsə bütün vücudumu soyuqqanlılıq bürüyür. Saniyələr içində vəziyyəti qiymətləndirməyə çalışıram: Düzdür, o, silahsız və yaralıdır. Ancaq yarasını sarımağa başlayanda həyəcədən pulemyotu elə yerə atmışam ki, məndən cəld tərpənsə, o da götürə bilər. Düşmən olduğunu hardan biləydim? Heç ağılıma da gəlməzdi ki, həmişə ağırlığından gileyləndiyim pulemyot nə vaxtsa mənim üçün bu qədər dəyərli olacaq. Hə, axı mənim bıçağım da var. Deməli, hər bir halda mən üstün tərəfəm, hökmü də mən verməliyəm: Öldürməyəcəm! Düşmən də olsa, yaralı və silahsız bir insanı öldürə bilmərəm! İndi qalır onun da bunu anlaması. Təpiklə vurub pulemyotu ikimizdən də uzaqlaşdırıram. Ayağımın yarası sızıldayır. Üzümə baxır, gözlərindəki qorxu yerini təəccübə verib yoxa çıxır, yerində istehzal acı təbəssüm sezirəm. Ya bəlkə də mənə elə gəlir. Bu vaxt əlini qalın qış geyiminin döş cibinə aparır. Paltarın yaxası aralanan kimi cibindəki tapançanın qundağını görürəm. Demək, silahsız deyilmiş! İnstinkt olaraq hiss edirəm ki, bir az da geciksəm, tapançanı çıxarıb məni vuracaq! Gözüm binti kəsmək üçün çıxardığım iri bıçağıma sataşır. Ölüm qorxusunun verdiyi cəsarətlə cəld bıçağı yerdən qapıb var qüvvəmlə az əvvəl ölməməsi üçün başını sarıdığım insanın sinəsinə saplayıram! Və ikimiz də eyni anda yığılırıq!

...Özümə gəlib ayağa qalxmaq istəyirəm, ancaq uğrunda gedən müharibədən hamıdan çox bezmiş torpaq məni buraxmır. Ayaqlarım həyəcədən tutulub. Eybi yox, bir azdan açılacaq. Günəşin yorğun şüalarının qara çırpıldıqca gözləri qamaşdıran işığına boylanıb, şagirdlərimi düşünürəm. Görəsən, mənimlə qürur duyacaqlar, yoxsa nifrət edəcəklər?!

III YER

*Murad KÖHNƏQALA***BUĞDANIN
GÖYƏ
ÇƏKİLMƏSİ**

Marketdən əlində dolu torba ilə çıxan qızcığazın arxasınca balaca bir it düşdü. İt qızın yanı ilə sonra “hey!” deyə bir səs çıxartdı. İtin qeyri-adi səsindən diksinən qızcığaz yüngülcə kənara atıldı. Onun bu təlaşını hiss edən it:

– Qorxma, dostum, mən danışa bilirəm, – dedi və əlavə elədi: – Adətən, səni mağazaya gələndə yox, daha çox məktəbə gedəndə görürəm. Mənimlə dost olarsan?

– Dost? Hə, olaram, heç heyvan dostum yoxdu, – qızcığaz mehriban səslə dilləndi, – düz deyirsən, biz məktəbə həmişə bu yolla gedirik. Bayaq qardaşım dostları ilə futbola getmişdi, ona görə anam mağazaya məni göndərdi.

– Qoxusundan bilirəm ki, torbanda kolbasa da var, – deyib, it üst dodağını yaladı.

– Kolbasa, pendir, süd, çörək almışam, – qızcığaz yanı ilə tullana-tullana gedən itin sözlərini təsdiqlədi.

– Heey, mənə bir dilim kolbasa-çörək verərsən? – deyə, it yalvarıcı səslə ondan soruşdu.

– Əlbəttə, verərəm!

Qızcığaz torbanı açıb bir az çörək, bir neçə dilim kolbasanı onun qarşısına qoydu və dayanıb gözlədi. İt kolbasa-çörəyi cəld yedikdən sonra oturub arxa ayağı ilə qulağının dibini qaşdı.

– Sənə nə olub, niyə qaşınırsan? – itdən soruşdu.

– Bilirsəən? – it utanaraq cavabını bir az ləngitdi, – axmaq birələrdi, bədənimizə düşüb bizi yeyir, dəhşət qaşınır, qaşınır, qaşınır.

– Bəs onun dərmanı yoxdu?

– Hoho! Niyə yoxdu? Bunun dərmanı siz insanlardadı. Bit-birəyə qarşı şampunlar var, gərək insanlar həmin şampunlarla bizi çimzdirsən. Yazıq küçə pişiklərini də birələr məhv eləyir. Əşi, nə isə, bu söhbəti buraxaq, sən mənə yenə kolbasa verə bilərsən?

– Əlbəttə! – İt onun bu hədiyyəsini də yedikdən sonra ağız–bur–nunu yalayıb aralarındakı dostluğu dərinləşdirmək üçün soruşdu:

– Sən çox yaxşı qızsan, adın nədi?

– Adım İpəkdi! Bu adı mənə nənəm qoyub. Dediynə görə o, mənim ipək kimi mülayim bir insan olmağımı arzulayıb.

– Oy, nə yaxşı addı! – İt qızcıqazın qarşısında atılıb–düşdü, – mənim də adım Bibodu. Bu adı mənə dostlarım qoyub. Bilirsən niyə? Küçədə signal verən maşınları görəndə əsəbiləşib dəli oluram, ona görə.

– Hə, yersiz signal verən maşınlara mən də əsəbiləşirəm. Lazım oldu–olmadı signal verir, ətrafdakıları vecələrinə almırlar. Halbuki, maşınlardakı signallar ən gərgin vəziyyətlər üçün quraşdırılıb.

İpəyin mehriban bir insan olduğunu duyan Bibo ürəyini ona açmaq qərarına gəldi:

– Dərdimiz təkcə signal olsaydı nə vardı?! Bir də görürsən, yekə–yekə kişilər əlinə daş alıb bizi qovurlar. Bəzi uşaqlar da onlardan öyrənib, bizi harda gördülər, daşlayırlar. Hərdən olur, gedib uzaqdan qorxa–qorxa ət satan kişilərin əllərini güdürük ki, bəlkə bizə də bir tikə atdılar. Atmırlar! Dəhşət zalımdırlar! Fikirləşmirlər ki, bizim həyatımız onların insafından asılıdır. Həmin kişilərin çayxanalarda oturub zalımdan–zülmdən danışdıqlarını çox eşitmişəm, ancaq öz zalımlıqlarından xəbərləri yoxdu.

– Aaa, gör ee, bu şeylərə heç mən də fikir verməmişdim! Bibo, indən belə anamın məktəbəçün qoyduğu buterbrodların hamısını sənə verəcəm, yaxşı? – deyə, İpək kövrək səslə dilləndi.

– Yoox, İpək, gəl belə eləməyək! Onda sən ac qalarsan. Bilirsən necə eləmək lazımdı? Sən anana de ki, buterbrodu bir az çox qoy–sun, bax, onda yarısını mənə verə bilərsən.

– Hə–hə, bu, əla fikirdi!

İpəyin razılığından ürəklənən Bibo fürsət ikən yolboyu ona ürəyindəkilərdən danışmağa başladı:

– Bilirsən? Gəl, sənə bir əhvalat danışım, gör, insanlar bizə qarşı necə amansızdırlar. Bunu mənə anam danışib. Ona da öz anası danışbmış. Deyir, qədimlərdə Tanrı təbiətdə hər cür nemətdən bol yaradıbmış. İnsanlar biri–biri ilə çox mehriban dolanırmış. İtlər də həmişə onların yanında olurmuş. O qədər bolluq imiş ki, sünbüllərin gövdəsində buğdalar lap aşağıdan yuxarıyacan düzülürmüş. Başa düşürsən? Yəni, sünbülün üstü buğda ilə tamam örtülü olurmuş.

Bir gün insanlar Tanrının bəxş elədikləri ilə kifayətlənməyib ona asi düşərək öz aralarında müharibələrə başlayırlar; biri–birinin yurdu–yuvasına hücum edir, güclü olanlar zəifləri əsir götürüb işgəncələr altında qul kimi işlədirlər. Tanrı insanların bu bolluqda qudurğanlıq etməsindən qəzəblənib onların çörəyini azaltmaq üçün buğdanı yavaş–yavaş göyə çəkməyə qərar verir. Beləcə, buğdalar sünbüllərin

aşağısından yavaş–yavaş yuxarıya doğru yoxa çıxmağa başlayır. Başları didişməyə qarışan insanların bundan heç xəbəri də olmur.

Lakin itlər görür ki, çörək tamamilə yoxa çıxacaq, yığışib üzü göyə ulaşaraq Tanrıya yalvarırlar. Tanrının itlərə yazığı gəlir və biz ac qal–mayaq deyə sünbülün ucunda buğda saxlayır. İnsanların hələ də xəbəri yoxdu ki, onlar bizim payımızı yeyirlər. Qoy yesinlər, ancaq bizə də verməlidirlər, axı!

– Ay aman, gör, sizə qarşı nə qədər haqsızlıq eləyirik! – deyə, İpək bu dəfə lap ağlamsındı.

– Yox–yox, sən kövrəlmə, İpək! Sənin nə günahın? Sənin çox gözəl qəlbin var! – Bibə ona təskinlik verdi. – Ümumiyyətlə, uşaqların qəlbi gözəl olur, lakin təəssüf ki, böyüdükcə onlar da zalımlaşırırlar.

Bibə getdiyi yerdə dayanıb əlini çənəsinə qoyaraq filosof pozası aldı və söhbətinə belə bir yekun vurdu:

– Bu yerdə qeyd etməliyəm ki, balacaları da sonradan böyükklər zalımlaşdırır.

– Mən də böyüyəndə zalımlaşacam, Bibə? – İpək təlaşla soruşdu.

– Qulaq as! Baax, böyükklər həmişə həyatı, yaşayışı çətinləş–dirməklə məşğul olublar. Həyatda nələrsə nail olmaq istəyən gənc də getdikcə zalımlaşır və nəticədə zalımlardan ibarət kişi yığnağı meydana gəlir. Zalım kişilərdən də zalım bir cəmiyyət yaranır. Onu da deyim ki, qadınlar həyat çarpışmalarında nisbətən passiv olduqlarına görə, kişilərlə müqayisədə o qədər də zalımlaşmırlar. Yəni, sən böyüyəndə heç də zalım olmayacaqsan, İpək! Ancaq insanın özündən də çox şey asılıdı. Mən fikir vermişəm, ən zalım insan, əsasən, savadsızlardan olur. Belələri elə bilir, həyatda yalnız onlar yaşamaladı. Qətiyyən başqalarına yardım eləməirlər. Həmin insanlar öz həmcinslərinə bu cür baxırsa, gör, bizlər haqda nələr düşünürlər?! Elələrinə qalsa, bizim nəslimizi yer üzündən silərlər.

– Çox sağ ol, Bibə, sən mənə çox şey öyrətdin. Mənim üçün çox gərəkli söhbət elədin. Mən artıq evə çatıram...

– Hə, başa düşürəm, mən küçə itiyəm, səninlə evinizə getməyəm, indi geri qayıdıram.

– Bibə, bəs, bu hekayəni yazan kimdi? – deyə, İpək boynunu azacıq yana əyərək maraqla soruşdu.

– Bu hekayənin müəllifi? Hə, o da mənim kimi bir küçə yazıçısıdı!

– Bibə kədərli səslə cavab verdi.

– Anladım, Bibə! Sağlıqla qal, mənim əziz dostum! Sabahdan hər səhər məni məktəb yolunun üstündə gözləyərsən, buterbrodunu gətirəcəm.

– Oldu, mütləq gözləyəcəm, hələlik! Heey, kolbasasını bol eləyərsən!!!

III YER

*Zahid XƏLİL***ZİRİNC
KOLUNUN
LAYLASI**

İnsan apardığı mübarizənin ədalətli olduğuna inananda ən çətin anlarında belə, gücünün nə qədər tükənməz olduğunu dərk edir. Rəşad bu qədər gərginliyə dözə biləcəyini ağılına da gətirməmişdi. Sanki ürəyinin lap dərinliyində yaşayan bir duyğu onu yorulmağa qoymurdu. O, tam əmin idi ki, həmin duyğu bu saat yarğanın dibindən axan balaca çayın bu daşlı-çınqıllı qırağı ilə mətin addımlarla irəliləyən əsgərlərin hamısının ürəyində eyni bir hisslə duyulmaqdadır... Bəlkə də, şairlərin “Vətən sevgisi” adlandırdıqları hiss elə bu idi?! Ən çətin məqamda belə düşünürsən: “Bu yaramazlar torpağımdan rədd olub getməlidir. Onları mən qovmalıyam! Bu işi sabaha qoymaq olmaz!”

O, qarşısında mərdanə yerislə addımlayan əsgərin kürəyinə şələlədiyi surət dolu çantaya baxıb fikirləşirdi: Elə bil balaca bir ayı balası əsgərin kürəyini bərk-bərk qucaqlamışdı. Az qaldı ki, şaqqanaq çəkib gülsün. Birdən komandirin tapşırığı yadına düşdü:

– Yolda ucadan danışmaq olmaz. Düşməni ayıq salmamalıyıq. Yadda saxlayın ki, biz düşmənin arxasına keçirik. Bu döyüşdə gücdən çox ağıl və ehtiyat lazım olacaq.

Qayanın dibindən bir tülkü qaçdı. Ömründə bu yerlərdə birçə nəfər də görməyən tülkü əvvəl çaşdı. Çay boyu sıralanmış adamları görəndə nə edəcəyini bilmədi. Sonra sürətlə qayaların arasında yox oldu. “İndi yəqin qayaların deşiyindən bizi marıtlayır, çıxıb gedəcəyimizi gözləyir. Ermənilər də eynən bu cür hardasa gizlənib məkrli istedadlarını göstərməyə hazırdırlar. Rəşad bunları düşünə-düşünə qətiyyətlə irəliləyirdi. “Yaxşı ki, Şuşa döyüşlərinə cavanları götürmədilər. Onlar bu yollarda tab gətirməzdilər. İndi onunla bir cərgədə addımlayanların hamısı təxminən otuz beş-qırx yaşda döyüşçülərdir. Hamısı da, məşallah, qaya kimi oğlanlardır. Əli müəllim, Fədayi, Mustafa, Anar, Tural! Məşallah! Dədəm demişkən, elə bil tuncdan tökmə

igidlərdi. Yoox, bu meydan uşaq-muşaq yeri deyil.” Bu sözləri, xüsusilə “uşaq-muşaq” kəlməsini ürəyindən keçirəndə sanki dünənə qədər bir yerdə vuruşduqları cavanlardan “intişamını” alırdı. Bu fikir ağlına gəldiyi üçün xəcalət çəkdi. “Necə də eqoistəm. Gör nə fikirləşirəm?!” Onu, doğrudan da, soyuq tər basdı. Məsələ isə belə olmuşdu:

Rəşad ikinci dəfə öz xoşuyla cəbhəyə gələndə otuz beş yaşı vardı. Necə deyərlər, evli-eşikli bir kişi idi. Azərpoçtun mərkəzi idarəsində işləyirdi. Əməlli-başlı hörməti vardı. Di gəl ki, cəbhədən gələn xəbərlər qanını coşdurur, cəbhəyə səsləyirdi. “Dəmir yumruğun” coşqun çıxışları, müharibəni ən vacib iş hesab edən xalqın birliyi Rəşada belə vaxtda, arxa cəbhədə poçt məmuru olmağı özünə bağışlamırdı.

Amma cavan döyüşçülər onu istədiyi kimi qarşılamadılar. Şlyapası qarğaya oxşayan Telman onu görən kimi dedi:

– Ay dədə, sən hara, buralar hara? Biz o günə qalmışıq ki, dədələrimiz gəlib bizim əvəzimizə döyüşsün?

– Vallah da, – deyə kimsə Telmanın sözünə haqq vermişdi.

Rəşad da söz altında qalmamışdı:

– Oğul fərsiz olanda güc ataya düşər, – demişdi. Sonra da gülmüşdü, bu sözü demək ədalətsizlik idi. Amma söz ağızdan çıxmışdı. Birdən-birə hamı susmuşdu. Telman söz döyüşündə uduzduğunu başa düşmüşdü. Çox da dərinə getmədən demişdi:

– Eybi yox, gəlmisən, arxa cəbhədə əl-ayaq işlərinə baxarsan. Yaralıları yerbəyer edərsən.

Rəşad sakitcə davam etmişdi:

– Mən qolumda iki sənin kimi oğlanın gücünü hiss edirəm.

Uşaqlar təzəcə görürmüşlər kimi, Rəşadı yenidən gözdən keçirmişdilər. Onun mərdanə duruşu, sanki tuncdan tökülmüş möhkəm bədəni, köynəyinin altında oyur-oyur oynayan, girdələnmiş əzələlərinə baxıb susmuşdular. Aradakı pərtlik çox da uzun çəkməmişdi, amma, hamı Rəşadı “Dədə” deyə çağırırdı. Rəşad bununla barışmışdı...

Çınqıllı, daşlı-qayalı yollarla yerimək çətin idi. Qarşısındakı oğlanın mərdanə yerışı dəyişməmişdi. Bu gedişdə yorğunluq hiss olunmurdu. Onun bu tərpanişi Rəşada da təsir etmişdi. Özü də hiss etmədən yolun ağırlığını cəsur addımları ilə üstələməyə çalışır, özündə yüngüllük hiss edirdi.

Kürəyindəki yükün ağırlığı 46 kilo idi. Hələ səfər başlamamış, Telman çantanı tərəzinin üstünə qoyub demişdi:

– Dədə, işin şuluqdu. Bu boyda yükü aparmalısan.

Sonra Rəşadın boynunu qucaqlamışdı:

– Dədə, məni bağışla, – demişdi. Ağzıma yiyəlik eləyə bilmədim. Gəl barışaq.

Rəşad qucaqlayıb onun hələ təzəcə tük çıxan girdə üzündən öpmüşdü.

– Ay səfeh, – demişdi, – mən səndən küsməmişəm ha...

İndi Rəşadın cavan əsgərləri “uşaq-müşaq” adlandırması bu hadisə ilə bağlı idi.

Onlar Daşaltına çatanda alatoran idi. Bundan istifadə edib Şuşaya qalxan yoldakı meşəliyə doluşdular. Dincəlməyə vaxt yox idi; düşmən onların yerini bilməmiş, Laçın yolunu kəsib Şuşaya hücum etmək lazım idi. Meşə yolu uzaq idi. Sıldırımından qalxmaq təhlükəli olsa da, yolu çox qısaldırdı.

Sıldırımını İsa bulağının ayağına qədər dırmaşmaq lazım idi. Rəşad ayaqqabılarını və əlcəklərini bir də yoxladı. Sıldırımları nəzərdən keçirtirdi. Hər qaya nağıllardakı qorxulu əjdahanı xatırlatsa da, hava işıqlandıqca, adamı nağıl dünyasından real aləmə qaytarırdı. Rəşad qayaları nəhəng əjdahalara bənzətdiyi üçün özünü danlayırdı.

“– Belə çıxır ki, qorxursan?”

– Yox əşi, nədən qorxuram? – sanki öz sualına cavab verirdi. Qayalardan da qorxulu düşmən yuxarıda yolumuzu gözləyir. O yaramazları oradan qovmalıyıq!

Cəsəratini toplayıb sağ əli ilə qayadan yapışdı. Bir azdan onun iri və güclü bədəni sanki qayaya yapışdı. Qayanın sərt soyuğu bütün varlığına işlədi. Yavaş-yavaş yuxarıya dartındıqca, bədənində xoş bir istilik duyurdu. Sıldırım çox sərt idi. Adi vaxtlarda onu hec kəs ora dırmaşmağa məcbur edə bilməzdi. Hərdən qayaların arasında bitən kollara rast gələndə əməlli-başlı sevinirdi. Bu kolların budaqları çox möhkəm idi, onlardan yapışıb asanca dırmanmaq olurdu. Bir qədər dırmaşandan sonra nəfəsini dərmək üçün yastı bir daşın üstündə oturmaq istədi. Birdən sağ ayağının altındakı daş qopdu. Rəşad belə təsadüflərin hər an ola biləcəyini nəzərə alıbmiş, əlləri və sol ayağı ilə özünü qayaya sıxdı, sağ ayağına bir qədər yuxarıdakı qayada yer tapdı. Ayağının altından qopan daş isə qayaların üstü ilə sanki qaval çala-çala aşağı şütüdü.

– Diqqətli olmaq lazımdır, ardımca dırmaşanlar var.

Yadına ailəsi ilə son görüşü düşdü. Atası İlqar kişi onun boynunu qucaqlamışdı:

– Maşallah, iki mən boydasan! – demişdi.

Ömər ilə Fatimə hərəsi bir ayağından yapışmışdı. Fatimə deyirdi:

– Buraxmaram. Bizi qoyub hara gedirsən?

Ömər balaca olduğu üçün nə baş verdiyini anlamırdı. Eləcə bacısının sözlərini təkrar edirdi. Rəşadın sağ əli oğlunun, sol əli qızının saçlarını tumarlayırdı...

Rəşad Yevlax rayonunun Bərdəyə yaxın Qoyunbinəsi kəndindən idi. Qarabağ müharibəsi başlayandan atəş səsləri bu kəndin uşaqlarını da səksəkədə saxlayırdı. Hərdən Bərdəyə, Tərtərə, Mingəcevirə, Gəncəyə atılan Qradların gurultusundan uşaqlar, böyüklər də səhərə qədər yata bilmirdilər.

Mətbuatda maraqlı bir məlumat verilmişdi. Azərbaycan rayonlarının birinin icra başçısı camaatın canını boğazına yığan Ermənistanın bayrağının şəklini adi bir şiferin üstünə çəkdirmişdi. Hamının gözü qabağında həmin şiferi bir boksçu məharəti ilə vurub parça-parça etmişdi. Mətbuatda isə yazmışdılar ki, onun parça-parça etdiyi bayraq Ermənistanın deyil, Kolumbiyanın bayrağı imiş. İcra başçısı isə and-aman edirdi ki, o, Kolumbiyanın deyil, Ermənistanın bayrağını yerlə-yeksan etmişdi. Bu hadisədə kimin haqlı olduğunu deyə bilmərəm, amma bir şeyi tam qəti bilirəm ki, Yevlaxın Qoyunbinəsi kəndində uşaqların “atəşə tutduqları” bayraq Ermənistanın idi.

Birinci Qarabağ müharibəsi zamanı bir sürücü Ermənistandan gətirmişdi. Bayrağı kənd uşaqlarına verib demişdi:

– Hələlik ermənilərə gücümüz çatmır. Alın, düşməninizin bayrağına nə istəyirsiniz edin.

Rəşad bayrağı götürüb kəndin içinə çıxmışdı. Uşaqlar bir anda bu hadisədən xəbər tutmuş, onun başına toplaşmışdılar. Qərara alınmışdı ki, onları səksəkədə saxlayan ölkənin bayrağını nişangaha qoyub daş-qalaq etsinlər. Həmin gün təkcə Qoyunbinəsində deyil, Malbinəsində, Kövərkənddə bayram olmuşdu. Hər kəs bayrağa bir daş vurmaq üçün növbəyə düzülmüşdü. Son illər üzü gülməyən kəndlilərin üzü işıqlanmışdı...

Rəşad qayanın başına çatanda əsgərlərin sürətlə irəliyə can atdıqlarını gördü. O, kəsə yolla dırmaşsa da, meşənin içi ilə gələnər onu haqlamaqda idilər. Ermənilərin ağına da gəlməzdi ki, azərbaycanlılar bu qədər uzun və təhlükəli yolu kecbib, Daşaltına qədər gəlib çıxa bilərlər.

Komandanlıqdan əmr gəldi ki, əvvəlcə Laçın yolunu bağlasınlar, sonra postlara hücum etsinlər. Dərhal əmrlərin icrasına başlandı. Rəşadgilin payına birinci postu tutmaq düşmüşdü.

Şuşa uğrunda döyüşlər belə başladı.

Düşmən qəfil hücumdan qorunmaq üçün güllələri hara gəldi səpələyirdi. Asfaltın üstündə gullələr rəqs edirdi, sanki dolu yağırdı. Rəşadgil dəqiq nişanla birinci postu atəşə tutdular. Meşənin müxtəlif tərəflərindən açılan güllələr tam hədəfə dəyir, düşməni vahiməyə salırdı. Birinci post asan alındı. Komandanlıqdan xəbər gəldi ki, mümkün qədər sürətlə irəliləsinlər. Gecənin yorğunluğuna baxmayaraq, onlar əmri yüksək səviyyədə həyata keçirmək üçün irəliyə doğru qaçırdılar. Meşənin qırağı ilə qaçanda Xankəndi yolu aydın görünürdü. Dörd tankın nərildəyə-nərildəyə Şuşaya doğru irəlilədiyini görən Rəşadın yumruqları düyünləndi. Tankların arxasınca piyadalar gəlirdi.

Birdən tankların qarşısında nə isə partladı. Sonra ikinci partlayış oldu. Qala qapısına yetişən əsgərlərimiz tankları qumbara yağışına tutmuşdular. Tanklar geri qayıtmağa məcbur edildi. Onların ardınca gələn piyadalar üzəşəği Xankəndinə tərəf qaçmağa başladılar.

Şuşanın Qala divarları görünürdü. Düşmən uzaqvuran artilleriya qurğuları ilə Qala divarlarını fasiləsiz atəşə tutmuşdu. Hiss olunurdu ki, divarların arxasında bizim döyüşçülər özlərini güllələrdən qoruyurlar.

Rəşad zirinc kolunun dibində acılmış balaca oyuqda oturub axşamın düşməyini gözləyirdi. Əslində, qala divarlarının arxasındakılar da şəhərə girməyə məqam gözləyirdilər. Xankəndindən isə arası kəsilmədən, atəş yağdırırdılar. Qala divarları, yəqin ki, dəlmə-deşik olmuşdu.

Birdən hənirti gəldi.

Rəşad ehtiyatla ətrafa boylandı. Kimsə görünmürdü. Əyilib Laçın yoluna baxdı. Gözlərinə inanmadı:

Kolun yoğun budağından yapışıb əyildi. Aşağıda, lap onun oturduğu dikin altında içi erməni əsgərləri ilə dolu bir yük maşını dayanmışdı. Əsgərlər nə qədər alçaqdan danışsalar da, hənirtləri eşidilirdi. Rəşad işin nə yerdə olduğunu başa düşdü. Hansı andasa Qalaya atılan güllələr dayanacaq, maşındakılar qəflətən bizimkilərə hücum edəcəklər... Elə bil başında ildırım çaxdı. Dərhal çantasını açdı. Qumbaraları çıxarıb, onları bir-birinin ardınca maşına cırpdı. Dərələrə yayılan gurultunun icində Qala tərəfdən gələn və güclə eşidilən "Afərin" səslərini də eşitdi. Bir də yanaşı sərilmiş erməni əsgərlərinin meyitlərini gördü. Sonra, sonra isə boynunun arxasını sıyırıb keçən gülləni hiss etdi, arxası üstə zirinc kolunun dibinə uzandı.

Yoldaşları Rəşadın meyitini Şuşanı azad edəndən sora tapdılar.

– Rəşad qəhrəmancasına həlak oldu. – Bu sözü əvvəl Fədayi dedi. Sonra hamı təkrar etdi. Mustafa göz yaşını saxlaya bilmədi.

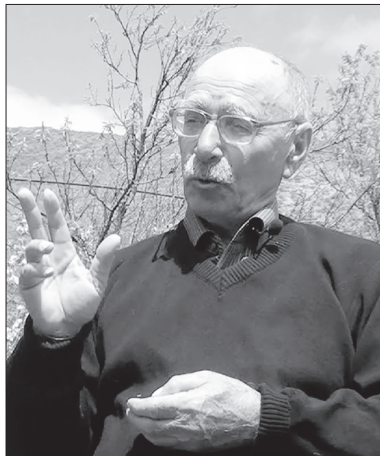
Yevlaxın Qoyunbinəsi kəndindən başlayan ömür Şuşanın yeddidola-masında başa çatdı. Bu da bir şərəfli ömrün tarixi.

Rəşadı Bakının "Şəhidlər Xiyabanı"nda dəfn etdilər. Ölümündən sonra ona baş leytenant hərbi rütbəsi verildi. Beş medalla təltif olundu: "Vətən uğrunda", "İgidliyə görə", "Füzulinin azadlığı uğrunda", "Qubadlının azadlığı uğrunda" və "Şuşanın azadlığı uğrunda" medalları ilə.

– Vətən yolunda şəhid olanlar əbədi yaşayır – deyənlər, əlbəttə ki, haqlıdirlar.

♦ P o e z i y a

AĞASƏFA

KÖHNƏ İLLƏ VİDALAŞMA

Səni günbəgün yaşadığ,
Əl-ələ tutduq, yürüdük.
Ömür uzanır, yaş artır,
Sevinc gördük, qəm kürüdük.

Əl-ələ tutmaq ki var a,
Ərkandır, şahanə işdir.
Gələn günlərə, aylara,
Ümidə sarı yürüşdür.

Azərbaycan bəstəsində
Ninnilər dedik, yürüdük.
Qarabağ şikəstəsində
Yandıq, əridik, yürüdük.

Dünyanın işi şuluqdur,
Dünya bir ucdan dağılır.
Vallah ki, billah ki, yoxdur
Böyüklərdə uşaq ağı.

Elə-ələmə bəllidir:
İnsan əməli aynadır.
Uşaqlar bayraq yellədir,
Böyüklər silah oynadır.

Olan-qalan ömrümüzdən
Bir az da sən əyirmisən.
Sən gedirsən, biz qalırıq...
Keç günahdan – nə görmüsən...

Sən bizi yola vermisən,
Biz səni yola salırıq...

ƏSGƏR, GƏL, QUCAQLAŞAQ

Yerişin nər yerişi,
Gəlişin ər gəlişi.
Boya-başa çatmısan,
Kişi olmusan, kişi!
Gəl, Vətənin balası,
Gəl, şairin lələşi.
Gəl, sənə qurban kəsim,
Bağrıma basım səni,
Köksümə təpim səni.
Əsgər , gəl, qucaqlaşaq,
Əsgər , gəl, öpüm səni!

Yumruğunu sıx görüm,
Bitməyib döyüş hələ.
Ürəyimi səninçin
Döndərərəm məşhələ.
Sənə sevgim bir ümman,
Sənə sözüm bir şələ.
Çoxdan soraqlayırdı
İlhamım, təbim səni.
Əsgər , gəl, qucaqlaşaq,
Əsgər , gəl, öpüm səni.

İllərdir göz yummuram,
Ərşə qalxıb yuxum da,
Bir oğlum vardı mənim

Bu boyda, bu buxunda,
Fələk aldı əlimdən
Burulğanda, axında.
Ürəyim tutdu səni
Bir baxışda – baxımda,
Lap oğluma oxşatdım,
Vallah, bir qırpım səni.
Əsgər , gəl, qucaqlaşaq,
Əsgər , gəl, öpüm səni.

Düşmənin səngərini
Yarıb, viran qoymusan,
Bu yurdu talayanı
Ağlar – giryan qoymusan,
Məni heyrətləndirib,
Eli heyran qoymusan.
Lap yaxşı eləmisən
Papağı yan qoymusan!
Allah amanında ol,
Qorusun Rəbbim səni!
Əsgər , gəl, qucaqlaşaq,
Əsgər , gəl, öpüm səni!

BAYRAQLAR KÖLGƏSİNDƏ

Namərdlərlə savaşda bir ömür gəlib keçib,
Bəlkə mənəm bu günün ən dözümlü adamı.
Bu şıdırğı mərmilər sinəmi dəlib keçib,
ŞƏHİDLƏR sırasına yazın-qoşun adımlı.

ŞƏHİDLƏR oğul balam, ŞƏHİDLƏR noğul nəvəm,
Məzarlar sırasında itirmişəm başımı.
Nə meydanda gücüm var, nə də sığıram evə,
Düz gəlmir ağlım ilə zəmanənin arşını.

Bu kor qalmış dünyada nə çoxmuş bədxahımız,
Burda bizi öpürlər, orda mərmilər səpirlər.
Bayraqlar kölgəsində – ŞƏHİDLƏR gorgahımız,
Vətən çələngləriylə qucaqlaşır qəbirlər.

Bir mərd düşmən tapılmaz bu namərd savaşında,
Savaş uzun savaştır, ard-ardadır bəlalar.

Ataları uyuyan məzarların başında
Əsgər geyimindədir körpə-körpə balalar.
Od-alovdur qanları...
Ey xalq, qoru onları!

BALACA BİR ERMƏNİ

Balaca bir erməni
Nərdivandan yıxılsa,
Yıxılanda paçası,
Ya maçası burxulsa,
Yara sağalsın deyə
Başının bir tərəfi
Tənziflənsə, qırxılsa,
Düz qırx gün, düz qırx gecə
Haray salacaq haylar.
Haylara hay verəcək
Avropada saraylar.
Sovuracaq hər bekar
Təkrar... Təkrar... Hey təkrar:
Türk oğludur günahkar!

...Sağalandan sonra da
İşi xarab olacaq,
İnanacaq goplara,
Başı xarab olacaq,
Düşəcək qapılara
Balaca bir erməni...

NƏ DEYİM BƏS?

Bu FRANSIZ deyir ki:
Laçın yolundan keçən
Eşşəyə "Hoş! Hoş!" demə.
Tez-tez keçir bu yoldan
Maşınlar beş-beş demə.
Qırt düşən Vardanlara
Düş, sürüş, kiş-kiş demə.
İslatmısan, geymisən
Şalvarı yaş-yaş demə.
Yalan-malan üyütmə,

Danışma boş-boş demə.
İtini çomaqla qovma,
Pişiyinə piş-piş demə.
Aşib-daşsa səbrimiz,
Düşərsiz leş-leş demə.
O yanda bərk-bərk demə,
Bu yanda xoş-xoş demə.

Arxa çıxır, dəm tutur
Gündə Filankəs buna...
“Hoş!” deməyim,
“Kiş!” deməyim,
“Piş...” deməyim,
Ay imansız
Fransız,
Mən nə deyim bəs buna?

ARAZ ÜSTƏ QOŞA QANAD

*Biz tanıdığımız gündən Söhrab TAHİRƏ və
Məmməd ARAZA “ƏMİ” deyirdik.*

Söhrab əmi, Məmməd əmi
Dost idi bərk.
Gahdan yumşaq,
Gahdan kövrək,
Gahdan şimşək.
Ürəyi bir, məsləki bir,
O tay, bu tay –
Soy kökü bir,
Bayrağı bir, yumruğu bir.
El demişkən:
Dəyirmanı, unluğu bir.

Saatın, günün birində,
Sevinirdik, biz onları
Çiyin-çiyinə görəndə.
Söhrab əmi, Məmməd əmi
Şeir dolu bir xurcunun
İki gözü:
Həsərət gözü,
Sevgi gözü.

Sevinirdik, nə yaxşı ki,
Məmməd olub Söhraba dost,
Söhrab olub Məmmədə rast.
Azərbaycan dalğasında
Qürurlu ad...
Araz üstə qoşa qanad:
Söhrab Tahir...
Məmməd Araz...

İNDİ ÜRƏYİMLƏ MƏN...

İndi ürəyimlə mən
Əvvəlkindən məhrəməm,
Əvvəlkindən yaxınam.
Xətrinə dəyər deyə
Kəm-köhnə yaralara
İstəmirəm toxunam.

Yaşamaq ki, döyüşdür,
Keçdik ağır döyüşdən.
Vaxt oldu ki, basıldıq,
Amma keçib iş işdən.

Olan olub... Neyləyək?
Baş-başadır borcumuz.
İçimiz xəzinədir,
Bomboş qalıb ovcumuz.

Bir nəfəsdə mənimdir,
Bir qırpımda göyündür.
Dərman-məlhəm xoşlamır,
Hələ də ərköyündür.

Başımı daşa çırpam,
Yaşamayam mən gərək.
Köynəkdən düymə kimi
Qırılıb düşsə ürək...

KÖHNƏLMİŞ XƏYAL

O QIZ vuraydı məni,
Ürəkdən vurulaydım.

Vurub, qıraydı məni,
Sınaydım, qırılıydım.

Öldürəydi, öləydim,
Yanaydım a, yanaydım.
Səhər dayanacaqda
Görüb, rəhmə gələydi,
Söyləyəydi:
– Gün aydın!

SÜBHÜN GÖZÜ AÇILANDA

Sübhün gözü açılanda
Çəkdi bağın ətri məni.
Qızım elçi göndərmişdi
Bu güllərdən ötrü məni.

Gözündə bərq, üstündə şəh,
Gül dəryası əydi məni.
Dan üzündən əsdi bir meh,
Gülün nazı əydi məni.

Gül yuxulu, gül mürgülü,
Qıymadım gülü oyadım.
Ayağına düşdüm gülün...
Başımı qoydum... uyudum...

NOVRUZ GƏLİB...

NOVRUZ gəlib...
Açan güllər dünyadı,
Ötən aylar, keçən illər dünyadı,
Bu gün dünya üzəgülər dünyadı,
Kəndimizin üzə gülən vaxtıdır.

Sərçə qırpır, körpə otlar qar dadır,
“Qonaqları” hürküdərsən, dalda dur!
Qaratoyuq üç gündür ki, burdadır,
Qaranquşun təzə gələn vaxtıdır.

Tanrım sərib bağçamıza xalçanı,
Xalça üstə oynayan var, əl çalın!
Düymələri çiçəkləyir alçanın,
Bu badamın təzəgəlin vaxtıdır.

Yurdumuzun təknəsində alov var,
Əbədidir bu tonqallar, alovlar.
Dağlı oğlan qız axtarar – ov ovlar,
Dağlı qızın gözəgəlim vaxtıdır.

Min illərdir bu bayram, bu ənənə,
Kefim sazdır, dəm verirəm mən mənə.
Çıraq yandır, ocaq qala, ay nənə,
Nəvələrin bizə gələn vaxtıdır.

ÖZÜNƏ YAXŞI BAX

Xəyala cumuram, görürəm səni,
Gecələr səninçin şeir hörənəm.
Gözümü yumuram, görürəm səni,
Mən lap uşaqlıqdan uzaqgörənəm.

Orda, görürəm ki, gözün yol çəkir,
Qapaya bilmirsən kipriklərini.
Divar saatında bulanır kəfkir,
Yel vurur pəncərə örtüklərini.

Könlündən keçənlər könlündə qaldı,
Bitmədi istəyin, tutmadı əhdin.
Keçmişlər, olmuşlar batmış xəyaldı,
Sən o üzündəsən qırmızı xəttin.

Səndə bir şəkil var, üzünə əl çək,
Vay səni! Gör necə şütüyür illər.
Sənin sinən üstə bir qucaq çiçək,
Mənim duruşumda uzalı əllər.

Gizli xəzinədir eşqin ağrısı,
Açıb tökməyəsən, kimsə bilməsin.
Niyə tən edələr, başın ağrısın,
Dərmanlar ağrını kəsə bilməsin.

Gül yanında bitən yarpız yabanı,
Görürəm, bilirəm yanında kim var.
Sənə təkcə mənim ürəyim yanır,
Soyuq divarlardır yanındakılar.

Gözünü yormasın daha uzaqlar,
Mən burda ölmüşəm...
Sən orda varsan...
Qış gəlib...
Qapıda şaxta-sazaq var,
Özünə yaxşı bax...
Soyuqlayarsan...

UŞAQ OYUNU

Uzandım... Yumdum gözümlü...
Şeh içində təzələndim.
Ölülüyə vurdum özümü,
Uşaq kimi məzələndim.

Bir anlığa nəfəs dərdim,
Sinəmə kəpənək qondu.
Kəpənəkcən ömür sürdüm...
Uzun yoldu...
Hayıf, sondu...

Kaş tuta bu kələkli iş,
Heç üstünü vurmayalar.
Ölüm nə gözəl şey imiş,
Adamı basdırmayalar...

GÜMAN YERİM...

Üz tutub gedə bildiyim
Ünvanlar – darıxdırıcı.
Hərdən ərk edə bildiyim
İnsanlar – darıxdırıcı.
Gəmiləri mürɡü vuran
Limanlar – darıxdırıcı.

İlmələri qırıq-qırıq
Gümanlar darıxdırıcı.
Təkcə sənsən güman yerim...
Qalanlar... darıxdırıcı...

ƏLİM QƏLƏM TUTMUR...

Əlim qələm tutmur...
Könlüm sözlüdür...
Zaman ki, dövrən ki, ikiüzlüdür,
Mənim bu komam da ikigözlüdür,
Bir gözdə kölgəmdir...
Bir gözdə mənəm...

Allahım, hay saldım, haya gəlmədin,
Oğlumu apardın, vaxt gəlmədin,
Sən mənə toy tutdun, toya gəlmədin,
Səninlə də mənəm...
Sənsiz də mənəm...

Bəd-bəd bəlalara sinə gərmişəm,
Nə qalıb dünyada?
Nə var – görmüşəm,
Mən özüm araya divar hörmüşəm,
O üzde dünyadır...
Bu üzde mənəm...

Xızı, Qarabulaq kəndi

◆ N ə s r

Aydın TAĞIYEV

YUXU

◆ Hekayələr

...Neçə il bundan qabaq ona gecə gördüyü yuxusunu dil-boğaza qoymadan xüsusi bir şadyanılıqla danışmışdı. Hərçənd ki, gördüyü yuxular çox vaxt kişinin yadında qalmırdı.

– Hə, yuxuda görürdüm ki... – O vaxt əri qulağı ağzında qalan xanımını çox intizarda saxlamamışdı. – Heç bilmədim məni hardan, necə tutub elə bir saraya gətiriblər ki, kinolarda gördüyümüz şah saraylarından qat-qat təmtəraqlı, dəbdəbəli... Döşəmələr fərslə döşənib, divarlar da başdan-başa xalça, gəbə... Tavanlardan yeddi rəngdə işıq saçan çilçıraqlar asılıb. Məni hələ uzaqdan görən kimi qarşıma yüyürüb qarşılayan saray əhli də bir nəfər kimi ədəb-ərkənla əlbəəl pişvazıma çıxıb, “buyur-buyurla” yer göstərirlər. Heç ac-tox olmağımı soruşmadan qarşımda əlüstü süfrə açırlar. O süfrədəsə nələr yoxdu? Quş südünə kimi hər cür naz-nemət. Mən də uzanmışam xalının üstündə, dirsəklənmişəm qu quşunun tüklərindən hazırlanmış yumşaq mütəkkələrə. Qulluğuma biri gəlir, biri gedir... Bir tərəfdən də bülbüllərin cəh-cəhi, güllərin də ətri məni məst edib. Elə bil birdən-birə ayılıram, ağılıma nə gəlibsə, üzümü tuturam mənə cani-dildən qulluq edənlərə, soruşuram ki, bəs bura haradır, mən hardayam? Onlar da gülümsəyə-gülümsəyə, mehriban-mehriban cavab verirlər ki, əlbəttə, öz evində! Əlbəəl evimiz gəlib durur gözlərimin qabağında. Amma evimiz hara, bura hara? İncik-incik dillənirəm ki, niyə məni aldadırsınız, axı, bura mənim evim deyil. Onlarsa and-aman edirlər ki, bəs, yalan danışmırlar. Birdən ağılıma yenə də nə gəlibsə, qayıdıb xəbər alıram ki, əgər bura mənim evimdisə, onda bəs elə bu gündən köçüb gəlib qalıram burda. Daha köhnə evə döndü yoxdur. Bu dəfə onlar nədənsə qayğılanıb ciddiləşirlər: – Yox, yox, – deyə tez-tələsik səs-səsə verirlər, – tələsmə, deyirlər, vaxtı çatanda bu evinə birdəfəlik köçəcəksən...

Onların bu sözləri elə bil ağılıma batır, sonra daha mən də susub danışmıram, fikrə gedirəm. Çənə-boğaz etməyin yeri deyil, abırıma qısılib oturdugum yerdən ayağa qalxıram. Ayağa qalxmaqla da yuxudan ayılıram.

Bir vaxt gördüyü bu yuxunu kişi bu günəcən ömür-gün sürə-sürə, işləri gah düz, gah əyri gətirə-gətirə bir daha görmədi. Burasını da bilirdi ki, elə özü də gah düz, gah əyri olub.

Əyri olan vaxtların birində köks ötürüb yanıqlı-yanıqlı: – Yox, çətin ki, o yuxunu bir də görəm, – deyə yanıb yaxılmışdı. – Kaş o vaxt o yuxudan heç ayılıb oyanmayaydım. Axı bilirdi ki, elə yatan yerindəcə nə qədər dünyasını dəyişənlər olub... Yanıb yaxılırdı ki, o vaxt həmin yuxulu vaxtı ölüb dünyadan köç etsəydi, bəlkə də qalib elə o sarayda da yaşayardı...

* * *

...Nə isə... Yuxu görən xəstə arabir əl-qol atmağa cəhd edirdi. Bir müddət ondan səs-səmir çıxmadı, heç bir tərpənişi də yox idi. Qadının gözü ərinin yuxulu üzündə qalmışdı. Və yuxulu ərinin meyit rənginə dönən qırıxıq sifətinin arabir haldan-hala düşməsindən, cizgilərinin tez-tez dəyişməsindən başa düşdü ki, kişi hələ də yuxu görür. Yuxu görən adamdan əvvəlcə çağa çığirtısına bənzər bir səs çıxdı. Sonra elə bil bir körpə iç vurub ağladı. Və nəhayət, yuxu görənin xırıltısı eşidildi. Bu xırıltıya həm də bir ağrı-acı, inilti də qarışmışdı. Elə bil xəstə yuxuda onu dartıb harasa aparmaq istəyənin əlindən xilas olub qurtulmaq istəyirdi. Ancaq indi buna gücü çatmadığından, yalvar-yaxarın da bir xeyri-faydası olmadığını başa düşdüyündən yuxusunda köməyə anasını haraylayırdı...

Qadın nə vaxtdan bəri idi ki, xəstə ərinin başının üstünü kəsdirmişdi. Çarpayının hündə-vərində dörd dolanır, gah çarpayının yuxarı baş, gah da ayaq tərəfinə keçə-keçə həm də için-için ağlayırdı. Hönkürtü vurub ağlamağa qorxurdu, xəstəni oyatmaqdan çəkinirdi. Qadın başa düşürdü ki, əri yuxu görür. Xəstənin başı üstündə özündən savayı başqa birisinin də durduğu isə xəbəri yox idi.

Axı, otağın qapısı da, pəncərələr də bağlı idi. Bir kimsə daha haradan içəri keçə bilərdi ki? Aradan bir müddət keçdi.

...Sonra yuxu görən xəstə toxtayıb səssiz-səmirsiz, kirimişcə, şirin-şirin mışıldadı. Bir ara ondan heç bir səs-səda gəlmədi. Sanki aradan illər keçmişdi. Yuxulu xəstə qəfildən yerində, yorğan-döşəkdə qımıldanıb vurnuxmağa, taqətsiz olsa da əl-qol atmağa başladı. Məlum idi ki, bütün bunlar gördüyü yuxunun içində baş verən hadisələrin səbəbindəndir, görünür, gördüyü yuxu hələ də tamamlanmayıb. Sonra yuxu görən kişidən pıçıltılı bir səs çıxdı. Bu pıçıltını yalnız yuxu görən adamla üzbəüz qarşısındakı eşidə bilərdi. Bir ara yenə ortaya sükut çökdü. Sonra yenə səslər gəldi. Amma bu dəfəki səslər qarışıq idi. Gah həzin, həlim, sakit, gah qəzəbli. İndi yuxu görən adam elə bil kimə isə gah yalvarır, bəlkə də onu yola gətirə bilmədiyinə görə hərdən də coşub özündən çıxırdı.

* * *

...Neçə vaxtdan bəri yorğan-döşəkdə yerinin içində gecəni səhərəcən inildəyə-inildəyə, ah-vayla keçirən xəstə bu gecəsə yataqda daş kimi düşüb

qalmışdı. Bəlkə də nə vaxtdan bəri oyaq qaldığı gecələrin yuxusuzluğu ona güc gəlmişdi. Xəstə yuxuya getmişdi. Səs-səmiri gəlməyən xəstənin elə bil birdən-birə ayılıb qatma-qarışıq səslər çıxarmasından qadın ilk əvvəl diksindi, sonra da başa düşdü ki, əri yenə yuxu görür. Əlbəttə, yuxu görən ərinin indi yuxuda nələr gördüyündən o agah ola bilməzdi, ta ki, yuxu görən ayılıb gördüyü yuxusunu elə özü ona danışmasaydı. Amma... Yuxu görənin qırıq-qırıq, bir növ ardıcıl səslərindən elə bil o kişinin yuxuda nələr gördüyünü özlüyündə təxmin edə bilirdi. Çarpayuya bir az da yaxın oturub səsə dinşək kəsildi.

Əvvəlcə çağa çığırtısı, ardınca körpə hıçqırıqları, xeyli sonra da səs xəlvəti pıçıltıya çevriləndə qadın elə bil bir qədər həyəcanlandı, həm də həyələndi...

* * *

Kişi yatağa düşəndən bəri hər gün gəlib ona baş çəkən tanış həkim bir neçə gün bundan qabaq sonuncu dəfə xəstəni müayinə edib onu yola salan qadına astadan: – Xəstəni dəva-dərmanla, vurulan iynələrlə incitmək daha günahdı, – demişdi, – xeyri yoxdur.

Həkimin sözlərindən sonra qadın için-için hıçqırmışdı və o gündən bəri də dediklərinə əməl edib ərinin dəlmə-deşik olmuş qollarına daha iynə vurmur, acı dərmanları içirdib sonra da öyüməyə məcbur etmirdi.

Çağa çığırtısı isə başlanan bir yuxu beləcə qarışıq səslərlə hələ ki davam edirdi. Gecədən isə keçirdi... Yuxu görən adamın xeyli sükutdan sonra birdən yenidən çıxardığı səs nə qədər pıçıltılı idisə də, bu dəfə xanımından savayı yanında bir başqası olsaydı da, eşidib ayırd edə bilirdi. Xəstə açıq-aşkar inildəyir, elə hey “Ana, ana” deyib zarıyırdı, körpə kimi imdad istəyirdi.

Qadın başını qaldırıb divardan asılan saata baxdı. Əqrəblərin hər ikisi 12-nin üstündə idi...

Qadın birdən-birə hövllənib gücü çatan qədər çarpayını bərk-bərk silkələdi, xəstəni oyatmaq istədi. Xəstə qımıldanmadı. Və şivən qoparan qadın başa düşdü ki, ərini indi yatdığı bu yuxudan oyanmağı bir də İsrailin öz surunu çalan günə qaldı...

DURUN GEDƏK EVİMİZƏ

“Kədərdən daşa dönmüşdü...”

Ovidi, “Metοformazalar”

***“Aç qolunu, sal boynuma,
Üşüdüm, üşüdüm, üşüdüm mən...”***

(Bir mahnının sözləri)

...Belə deyirlər ki, intihar etdiyi gecədən qabaq günün günorta çağı Şairi qəbiristanlıqda görüblər.

Həmişə ürəklərindən gileylənib şikayətlənən qələm yoldaşlarına lağ edib şəstlə yumruğunu sinəsinə vurur, şaqqanaq çəkib gülərdi.

– Həmd olsun ki, mən hələ ürəyimin yerini düz-əməlli bilmirəm...

Sonra da ciddiləşərdi:

– Əlbəttə, yük çəkənin beli əyilər...

Ancaq son vaxtlar səbəbini anlamadığı bir sıxıntı içində idi. Ona elə gəlirdi ki, deyəsən, indi ürəyinin yerini bilir...

Və nədənsə belə məqamlarda qərribə idi ki, gözü bahalı ayaqqabılarında qalardı. Bir vaxtlar dilinin əzbəri olan sözlər idi: “Düşmən ayağa baxar...”

* * *

Nə vaxtdan bəri idi ki, iş otağında qəfəsdə bülbül saxlayırdı. Dənini-suyunu əskik etməsə də, hələ ki, bülbülün səsini eşitməmişdi. Nə illah etmişdisə, bülbül dilə gəlməmişdi. Dəfələrlə qəmli-qüssəli mahnılar oxumuş, quşu da oxumağa məcbur etmək istəmişdi, bir şey çıxmamışdı.

Bir gün köhnə patefonu qoşub Rübabə xanımın ifasına qulaq asırdı. Rübabə xanım oxumurdu; elə bil gah hönkürtü qoparır, gah da hıçqırır içini içini ağlayırdı:

Su gəlir, arxa nə var,

Dolanır, çarxa nə var...

Möcüzə! Əvvəlcə qulaqlarına inanmadı. Bülbül bu dəfə cuşə gəlmişdi, Rübabə xanıma qoşulmuşdu.

Bu hadisədən bir müddət sonra bülbülü saxladığı qəfəsdə cansız, qan içində gördü. Bülbül özünü qəfəsin dəmir çubuqlarına cırpa-cırpa canına qəsd etmiş, al qanına boyanmışdı, görünür, üzülə-üzülə yaşamaq dəni, suyu bol olsa da quşcuğazı bezdirmişdi.

Deyəsən, ilk dəfə onda sinəsində ağrı hiss etmişdi və əlini sinəsinin ağrıyan yerinə aparmışdı. Və ürəyinin də yerini onda bilmişdi.

* * *

Son vaxtlar yuxusuzluqdan əziyyət çəkib uzun gecələri dirigözlü səhər etsə də hələ ki, heç bir həkimə üz tutmamışdı. Dəva-dərmandan uzaq idi. Bu gecə də yəqin ki, oyaq qalacaqdı. Yenə də eyvana çıxıb göy üzündəki ulduzları sayacaqdı. Ulduzları sayıb qurtarmamış, səhər də açılacaq, göy üzündəki o ulduzlar da çəkilib qeyb olacaqdı.

* * *

...Belə deyirlər ki, Şairi intiharından qabaq sonuncu dəfə qəbiristanlıqda görüblər.

Həqiqətən də, o məşum gecədən bir gün əvvəl əzizlərinin məzarlarını ziyarət etmişdi.

...Yadında idi. Hələ illər qabaq körpə oğlu dimdiyi sarı quş kimi əllərindən uçub gedəndə ahıl qohumlarından biri ağ mələfəyə bükülmüş körpənin cəsədini iki qolları arasında qabağa uzadıb elə bil torpağa bir pay apararmış

kimi, evlərindən, qapıdan çıxmışdı. Böyüklərdən utanıb özü dəfəndə iştirak etməmişdi. Sonra qohumlar oğlunun o balaca qəbrinin yerini ona nişan verib: – Nənənin qəbrinin ayaqları altında basdırdıq, – demişdilər, – qoy cənnətdə nənəsinin qulluğunda dursun.

* * *

Doğması ilə əbədi ayrılıq itkisinin acısını-ağrısını ilk dəfə onda çəkmişdi. Ona görə də ilk əvvəl oğlu ilə vidalaşmaq qərarına gəlmişdi.

Hələ dil açmamış körpəsi ilə ata nə danışacaqdı ki? İməkləyəndən az sonra birdən-birə halı pozulan, süddən, yuxudan qalıb xəstəxanalara düşən oğlu ilə bağlı nələr yadına düşəcəkdə ki? Amma...

Körpə oğlunun gözləri qarşısında necə can verməsi indiyəcən yadında idi...

Sonralar itirdiyi bacısı, atası, anası uzun müddət xəstə yatsalar da, az qala bir göz qırpmında qəfildən dünyadan köçmüşdülər. Hətta atası-anası, belə çıxırdı ki, demə, heç can verməyiblərmiş. Əcəllərinin tamamında hər ikisinin birdən-birə gözləri axmış və az sonra da yaxınları açıq qalmış o göz bəbəklərini qapayıblar. Və vəssəlam!

Amma o körpə oğlu dünyadan, ay aman, nə ağır, necə zülmə ayrıldı!..

Həyat yoldaşı neçə vaxtdan bəri gecə-gündüz yuxu bilməyib ağrı-acı, qızdırma içində yanan, hələ dil açmadığından dərini də dilinə gətirə bilməyib yalnız heysiz-heysiz zarıyan körpənin, axır ki, iniltisini kəsib, birdən-birə çarpayıda səssiz-səmirsiz düşüb qaldığını görüb hönkürtü qopartmışdı. Hıçqırtı ilə körpəsini oxşaya-oxşaya ona göstərmiş: – Gör nə sakitcə yatdı, – demişdi.

Dinə bilməmişdi, körpəni elə bil bu rahat yuxusundan oyadacağından ehtiyat edib lal-dinməz, səssiz-səmirsiz otaqdan çıxmışdı.

Sonralar özünü çox qınamışdı ki, o vaxt dilə gəlib hay-küy qopararaq dinib danışsaydı, bəlkə də körpə ata səsinə, ata harayına oyanardı...

Körpə oğlunun basdırıldığı, artıq torpağa qarışmış itib çuxura çevrilmiş qəbirə baxa-baxa qəbiristanlığa zənd yetirdi.

* * *

O il payız tez gəlmişdi. Birdən-birə qəfil leysan başlamışdı. O yağışlı payız günlərinin birində ilk dəfə qəbiristanlığa baş çəkib nənəsinin tanış qəbrinin ayaqları altında başdaşı əvəzi əl boyda taxtanı görəndə başa düşmüşdü ki, oğlunun qəbridir.

Doluxsuna-doluxsuna ələm kimi torpaqdan qalxan o yaş taxtanı oğlunu oxşayırmış kimi sıgallaya-sıgallamışdı.

* * *

Oradan da bacısının qəbri üstə yollanmışdı...

Ay Allah, oxumuş, savadlı bacısı nə qədər də sadələvh, avam idi. Uşaq kimi az qala nağıla, möcüzəyə inanırdı. Bacısı ondan çox şey umurdu, elə bilirdi

ki, Şair qardaşı hər şeyə qadirdir. Sözü keçəndir. Hətta Əzrayıldan da xahiş etsə, sözü yerə düşməz, Allahın o mələyi də qardaşının xahiş-minnətindən sonra yaşamaq istəyən bacısının canını almazdı.

* * *

...Yay girəndən bəri xəstə bacısı çarpayı dustağı idi. Gözündə yuxu yox idi. Yatmaq, bir hovur da olsa gözünü yummaq istəsə də, canındakı ağrı-acılar onu yatmağa qoymurdu. Yaxınları, əzizləri də xəstə ilə birgə beləcə səhərləri diri gözlü açırdılar.

Ata mülkündə qonşu həyətdə qalırdı. Hər səhər ata ocağına keçən kimi gözü bacısının yatdığı otağın qapısında qalırdı. Qapı bağlı idisə sevinərdi. Deməli, bacısı yuxuludur. Onu incidən ağrı-acısı da oyaq deyil... Xəstənin yuxuya getdiyi belə vaxtlarda oğul-uşaqly böyük bir həyətdə cıncırtı çıxmazdı.

İşə bax, xəstənin yatdığı otağın qapısının örtülü olması yaxınları üçün toy-bayrama dönərdi... Xəstə yatıb...Qapı açıq olurdu: kədər, qəm, qüssə... Xəstə yenə öz ağrı-acısı ilə başbaşadır...

Qapı bağlı olurdu: ani toxtaqlıq, təsəlli, rahatlıq... Xəstə yuxulayıb...

...İndi bacısı elə bir yuxuya getmişdi ki, heç bir səsə, haya-hənirə oyanmazdı.

* * *

Bu da onu dünyaya gətirən ata-anasının qoşa qəbri...

Atası kənddə doğulsa da, uşaqlyğı, cavanlyğı Bakının Dağlı məhəlləsində keçmişdi. Atası ana üzü görməmişdi. Qundağın qırxı çıxmamış zahı anası vəfat etmişdi.

Bəlkə də anasız böyüdüyündən idi ki, atası ilk baxışdan soyuq adam kimi görünürdü.

Bir vaxt Dağlı məhəlləsində sayılıb seçilən oğlanlarla oturub durmuşdu, kənddə doğulub böyüyən, kənddən qırağa çıxmayan bir qızla evlənmişdi. Qızın anası atasının bibisi idi. Şəhərli oğlan kəndə bibisigilə gələndə o sarışın qızı görüb bəyənmişdi, ancaq şəhərin havası kənddə böyüyən qıza düşməyib xəstələndiyindən atası həyat yoldaşının xətrinə Bakıdan əyalətə köç etmişdi. Ömür boyu da köçüb gəldiyi o yeni məkanda yaxınlıq etdiyi iki-üç nəfərdən başqa heç kimə qaynayıb qarışmaya-qarışmaya, daxilən özünü hələ də şəhərli saydığından qərib, yad, tənha hiss etmişdi.

Uşaqlyq xatirəsi hələ də yaddaşında qalırdı. Şəhərdə böyüyüb boya-başa çatan atası kiçik əyalət şəhərində məskunlaşandan sonra həyatında kiçik bir təsərrüfat qurmuşdu.

Üç-beş qoyun-quzu, inək saxlayırdı. Balaca bir tövlə də tikdirmişdi. Qəfildən ağına gəldi ki, atası bəlkə də şəhəri unutmaq, kəndə alışmaq üçün bu təsərrüfatı yaradıbmış... Axı, o təsərrüfatdan ailəyə maddi gəlir yox, atasına ancaq əzab-əziyyət qalırdı. Bunlar bir yana...

Alışmadığı, vərdisə etmədiyi iş atasını əldən-dildən salardı... Mal-qaraya qulluq edəndə bəzən isti-soyuq bilməyən kişi birdən-birə üşüyüb titrəyər,

anası da dərhal yorğan-döşək açıb yer salardı. İsti yorğan-döşəkdə özünə gəlib canı qızan atasının qəfildən qızdırması qalxardı.

Xəstə vaxtlarında, qızdırma içində yanib sayıqlayanda isə atası oxuya-oxuya elə bil kimlərəsə yalvarırdı: “Durun gedək evimizə... Durun gedək evimizə...”

Xeyli sonralar bildi ki, qızdırmalı xəstənin qəhərdən boğula-boğula, xırıltılı səslə oxuduğu, az qala yalvara-yalvara dediyi bu sözlər “Leyli-Məcnun”da Məcnunun atasının ariyasından imiş...

Aradan illər keçəndən sonra ona elə gəldi ki, o rolun ifaçıları nə qədər qüdrətli sənətkarlar olsalar da, o kəlmələri atası kimi elə qəmlə, ələmlə, eləcə ürəkdən oxuyub yalvara bilmədilər: “Durun gedək evimizə...” Bəs, atası o yanıqlı səslə kimləri evə çağırırdı?

* * *

Atası namaz qılar, Ramazan ayında oruc tutar, gecələr xəlvətə çəkilib Quran oxuyardı.

Müharibədə olmuşdu. Ölüm, qan görmüşdü. Yaşı səksəni haqlayanda yorğan-döşəyə düşdü. Sa-ğalmaz bir dərddə düşər olduğunu bilirdi. Burasını da bilirdi ki, xəstəliyi hələ bir müddət çəkəcək, vurulan iynələrin, qəbul etdiyi dəva-dərmanın da sağalıb şəfa tapacağına xeyri-faydası olmayacaq...

Heç olmasa gecələr bir hovur rahat yatmasına, çəkdiyi ağrı-acıların da azalmasına, keyləşməsinə görə dərman atırdı, ona ağrıkəsici iynələr vurulurdu.

Beləcə, ağrı-acılarla xəstə atası ömrünün tamamını, vaxtının-vədəsinin çatacağı günü gözləyirdi. Yox, o ölümündən qorxan kişilərdən deyildi. Yadında idi, hələ yaxşı vaxtlarında ölüm-itimdən söhbət düşəndə atası köks ötürüb deyirdi ki, eh, mənim yaşıdlarım, tay-tuşlarım davada odun-alovun içindən qayıtmadılar. İndi əl-ayağını uzadıb yorğan-döşəkdə rahatca ölməyə nə var!..

Ancaq ölümdən qorxmayan yaşlı kişinin artıq öləziyb sönməkdə, nurunu, işığını itirən gözlərində bir gün nəsə bir xof, qorxu gördü...

O gün atdığı neçə-neçə həb, vurulan iynələr atasını rahat etmədi. Kişi yerinin içində ağrılarından səssiz-səmirsiz qovrulur, inildəyirdi. Tanış həkim sanki özü günahkarmış kimi onu bir qırağa çəkib:

– Daha bu dəva-dərmanın, iynələrin xəstəni sakitləşdirməyə gücü çatmayacaq, – dedi, – xəstəyə bundan belə morfi vurulmalıdır...

Gecə ilə tapdıqları iynələrlə xəstəni yuxuya verdilər.

...Sübh çağı yuxudan erkən duran atası sanki gecə heç bir ağrı-acı keçirməyən adam kimi əyin-başını geyinib eşiyə çıxmaq qəsdilə çarpayısından qalxıb kürsüyə oturmuşdu. Və kürsüyə söykənən kişinin gözləri birdən-birə sakitcə yumulmuşdu...

* * *

Xatirədən ayrılıb yaşarmış gözlərini sildi. Bozarmış sifətinə xəfif bir təbəssüm qondu. Bu dəfə gülümsədi, indi yadına anasının danışdığı başqa bir xatirə düşmüşdü, o xatirə isə, şükür, xoş idi...

...Sən demə, anası nə qədər deyib danışsa da xalaları ərköyün bacısı oğlanlarına söyüş söymək öyrədiblərmiş:

- Kişidir, qoy kişi kimi söyüş söyməyi də bacarsın. Hırlənəndə daha arvad kimi qarğış-qada etməsin... Bacıları analarına əsaslı-sübutlu dəlil də gətirmişdilər...

...Bir gün qonşu qadın onlara şikayətə gəlir. Demə, o, qonşu qadının onu incidən oğlunun qoluna gücü çatmadığından dilinə güc verib, ana söyüşləri ilə söyüb, hirsini, hikkəsini sözlə də olsa soyudubmuş...

Anası xörək bişirirdi. Stolun üstündə istiot da vardı. Yadında idi, anası əlləri əsə-əsə istiotlu əlini onun dodağına sürtdü. Dodaqlarından alov qalxdı. Qonşu qadın "günahkara" belə ağır cəza veriləcəyini gözləmədiyindən pərt oldu, kırımışca çıxıb getdi.

* * *

Belə danışır ki, doğmalarının qəbir daşlarını qucaqlayan Şair hıçqıra-hıçqıra, qəhərdən boğula-boğula, öz-özünə dodaqaltı danışa-danışa elə hey onlara yalvarmış: "Durun gedək evimizə!.."

* * *

Atası-anası uzun ömür sürsələr də, nisgilli yaşamışdılar... İndi o qəbiristanlıqda elə şirin bir yuxuya getmişdilər ki, onları yatdıqları o şirin yuxudan oyatmağa heç kim qıymazdı.

* * *

Həm də belə danışmışdılar ki, Şairi qəbiristanlıqdan axırıncı dəfə ayaqyalın çıxan görüblər. Neçə illərdən bəri bahalı ayaqqabılar geyən Şair bu dəfə ayaqyalın imiş.

Və bu da görənlərin təkcə marağına yox, həm də heyretinə, təəccübünə səbəb olub. Bəlkə də o ayaqqabıları Şairin heç olmasa qoltuğunda, ya da əlində görsəydilər, bir elə heyretlənməzdilər. Və qəribə idi ki, Şair daş-kəsəkli yolda ayaqyalın çox rahat gəzirdi...

* * *

Aradan az keçdi, çox keçdi. Nə vaxtdan bəri onu üzən fikirlərdən, həm də yuxusuzluqdan axır ki, yorulmuşdu. Usanıb bezmişdi, dərman qəbul etmək, hər şeyə son qoymaq qərarına gəlmişdi...

GÜZGÜDƏKİ ADAM

*Bu gün o adamı gördüm güzgüdə,
Yox, yox, mən deyiləm, yox, yox, özgədi.*

Ramiz Rövşən

İndi güzgüdəki adamı tanıya bilmirdi... Hə... Deyəsən...

...Hadisə çoxdan bəri görmədiyi bir dostu ilə rastlaşandan sonra baş verdi...

Neçə illərdən bəri adını-sorağını eşitdiyi, amma üzünü görmədiyi o dostu: – Bu sənsən, – deyə ona maddım-maddım baxırdı. Səsində də nədənsə həm heyrat, həm təəssüf, həm kədər, həm də elə bil onun halına yanib acımaq, nəsə bir ürək ağrısı, canıyananlıq var idi...

* * *

Bir vaxtlar hər gün səhər çağı ertədən evdən çıxıb işə yollananda arvadı nə qədər illah edib “bəs adam arasına çıxırsan, güzgüdə bir özünə bax, əyin-başına diqqət yetir”, – desə də, o, “işə gecikirəm” deyib bəhanə gətirir, qulaq-ardına vurub zarafata salardı ki, əşi, bəyənənim onsuz da bəyənib məni...

Xanımı da bu sözlərdən xoşal olub daha təkid etməz, elə özü ərinin köynəyinin yaxalığını düzəldər, qalstukunu bərkidər, saçlarına öz əli ilə daraq çəkərdi...

“Ötən günə gün çatmaz...”

...Yaxşı günlər idi...

...Ancaq fələyin üzü dönüb bir gün qəflətən gündən günə güzəranları ağırlaşdıqca, dolanışqları çətinləşdikcə, bir gün də çalışdığı müəssisədən ştat ixtisarına düşüb işsiz qalandan sonra dolanışq yeri axtarıb tapmaq üçün hər gün səhər tezdən evdən çıxmamış bu dəfə güzgü qabağında dayanır, elə özü üst-başına, səliqə-sahmanına fikir verərdi, bilirdi ki, çox vaxt elə zahiri görünüş, əyin-baş qarşı tərəfdə ilk təəssürat yaradır... Elə buna görə də bu ümidlə güzgü qabağında xeyli vaxt keçirərdi...

Ancaq günlər keçdikcə, özünü ora-bura çox vurub hələ də özünə münasib bir iş tapmadıqca evdən çıxanda daha güzgüyə baxmağa az qala qorxdı. İndi güzgüdə ona tamam başqa birisi baxırdı. Çat-çat olmuş qaşlar, düyünlü alın, çuxura düşmüş gözlər. Ovurdu ovurduna batan qırıxmış sifət... Arvadı, uşaqları dolanışığa görə çar-naçar yığışb atası evinə gedən gündən bərisə o daha güzgüyə baxmırdı.

* * *

...Və... Hər şey o gündən başladı ki, yenə səhər erkən, bir yaz günü şirin yuxusuna haram qatıb möhtac olduğu gündəlik ruzi, çörək ardınca birdən-birə nə fikirləşdisə bu dəfə çar-naçar “qul bazarı”na yollandı. Həmişəki kimi

küçənin sağından sol tərəfinə fikirli-fikirli keçirdi. Keçid piyadaların idi. Magistr al yoldakı işıqforun qırmızı işığı yanırdı.

Yolu yarı eləmişdi ki, işıqforun düz altında dayanan "Cip" in siqnalına dıksinib ayaq saxladı. Maşına tərəf ürkək-ürkək boylandı. Arxa oturacaqda yayxanıb şəstlə oturmuş kişi şüşəni endirib adı ilə onu çağırırdı.

İlk əvvəl qulaqlarına, eşitdiyi siqnal səsinə inanmadı, tanımadığı adama zəndlə bir xeyli key-key baxıb-baxıb, hətta gözlərini ovxalayandan sonra yenə də gözlərinə inanmadı...

Yerində quruyub qaldı, sonra da yaşıl işığın yanıb, maşının da yerindən tərənəcəyindən qorxub qəflətən "Cip"ə sarı yüyüdü. Maşında oturanı tanımışdı. Məhəllə uşağı, orta məktəbdə də sinif yoldaşı, sonralar institutda da bir yerdə oxuduğu, tələbəlik illərində birgə oturub durduğu, aradan illər keçəndən sonra nəvaxtdan bəri üzünü görməsə də, amma sosial mediadan, internetdən, mətbuatdan, televiziya dan səsinə-sorağını eşitdiyi, tanınmış, çox imkanlı iş adamlarından biri idi.

Qaşları çat-çat, alnı düyünlü, ovurdu ovurduna batmış, solğun, boz sifəti qırıq-qırıq, dişləri tökülmüş, gözləri bulud kimi dolu, əyin-başı tökülüb gedən bir adamı həmin keçmiş dostu indi bəs necə tanımışdı?..

Özünə tay olmayanı indi də özünün dostu hesab etməyə ürək etmədi. O köhnə "dostu" nunsə ya yaddaşı iti imiş, ya da özü sədaqətli, etibarlı... Bunları ayırd etmək heç yadına düşmədi.

Maşını qırağa çəkdirən o köhnə dostu özü ona tərəf gəldi. O isə kirli əllərini uzadıb tanınmış bir iş adamı olan şəxslə əl verib görüşməyə ürək eləmədi, əksinə, köhnə dostu onu qucaqlayıb bərk-bərk bağrına basdı. Dörd göz olmuş sürücü isə bu səhnəyə mat-məəttəl baxırdı...

* * *

Dostu onun bulud kimi dolu gözlərinə, çat-çat olmuş pırpız qaşlarına, düyünlü alnına, ovurdu ovurduna batan qırıxmış bom-boz solğun, qırıxığı-qırıxığına qarışan sir-sifətinə, ağzındakı çürük dişlərinə, əynindəki tökülüb gedən üst-başına baxa-baxa yerində quruyub qalmış, sonra da dərindən bir ah çəkib köks ötürmüşdü. Axır ki, haçandan-haçana özünü ələ alsa da, kərxıldığından yerində donub qalmış, yerindən tərənəməyə nəm-nüm etsə də, onu yarı zor, yarı xoş ərklə qolundan yapışb çəkib maşınına dartmış, yanında əyləşdirib sonra da nə fikirləşmişdisə ilk əvvəl bahalı bir restorana aparıb üz-gözündən bilinən ac qarnını doydurmuşdu. Sonra da maşını marketlərin birinə sürdürüb şəxsən özünün seçib bəyəndiyi dəst-dəst bahalı kostyumlar, ayrıca şalvar-pəncək, neçə cüt ayaqqabı, köynəklərinin rənginə düşən qalstuklar, bir sözlə, əməlli-başlı bazarlıq edib əyin-baş almışdı.

* * *

İlk əvvəl sınaq dövrü kimi balaca bir vəzifəyə düzəlib dostunun şirkətində iş başlayandan az sonra o, şirkətdə ən mötəbər, nüfuzlu adamlarından biri oldu, söz yiyəsinə çevrildi.

Çatılmış qaşlardan, düyünlü alından, ovurdu ovurduna batmış qırıxıq sir-sifətdən əsər-əlamət qalmadı. İndi gözləri gülür, eşitdiyi məzəli söz-söhbətə qəhqəhə çəkib uğunub getdiyindən alt-üst qızıl dişləri də bayırda qalıb düşmənlər bağrı çatladır.

* * *

Ayağı, demə, ruzulu-bərəkətli imiş... Dostu onu yanında işə düzəldən gündən sonra şirkətin işləri də birdən-birə yağ kimi getməyə başladı. Qazancları, gəlirləri qat-qat artdı.

Dostu hər məclisdə ağız dolusu ondan söz açardı. Artıq ona “qardaş” deyərək xitab edirdi.

– Qardaş, ayağın yüngül oldu... Bədnəzərdən uzaq, səni işə götürəndən bəri şirkətimizin işləri rəvan getməyə başlayıb. Əlbəttə, sənin bacarığının, ağıllı təkliflərinin, məsləhətlərinin, işə cəyənənliyinin sayəsində qazancımız birə beş artıb, – deyərək məmnunluğunu gizlətməzdi.

Çalışdığı vəzifədən irəli çəkilməmişdi. Tapşırılan yeni işdə də qısa vaxtda özünü doğrulda bildi. Şirkətdə həmin sahənin də gəlirləri onun rəhbərliyi altında gözlənilməyincə də çox oldu. Sonra daha məsul bir vəzifə... Yenə də həmin sahəyə qoyulan mayadan yatırımdan qat-qat artıq gəlir, qazanc... Şirkətin gəlirləri artıb çoxaldı onun öz şəxsi sərvəti də artırdı...

Banklardakı hesabı, əlbəttə, tək-cə özünə məlum idi.

Ancaq daşınmaz mal-mülkünü gizlədə bilmirdi, onlar göz qabağında idi. Ayrı-ayrı məkanlardakı villalar, bağ evləri, qaraj, müxtəlif markalı bahalı xarici maşınlar...

Vaxtaşırı münasib bildiyi gərəkli adamlarla birgə restoranlarda şam yeməkləri, şəhərdən kənarda səfalı yerlərdə qurulan məclislər, ödədiyi hesablar, həftənin hər gününə uyğun geyindiği brend markalı əyin-baş...

* * *

Hər gün güzgüyə baxırdı. Güzgüdəki adamın parıldayan alını, bic-bic qıyılan gözləri, qan daman yanaqları... Qızıl dişləri... Göz vurub məmnun-məmnun qımışırdı... yanını qaşımağı da yaddan çıxartmırdı...

Hər gün heyran-heyran özünə baxa-baxa az qala Narsis kimi özünə vurulmuşdu...

* * *

Üzünün qırıqları nə vaxt çəkilib yanaqları da nə vaxt ətə-qana gəlmişdi, alınının düyünü açılib gözləri də nə vaxtdan bəri belə gülürdü? Bütün bunlardan niyə bəs özünün xəbəri yox imiş? Axı, o ki, son illər hər gün evdən çıxanda, hər axşam evə qayıdanda da bir müddət güzgünün qabağında durub heyran-heyran özünə baxırdı. Fikrə getmişdi.

Hər gün səhər ofisə, iş yerinə yollananda güzgünün qabağında bir müddət ləngiyirdi.

* * *

Günlərin bir günü hara pul xərcləməyin artıq fərqudə olmayan, xərclədiklərinin də hesabını aparmayan dostu özünün xarici bankların birinin hesabındakı ödəniş kartına böyük məbləğdə pul köçürtməyi ona tapşırırdı. İndi ərki çatan dostunun bu qəfil tapşırığına təəccüblənsə də, ondan heç nə soruşmadı.

Elə həmin günün axşamı bahalı bir restoranın xudmani kabinetlərindən birində üzbəüz oturmuşdular.

Adama yarım litri boşaldandan sonra dostunun dili açıldı.

– Yığdıqlarım ölümə də bəsdir, dirimə də, – deyə köhnə kişilər kimi danışa-danışa axır ki, mətləbə keçdi. – Yorulmuşam. Yaxşı deyiblər ki, verdin adındı, yedin dadındı, yığdın yadındı. Sözüne ara verib şəstlə: – Adımı da şükürlər ki, az çox tanıtmışam.

O da başını tərpətdi ki, elədir, buna şübhə ola bilməz...

Dostu güldü: – İstəmirəm ki, yığdıqlarım yada qalsın...

Sonra da tam ciddiyəti ilə: – Necə deyərlər, indi istəyirəm ki, yığdıqlarımdan elə özüm də əməlli-başlı bir dadım...

Hallanmış dostu növbəti bədəni başına çəkib qəlyanaltı elədi. Kefi kök idi. Söhbətinin canını, uzaqdan başladığı bu “mus-mus”-un sonunu, Mustafasının səbirsizliklə gözləyən həmsöhbətini axır ki, məsələdən agah etdi: – Monte Karloya gedirəm. Üç günlüyə! O baş bu baş təyyarə biletlərini, orada qalacağım oteldə yer, kazinoda iştirakım üçün sifariş, beh də ödənilib. Sonra da özündən razı, tox adamlar kimi: – Hə, başıma düşüb, – dedi, – istəyirəm qumarda da əlimi bir sınayım... Göz vurub güldü: – Hə, bir də o məsələ... Sözüne ara verib: – Yol üstdəyəm, işləri sənə etibar edib gedirəm.

İlk əvvəl canıyananlıq edib dostunu bu səfərdən yayındırmağa çalışdı. – Bəlkə... bəlkə həvəsə düşüb bədxərclik etməyəsən, neçə min dollar məsrəfin çıxacaq... Üşəndi: – Bəlkə də milyon... Elə bil birdən-birə şeytan qəlbinə girdi. Nələr fikirləşib, nə qərara gəldisə, dostunu bu səfərdən saxlamağa daha bir elə təkid etmədi.

...Və... Dostunun bədbəxtçiliyi də öz bədxərcliyi ucbatından, iflas tarixçəsi də o uğursuz səfərdən başladı.

Monte Karloya yollanan dostu səfərinin ikinci günü mobil telefonla onunla danışib bank hesabına təcili əlavə xeyli məbləğdə pul köçürməyi tələb etdi.

Əlbəttə, tapşırığa əməl etdi və başa düşdü ki, dostu çox guman ki, qumarda uduzub.

* * *

Və... Bu dəfə də növbəti uğursuzluq, məğlubiyyət...

Amma uduzduqlarını, qeyb etdiklərini əvvəl-axır geri qaytarmaq sevdası ilə alışıb yanan, onları geri qaytaracağına özlüyündə inanan dostunu üçüncü cəhdə elə o özü həvəsləndirdi: “Atalarımız üçdən deyib...”

Dostu bu dəfə də əli ətəyindən uzun qayıtdı və daha gen ətəyində heç bir saxlanc da qalmamışdı...

Şirkəti çarəsizlikdən satmaq niyyətində olduğunu az qala hönkürtüsünü güclə boğub ağlamsına-ağlamsına ona elan etdi.

O isə heç bir söz demədən dərhal soyuqqanlıqla məbləği xəbər aldı.

Dostu satış üçün ilkin məbləği açıqlayandan sonra o səsinin adı bir tonda: – Niyə yadlara qismət olsun ki, – dedi, – özüm alaram.

Dostu eşitdiklərinə inanmayıb maddım-maddım ona baxırdı, onun artıq bu qədər paraya sahib olduğuna yatıb gördüyü yuxusunda da inanmazdı...

Sonra alqı-satqı sənədləşməsi, notariat işləri, bank əməliyyatları.

Və o, beləcə, şirkətin sahibi oldu, bütün işləri əlinə aldı. Onsuz da son illərdə elə hər şey öz əlində idi...

* * *

Elə o günlərin birində, bir gün restorandan yenə də xanımlarla birgə çıxarkən maşının şüşələrini endirib ətrafa baxanda qəflətən belə bükülüb, əylə-əylə yol keçən birini gördü.

Maşını işıqforun qarşısında qırmızı işıqda dayanmışdı.

İlk əvvəl o, ayaqlarını sürüyə-sürüyə yol keçəni tanımadı. Çatılmış qashlar, düyünlü alın, çuxura düşmüş gözlər, ovurdu batıq, qırıq-qırıq sifətli birisi...

Üzünü yana çevirdi. Hələ ki, qırmızı işıq yanırdı. Yol qaydalarını poza bilməzdi. Yaşıl işıq yanmırdı ki, sürücünü tələdsirsən...

Maşına baxıb onu tanıyan keçmiş dostusa yaşıl işığın yanacağından, maşının yerindən tər-pənəcəyindən, fürsəti əldən verəcəyindən qorxub yaşıl işıq yanarsa, maşınların hərəkətə keçəcəklərindən, maşınların altına düşəcəyindən belə çəkinməyib təngnəfəs özünü onun maşınına çatdırdı.

Həm heyfət, həm təəccüb, həm çaşqınlıq, həm çəkinə-çəkinə, bir qədər də inamsızlıqla: – Sənsən, – deyə dili kəkələyə-kəkələyə xəbər aldı. Dili az qala söz tutmurdu. Yaşıl işıq yanmışdı. Arxadalkı maşınlar aramsız signal verirdilər.

O, cibindəki vizit kartını çıxarıb: – Görürsən də, – dedi, – yol hərəkət qaydalarını poza bilmərəm, – sonra da soyuq səslə: – telefon açarsan, vaxt tapıb hökmən görüşüb hal-əhval tutaram, – deyə ağzucu dilləndi...

* * *

Vizit vərəqəsini verdiyi dostundan isə səs-soraq çıxmadı. Heç özü də onun zəngini gözləmirdi.

Aradan bir müddət keçmişdi. Çətin, ağır, dar günlərinin bir vaxt həmdəmi olmuş köhnə dostlarından biriylə də bir gün qəfil rastlaşdı. Həmin adam fikirli-fikirli yol keçirdi. Sürücüsünə işarə etdi. Maşın signal verirdi. Görünür, yol keçən o qədər fikirli idi ki, signal səsinə də eşitmirdi. Bir ayaq-bir ayaq addımlarını atıb yolunu keçirdi. Dalbadal signal səsinə axır ki, başını qaldırıb səs gələn tərəfə boyladı. Bahalı maşının şüşəsi endirilmiş aşırıq pəncərəsindən ona tərəf yellənən toppuş, şümal ağ əli gördü. İlk əvvəl duruxdu. Haçandan-haçana sifəti ona tanış gələn adamı görüb ayaq saxladı.

Maşındakı adam da elə bu vaxt qapını açıb yerə düşdü.

* * *

Çatılmış qaşlar, düyünlü alın, bulud kimi dolmuş gözlər, ovurdları batıq qırıxmış sifət...

Duruxdu. Bir vaxt güzgüdəki adam yadına düşdü...

Belə bir fağır, məzlum adamın hələ də yerində durub qaldığı onu heyrləndirirdi. Axi, həmin adamın qabağına cumub ikiəlli onunla görüşüb dil boğaza qoymayacağını, nəhayət ki, özünün də dilə gəlib dilucu onunla hal-əhval tutacağını, sonra da cibindən portmanatını çıxarıb dilənçi payı kimi yüz dollar verəcəyini əvvəlcədən nəzərdə tutmuşdu.

Qarşısındakı isə heyrlə onə baxıb:

– Bu sənsən? Bu sənsən, inana bilmirəm, yox, yox inana bilmirəm, – deyib həttə gözlərini ovxalayır.

Eşitdiyi sualdan diksindi, sonra da: – Bəyəm çox dəyişmişəm? – deyər ədalət-ədalət soruşdu.

Qarşısındakı bu dəfə məyus-məyus: – Özün daha yaxşı bilərsən, – deyib cəld ondan uzaqlaşdı, elə bil bayaqdan bəri ayaqlarını sürüyən adam deyildi...

Portmanatından çıxardığı pul, əli havada qaldı.

* * *

Bir vaxt güzgüdə onə baxan qaşları çatılı, alını düyünlü, sifəti qırıq-qırıq, gözləri çuxura düşmüş, ovurdu ovurduna batan adam bəs indi harada idi?..

Ürəyi qəfəsə salınmış quş kimi çırpınıb yerindən qopurdu. Birdən-birə həmin adam üçün qərubsəyib yamanca darıxdı.

Ağına nə gəldisə, ilk əvvəl güzgünü yerindən qoparıb divara çırpmaq, çilik-çilik etmək istədi.

Şabran

◆ Yeni tərcümələr

***“Mən ədəbiyyatda
təknüsxəli,
təkrarsız
istehsalın
tərəfdarıyam”***

Vladimir SOROKIN (Vladimir Georgiyeviç Sorokin)

– 1955-ci ildə doğulub. Rus nasiri, ssenaristi, dramaturqu və rəssamıdır. Çağdaş rus ədəbiyyatında konseptualizm və sos-artın ən parlaq nümayəndələrindən biri sayılır.

***Vladimir Sorokinin 2015-ci ildə nüfuzlu “Kommersant”
qəzetinin müxbiri Andrey Arxangelskiyə verdiyi müsahibə***

– Bu yaxınlarda sizi Venesiyada performans göstərərkən gördüyümü xatırladım: onda siz yırtıcı heyvan kürkünə bürünmüşdünüz, əlinizdəki dəyənəkdən isə klaviatura sallanırdı... Bunu edərkən siz kimlə və nəyə qarşı mübarizəyə qalxmışdınız?

– Mən sənət aləmində insanın məhz miqyası uğrunda savaşa qalxmışdım. Sənətin texnologiya ilə əvəzlənməsinə, “sənətin bir proses kimi” və “sənətin bir nəticə kimi” qavranmasına qarşı çıxmışdım. Bu yolla mən sənətin fırçaya, kətanla üzlənmiş çərçivəyə, boyalara, ustalığa, üşüyən naturaçı xanımlara, molbertin üzərindən asılan şlyapaya dönüşünə bir çağırış etməyə çalışırdım...

– Yazıçı Vladimir Sorokinin yaşını öyrənən insanlar heyrətə qapılıb, sual edirlər: “Ola bilməz, canım?!” Siz özünüz necə, buna heç təəccüblənirsiniz?

– Yox. Bir qədər qərribə səslənsə də, tam səmimiyyətlə deməliyəm ki, mənim daxili dünyam hələ də öz tələbəklik illərimdə ilişib qalıb. Buna bir çarə də yoxdur. Daxilən mən həmişəlik bir tələbə olaraq qalacağam.

Buna hər hansı əncam da çəkə bilmirəm. Ədəbi tərzdə desəm, mən “o yaşanmış illərin hər hansı ağırlığını, yükünü” əsla hiss eləmirəm. Yəni zərrəcə böyüməmişəm.

– **Bəs niyə məhz tələbəlik dövründə?**

– Bəlkə ona görə ki, sovet orta məktəbindəki (axı mən üç ayrı məktəbdə oxumuşdum) dəhşətli təhsildən, sovet dövrü üçün “normal” sayılacaq uşaqlıq dövrümdən sonra mən düz dörd il boyu azad həyat tərzini sürdüm: Moskvada keçirdiyim o uğurlu, bəxtəvər illər ərzində mən həm sevgi, həm erotikə, həm narkotika, həm ədəbiyyat, həm boyakarlıq, həm də musiqi sahələrində özüm üçün bir xeyli kəşflər etdim, hard-roka və ya sürrealizmə könül bağladım. Həmin dövrdə “samizdat” nəşrlər də həyatımızın adi normasına çevrilmişdi. Bir sözlə, tələbəlik illəri – həmişə azadlıqla eyniləşdirilir. Bir çoxları o illəri qızıl dövr adlandırırlar. Elə andeqlaund aləminə də mən o illərdə girə bildim.

– **Vikipediya gözü atarkən, ilk hekayənizi 1969-cu ildə yazdığınız diqqətimi çəkdi. Bunu necə başa düşək?**

– Heç şübhəsiz, bu, bir yanıqdır. Hələ məktəp illərində yazdığım və sinif yoldaşlarımdan arasında dolaşaraq, it-bata düşən bir hekayəm var idi. Ancaq ilk ciddi mətnlərimi mən 1979-80-ci illərdə qələmə almışam. Yəni onları yazarkən mən artıq şüurlu bir fəaliyyətlə məşğul idim. Ona qədərki isə sırf əyləncə xarakteri daşıyırdı. Gah erotikə, gah elmi fantastika, gah da ov sərgüzəştləriylə bağlı idi ilkin mətnlərim. Yazarkən sən deyən gücənmirdim deyə, onları çox ciddiyyə də almırdım. Amma rəssamlıqla mən ciddi şəkildə məşğul olurdum.

– **Sizin yaradıcılığınızı Rusiya ədəbi həyatının son otuz illik dövrü üçün hələ də ən başlıca hadisə sayırlar. Bu məqamı vurğulamaqla, mənə sizə tərifi söylədiyimi düşünməyin, çünki bu – əslində bir problemdir. Siz nəinki 1990-cı illərin, hətta öncəki, senzuradan qurtulmuş sovet sənətinin də yetirməsi sayılırsınız. Onda belə çıxır ki, ötən müddətdə rus ədəbiyyatında prinsipial baxımdan yeni heç nə meydana çıxmayıb?! Axı bu, normal hal sayıla bilməz.**

– Andrey, bu fikrə şərh verməyəcəyəm... Yaxşı olar ki, biz başqa müəlliflər barədə danışaq. Ən müxtəlif Avropa ölkələrinə səfər edərkən mən də öz tanışlarıma eyni sualı ünvanlayıram: “Çağdaş rus ədəbiyyatından nələri oxuyubsunuz?” Həmin sualla vaxtilə mən köhnə dostum, alman slavyanşünası, öz işinin əsl peşəkarı İqor Smirnova da müraciət eləmişəm. O, yığcam şəkildə demişdi: “Postsovet ədəbiyyatını heç oxuya bilmirəm, çünki o, orijinallıqdan uzaqdır”. Bu mövqə ilə mən də razıyam. Çünki postsovet nəsrini bir növ özündən əvvəlki nailiyyətlərin qırıntılarından ibarətdir. Problem də elə bundadır. Yeni nəşr olunan hansısa romandan beşcə səhifə oxuduqdan sonra mən də

onu bir kənara qoyuram. Çünki içimdəki marağı heç cür körükləmir. Onda belə çıxır ki, yaza bilənlərimiz yoxdur? Axı adamların yazdığı kitablar çap olunur, alınır və oxunur.

Ədəbi həyatın nəbzini daima yoxlayan, bizim əfsanəvi nəşirimiz Səşə İvanova da mən bu sualı verdim: axı hara qeyb olub bizim yeni ədəbi ulduzlar? O da dedi ki: "Bilirsən, Volodya, bu problem ulduzlarla yox, səmanın... özü ilə əlaqəlidir". Əslinə qalanda, adam tamamilə haqlıdır. Axı indi heç kim ədəbiyyatdan ekzistensial tapıntı və sarsıntılar ummur. Ondan umulan ya komfortdur, ya da eyforik unutmama. Əslində isə, bunların ikisi də elə eyni şeydir.

– Demək istəyirsiniz ki, bu – ədəbiyyatın sonudur, eləmi?.. Onun təkrar dirçəlməsi üçün obyektiv şərait yoxdur? Bu, prinsipial baxımdan ədəbiyyatın süqutu deyildirmi? Yoxsa bir az da gözləmək lazım gələcək?..

– Vallah, bu sonla, süqutla bağlı mən bir şey deyə bilmərəm: sonuncu oxucusu qalana qədər ədəbiyyat əsla ölən deyil. Ümid etmək istərdim ki, bu, hansısa bir zolaqdır... İrəlidə nə baş verəcəyini isə söyləmək müşküldür. Çünki hazırda rəqəmsəl və vizual texnologiyalar insan oğlunu fasiləsiz şəkildə cürbəcür sınaqlara çəkir. İnsan isə plastik məxluqdur, sınmasa da, əyilib-burulur. Ən axırda bu əyilib-burulmalar nəticəsində düşəcəyi şəkildən yəqin bir gün onun özü də iyrənəcək. Baxın, məhz onda bəlkə də hamı vizual aləmdən bezəcək və təzədən verbal (sözlü – A.Y.) xəyallara, sözlə özünüifadəyə könül bağlayacaq. Məhz onda insan oğlu özünə dönəcəkdir. Əcəb utopik səsləndi, deyilmi?..

– Təxminən 40-50 il əvvəl ədəbi cərəyanlardan birinə, yəni konseptualizmə məxsus əlamət hazırda ümumi xassəli bir qaydaya çevrilibdir. Belə çıxır ki, hər şeyə rəğmən, bütövlükdə söz adamının iş sistemi dəyişikliyə məruz qalıbdır. Yazıçı əmindir ki, alma ağacının kölgəsində oturub, yazsa, onun mətni ruhən ya Turgenevinkini xatırladacaq, ya da Şukşininkini.

– Haqlısınız. Şəxsən məndən soruşsaydınız ki, müasir yazarların çoxusunun çatışmayan özəlliyi nədir, "özünəməxsus dünyaları" cavabını verərdim. Şərti yanaşsaq, onlar özgəyə aid mebel və əşyalardan yararlanır, özlərininkini isə nə kəşf, nə istehsal, nə də təmir etmək istəyirlər. Məsələn, Prilepinin kitabını oxuyanda orada rastına çıxan palıd oduncaqlı stulların sənə sovet nəsrindən tanış gəldiyinin, ancaq onlara təzədən parlaq lak təbəqəsi və gözoxşayan üzlük qumaş çəkildiyinin fərqi varırsan. Halbuki biz ədəbiyyatda təkrarsız cəhətlər arayıq. Platonov, Xarms, Bulqakov, Şalamov, Səşə Sokolov, Mamleyev isə məhz təkrarçılıqdan uzaq sənətkarlardır.

Hərçənd oxşar romanlar oxumağı sevən oxuculara da rast gəlinir. Amma bu, ədəbi fitnesin bir növü sayılmalıdır. Baxırsan ki, eyni yazıçı hər il konveyer işlədirmiş kimi, adama hər barədə tanış gələn, amma guya öz növbəti romanını nəşr etdirir. Yəni pop-ədəbiyyat konveyeri fasiləsiz işləyir. Halbuki mən ədəbiyyatda təknüsxəli, təkrarsız istehsalın tərəfdarıyam. Etiraf etməliyəm ki, son vaxtlar könlümə yatan cəmi iki roman olub: bunların biri Ellisin "Qlamorama"sıdırsa, digəri də Littelin "Lütfkar"ıdır. Yeri gəlmişkən, bəs siz özünüz kimləri oxuyursunuz, kimlər diqqətinizi cəkib?

– **Dmitri Danilov. Onu da deyim ki, o, öz mövqeyinə görə tamamilə mühafizəkar birisidir. Ancaq, sizi çıxmaq şərtiylə, o, bəlkə də yeganə rus yazıçısıdır ki, əsərindəki ifadə dili – əsərin məhz qəhrəmanıdır. Onun yazı dili avtomatik, yəni daxili düşüncə dilidir.**

– Onu mütləq oxuyaram.

– **Sizin nəsrinizlə bağlı deyəcəyim bu fikir bir qədər absurd səslənə bilər: əvvəllər insan oğlu sizi az, ya da çox dərəcədə maraqlandırır. Hətta dəhşətli, əcaib-qəraib olsa belə, hər şey hansısa insanın ətrafında dönüb-dolanırdı. Siz onun təsvirinə can atırdınız. Sonradan insanı bir mənada kənara atdınız. "Buz trilogiyası"ndan sonrakı əsərlərinizdə siz insanı hansısa konsepsiyanın, tarixin, mistik durumun və daha nələrin, nələrin əsirinə çevirdiniz. Belə qənaətə gəlmişəm ki, siz individuumdan tamamilə çiyrinibsiniz. "Çovğun" povestinizdə insana bir qayıdış meyli diqqəti cəkməkdədir. Əsərdəki o doktora qoşulmaqla, siz də (şərti mənada!) gah ora, gah bura gedibsiniz, ən axırda isə belə təəssürat yaranır ki, onu da yarı yolda və taleyin ümidinə buraxıbsınız.**

– Ayaqlarını don vursa da, ən azından o doktor sağ qalır... Əslində isə... özüm ilə bağlı mən orada az şey görə, sezə bilirəm. Hər şeyə rəğmən, həyatım boyu intuisiyanın diktəsiylə hərəkət etmişəm, əgər hansısa işə girişmişəmsə, onda sırf bir medium kimi davranmışam. Bu səbəbdən də iş başında ikən özünüanalizlə əsla məşğul olmuram. Sadəcə, hansısa konstruktiv məsələlərin həllinə köklənirəm. O ki qaldı mətnyaratma prosesinə, mən heç vaxt "bax, burada insane oğlundan uzaqlaşmalı, burada isə... ona azacıq yaxınlaşmalıyam" kateqoriyalarına riayət eləmirəm. Bəli, bu – yetərincə mürəkkəb bir prosesdir, onu kiməsə izah etmək, başa salmaq xeyli qəliz məsələdir. Əgər bilsəydiniz ki, ədəbiyyat hansı zir-zibildən... anladınız da? Düzünə qalsa, biz ədəbiyyatın hansı zir-zibildən sıyrılaraq meydana çıxdığını da dəqiq anlamaqda acizik. Freyd də bu barədə nələrsə söyləyib, ancaq inanmıram ki, o da hər xüsusda haqlıdır. Əgər siz (gülür)... antropoloji məzmunlu bir sual veribsinizsə... Onu da vurğulamalıyam ki, hə, sovet

adamı ilə müqayisədə postsovet dövrünün insanı məni daha betər məyus elədi. Çünki sovet adamının içində müəyyən bir ümid qığılıcı vardı – inanırdı ki, içindəki “sovet, bayağı dərəcədə sovet” maneəsini o, gec-tez aşacaq və siyasi quruluş dağılınca, bu proses də bitəcək. İndi isə məlum olur ki, XX yüzildə kütləvi terrorla müşayiət olunan elə mutasiyalar baş veribmiş ki, o qorxunc seleksiyaların genetik qurbanı sayılan postsovet dövrünün insanı nəinki canındakı sovet irindən qurtulmağa çalışır, tam əksinə, onu özünün təptəzə qanı kimi dəyərləndirir. Ancaq o cür qana sahib insan da uzaqbaşı bir zombi sayıla bilər. Bu səbəbdən də o, öz ətrafında normal sosial mühit yaratmağa qadir deyil. O, olsa-olsa, absurd teatr yarada bilər.

– **Son ilyarımılıq dövrdə sizin uydurduğunuz o “Telluriya” məkanında yaşadığınızı etiraf eləməmiş artıq adi bir qənaətdə çevrilibdir. O əsərdən öyrəndik ki, ekstremal istirahət eşqinə düşən turistlər protosovet, başqa sözlə, təzədən bərpa olunmuş “xalq respublikalarına” yollanmağa üstünlük verirlər. Ta 2014-cü ilə qədər bütün bunlar oxuculara utopiya kimi görünürdü. Sonrakı dövərdə isə sizin xəyal məhsulunuz (əslində isə öncəgörmənin məhsulu!) sayılacaq bütün qalan məqamları da hamı bir reallıq kimi qəbul elədi. Bütün bunları uydura bilməmiş sizin özünü dərin qorxu hissi aşılamır ki?**

– Andrey, verdiyiniz bu sonuncu sualın özü də, inciməyin, artıq banal bir şey sayıla bilər. Yox, bunlar mənə qorxu hissi aşılamır, əsla aşılamır... Həyat ədəbiyyatdan qat-qat sərtir. Həm də həyatda baş verənlərdə Telluriyaya xas nişanələr tapmaq xeyli dərəcədə asanlaşdır. Məndə elə bir hiss var ki, biz nəhəng bir gəminin sərnəşinləriyik, onun göyərtəsi ləngər vurur və az sonra gəmi böyrüüstə çevriləcəkdir. Həm də bu fikir təkcə “Rusiya” adlanan gəmi üçün keçərli deyildir. “Avropa” adlı gəmidə də mebellər öz həmişəki yerlərindən sürüşməyə başlayıb, hərçənd onun göyərtəsindəkilər hələ də ora-bura var-gəl edir, rəqs meydançasındakılar əylənməkdən, bardakılar isə içki içməkdən əsla qalmırlar.

– **1980-90-cı illərdə yazdığınız bütün kitablarda – əgər bunu doğru anlamışamsa – siz hər birimizin içində gizlənən qəddarlıqdan söz açırsınız. Əsərlərinizin qiraətindən gəlinəcək yeganə doğru qənaət – insanın öz-özünə də ehtiyatla yanaşmağa başlaması fikridir. Hər birimizin ruhunda, sən demə, bir cəhənnəm uyuyurmuş və onu nə cürsə cilovlamaq gərəkmiş. Hazırda, yəni bu son ilyarım ərzində isə, hər şeyi öz girdabına alan ictimai bir fenomen meydana çıxıb və bu, hər hansı motivasiyadan məhrum olsa da, özünü maneəsiz şəkildə büruzə verən amansızlıqdır. Həm də o, daha fiziki yox, məhz mənəvi səciyyə daşıyır.**

– Ontoloji səciyyə daşıyır. Rus qəddarlığının əsrlərə sıgacaq qədər uzun bir tarixi var. Hazırkı, yəni postsovet amansızlıq da eyni mövzunun bir az fərqli variasiyalarıdır. Onun təsirini hamımız sırf enerji səviyyəsində sezir, hiss edirik və bunu söyləyərkən mən nə televerilişləri, nə siyasəti, nə də hərbi əməliyyatları nəzərdə tuturam. İnsanların küçədəki, metrodakı, sükan arxasındakı davranışlarını qəsd edirəm... Məncə, bunun özündə də biz, ümumilikdə götürəndə, cəmiyyətin təkə öz tarazlığını, stabilliyini deyil, məhz gələcəyə bəslədiyi ümidlərin puç olma nişanələrini görməliyik. Bu, heç də bizim “başqalarından daha qoparaqlı olmamızdan” irəli gələn yeni imperiya qurmaq ideyamızla və ya hər tərəfdən düşmənlərlə əhatələndiyimizlə də bağlı deyildir: bu – daha dərin bir problemdir. Bu, mindiyimiz gəminin yana əyilməsiylə bağlıdır. Axı zəlzələ başlayanda da bütün məxluqların canını dəhşət hissi bürüyür. Ancaq onlardan bəziləri ulayırsa, digərləri dişlərini qıcayır. Odur ki... içimdə nəyinsə yaxınlaşdığı hissi var. Həm də o hiss təkə mənə xas deyildir.

– “Telluriya”da gələcək dövrə aid bir çox tiplər təsvir olunub, ancaq aralarında bircəiyi çatmır: bu, bizə o real vəziyyəti bəxş edən və mənim şərti olaraq “katastrofik tip” adlandırdığım kəsdir. O şəxs işlənmiş hansısa günah əməllərə görə bütün dünya-ələmin cəzalanmasını, yerlə-yeksan olmasını arzulayır. Həm də o əsnada onda özünüqoruma instinkti də özünü yerli-dibli bürüzə vermir. Həm 24 illik aradan, həm də görünməmiş nailiyyətlərdən sonra belə reaksiyanı siz nə ilə izah edərdiniz? Axı hazırkı dövəmdə ilk dəfə rus insanının əli bütün əvvəlki dövrlərlə müqayisədə daha çox şeyə çatır.

– Məsələ də ondadır ki, insanlar onları gələcəkdə daha firavan, nizamlı bir dünyanın gözlədiyini hiss eləmir və sezmirlər. Kırım məsələsindən sonra Risiyanın düşdüyü vəziyyətin tam ciddiyyətini görməzlikdən gəlmək üçün gərək əsl danabaş olasan axı. Cavanlardan vaxtaşırı eşitdiyim qənaət budur: “Burada məni heç bir istiqbal gözləmir”. Ölkəni tərk etmək barədə söhbətlər adi şeyə çevrilib. Bütün bu nəhs gözləntilər ucbatından da toplumun əsasları sarsılmağa başlayıb. Postsovet insanı niyə özünə bunca nifrət bəsləsin axı? Çünki nə umduğu o azadlığa hələ qovuşubdur, nə də iqtidar prinsipini dəyişdirə bilibdir. Hakimiyyət vaxtilə necə vampir idisə, eləcə də qalıbdır.

– Onda gəlin, bu şərxə məhz nəyin qarşı çıxmalı olduğu barədə danışaq. Son dövrdə etiraf olunur ki, biz dinc əxlaqdan, sülh ənənələrindən, başqalarıyla dinc yanaşı yaşama konseptindən yerli-dibli məhrumuq. Halbuki vaxtilə cəmiyyətimizdə: “Dünyaya – sülh, davaya – yox, “Dostluq” (pioner) dəstəimizin

şüarı budur” kimi devizlər də az olmayıbdır. Ancaq nüvə bombası şəklinin üzərindən çalın-çarpaz xətlərin çəkildiyi və sülh göyərçininin təsvir olunduğu bütün o plakatlardan sonra da dünyaya sırdığımız sülh ideyası daxili məzmunundan məhrum, içiboş bir şey çıxdı.

– Sanki biz dostluq anlayışından tamamilə xəbərsizmişik. Mən Sovet hökumətinin hamı ilə “dirsək təması” qurmasını nəzərdə tuturam... Hər yerdə körüklədiyi o dostluq ideyaları ilə, əslində, hakimiyyət ilk növbədə öz-özünü aldadırdı. Kommunal mənzildə yaşayanlar arasındakı dostluq adətən məcburi xarakter daşıyır. Məncə, biz indinin özündə də dünyanın hətta atomlarına qədər parçalanmış, yad fərdlərdən ibarət bir cəmiyyətinə sahibik. Yeri gəlmişkən, Andrey, sovet dövründən biz nə qədər uzaqlaşırıqsa, o, şəxsən mənə daha eybəcər və dəhşətli görünməyə başlayır. O, həqiqətən də bir Şər imperiyası idi. İqtidarın xalqla fasiləsiz davası və başlının başını saxlamağa çalışdığı bir ölkədə “Dünyaya – sülh!” çağırışı bəyəm hədsiz gülünc səslən-mirmi?!

Hazırda qarşılaşdığımız bəlalərin bir çoxu Sovet quruluşundan miras aldığımız psixoloji komplekslərdən irəli gəlir və bu yerdə mən özüm üçün səciyyəvi sayılacaq bənzətmədən yararlanmağa məcburam: öz sovet mirasımızı biz vaxtında, yəni 1990-cı illərdə həmişəlik dəfn eləyə bilmədik. Dəfn olunmadığı üçün o da həm mutasiyalı, həm də yarıçürümüş halda sonrakı həyatımızda təkrar zühur elədi. Odur ki, həmin əcaib məxluqla indi yanaşı yaşamağa məhkumuq. Fiziologiyasına, sinir mərkəzlərinə yaxından bələd olan tiplər isə onu görünməmiş bir məharətlə oymatmağa, diriltməyə nail oldular. Gərəkli nöqtələrə lazım bildikləri iynələri sancdılar. Bu sayədə bizim öz milli vudumuzu yaratdılar. Bu eksperimentin sonucunun gələcəkdə müsibətlərə yol açacağından mən hələ də qorxuram.

– Bəs nifrətin o yeni dilini necə, heç mənimsəyirsinizmi? Axı bənzər məsələlərdə siz sərrafsınız.

– Heç nədə olmasa da, ölkəmiz nifrət dili baxımından həmişə zəngin sayılıb. Bunun şahidinə çevrilməkdən ötrü pik saatda sovet avtobusuna bircə kərə minmək də yetərli idi. Ələdüşməz material yığa bilərdiniz! Həm də bu məsələdə xüsusi diqqət-filan da gərəkmir, çünki qulağım yetərincə həssasdır. Ancaq indiki və rəsmi səviyyəli nifrətdə yeni imperiya iddiaları da sezilir... Bu çılğın və ədəbsiz dilin ardında əslində biz isterika və bir az da zəiflik sezə bilərik. Yəni elə bir təəssürat yaranır ki, sanki adamlar dişlərinin dibindən çıxanı bir-birinə məhz indi deməyə çalışırlar, çünki sabah buna görə və bir başqasına çıxmırmağa fürsət tapmaya bilərlər. Hər şeydə bir vurnuxma, əcəlilik hiss olunur. Əgər bu davranışı o köhnə totalitar rejimlərlə tutuşdursaq, görərik ki,

vaxtilə bunları bizə sırıyanlar sabahkı günə inam hissi aşılamağı da unutmurdular. Kütləvi terror da buna rəvac verirdi. Onlar əmin idilər ki, “dəmir pərdə” mövcud olduğu müddətcə gələcəklə bağlı zəmanət də məhz onların ixtiyarında qalacaq. Bu inam hissi “Pravda” qəzetinin hər bir sətrinə hopmuşdu. Odur ki, indi telediktor: “Nüvə silahımızla biz Amerikanı bir yığın külə döndərərək” deyəndə, mən artıq ona inanmıram. Heç onun özü də dediklərinə inanmır. Qumarbazlar demişkən, ona “deyləni edir”, vəssalam. Bir sözlə, biz son dərəcə qərībā bir dövrdə yaşayırıq! O, adama Qoqoldan çox Xarmsın əsərlərini xatırladır...

– Bu dəhşət saçan zombini tam şəkildə yuxuya vermək, uyutmaq üçün onu hansısa tövbəyə, öz səhv və günahlarını etirafa sövq etmək necə, sizcə, mümkündür?

– Tövbə aktı yalnız dərin sarsıntı sonrası mümkün olur. Onu hazır resept şəklində vermək imkansızdır. Məncə, sözügedən durumda könüllü tövbə baş tutan deyil. Tövbədən ötrü gərək başın harayasa zərblə çırpıla, yerində şiş əmələ gələ və sən o şişi tumarlayaraq öz-özünə sual verəsən ki, görəsən nədə səhvə yol verdim axı? Tövbədən öncə gərək özünü kənardan, həm tam şəkildə, həm də hər cür bəzək-düzəksiz görməyi bacarasan.

– Rusların idrak tipinin ən köklü problemi də onun məhz mücərrədləşə, özünü kənar gözlə görə bilməməsindən irəli gəlmirmi? Bəlkə də bu – prinsipial qüsurdur, sırf tək yöndə və tək müstəvidə mövcudluqdan qaynaqlanır, hə? Bu həm də bir ömrü güzgüsüz yaşamağı xatırladır.

– Qulaq asın, axı indi biz hansısa insan barədə yox, böyük bir ölkədən danışırıq. Həm özünü kənardan görməkdən, həm də işlədiyi günahların dərkindən ötrü o, məhz böyük müsibətlərə, sarsıntılara düçar olmalıdır. Hər şeyin öz yolunda getdiyi bir vaxtda axı kim tövbə eləyər?!

– Sözüünü etdiyimiz tarixi dövr əslində çağdaş mədəniyyətin gücsüzlüyünü bir daha gözlər önünə sərir. Sizcə, bu, onun görünməmiş məğlubiyyəti sayılmazmı?

– Mədəniyyət – avar çəkən qaba qadın yox, zərif bir xanımdır və sovet dövrüylə bağlı gördüyü “déjà vu” onu hədsiz dərin sarsıntıya uğradıbdir. Özünə gəlməsi üçün də bir az vaxta gərək duyur. Bir hovur şezlonqda otursa, bütün sarsıntısı keçib-gedəsidir.

Tərcümə edən:
Azad YAŞAR

♦ P o e z i y a

İsmayıl MƏRCANLI İMANZADƏ

MƏN ŞƏHƏR ADAMI OLA BİLMƏDİM...

Arabir fikrimi cəzb eləsə də,
Mən şəhər adamı ola bilmədim...
Bircə yol ürəkdən gülə bilmədim.
Döşümə yatmadı tozlu küçələr.
İtirdim özümü səsdə-səmirdə,
Gəlib tapdı məni yuxularımda,
Həsrətin çəkdiyim aylı gecələr...

Gördüm qaşqabaqlı adamlarını,
Gördüm qana həris harınlarını.
Mənə gözlərinin ucuyla belə
Baxmayıb, yanımdan ötüb getdilər.
Beşinə-üçünə salam versəm də,
Təbəssüm qonmadı dodaqlarına,
Gözüm görə-görə itib getdilər.

Hey zara gəlsəm də fikrin əlindən,
Baş açə bilmədim insan "selindən"!
Döngələr qarşımda bir səddə döndü,
Kəc baxdı üzümə dalanlar mənim.

Arabir rastıma çıxdı “dost-tanış”,
Gah ütülü sözlə, gah şirin dillə
Üstümə şığıdı yalanlar mənim...
Qarşımda dağ kimi dikəldi yollar,
Gündəlik “əlmuzdum” yağlı “sağol”lar!
Anladım özgəymiş şəhərin tərzü.
Burda işə keçmir mizan-tərəzi...
Burda baş gırləmək deyilmiş asan,
Kiməsə müftəcə yem olmamaqçün,
Gərək bir az fəndgir, ayıq olasan!

Gördüm bu tövr ilə, belə gedişlə,
Qulpundan tutduğum halal bir işlə,
Çoxları gərəksiz sayacaq məni,
Saflığımı kənarda qoyacaq məni.
Adım düşəcəkdir “qara dəftərə”,
Zalımın üzünü güldürəcəyəm,
Tapdayıb keçəndə “qırmızı xətti”,
Külfəti acından öldürəcəyəm!..

Meşin qapılara düşməz açarım,
Kimdənsə mərhəmət ummağım əbəş,
Hara çatasıdır boğulmuş bu səs?!
Gümanım bir qalaq quru təsəlli,
Dönük taleyimdən tutdum beşəlli!..
Nə ev-eşik umdum, nə gün-güzəran,
Onları verən də, alan da bəlli!..

Yamanlıq “suyumu” kəsdi dəhnədən,
İllərlə artmadı “boyum” bir qarış!
Dedilər ya çıx get gəldiyin yerə,
Ya da taleyinə boyun əy, – barış!
Burda haqsızlıqdır sahib, haqlara,
Heç demə kimdənsə ənam alanda
Yaltaqlıq, məddahlıq gəlirmiş kara!..

Əzilib-büzülüb xırdalanmadım,
Allahsız birini “tanrı” sanmadım!

Burda “akulalar”, “qurdlar” ayaqda,
Burda güclülərə girovdur Haqq da...
Yaxşı ki uzunmuş dilim-dilçəyim,
Yaxşı ki yalmana, yaltağa yadam!
Mən şəhər adamı ola bilmədim....
Yolların “qıfılın” açın, gedirəm,
Mən burda yaşaya bilmərəm, atam!

ŞEİRİMLƏ EDİRƏM DUALARIMI...

Hər kəlməm, hər misram xeyir-duamdır,
Haqq sevən insanam, bilənlər bilir.
Çöhrəmdə nur saçan şeir, – duamdır,
Ruhumdan su kimi süzülüb gəlir!

Dirilik diləyib torpağa, suya,
İşığ, havanı öyən adamam!
Kimlərsə çatanda kama-arzuya,
Tanrıya həmd olsun, – deyən adamam!

Bəzən şükr etmişəm yaman günə də,
Elə zənn etməyin bir parça daşam.
Təkcə özümə yox, özgəsinə də
Yaxşı gün-güzəran arzulamışam...

Nəfsimə ağalıq etmişəm hər an,
Süfrəmə dad verib halal qazancım.
Məddahı qabağa dartıb aparan
Ucuz “şan-şöhrətə” yoxdur inancım!

Mənim dualarım yurd savaşımıdır,
Vətən, bayraq eşqim hər şeydən öncə!
Şəhidlər ən əziz can sirdaşımıdır, –
Adları yadımdan çıxmaz öluncə!..
Hər misram tapdığım gizli xəzinə,
Kimsə ala bilməz əldən varımı.
Səhərlər oyanıb azan səsinə,
Şeirimlə edirəm dualarımı!..

HARA QEYB OLDUNUZ, ƏRƏN KİŞİLƏR...

Gümüşü papaqlı, boz kəhər atlı,
Cümləsi bir batman, kəlməsi dadlı,
Laydivar kürəkli, qollu-qanadlı,
Çox-çox uzaqları görən kişilər –
Qeyrətli-namuslu ərən kişilər!

Özgə qismətinə göz dikməzdiniz,
Heç vədə səbəbsiz qan tökməzdiniz.
Namərd qarşısında diz çökməzdiniz,
Düşmənin bağrını yaran kişilər –
Dilsizin halını soran kişilər!

Yaltağa-yalmana kəc baxardınız,
Kasıb tapdanmazdı, harda vardınız!
Halal duz-çörəklə bəxtiyardınız,
Nəfsinin ağası olan kişilər –
El-oba qeydinə qalan kişilər!

Niyə qaçıb bizdən aralandınız,
Vətən, torpaq idi axı, andınız!
Kimlərin hökmüylə uralandınız,
Dost üçün canından keçən kişilər –
Dünyadan nigaran köçən kişilər!

Getdiniz... yurd qaldı nəfsi aclara,
İndi əl uzadan çoxdu “baclara”...
İnsanlıq girovdu ehtiyaclara,
Mizan-tərəzili, düzən kişilər –
Tüpürüb dövrünün boz sifətinə,
Bu fani dünyadan bezən kişilər!

Solub-saralmamış bir yarpaq kimi
Budaqdan vədəsiz qopan kişilər,
Mərdlərin qanına hopan kişilər!
Haqqı-ədaləti bu dünyada yox,
Gedib axirətdə tapan kişilər!

Mingəçevir

Ağamir CAVAD

XOŞBƏXT YAĞIŞ

Lənkəran yağışı isladıb səni,
Paltarın islanıb, saçın islanıb.
Qadağan baxışlar izləyib səni,
Günahın islanıb, suçun islanıb.

Gəl burda özünə eşq yeri ayır,
Buranın havası, sevgisi ağır.
Dağların şimşəyi əskik olmayır,
Yağır bəxtimizə yağışlar, yağır.

Məhəbbət ürəkdə haqqın səsidir,
Saflığı bir ömür alqışa dönür.
Bura təbiətin möcüzəsidir,
Vüsal da, hicran da yağışa dönür.

Vüsal yağışları hirsli soyudur,
Hicranın şimşəyi tufan qoparır.
Tanrının səpdiyi qüsul suyudur,
Eşqin günahını yuyub aparır.

Gözəl Lənkərana bağlanıb köçün,
Qəlbin gözəlliklə, eşqlə dolubdur.

Səntək gözəlləri islatdığıyçün
Lənkəran yağışı xoşbəxt olubdur.

Neçə saf sevgiyə, eşqə verib can,
Bəxtinə nə gözəl saldı naxışın.
Bu an təbiəti qısqandım, inan;
Yerində olaydım xoşbəxt yağışın.

* * *

Camal Yusifzadəyə

Tutun məni, buraxmayın,
qırmışam zəncirlərimi,
sındırmışam buxovları.
Sığmıram dünya boyda dar qəfəsə.
Birnəfəsə
aşıb neçə dağ, dərə,
Yarım meridianları,
qırım paralelləri
baş vurmuşam göylərə.
Min rəngə çalır göy üzü,
həşəm-həşəm.
Göylərin haqq tərəzisində
ən ağır daşam.
Dünyadan ağırdı
kədər, nəşəm.
Tutun məni,
qoymayın yerə düşəm.

* * *

Uşaqılıqda həyatımızdəki
nararmudu ağacı ilə dostluq edərdim.
Atamın dediyinə görə,
babası əkməmişdi bu ağacı –
mənim ulu babam.
Ağac da ulu idi;
babam kimi, atam kimi.

Həyatimizdəki bütün ağaclardan
hündür idi nararmudu ağacı.
Kökləri yerin yeddinci təkində,
başı göyün yeddinci qatında idi.
Elə bilirdim,
məni ondan yaxşı başa düşən,
anlayan yoxdur.
Zövq alırdım başına çıxıb
mahnı oxumaqdan.
Zövq alırdım kölgəsində
xəyala dalmaqdan.
Ağacın kölgəsi
cənnət yeri idi mənimçün.
Hər dərdi, qəmi unudurdum
onun kölgəsində.
Tanrının cənnəti, bəlkə də,
onun kölgəsi idi.
Dünyaya sığmayan dünyam
sığırdı bu kölgəyə.
Ağac kimi uca,
babam kimi müdrik,
atam kimi saf yaşamaq istəyirdim,
cənnətə düşərəm, deyə.

SƏN DÜŞDÜYÜN DƏRİNLİK

Bəyaz olur dağın çəni,
Göz oxşayır saçın dəni.
Ucalara çəkir məni
Sən düşdüyn dərinlik.

Ayağından çəkən nə çox,
Qəzəbini, hirsini boğ.
Ölçüsü yox, çəkisi yox
Sən düşdüyn dərinliyin.

Göz vururam, qaş vururam,
Daş üstünə daş vururam.
Bir ömürdü, baş vururam
Sən düşdüyn dərinliyə.

Ürək bir an olmur aram,
Bilməyirəm yoxam, varam?
Qəvvas olub axtarıram
Sən düşdüün dərinliyi.

Zaman, məkan ömrümə dar,
Nə vermişən, götür apar.
Tükənməz bir xəzinə var
Sən düşdüün dərinlikdə.

Bu dünyadan qopub gəldim,
Öz dünyamı yapıb gəldim.
Həqiqəti tapıb gəldim
Sən düşdüün dərinlikdən.

DAĞILMAYACAQ

Tanrı təməlini haqq ilə qoyub.
Yalanlar şeytantək qəlbi alıbsa,
Yolunu azmışlar iblisə uyub,
Dünyada bircə pak insan qalıbsa,
Demək, hələ dünya dağılmayacaq.

Tufanlar, vulkanlar gəlməyir saya,
Qan tökən sultanlar dəhşət yayırsa,
Hər səhər üzünü tutub dünyaya
Günəş yer üzünü salamlayırsa,
Demək, hələ dünya dağılmayacaq.

Kimlərsə sadəlöhv bir insan sayıb,
Olmasın həyatda məni qınayan.
Varsa bircə nəfər haqq ilə dinib,
Varsa bircə nəfər haqqı tanıyan,
Demək, hələ dünya dağılmayacaq.

Demə dağ zirvəsi qarla örtülüb,
Ətəyi bürünüb dumana, sisə.
Qanun qoruyanlar insafa gəlib,

Hardasa bir hakim ədalətlisə,
Demək, hələ dünya dağılmayacaq.

Bir qəlbə həqiqət hakim kəsilib,
Bir ürək bir dünya eşqlə dolubsa,
Bu yerdən, bu göydən əli üzülüb
Bir evdə həqiqət məskən salıbsa,
Demək, hələ dünya dağılmayacaq.

İNCİDİ

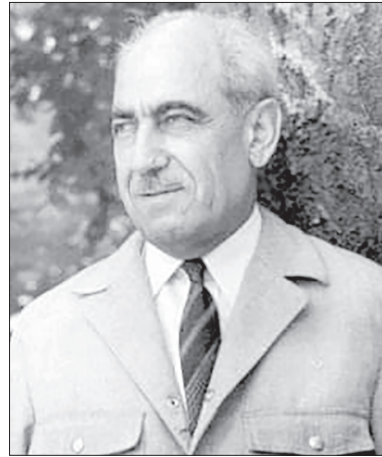
Bu da bir yazıdı, taledi, baxtdı,
Qurdum eşq yolunda bir sevgi taxtı.
İztirab ağrısı uzatdı vaxtı,
Gecə uzun çəkdi, sabah incidi.

Əl basıb and içdim kitab üstünə,
Sualım yol çəkdi cavab üstünə.
Sərdim ürəyimi savab üstünə.
Şeytanın əlində günah incidi.

Açdım eşq süfrəsi, gələn olmadı,
Qəmimi, dərdimi bölən olmadı.
Min savab eylədim, bilən olmadı,
Bir günah eylədim, Allah incidi.

ÖMÜR YOLU

Qasım Qasımzadə iyirminci yüzilliyin ikinci yarısında ədəbiyyatımızda istedadlı, vətənpərvər bir şair, nüfuzlu ədəbiyyatşünas alim kimi tanınmışdır. O, 1950-ci ildən Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna bir aspirant kimi daxil olmuş, qırx ildən artıq müxtəlif vəzifələrdə çalışaraq şöbə müdirliyinədək yüksəlmişdir.

Onun həyatında, elmi və ictimai fəaliyyətində bir sıra mühüm hadisələr baş verib. Qasım müəllim pedaqoji fəaliyyətində, mətbuatda çalışmalarında da, ictimai işlərində də seçilirdi. Xüsusilə, “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində baş redaktor işlədiyi illəri xatırlayaq.

Gənc redaktor “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti redaksiyasının fəaliyyətində canlanma yaratmağa səy edir, ictimai-ədəbi mühitdəki yeniləşmə yönümünə dayaq alıb, cəsarətli yazıların çapına xüsusi əhəmiyyət verirdi. Q.Qasımzadənin redaktorluğu müddətində qəzetdə dərc olunan bir çox şair və yazıçıların bu səpgidən yaddaşlarında iz buraxan ayrı-ayrı məqamlar və əhvalatlar çoxdur. Biz Q.Qasımzadənin bir yazısında bu barədə öz qeydlərinə təsadüf etdik. Həmin dövrdən 25 il keçəndən sonra – 1988-ci ildə haqsız bir mətbu iradə qarşı “Dünənki ehtiyat, bugünkü cəsarət” məqaləsi ilə “Elm” qəzetində (29 oktyabr 1988) çıxış edən Q.Qasımzadə yazırdı: “Ədəbiyyat və incəsənət”də o zaman dərc edilən onlarca yazını xatırlamaq olar ki, bunlar həmin dövr üçün cəsarət nümunəsi sayıla bilər. Məsələn, baharın gəlişinin milli mərasim qaydasınca keçirilməsi qəti qadağan edildiyi bir vaxtda (1958) biz qəzetin birinci səhifəsində “Novruz bayramı” adlı məqalə dərc etmişdik; R.Rzanın əvvəlcə “Azərbaycan” jurnalında yığılan, çapına rəsmi etiraz gələndən sonra isə mətbəədə şriftləri dağıdılan “Qızıl gül olmayaydı...” poemasını bütöv bir səhifədə vermişdik; Dərbənddə Azərbaycan teatrının açılışı barədə məqalə çap etmiş və “başqa respublikanın işinə qarışmaq” üstündə cəza almışdıq. Gəncə şəhərinin adının bərpasına dair (o zaman şəhərin adı Kirovabad idi – S.Q.)

“yuxarılarda” etirazla qarşılanan və bu qəbildən daha neçə-neçə müxtəlif məzmunlu yazıları göstərmək olar”.

Qəzetdə Q.Qasımzadə ilə birgə işləmiş və sonralar qəzetin baş redaktor müavini və baş redaktoru kimi uzun illər fəaliyyət göstərən Ayaz Vəfalının çap etdirdiyi xatirələrində xeyli maraqlı əhvalatlar yada salınır. O xatırlayır ki, Xəlil Rzanın:

... Azadlığı istəmirəm zərrə-zərrə, qram-qram!

Qolumdakı zəncirləri qıram gərək,

Qıram!

Qıram!

Çəkil!

Çəkil, ey qəsbkar!

Mən bu əsrin gur səsiyəm!

– kimi məşhur misraları olan şeirin adı əvvəl başqa idi və onu heç bir mətbu orqanı dərc etməyə cəsarət etmirdi. Q.Qasımzadə şeirin adını dəyişib, “Afrikanın səsi” sərlövhəsi ilə qəzetdə verdirdi. Cənubi Azərbaycandan ölməz sənətkarımız M.Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poeması redaksiyaya təqdim olunanda o, nəyin bahasına olur-olsun, onu qəzetdə çap etdirəcəyini bildirib. Ancaq bir neçə dəfə xəbərdarlıq aldığı üçün bir qədər tədbirli tərpənərək Bakı şəhər partiya komitəsinə zəng edib icazə aldı, izahat yazdırıb, sonra poemanı bütövlükdə qəzetdə dərc etdirdi. “Onun kimi cəsarətli, vətən və millət naminə risqə gedən ikinci redaktora rast gəlməmişəm”.

O illərdə Yazıçılar İttifaqının sədri görkəmli yazıçı və tənqidçi Mehdi Hüseyn idi. O, dəfələrlə Q.Qasımzadəni çağırır öyüd-nəsihət verir, dövlət orqanlarının lüzumsuz tənqid-töhmətinə məruz qalmamaq üçün ehtiyatlı olmağı tövsiyə edirdisə də, gənc redaktorun “dəli-dolu oyunları” bitib-tükənmək bilmirdi. Buna görə də 1963-cü ildə onu redaksiyanın işindən rəsmən kənar etdilər. Və Q.Qasımzadə artıq birdəfəlik Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna qayıtdı və ömrünün sonuna kimi əvvəl Azərbaycan sovet ədəbiyyatı, 1989-cu ildən sonra isə “XX əsr (Sovet dövrü) Azərbaycan ədəbiyyatı” adlanan şöbədə baş elmi işçi və şöbə müdiri vəzifələrində işlədi.

1950-ci illərin sonu, 60-cı illərin əvvəlində Q.Qasımzadənin ömür yolunu çoxdan arzuolunan və zəngin təəssüratlarla dolu səfərlər mənalandırmışdır. Onun bir neçə il sonra çap etdirdiyi “Getdim, gördüm, düşündüm” kitabında (1971) məhz bu səfərlərin duyğu və həyəcanları ilə yazılan “yol qeydləri” dərc olunmuşdur. Həmin yazılardan məlum olur ki, o, turist sifətilə 1958-ci ilin may-iyun aylarında Avropa ölkələrinə getmiş, 1959-cu ilin dekabrında isə ilk dəfə İraq respublikasına səfər edən sovet turist qrupunun tərkibində olmuşdur. Bu qrup heyətində Azərbaycanın tanınmış simalarından şair Rəsul Rzanın, akademik M.Əlizadənin, şair B.Vahabzadənin, prof. F.Hüseynovun və b. da iştirakı səfəri xeyli məzmunlu, mənalı etmişdi.

Türkiyəyə səfərləri zamanı vətənpərvər şairin gənclik illərindən bəri şüurunu, hissini çulğamış türkçülük amallarını yenidən oyandırır. Və o, sonda “ölümsüz ot” barədə söhbət açıb yol qeydlərinə belə bir bədii ümumiləşmə verir: “Ölümsüz ot torpağın üstü ilə kiçik tağlar atan, kökü isə torpağın altında xırman-xırman yayılan bitkidir. Onun üzdəki tağını, yaxud torpaqdakı kökünün tellərini nə qədər kəsib töksən də, bircə buğumundan belə boy atıb böyüyür, yenidən üzə çıxır bilir... Təbiət və insan həyatında bir-birini xatırladan cəhətlər az deyildir. İnsanlar arasındakı, xalqlar arasındakı doğmalığı, ünsiyyəti, mehribançılıq tellərini qırıb tökmək, məhv etmək mümkün deyildir. Çünki bu tellər çox-çox dərinliklərə rişələr atıb yayılmışdır. Ölümsüz otun kökləri kimi!...” Q.Qasımzadənin türkçülük mövqeyindən belə açıq-aydın nikbin qənaətlərinin o illərdə nəşr olunması qətiyyənlə yolverilməz sayılırdı.

Namizədlik dissertasiyasını ona Elmi Şura tərəfindən tövsiyə edilən “Azərbaycan ədəbiyyatında xalqlar dostluğu” mövzusunda müdafiə etsə də, sonrakı elmi tədqiqatını öz məramınca “Ədəbiyyatda millilik və beynəlmillilik” probleminin araşdırılmasına həsr etmişdi. Ədəbi prosesin müxtəlif problemlərini təhlilə cəlb etməklə yanaşı, Q.Qasımzadənin son iyirmi illik elmi fəaliyyətinin əsas istiqaməti Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinə istinadla milli, beynəlmillətçi və ümumbəşəriyyətin dialektik harmoniyasının tipoloji tədqiqi kimi müəyyənləşdi. Bu mövzuda onun başqa respublikaların elmi tədbirlərində etdiyi məruzə və çıxışlar hər dəfə öz tutarlı, cəsarətli və təkzibedilməz dəlillərlə fərqlənir, rəğbətlə qarşılanırdı. “Ədəbiyyatda millilik və beynəlmillilik” monoqrafiyası haqqında Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvləri M.C.Cəfərov, M.İbrahimov, Ə.Mirəhmədov, K.Talibzadə, B.Nəbiyev ilə yanaşı, tacik akademikləri R.Amonov və Ş.Şükürovun, özbək professoru Ləziz Qəyyumovun və b. da rəyləri çox yüksək idi. Bu tədqiqat işinin ümumiyyətlə ədəbiyyatşünaslıq elmində millilik və bəşəriyyət, millilik və beynəlmillilik, yazıçı şəxsiyyəti və millilik, bədii ədəbiyyatda milli xarakterin inikası, milli ənənələr, ədəbiyyatların qarşılıqlı əlaqələri və s. kimi problemlərin öyrənilməsinə xeyli zənginləşdirdiyi bildirilirdi.

Müasir ədəbi prosesdə baş verən əhəmiyyətli hadisələrə Q.Qasımzadə erudisiyalı tənqidçi alim kimi mütəmadi fəal, qərəzsiz münasibət bildirirdi. O, bədii nümunələri estetik idealın milli özünəməxsusluğu, milli ənənələrlə əlaqəsi, yaradıcı istedadı, eləcə də bədii obrazlarda milliliyin təzahürü və s. kimi problemlərin işığında araşdırır, təhlil edirdi. Ədəbiyyatımızın S.Vurğun, S.Rüstəm, Rəsul Rza, M.İbrahimov, M.Hüseyn, M.Arif, M.C.Cəfərov, M.Dilbazi, İ.Əfəndiyev, M.Seyidzadə, Ə.Cəmil, N.Xəzri kimi görkəmli sənətkarlarına həsr etdiyi məqalələrdə adi oxucunun görə bilmədiyi çox incə bədii-estetik məqamlar üzə çıxarır, fərdi üslubi özəlliklərə, bədiiiliyin gözlənilməz kəşflərinə diqqət cəlb edirdi. Bütün hallarda milli mənəvi-əxlaqi dəyərlər, milli psixologiyada ali keyfiyyətlərdən doğan qürur hissi təhlillərdə aparıcı idi və təlqinedici ovqat yaradırdı. Görkəmli alim, professor Ş.Alişanovun mülahizəsinə

görə “Konservativ ədəbi təsəvvür və zövqlərə uyuşmayan bədii hadisələrə subyektiv münasibətlərin hökm sürdüyü məqamlarda o, cəsarətlə polemikaya girir, ədəbiyyatın vətəndaşlıq tutumunu, xalqın əsrlər boyu formalaşmış əxlaqi-mənəvi dəyərlərini öz elmi-nəzəri argumentlərinin təməlinə çevirirdi”.

Alimlik fəaliyyəti ilə şairliyi Q.Qasımzadəni xalqa tanıdan, sevdiren qoşa qanad olmuşdur. Hər yeni şeir kitabında doğma Vətənə, insanlara, təbiətə səmimi münasibətin, lirik duyumun təkrarolunmaz bədii mənalandırılması diqqəti cəlb edir, qəlblərdə əks-sədasını tapır, yaddaşlara köçürdü. Görkəmli alimimiz Yaşar Qarayev yazırdı: “Qasım Qasımzadənin poeziyası onun şəxsiyyətinə bənzəyir: sərt və kövrək, sakit və çılgın, təbii və məğrur, milli və beynəlmiləl. O, şeiri, taleyi və şəxsiyyəti vəhdət təşkil edən şairlər sırasına mənsubdur”. Həqiqətən Q.Qasımzadənin təbiətə saf ürəkli, xeyirxah niyyətli, səmimi, qəlbən vətənə, xalqa bağlı bir insan olması yarım əsrdən bəri yazdığı şeirlərin ruhuna əbədi hopmuşdur. İlk məhəbbətin ən titrək, kövrək yaşantılarını təcəssüm edən “Olmaz-olmaz” şeirindən başlamış “Dağlar buraxmır məni”, “Bənövşə yarpağı”, “Anamgildədir”, “İnsan min il yaşardı”, “Gəlmişəm”, “Təbiətin qız vaxtıdır” və s. kimi bənzərsiz poetik nümunələrdə müəllifinin həqiqətən şair təbiətinin, nəcib və zərif duyumu, müdriklik və mərdlik əlamətləri bol-boldur. “Bizim kənd” (1991), “Bizim şəhər” (1953), “Bizim dağlar” (1956) şeir kitabları mərhələsi “Azərbaycan ədəbiyyatında xalqlar dostluğu” (1956) monoqrafiyası ilə başa çatır; “Ürək döyüntüləri” (1959), “Son görüş” (1960), “Nəğməli ürəklər” (1963), “Bənövşə yarpağı” (1964), “İsmət” (1966) kimi könül tərənlərini “Aşıq gördüyünü çağırar” (1969) məqalələr məcmuəsi, “Getdim, gördüm, düşündüm” (1971) sərlövhəli mənalı yol xatirələri müşayiət edir; “İnsan min il yaşardı” (1973), “Keçmə namərd körpüsündən” (1975), “Dağlar buraxmır məni” (1979), “Daşdan keçən söz” (1981) toplularını “Ədəbiyyatda millilik və beynəlmillilik” kimi sanballı monoqrafiyası daha məzmunlu, elmi-fəlsəfi və düşündürücü yekunlaşdırırdı.

Q.Qasımzadənin doğma Azərbaycana həsr etdiyi misilsiz “Bənövşə yarpağı”, “Qartal gözü”, “Sirdaş”, “Öz xətti, öz imzası ilə”, “Azərbaycan”, təbiətimizin ecazkar gözəlliklərindən qaynaqlanan “Laçın qayası”, “Ballı qaya”, “Bir şələlə var idi”, “Təbiətin qız vaxtıdır”, “Zümrüd tac”, “Dağlar buraxmır məni” və s. və i.ə. həqiqi sənət nümunələri olub ali vətənpərvərlik hissləri aşılamaqdadır.

Şairin ən səmimi hissləri, yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri “Xeyirxahın intiqamı”, “Yaxşı adam”, “Nəsillərə sovqat”, “Halal ömür” və nəhayət, “İnsan min il yaşardı” və s. şeirlərinin ideya-bədii toxumasını müəyyənləşdirmişdir. Məna-məzmunla bağlı həssas, qayğılı, kövrək bir duyğunu özündə əks edən təşbeh və məcazlı ifadələr, “şirin bir söhbətə” bənzər ahəng tərzli bu şeirlərin lirikliyini xeyli artırmışdır.

İnsanın mənəvi dünyası, insan ömrü barədə düşüncələrini, qənaətlərini şair “İnsan min il yaşardı” şeirində ümumiləşdirib və onu 1973-cü ildə nəşr etdirdiyi kitabının adına da – “İnsan min il yaşardı” – çıxarıb. Şairin yaradıcılığı haqqında

məqalə yazan əksər tədqiqatçılar ondan bəhs açmış və onu yüksək qiymətləndirmişlər. Son nəşrlərində şair həmin sərlövhənin altında “Ömür haqqında ballada” qeydini etmişdir. Əlbəttə, bu, fərdi, ayrıca bir ömür deyil, məhz insan ömrü haqqında balladadır. Şeirin əvvəlindən əlvan obrazlar, təkrirlər, pafoslu ahəng belə, dalğın, düşüncəli çaları gizlədə bilmir. Ahəngdəki bu incə nüans lirik süjetin inkişafı üçün açar xidmətindədir. Həqiqətdir ki, okeanlar, dənizlər,... “əlvan xalçalı düzlər”, Çənli dağ, Bal bulaq, gen dərələr, bağçalar, meşələr, “Zirvədəki qar, çiçək, Üfüqdəki min bəzək, Səmadakı min naxış – İnsan üçün yaranmış”. Belə bir zənginlikdə isə İnsan xoşbəxt deyil, Təbiətin bu gözəl nemətləri içində bəs niyə insan min il yaşaya bilmir?! Səbəbləri isə çoxdur. Şair insanın qaçılmaz yaşantılarını yada salır: həsrət, qürbət, ayrılıq, “cavabsız ilk məhəbbət...”

Q.Qasımzadə də səksəninci illərin ikinci yarısında – cəmiyyətdə milli şüurun etiraz dalğalarının şahə qalxdığı bir zamanda vətəndaş varlığına hakim kəsilən iztirabları sənətkarlıqla dilə gətirməkdən ehtiyatlanmırdı:

*Yad kimsələr yurdunu
Tapdayanda, əzəndə,
“Yersiz gəldi, yerli qaç”
Ədasiyla gəzəndə,
Şan-şövkətli xalqını
Tənə ilə süzəndə,
Candan bezib, qəzəblə
Üzərinə onların
Atmasaydı özünü,
Tale ilə barınıb
Yumsa idi gözünü,
İldırımtək başında
Çaxmasaydı el dərdi...*

Əlbəttə, hələ sovet hökumətinin mövcudluğu şəraitində bu cür sərt, kəskin milli ruhlu şeirlər çap etdirmək xeyli təhlükəli idi. Ancaq şair cəsarətlə Vətən, millət duyğulu qayğılarının xəritəsini daha da genişləndirir, hər azərbaycanlının uzun illərdən bəri ürəyində qövr elədiyi yaralardan da söz açırdı:

*Üz verəndə ayrılıq
Millətə,
Daş-torpaq da düşəndə
Qürbətə,
El-obanı
Dolaşa-dolaşa,
Qardaş həsrət qalanda*

*Qardaşa,
Nəbzi itir arabir
Bəşərin,
Can üzülür cəngində
Kədərini...*

Q.Qasımzadənin mənəvi simasını cizgiləndirdiyi bu böyük hərfli insanı humanist, vətəndaş duyğularının daşıyıcısı olduğu üçün “min il yaşamaq” səadətindən məhrumdur. Ancaq bunun üçün peşman da deyil. Əgər insan “darda qalan kəslər”in dadına yetməsə, xeyirxahlığın zövqündən bixəbər olsa, “bədxahlığa köksünü etməsəydi heç sipər” – şair çiyindən ağır yük götürülmüş kimi gümrəh bir intonasiya ilə son hökmünü verir:

*Nə yaxşı ki, ömrümüz
Yetişməyir min ilə –
Yaşamırıq bir belə.*

“İnsan ömrü” – hər fərddə təkrar olunmaz tale yükü daşısa da, bu şəirdə hamıya məhrəm olan dolaylar bir araya yığılmış, hər kəsin qəlbinə yaxın ağrı-acılar dilə gətirilmişdir. “Sevinc və kədər, xeyir və şər, mərdlik və riyə rəngləri burada qəribə ahəng, vəhdət, nizam və sahman təşkil edir. Şairə görə ömrün qövsi-qüzehi bu rənglərdən ibarətdir. Bu rənglərin təzadlı, dramatik mürəkkəbliyi insanı min il yaşamağa qoymur. Lakin bu rənglərsiz min il yaşamaq özü də mənasız olardı. Şeirdəki sərbəst düşüncələrə qovuşuqluq verən bu fəlsəfi ideyaya ancaq onu əlavə etmək olar ki, insanı yaşamağa qoymayan səbəblər – mənəvi həssaslıq və özgə dərdinə həmdərdlik duyğusu, qədir-qiyət, narahatlıq və cavabdehlik hissi, onlara sərf olunan ömür və ürək işığı şairin, sənətkarın min il yaşamamasının şərti və səbəbi olur!...” (Y.Qarayev).

Bu şeirində Q.Qasımzadənin poeziyası üçün səciyyəvi olan özəmli bir keyfiyyətə də bir daha diqqət cəlb etmək istərdik. Bu da millilik duyğusunun parlaq təzahüründən ibarətdir. Çünki şeirdəki insan bəşəri olmaqla yanaşı, həm də azərbaycanlıdır: öz görünüşü və duyumları, düşüncə və dəruni iztirabları ilə özündə Vətən övladının mənəvi dünyasını inikas edən bir insandır.

Bütün varlığı ilə Azərbaycanın milli müstəqillik ideallarına bağlı bir şəxsiyyət olduğu üçün Q.Qasımzadə ölkəmizdə 1988-ci ildən başlayan milli demokratik hərəkatın öncüllərindən biri oldu. O, kütləvi informasiya vasitələri, yığıncaqlar, çoxsaylı mitinqlərdəki çıxışlarında milli azadlıq ideallarının həyata keçməsi yolunda təkcə öz yaşantılarını, düşüncələrini, hisslərini ifadə etməklə qalmır, hamını qətiyyətli, bu yoldan dönməz olmağa çağırırdı. Onun xüsusi enerji ilə çalışdığı, zəhmət qoyduğu işlərdən biri də Azərbaycan ziyalılarının milli demokratik hərəkatda təşkilatlanması məsələsi idi. Bu sahədə əvəzsiz təşkilatçılıq nümunəsi göstərdiyi üçündür ki, Qasım müəllim 1991-ci ildə

yaradılan Azərbaycan Demokratik Qüvvələr Birliyinin həmsədrlərindən biri seçildi. Onun şəxsiyyətinə xas olan bir özəllik də bu idi ki, təşkilata rəhbərliklə yanaşı, ona “sıravilik” xidmətləri də göstərirdi. Belə ki, ölkənin nüfuzlu ziyalılarının toplandığı ADQB-nın ictimai-siyasi proseslərə mövqeyini bildirən bəyanatları başlıca olaraq özü yazırdı.

Erməni fitnəkarlarının Qarabağın ətrafında hər cür ilk işğalçı hərəkətlərini Q.Qasımzadə hədsiz qəzəblə qarşılamaqla kifayətlənmir, dərhal onlara öz qələmi ilə kəskin cavab verir, bu cavabı rus dilinə tərcümə etdirib, lazımı ünvanlara göndərir, mətbuatda dərc etdirirdi. Siyasi-ictimai publisist yaradıcılığı məhz bu illərdə vüsət tapıb, onun şairliyini, alimliyini xeyli üstələdi. Arxivdəki son qeyd dəftərində 1988-1993-cü ilin mart ayınadək 87 məqalənin siyahısı verilmişdir. Buraya onun həftəəşırı radio və televiziya müsahibələrini, müxtəlif məramlı yığıncaqlarda etdiyi məruzə və çıxışlarını da əlavə etsək, ölkənin ağır günlərində onun fədakarcasına, nə qədər gərgin işlədiyini təsəvvürə gətirə bilərik. 1992-ci il mayın 28-də yazmışdı: “Əgər biz inansaq ki, Şuşa biryolluq əlimizdən çıxıb, Xocalı həqarəti, Laçın bədnamlığı ilə barışası olacağıq, elə bilirəm Azərbaycan qeyrətli hər bir vətəndaşın fikrini ifadə edib deyərdim ki, onda daha yaşamağın mənası qalmamışdır...”

Ərşə qalxıb naləm mənim,

Alınıbdı qalam mənim.

Əsir düşüb ciyərpəram,

Şuşam mənim, balam mənim

Başqa bir yazının zaman ünvanı 1993-cü il aprelin 14-dür – ölümündən üç ay əvvəl. “Vallahı, billahi ən səmimi ürək sözümdür ki, bu halımda mənə silah versinlər, ən şiddətli döyüş xəttinə gedim, qanım torpağıma qarışsın. Bilmirəm bunu necə çatdırım ki, məni qınamasınlar... Gərək də qınamazlar. Çünki ömrüm boyu heç vaxt milli mənafehdən başqa mənafehim olmayıb”.

Bir şeirində yazmışdı:

Bir gün buxarlanıb qalxsam göylərə,

Yenə damla olub düşəndə yerə

Bir əməl çiçəyi bitirəsiyəm,

Xalqıma töhfəyə yetirəsiyəm.

Görkəmli nizamişünas alimimiz Azadə xanım “Nur çeşməsi” adlı məqaləsində yazırdı: “...paklığın, təmizliyin, səmimiyyətin simvolu idi Qasım Qasımzadə. Nəcabəti və ziyalılığı ilə onunla bircə an təmasda olan kəsi belə öz cazibə orbitinə salırdı.

Heyf, çox heyf – biz öz nur çeşməmizdən məhrum qaldıq... Lakin onun işıqlı xatirəsi əbədi olaraq onu sevənlərin qəlbində yaşayacaqdır”.

Safurə QULİYEVA

♦ N ə s r

Rüstəm KAMAL

Yurd yerindən yuxular

♦ Avtofikşn

Yaddaşımın künc-bucağında elə obrazlar, detallar, hadisələr var ki, içindən “mifoloji göz” boylanır. Məni uzun müddət narahat edən həmin yaddaş ağırlarını pandemiya dövründə yuxu kimi yozmağa çalışdım. “Yurd yerinin yuxuları” adlı həmin silsilədən üç yazını dəyərli oxucularımıza təqdim edirəm.

Müəllifdən

Sac

Məmməd Dəmirçioğlunun əziz xatirəsinə

Qurumsu erməniləri Kazım kişinin oğlu Samiri mal otardığı yerdə tutub aparmışdılar. Aradan iki gün keçsə də, nə mal-qaradan, nə də oğlandan xəbər-ətər yox idi. Kolxoz sədri İbrahim kişinin köhnə əlaqələri də bir nəticə verməmişdi.

Nəhayət, qaymaqlılar belə qərara gəldilər ki, bir erməni tutub gətirsinlər, Samirlə başabaş dəyişsinlər. Bu “məxfi əməliyyat”a həmin günü Kazım kişi və onun qudası, Samirin qayınatası Rəhim kişi başladı.

Qurumsu dağın o biri üzündə, dərədə 40-50 evli erməni kəndi idi. Qaymaqlını Qurumsudan Ağ qaya, Sarı donqar yoxuş və meşəli dərə ayırırdı.

Qudalar Qaymaqlının üstü ilə, bir xeyli dinməz-söyləməz getdilər. Ətrafda da qorxulu bir şey görsənmirdi.

Ağ qayanın başına çatanda döşdə bir erməninin inək otardığını gördülər. Bu, qaymaqlıların yaxşı tanıdığı "Aşot usta" idi; İncə dərəsində çox evin ustalığını etmişdi.

Erməninin yanına endilər. Salam-kəlamdan sonra Kazım soruşdu:

– Ay Aşot usta, bəlkə bizim uşaqdan bir xəbərin ola?

Erməni yazıq-yazıq dedi:

– Kazımcan, elə şeymi olar? Özüm gəlib xəbər verərdim.

Rəhim dedi ki, dədəmin goru haqqı, bilsə də, deməz.

Erməniyə "yaxşı, sağ ol" deyib aralandılar. Erməni bir müddət bunların dalınca baxdı.

Rəhim dedi:

– Ayə, ay Kazım, gəlsənə elə bu erməniyi aparaq.

Kazım dedi:

– Ayə, görmürsən, bir ayağı gordadır. Ermənilər qoca ilə cavanı dəyişməzlər.

– Dədənin goru haqqı, bu qoca kaftar casusdur. Burdan özününkülərə məlumat ötürür.

– Səbrli ol görək, əlimizə bir şey keçməsə, qayıdıb onu apararıq.

– Bəlkə onda birbaşa Qurumsuya düşək? – Rəhim təklif etdi.

– Kənddə saqqallı silahlılar ola bilər. Bizdə də paslı qoşalülədən başqa heç nə yoxdur.

İri boz daşın dalından kəndi diqqətlə gözdən keçirdilər.

– Bir inni-cinni görünmür, – bunu Kazım dedi.

– Heç əsgərlər də gözümə dəymir, – bunu da Rəhim dedi.

Qalxıb həmin cığırda geri döndülər. Erməni gördükləri yerdə yox idi.

– Ay Rəhim, Aşot usta yerin altınanı girdi?

Rəhim səsinə qaldırdı:

– Ayə, sənə demədimmi, bu qurumsaq, şərəfsiz casusluq edir.

Kazım qudasının iradəsinə dillənmədi.

Axtarışın mənasız olduğunu anlayıb, günortadan sonra kor-peşman evə qayıtdılar.

Kazım kişinin son ümidi Qurumsudakı erməni dostu Alyoşa idi, bu işdə yenə Alyoşanın onlara bir köməyi dəyə bilərdi. Mal-qara cəhənnəmə, ağı-zəhərləri olsun, heç olmasa, uşaqı qaytarsınlar.

Rəhim isə bu işə inanmırdı.

– Kazım, ilan ağına da lənət, qarasına da.

– Yəqin çörək basmaz, – Kazım sakitcə dilləndi. – Çünki başqa çıxış yolum da yoxdu.

Uşağın xətrinə Rəhim dedi:

– Hər halda, ehtiyatlı olmalıyıq...

Alyoşanın evi Qurumsu çayının üstündə birinci ev idi. Kazım bu evdə çox olmuşdu, qaban kababı ilə zoğal arağı içmişdi. Bir-birinə “qardaş, kirvə” deyirdilər. Bir ailəli kimiydilər, bir-birlərinə gediş-gəlişləri varıydı.

Qudalar kəndə enəndə duman artıq Qurumsu dərəsindən, çayın üstündən sürünə-sürünə dağın ətəklərinə çəkilirdi, yalnız təkəmseyrək ağaclardan hörümçək toru kimi sallanırdı.

Dörd tərəfə boylana-boylana Alyoşanın həyatına girdilər. Səs-səmir gəlmirdi. Evin qapısı bağlı idi. Bağın ayağından çayın şırıltısı gəlirdi.

Tövlənin qapısı aralı idi. Rəhim içəri girdi. Yay səhərinin işığı bacadan axıb orta dirəyin dibində yatan inəyin gözlərinə düşürdü. Rəhim çölə atıldı, əlinin işarəsi ilə Kazıma “buraya gəl” dedi. Kazım Rəhimin dalınca tövləyə girdi.

– Ayə, bu ki, bizim inəkdir, Alagözdür. Bıy sənin qıvılanı... Bəs malın qalanı hanı?

– Harda olacaq, ətlikdə, Noyemberyanda kolbasa sexində.

– Yaxşı, səs-küy qalxmamış, burdan aralanmaq lazımdır.

Rəhim inəyin çatısından tutub həyatə çıxardı.

“Bircə dəqiqə dayan”, – Kazım dedi və evin böyrünə qaçdı. Çardağın altındakı qara sacın qulpundan yapışdı.

– Ayə, onu neynirsən? – Rəhim soruşdu.

– Sac da bizimdir...

– Dədəmin gору haqqı, səndə bir qram ağıl yoxdur.

Rəhim inəklə qabaqda, Kazım isə, saca arxada sirkan-böyütkən basmış cığırla qalxdılar.

Ağır bədənli Kazım tövşüyürdü.

– Ay Rəhim, bəlkə nəfəsimizi dərək. Vallah, ürəyim ağzımdan bəri gəlir.

– Yoxuşu qalxaq, daha bir qorxusu-zavalı yoxdur.

– Bu andır da nə yaman ağırmış, elə bil 70 pudluq daş qaldırıram.

– Ondan deyil, Kazım, adam qorxanda bir kilo pambıq da ağır gəlir, – Rəhim qudasını sakitləşdirdi.

Sarı yoxuşu endilər. Təhlükə sovuşmuşdu. “Odur, Əhməd müəllimin evi görünür, Süleyman kişi həyatdə hərlənir”, – Rəhim dedi.

Yerə çömbəldilər. İnəyi də buraxdılar otlamağa.

– Ayə, ay Kazım...

– Nədi, ay Rəhim?

– İnəyi başa düşdüm, dədəmin goru haqqı, amma sacı niyə özünə yük eylədin, bu kor qafamla bir şey anısdıra bilmədim.

– Sacı rəhmətlik dədəm onlara vermişdi. Şirin kirvəlik vaxtlarımız idi. Qapımızda gördü, dədəmə dedi ki, Mamedcan, istəyirəm mənim Asmikim də sacda erməni lavaşı, erməni xamralısı bişirsin. “Fətir” deyə bilmirdi.

– Ayə, erməni nə bilir xamralı nədi? – Rəhim dedi.

– Dədəm rəhmətlik də “Alyoşa kirvə, sənə qurbandır”, – dedi və sacımızı, küllü-müllü, ocaq daşının üstündən götürüb, erməninin məşininin baqajına atdı.

– Amma yenə də sacı nahaq götürdün.

– Niyə?

– ...

– Səndən söz soruşmuram? Niyə?

– Özgəsinin sacını oğurlayıb, qapıya apara bilməzsən. Evinin ruzi-bərəkətini kəsmək istəyirsən?

Rəhim bu sözləri elə qətiyyətlə söylədi ki, Kazım bir anlığa duruxdu və yalnız “daha geri qaytarası halım yox”, – deyə bildi. Və sonra ayağa qalxdı, sacı üzəaşağı buraxdı. Sac təkər kimi ota, kol-kosa ilişə-ilişə xeyli dıgırlandı və yoxuşun ətəyində böyürtkən koluna girdi...

...

Qara kölgə

Babamın bir qara kölgəsi vardı, hara gedirdi onu izləyirdi. Elə ki yay vaxtı gün axşama doğru əyildi, kölgəsi ikiləşirdi. Çəliklərin kölgəsi kişinin öz kölgəsilə qoşalaşır. Bu iki kölgə bir-birilə yola getmirdi.

Bəzən çəlikləri ilə öz kölgəsini tapdayır. Bu zaman kölgə ağrıdan qışqırmaq istəsə də, səsi çıxmırdı. Babam pensiyasını almaq üçün poçta gedirdi. Kölgəsi səbrlə qapının ağzında, poçt qutusunun altında onu gözləyirdi. Kiməsə qoşulub gedə bilərdi, amma getmirdi. Çünki qara kölgə babama çox sədaqətli idi.

Amma kölgə şənbə günləri babam ilə Qazaxa, mal bazarına gedə bilmirdi. Yalnız yol qırağına, avtobus dayanacağına qədər ötürə bilirdi. Sərnişinlərdən biri tez düşüb kişinin çəliklərini götürüb minməsinə yardım edirdi, bu zaman qarışıqlığa düşürdü, kölgə babamı gözədən itirirdi. Avtobusun qapıları bağlanırdı, kölgə çöldə qalırdı.

Kişi Qazaxdan qayıdana kimi, kölgə harda gizlənirdi, harda qalırdı? Dayanacaqda ağacların altında, məktəbin quzey tərəfində – bilmirdik...

Bürkülü yay günlərinin birində babam canını tapşırırdı. Atam qəbiristanlıqdan qayıdanda kişinin qara kölgəsi də ona qoşuldu və bir müddət ondan əl çəkmədi. Atamın öz kölgəsi olmadı, babamın kölgəsi ilə gəzib-dolaşdı...

Sonra növbə ortancıl əmimə çatdı. Qara kölgə onu atamın yas yerində yaxalamışdı...

Zoğal çəlik

Babamın ayaması “Tülkü Məsi” olan bacısı oğlu Rustavi şəhərindən köçüb babamgillə qonşu oldu. Babam əvvəlcə bu qonşuluğa sevindi və düşündü ki, yenə özününküdür, bir-birinə həyan olarlar.

Amma bu mehribanlıq uzun çəkmədi. Tülkü Məsi aralarındakı qara çəpəri yandırdı, tor hasar çəkdi. Və məlum oldu ki, tor hasar hardasa bir metr babamgilin yerinə doğru çəkilib. Əmimin çəpər dibindəki gilənarları Tülkü Məsinin sahəsinə düşüb.

Bu həyasız işğal əvvəlcə əmimi hövsələdən çıxardı. Bir-birlərinə ağır söz dedilər, bir-birinə əl qaldırdılar. Arvadlar da kənarda qalmadılar, saçıolmasına qalxdılar.

Sahə müvəkkili, polis kapitanı Xanəhməd Məmmədov Cinayət Məcələsinin müvafiq maddələri ilə onları hədələdi və cərimə yazdı. Yalnız bundan sonra qonşular və qohumlar arasında nisbi sakitlik yarandı.

Tülkü Məsi Vyetnam şlyapasını gözünün üstünə endirib, əlində bel, zəbt olunmuş sahəni suvarır. Babam taxta uzanıb mürgüləyirdi. Əmim eyvanda rəqibinin hərəkətlərini izləyirdi. Məsi həvəslə suyun ağzını gah bu səmtə yönəldirdi, gah da suyu tor hasardan bu səmtə buraxırdı.

Əmim yerində qurcalandı, öz-özünə donquldandı: “Şərəfsiz səhər-səhər əsəblərimlə oynayır. Acıqla suyu bu səmtə buraxır. Özü də bilir ki, oranı gecə suvarmışam”.

Məsi əmimin reaksiyasını hiss edir və çəpər boyu suyu gölləndirirdi.

Hövsələsiz əmim Məsinin bu açıq, nümayişkaranə hərəkətlərinə dözmək fikrində deyildi. Üzünü babama tutub: “Mən bunun başını ilan başı kimi əzməsəm, atam Həmidin oğlu deyiləm” – dedi. Babam oğlunu sakitləşdirməyə çalışdı: “A bala, səbrli ol görək, polisin cəriməsinnən təzəcə qurtarmışıq. Burax Allahın ixtiyarına. Qonşu çəpərini dəyişən ömründə xeyir görməz”.

Əmim atasının sözlərini eşitmirdi, beyni uğuldayırdı. Babamın çəliyini qapıb bağın içinə götürüldü. Babam oğlunun dalınca qışqırdı: “Ayə, geri qayıt, məni işə salma”.

Əmim gördü ki, ayaqqabıları palçığa batıb, dayandı. Çəliyi Məsiyə tərəf tolazladı. Məsi pişik cəldliyi ilə ağacın dalında gizləndi. Çəlik ox kimi palçığa sancıldı.

Əmim söylə-söylə evə qayıtdı.

Babam soruşdu:

–Çəliyimi neylədin?

–Yer bir az qurusun, gətirəcəm.

–Bütün günü yerimdən tərpənməyim?

–O tərəfə keçsəm, əlimdən qan çıxacaq. Hələlik köhnə çəliklə hərlən.

Əmim zirzəmiyə düşüb, babamın toz basmış, qaralmış köhnə çəliklərindən birini gətirib yanına qoydu.

Yazın ilk ayları idi.

Məsəgil səmtdən səs gəldi: “Ay Telman, ay Telman...”

Bu, Məsinin səsi idi, əmimi çağırırdı.

Əmim “hələ utanmır, barışmaq da istəyir” – deyib, əvvəlcə özünü eşitməzliyə vurdu.

Məsi dedi:

–Kişinin çəliyi zoğ verib, deyirəm.

Bir də dedi ki, deyəsən, çəlik kök atıb.

Çəlik doğrudan da iki qonşunun çəpəri arasında zoğ vermişdi.

Əmim əlin yellədi, Məsiyə də heç nə demədi...

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

YÜZ İLİN BİRİNCİLƏRİ

MİRZƏ
İBRAHİMOV

28.10.1911 – 17.12.1993

“Revolýusiya və kultura” jurnalı “qara yel”in sovuşub keçdiyi bir dövrü başa vurmuşdu; ayrı-ayrı vaxtlarda jurnala rəhbərlik etmiş 5 redaktoru və neçə-neçə müəllifi repressiya siyasətinin qurbanı olmuşdu, cəmiyyət, bütövlükdə dünya yeni bir kabus ərəfəsində idi, qapıda müharibə adlı fəlakət var-gəl edirdi. “Gözünün odu alınmış” SSRİ xalqları, o cümlədən, Azərbaycan xalqı təcrid siyasətinin boğucu havasını uda-uda “dünyaya meydan oxuyan” sosializm qururdular. Amma mənəvi repressiyalar davam edirdi.

“Azərbaycan” jurnalının sələfi olan “Revolýusiya və kultura”, “Vətən uğrunda” jurnallarının redaktoru olmuş Mirzə İbrahimov və Məmməd Arif də repressiyanın soyuq üzünü, sərt dalğasının zərbəsini dadmalı oldular. Onların sürgünü uzaq Sibirdə, qızmar Qazaxıstan çöllərində keçməsə də, mənəvi ekologiyanın şaxtasını və yandırıcı qızmarını, bir də ətrafın “təcrid” dönüklüyünü yaşamalması olmuşdular. Düzdür, bu, onların jurnala rəhbərlikləri dövründə baş verməmişdi, amma bütövlükdə, fəaliyyətlərində ümumən milli ab-havanı, düşüncənin sərhədlərini genişləndirmək cəhdləri cəzalandırılmışdı. Dərhal rejimi ittiham etməyə tələsməyə, elə cəmiyyəti də. Cəmiyyətin ruhu “qorxu” epidemiyası ilə elə zədələnməmişdi ki, “gözü çıxmış qardaşa baxıb, ədalətli olmaq bölgüsü” köhnələydi...

Hər halda, ideoloji “sapmaların” cəzası hələ də çox ağır idi...

Belə bir vaxtda ədəbiyyat jurnalının rəhbərliyi (1938-1941) 28 yaşlı Mirzə İbrahimova həvalə olundu. 7 yaşında ailəsi ilə İrandan Bakıya çörək dalınca gələn Mirzə həyatın sərt üzünü balacılığından görmüşdü: *“7-8 yaşlarında həyat yollarına ilk atıldığmda gördüyüm dəhşətlər və*

eybəcərliklər heç zaman mənim hafizəmdən silinməyəcək. 1919-cu ildə mən bir müddət Sabunçunun 6-cı mədənində (o zaman buna Mantaşov mədənləri deyirdilər) fəhlə kazarmasında yaşamalı oldum. Böyük otaqda 20-yə qədər fəhlə çarpayısı var idi...”

Onun tərcümeyi-halını Azərbaycanda bilməyən az adam tapılar. Söhbət statistikadan getmir, Mirzə İbrahimovun tərcümeyi-hal göstəriciləri, hər halda, yeni nəsillər üçün maraqlı olar:

DOSYE : yazıçı, dramaturq, ictimai xadim, Azərbaycan EA-nın ilk həqiqi üzvlərindən biri (1945), Xalq yazıçısı (1961), Stalin, M.F.Axundov adına Dövlət, Beynəlxalq Nehru mükafatları laureatı (1979), Sosialist Əməyi Qəhrəmanı (1981). Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri (1954-1958), Azərbaycan SSR Maarif komissarı və naziri (1942-1947), M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının direktoru, sonra isə XKS-nin İncəsənət işləri idarəsinin rəisi, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı İdarə Heyətinin sədri (1948-1954), birinci katibi (1965-1976, 1981-1986), 1937-1991-ci illərdə SSRİ Ali Sovetinin deputatı (fəsilələrlə), Azərbaycan SSR Ali Sovetinin (3-4-cü, 6-7-ci və 9-cu çağırış) deputatı, SSRİ xalq deputatı (1989), SSRİ Yazıçılar İttifaqı İdarə Heyətinin katibi (1957-1965), Azərbaycan Nazirlər Soveti sədrinin müavini (1946-1950). Ömrünün sonunadək Ədəbiyyat İnstitutunun Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin müdiri, çoxcildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin redaksiya heyətinin üzvü olub. Asiya və Afrika ölkələri ilə Sovet Həmrəylik Komitəsinin sədri kimi dəfələrlə Amerika, İngiltərə, Fransa, Portuqaliya, Misir, Kipr, Suriya, Zambiya, Əfqanıstan və Vyetnamda olub, beynəlxalq konqres, sessiya və müşavirələrdə Sovet nümayəndə heyətinə başçılıq edib. Əsərləri keçmiş SSRİ xalqlarının dillərinə və bir çox xarici dillərə tərcümə edilib. 3 dəfə Lenin ordeni, Oktayabr inqilabı ordeni və digər orden-me-dallarla təltif olunub.

Əlbəttə, bunca qibtə ediləcək parlaq karyera və şöhrətin arxasında hər addımı zəhmət, əmək, inadlı çalışqanlıq duran bir yol Allahın lütfü deyildi.

“Mən ömrümdə çox yollarda olmuşam. Piyada yerimişəm, ayaqyalın getmişəm, qıçlarım yorulub qıc olana qədər irəliləmişəm. Çünki elə yollar olub ki, orada dayanmaq, ləngimək ölümə bərabər olub. Kim özünü dolu qaranlıq gecədə hər guşəsində yüz qorxu gizlənən soyuq və dilsiz səhraların ixtiyarına verər? Mənim ilk addımladığım, dəvə karvanlarının və öküz arabalarının tapdalayıb bərkitdiyi, cadar-cadar etdiyi yollar belə idi”.

Balaxanı sənaye müəssisələrində çalışan Mirzə ata-anasını itirmişdi, burada fabrik-zavod məktəbində oxumuş, Zabratda ədəbiyyat dərnişində bədii yaradıcılığa ilk addımlarını atmış, elmi-tədqiqat institutu

nəzdində iki illik hazırlıq kursundan sonra Leninqrada Şərqşünaslıq İnstitutunun aspiranturasında (1935-1937) təhsilini davam etdirmiş, Cəlil Məmmədquluzadənin həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı dissertasiya müdafiə etmişdi.

Yaradıcılığının ilkin (30-cu illər) dövründə kiçik hekayələri və publisistik yazılarının əksəri “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında dərc olunmuşdu. 1930-35-ci illərdə “Mələk”, “Neft”, “Qiqantlar ölkəsində”, “Qorxulu səs”, “Həyat yolu”, “Anama deyərəm ha”, “İran qızı”, “Alagöz” romanından parça (1935, №8-9) Mirzə İ. imzası ilə onun böyük ədəbiyyata səmtlənmiş yolunun əvvəlinə bələdçilik edirdi. 1938-ci ildə “İctimai fikrimizin inkişafında Mirzə Fətəli Axundovun rolu” məqaləsi (1938, №6-7) Mirzə İbrahimovu ictimai düşüncənin öncüllərindən biri kimi təqdim edirdi. 1939-cu ilin ilk sayında “Molla Nəsrəddin”, 6-cı nömrəsində Azərbaycan milli mətbuatının, o cümlədən ümumrusiya müsəlmanlarının milli dildə çıxmış ilk qəzeti olan “Əkinçi” haqqında yazması faktının özü belə, maraqlı idi.

Mirzə İbrahimov jurnalın rəhbərliyindən getdikdən sonra da onun fəal müəlliflərindən biri kimi “balanslaşdırılmış siyasətlə” sosializmin qələbələri ilə milli-tarixi yaddaşı bir sırada aparmaqda davam etdi. Onun milli mədəniyyət, xalqın taleyüklü məsələlərlə bağlı mövqeyində “Lenin milli siyasəti”nə, kommunist prinsiplərinə istinadlı reallığın simulyasiyasını yox, bir ziyalının, vətənsəvərin vəziyyət və şəraiti xalqın, millətin mənafeyinə maksimum yönəldə bilmək ehtirasını və şövqünü ifadə edirdi. Çünki Mirzə Əjdər oğlu “vahid məkan, vahid ideologiya” çərçivəsi daxilində hələ 50-ci illərdə qloballaşmanın mini modelini yaratmış SSRİ-də milli mənləyin qorunub saxlanması yolunun qarşılıqlı, asılıq yox, imkanları ortaq məxrəcə gətirməklə, qarşılıqlı əlaqə, qarşılıqlı asılılıq və qarşılıqlı nüfuzun dinamikası hesabına mümkünliyünü düzgün hesablaya bilən ziyalılardandı.

Bir nümunə: müharibədən sonra adı yenidən dəyişdirilərək “İnqilab və mədəniyyət” olmuş jurnalın 1947-ci il 4-cü nömrəsində Mirzə İbrahimov “Cənubi Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatı haqqında” məqalə yazır, növbəti – 5-ci nömrədə isə, “Azadlıq və səadət bayramı” – 1 Mayı tərənnüm edir, 10-cu nömrədə Moskva şəhərinin 800 illiyi ilə bağlı “Vətənimizin qəlbi” məqaləsi ilə çıxış edir. Növbəti ildə isə Azərbaycan romançılığının parlaq nümunələrindən biri, “ən gözəl incisi” olan “Gələcək gün” (1948, №9-10-11) əsəri ilə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə gözəl bir töhfə verir. Bu əsərin ismarıcı “bəşəriyyətin ümumi xoşbəxtlik günü” (L.Belçev) kimi yozulurdu və bolqar yazıçısının bu fikri sülh, xeyirxahlıq, humanizm kimi bəşəri hisslərin fonunda Azərbaycan xalqının psixoloji portretini təqdim edirdi həm də.

Yazıçının “Müharibə və ədəbiyyat” (“Vətən uğrunda” jurnalı, 1943, №3, “Dil və ədəbiyyat dərsliklərini nümunəvi təşkil edək” (1944, №2) məqalələri onun düşüncəsinin miqyasını ifadə edir. Milli dilin haqqının və statusunun bərpası yolunda prinsipial, ardıcıl, dönməz fəaliyyəti sonradan həyat, münasibətlər, səlahiyyətlər sınağında məhək daşı oldu və vəzifədən uzaqlaşdırılması ilə nəticələndi. Əslində, inzibati cəza tədbirləri, “mühakimə tamaşaları” onu “geri” çəkmədi, bir müddət təklənsə də, ən sadıq dostu – qələmi onunla idi.

“Mirzə İbrahimovun Azərbaycan dili uğrunda mücadiləsi bütöv bir xalqın ruhunu yenilədi, dirçəltdi, onu psixoloji cəhətdən yeni mərhələyə hazırladı. Ana dili ideyası artıq cəmiyyətə elə sirayət etmişdi ki, onu xalqın yaddaşından silmək, təmizləmək mümkün deyildi; necə deyirlər, artıq təkan öz işini görmüş, milli ruh beyinlərə, ürəklərə işləmişdi. Azərbaycanın bir əsrdəki ikinci müstəqilliyi Mirzə İbrahimovun ömrünün qürub çağına (lakin bu dövrdə də onun möhtəşəm fəaliyyətini yada salmaq lazımdır!) düşdü, yeni gələn nəsillərin 80-ci illərin əvvəllərindən yazıçının yaradıcılığına və şəxsiyyətinə yersiz, qərəzli və əsaslandırılmamış hücumları, sistemin bütün qüsurlarını ona aid etmələrindən irəli gəlirdi... Artıq ömrünü başa vurmuş sovet sisteminin adamı kimi qələmə verənlər, ünvanına layiq olmadığı “tənqidlər” söyləyənlər də oldu. Lakin bütün bunlar onun xidmətlərinə zərəcə adekvat deyildi. Azadlıq havasında olan yeni nəsil özü də bilmirdi ki, müstəqilliyin əldə edilməsində, dilinin, varlığının, milli ruhunun qorunub saxlanılmasında, bədii düşüncədə yaşadılmasında Mirzə İbrahimovun xalq yaşadıqca həmişə yaşayacaq misilsiz xidmətləri olmuşdur.”

Bədirxan Əhmədli

Mirzə İbrahimov məhəlli düşüncə adamı deyildi, mədəniyyətlərin təbliğində integrasiya formalaşdırılması səviyyəsini assimilyasiya siyasətinə qarşı diplomatik səriştəliklə balanslaşdırı bilirdi. Milli ədəbi irsin mənimsənilməsi faktlarına qarşı yüksək elmi-nəzəri baza və hazırlıq, eyni diplomatik səriştə hesabına ideoloji iqtidar səviyyəsində “Odlar yurdunun Prometeyi”, “söz mülkünün soltanı” adlandırdığı İmadəddin Nəsimi irsinin türkmən yox, Azərbaycan ədəbi-tarixi faktı olması ilə bağlı ictimai rəyə nüfuz etməsi respublika rəhbərliyinin milli humanitar siyasətinə ziyalı dəstəyi yönündə bir addımdı.

Azərbaycan romançılığının mükəmməl nümunələrindən hesab edilən “Pərvanə”nin “Azərbaycan” jurnalında dərci (1969, №10; 1970, №3-4) təkcə süjet, mövzu, sənətkarlıq baxımından deyil, Azərbaycan dilinin təfəkkür miqyasının imkanlarını ifadə etməsilə ədəbi prosesdə, cəmiyyətdə rezonansa səbəb oldu.

Mirzə İbrahimovun düşüncə lüğətində Günəş, Işıq, Gələcək sözləri aparıcıdır və bu, onun fərdi və ictimai baxışının təcəssümüdür. “Gələcək gün” (1948, №9-10-11), “Onlar da Günəşi görəcəklər” (1950, №5), “Közərən ocaqlar” (1967, №12), “Günəşin doğduğu yerdə (İndoneziya)” (1960, №12), “Tonqal başında” (1947, №1-2), “Işıqlı kənd” (1953, №5), “Səhər açılacaq” (1945, №7-8), “Həqiqətin və gözəlliyin qanunları ilə” (1971, №7), “Ürəyin hərərət ilə” (1973, №5), “Şəfalı işıqlar” (1974, №11), “Dostluğun tərənnümü” (1972, №12) yazılarının başlıqları, janrından asılı olmayaraq, müəllifin həm də insan kimi düşüncəsinin səmtini nişan verir. Bu məqamda Mirzə İbrahimov təkrarsızlığı tədqiqatçısı olduğu Marağalı Əvhədinin (13-14-cü əsrlər) misralarını oyadır yaddaşda:

*Varlığın ən yüksək nümunəsisən,
Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən.*

İctimai xadim, diplomat, yazıçı Mirzə İbrahimovun elmi yaradıcılığı da çoxşaxəli və zəngin olmuşdur. Mirzə İbrahimovun elmi axtarışlarının yekun mündəricəsi klassik sənətin qüdrətini ədəbiyyatların qarşılıqlı gücü və zənginləşməsi yolunda görür. Ədəbiyyatın elmi-nəzəri problemləri, klassik və müasir ədəbi proses, ədəbi şəxsiyyətlər, incəsənətin dünya mədəni irsinə töhfələri, ideoloji platformanın ən mühüm hadisə və faktlarına münasibətini ifadə edən elmi-publisistik yaradıcılığı Azərbaycan ziyalisinin mütərəqqi düşüncə və humanist mövqeyini çevik və sərvaxt şəkildə şərh edirdi. **“Əsl bədii publisistika konkret hadisənin təsvirində də ülviləşmiş fikirlər insan həyatında uzunömürlü hisslər və ehtiras istəyir”** yanaşması Mirzə İbrahimovun yaradıcı stixiyasının daimi müşayiətçisi olmuşdur.

Realizmin inkişaf mərhələləri, eləcə də onun romantika ilə əlaqəsi, Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi, inkişafı, bu ədəbiyyatın dünya mədəniyyətinə töhfələrinin fəlsəfi zəmini, ənənə və novatorluq, mədəniyyətdə intibah məsələləri onun böyük elmi irsinin əsas istiqamətləri olmaqla, Mirzə İbrahimovun bədii yaradıcılığı ilə eyni platformada **“Azərbaycan xalqının həyat salnaməsini yazan böyük sənətkar” (A.Safronov)** adını doğrultmuş və birmənalı şəkildə təsdiq etmişdir.

Mədinə Gülgün və Balas Azəroğlu **“Böyük bir nəslin mənəvi müəllimi”** kimi anmaqla təkcə Yazıçılar İttifaqında təşkil olunan “Gənclər günləri”nin təşəbbüskarı və rəhbəri olmuş Mirzə İbrahimovu anmırdılar, yeni tipli xadim, yeni tipli yazıçı və yeni tipli insan səciyyələrini konkret faktla dolğunlaşdırırdılar.

Onun ən gərgin, narahat məqamlarda və situasiyalarda konsensus mədəniyyəti və səriştəsi, müdrikliyi və prinsipial cəsarəti idarəçilik və

yaradıcılıq kredosunda başlıca cizgilərdi. Azərbaycan ədəbiyyatına, Azərbaycan maarifinə inzibati rəhbərlik edəndə, qanunverici orqanda yüksək səlahiyyət sahibi olanda, deputatlıq fəaliyyətində, beynəlxalq təmsilçilik missiyasında, yaradıcılıq mətbəxində, insan münasibətlərinin hər çeşidində Mirzə İbrahimov şəxsiyyətinin bütövlüyü pozulmaz olaraq qalırdı. Çünki dayağı xalqı idi, bu sağlam Dayağın nələrə qadir olduğu əminliyini yazıçı qələmi çoxdan bəyan etmişdi Rüstəm kişinin dili ilə: *“Alçaq əllər məni uçuruma itələyəndə dadıma sən çatmısan, amansız qorxu başımın üstünü alaraq məni ağır fikirlərə saldığı zaman, xoş günün dönük dostları, zəif və qorxaq yoldaşlar məndən üz döndərdiyi zaman yeganə dayanacağım sən olmusan”* (“Böyük dayaq”, “Azərbaycan” jurnalı, 1957, №4-5, s.5-72)

Bu dayaq həmişə – “Millətçi” damğası vurulanda, vəzifədən uzaqlaşdırılanda, ətrafın sürüşkən və dəyişkən xislətindən sarsılanda ideala sədaqət, əqidə, inam, vətəndaş mövqeyində dönməzlik Mirzə İbrahimovu dik saxladı. 90-cı illərin xaosunda da siyasətin piyadaları zamanın yaşadı olan bu nəhəngin adını öz merkantil maraqları çərçivəsində” hallandıranda da belə oldu. Onun böyük dayağı, bu dəfə Xəlil Rza Ulutürkün qələmi ilə düşünürdü:

*Bu gün ona şər atanlar
Dünən mənim Müşfiqimə şər atdılar...
O ki odlar torpağında bir incidir,
O, son damla qanınacan bizimkidir.
Onun ruhu – Ələsgərin telli sazı,
Onun könlü Üzeyirin pianosu...
Onun ömrü Azərbaycan yer üzündə qalındır.*

Tərcümə ilə məşğul olmaq Mirzə İbrahimovun hobbisi deyildi. V.Şekspirin “Kral Lir”, “On ikinci gecə və ya hər nə istəsəniz”, B.Şounun “Şeytanın şagirdi”, A.P.Çexovun “Üç bacı” əsərləri, eləcə də, onun Şiller, A.Barbüs, J.B.Molyer, yunan dramaturgiyası, Qoqol, Radışşev, Tolstoy, R.Rollan, Turgenev, C.Oldric, N.Hikmət, X. Risal, Əli Əqlə Əfsar, C.Cabbarlı, M.Ə.Sabir, M.Şoloxov və onlarla söz, sənət adamının yaradıcılığı ilə bağlı yazdıqları nəzəriyyəçi, tənqidçi-ədəbiyyatşünas Mirzə İbrahimovun yaradıcılıq palitrasında təsadüfi eskizlər deyil, ciddi, sanballı tədqiqat nümunələridir. Mirzə İbrahimovun oçerkist, tərcüməçi, tənqidçi kimi müəllif və mövzu, obyekt seçimindəki meyarı “romantik sədaqətlə ustad seçimi” yanaşmasından uzaq olub, fikir dərinliyi və miqyas genişliyi ilə qiymətlidir.

Bu böyük yazıcının, həqiqi vətəndaşın ömür və fəaliyyətinin miqyasını qiymətləndirmək bədii yaradıcılığına həsr olunmuş elmi-tədqiqatlarda,

haqqında yazılmış xatirələrdə, kitablarda, nəcib şəxsiyyəti ilə bağlı dolaşan munis söhbətlərdə obrazının heyvətamiz cizgiləri bir qədər də tərəddüd yaradır və bunun səbəbini yalnız bu nəhəngin özü izah edə bilər: “Ağır, sal qayaları qaldırmaq çətin olduğu kimi, yorulmaz, arasıkəsilməz əməyi ilə insan fəaliyyətinin bir və ya bir neçə sahəsində dərin iz buraxmış adamlar haqqında danışmaq da çətin; bilmirsən müxtəlif cəhətli olan və çevrildikcə cürbəcür rənglərə çalan bu böyük əmək asarının hansı keyfiyyətlərindən başlayasan, hansı rənglərə üstünlük verəsən”.

Südabə AĞABALAYEVA

Mirzə İBRAHİMOV

ƏDƏBİYYATIMIZIN BEŞİYİ

“Azərbaycan” jurnalının 50 illiyi bütün yazıçılarımızın, bütün ədəbiyyatımızın, yüz minlərlə oxucularımızın bayramıdır. Elə bir oxucu və yazıçı tapılmaz ki, həyatının yüksək mənəvi zövq duyduğu, vəcdə gəldiyi anları çox zaman “Azərbaycan” jurnalı ilə bağlı olmasın. Yazıçı dərin həyəcanlar, iztirablar, gərgin fikri və ruhi çırpıntılar nəticəsində yaratdığı əsəri ilk dəfə bu jurnalın səhifələrində aydın, gözəl yığılmış görəndə nə qədər sevinir, necə zövq və ləzzət duyur! Məgər yüksək bədii keyfiyyətli əsər oxucuda da eyni hissləri oyatmır? Yazıçının yaradıcılıq prosesində keçirdiyi həyəcanlar, həzz və iztirablar, qəhrəmanlara qarşı ürəyində oyanan emosional duyğular əsərlə tanış olduğu zaman oxucu ürəyində yeni qüvvətlə coşub-qaynayır.

Yeni qüvvətlə deyirik, ona görə ki, yazıçı bu hissləri həftələr, aylar və illər boyu yaşamışsa, oxucu daha sürətlə, vaxt etibarilə çox az bir müddətdə o ehtirlərə qapılmış olur. Yazıçı müəyyən dərəcədə insan həyəcanlarının, insan hisslərinin cövhərini, şirəsini oxucuya təqdim edir və ancaq bu vasitə ilə onu vəcdə gətirir, istədiyi səmtə istiqamətləndirir. Buna görə də o əsərlər insanlar üçün daha faydalı və qiymətlidir ki, onlar yazıçının səmimi hisslərinin məhsulu olmaqla bərabər, həm də işıqlı, yüksək, təmiz fikirləri əks edir.

Biz iftixarla deyirik ki, “Azərbaycan” jurnalı həmişə buna meyil etmiş, yüksək insani duyğularla, böyük ehtiraslarla işıqlı fikirləri, mütərəqqi ideyaları üzvi vəhdətdə təcəssüm etdirən əsərlər uğrunda mübarizə aparmış, belə əsərlərə üstünlük vermişdir.

Başqa cür ola bilməzdi. Çünki jurnalımız böyük sosialist inqilabının övladıdır, onun ilk dəfə şəfəqlərindən yaranmışdır. Xalqımız keçmiş qaranlıq və istismarçı quruluşu uçuraraq, bütün insanları əməyə məhəbbət, düzlük, doğruluq, dostluq və qardaşlıq əsasında birləşdirən yeni cəmiyyət, yeni həyat

yaratmağa başlayanda “Azərbaycan” jurnalı meydana çıxdı və hərərətlə xalqın mübarizəsinə qoşuldu, zəmanəmizin parlaq məşəli olan marksizm-leninizm təlimini rəhbər tutaraq yeni ədəbiyyat, yeni mədəniyyət, yeni sənət bayrağını qaldırdı.

50 ildir jurnalımız tutduğu yolda mətanətlə, sədaqətlə və ilhamla addımlayır. O, bədii təfəkkürün zirvələrinə qalxan bu yolda həmişə bizim uca tribunamız, əsərlərimizin beşiyi, həssas dostumuz və məsləhətçimiz olmuşdur.

Azərbaycan sovet ədəbiyyatının ən yaxşı əsərlərinin demək olar ki, hamısı həyat vəsiqəsini bu jurnaldan almış, ilk dəfə orada işıq üzü görmüşdür.

“Azərbaycan” jurnalı bizim mürəkkəb, dolaşlıq və çətin ideoloji mübarizələr əsrində həmişə Lenin ideyalarına sadıq olmuş, Kommunist Partiyasının ədəbiyyat və sənət haqqında qərarlarını, göstərişlərini rəhbər tutmuş, ədəbiyyatımızın ideya saflığını qorumuş, yüksək bədii keyfiyyəti uğrunda mübarizə aparmışdır. İdeallarımıza sədaqət, realizm, partiyalılıq və xalqilik prinsiplərini ardıcıl müdafiə jurnalımızın son illərdən fəaliyyətində, müəlliflərlə apardığı tələbkər və qayğıkeş işində xüsusi olaraq gözə çarpmaqdadır.

Biz əminik ki, “Azərbaycan” jurnalı gələcəkdə də kommunizm یدəllərini, xalqımızın fədakar əməyini, zəngin həyatını, yüksək mədəniyyətini, bütün dünyada mütərəqqi inqilabi qüvvələrin azad gələcək uğrunda mübarizəsini əks edən böyük sənət əsərləri uğrunda ilhamla, yorulmadan mübarizə aparacaq, ədəbiyyatımızın yeni yüksəlişinə kömək edəcəkdir!

♦ Poeziya

Zahid ƏZİZ

MƏNİM YAZDIQLARIM...

Mənim yazdıqlarım kitaba sığmaz,
Mənim yazdıqlarım daşlar üçündü.
Mənim yazdıqlarım doğulmaz, doğmaz,
Əyilməz qamətlər, başlar üçündü.

Mənim yazdıqlarım soyum, soyadım,
Göylərdən başlanan ləpirdi, izdi.
Mənim yazdıqlarım qoşa qanadlı,
Mavi Xəzərimdi, Qara dənizdi.

Mənim yazdıqlarım sudu, torpaqdı,
Mənim yazdıqlarım oddu, havadı.
Mənim yazdıqlarım xəzansız yarpaq,
Özümlə başlanan sonsuz davadı.

Mənim yazdıqlarım Altaydan qopub,
Turana yayılan Türk harayıdır.
Mənim yazdıqlarım Uca Tanrının
Mavi göylərdəki Göy sarayıdır.

Mənim yazdıqlarım dinim, imanım,
Dəyişməz inamım, alın yazımdı.

Mənim yazdıqlarım Dədəm Qorqudun
Müqəddəs qopuzu, telli sazımdı.

Mənim yazdıqlarım cəngə səsləyər
Ər oğlu ərləri, Ərtoğrulları.
Mənim yazdığıma nifrət bəsləyər,
Duya bilməz onu kor oğulları.

Mənim yazdıqlarım eşq duasıdı,
Məcnunlar arayıb, tapıb oxuyar.
Mənim yazdıqlarım söz yarasıdı,
Hər sətri bir cürə xalı toxuyar.

* * *

Soyumun soyadı Adəm olsa da,
Mən adam doğuldum, Adəm olmadım.
Oğlumun, qızımın şirin diliylə
“Ata” çağrılısam da, atam, olmadım.

Qırxı adlasam da, qırxım çıxmayıb,
Atama, anama möhtacam hələ,
Qismətə baxmayıb, baxta baxmayıb,
Gəzirəm dünyanı belədən-belə.

Qonaqlı-qaralı od-ocağımın
Əzəldən yoxuymuş əlinin duzu.
Aləmə nur saçan asimanın da
Özünün deyilmiş ayı, ulduzu.

Elə adamlara dağdı deyirlər,
Dağlar yerə girib təpəyə dönür.
Oğurluq qisməti elə yeyirlər –
Qaynayan qazanın ocağı sönür.

Dərs verir dünyadan qoca dünyaya
Dünən yumurtadan baş çıxaranlar.
Didib-parçalayır şirin canımı
Mənim hədiyyimlə diş çıxaranlar.

Soyumun soyadı Adəm olsa da,
Mən adam doğuldum, Adəm olmadım.

Oğlumun, qızımın şirin diliylə,
“Ata” çağrılısam da, atam, olmadım.

BİR DƏ GÖRDÜM TƏK QALMIŞAM, TƏNHAYAM

Sağım getdi, solum getdi, bilmədim,
Əl-ayağım, qolum getdi, bilmədim,
Özüm qaldım, yolum getdi, bilmədim,
Bir də gördüm tək qalmışam, tənhayam.

Əl-qol açdım, davakardı dedilər,
Səs-küy saldım, xatakardı dedilər,
Danışmadım, laldı-kardı dedilər,
Bir də gördüm tək qalmışam, tənhayam.

Kök yaşayır qol-budaqda, yarpaqda,
Qönçələri meyvə olur saplaqda,
Ər-ərənələr itib-batdı torpaqda,
Bir də gördüm tək qalmışam, tənhayam.

Gələnlərim nə tez gəlib-getdilər?
Gedənlərim gedib gözdən itdilər,
Çol-çocuqlar gəlib bizə yetdilər,
Bir də gördüm tək qalmışam, tənhayam.

Yaşatsam da ata-ana adını,
Atammadım yetimliyin dadını,
Əcəl aldı dost-tanışı, yadımı –
Bir də gördüm tək qalmışam, tənhayam.

Qartallarım zirvələrdə qıy vurmur,
Dağ-daşımnda yuva salıb, yurd qurmur,
Günlər, aylar uçub gedir, il durmur,
Bir də gördüm tək qalmışam, tənhayam.

Söz-söz olar zamanında deyilə,
Qismət odu vədəsində yeyilə,
Düşə-düşə ölüm adlı tələyə,
Bir də gördüm tək qalmışam, tənhayam.

ANA GÖRDÜM - LAP ANAMIN ÖZÜYDÜ

*“Zülmətdən yoğrulmuş bir qış gecəsi
Yır-yığış eyləyib köç etdi anam.
Gəlimli-gedimli fani dünyanı
Qəfil gedişlə heç etdi anam.”*

Üz-gözündə abır-həya, ar gördüm,
Saçlarında duman, çiskin, qar gördüm,
Əllərində qat-qat qabar var gördüm,
Ana gördüm – lap anamın özüydü.

Solğun idi, rəngi-ruhu qaçmışdı,
Çöhrəsinə ildırımlar çaxmışdı,
Yanağında illər şırım açmışdı,
Ana gördüm – lap anamın özüydü.

Ürkək-ürkək dayanmayıb getdi o,
Bir də gördüm gözlərimdən itdi o,
Bircə anda mələklərə yetdi o,
Ana gördüm – lap anamın özüydü.

Saxlamağa güc tapmadım özümdə,
Baxışları hopub qaldı gözümdə,
Göz yaşlarım gilələndi üzümdə,
Ana gördüm – lap anamın özüydü.

Ana gördüm – anaların anası,
Ana gördüm – sonaların sonası,
Ana gördüm – yerin-göyün aynası,
Ana gördüm – lap anamın özüydü.

İndi duydum anam hələ yaşayır,
Kölgəm olub anam belə yaşayır,
Analartək anam elə yaşayır,
Ana gördüm – lap anamın özüydü.

Arxasınca nə tərpəndim, nə getdim,
Çaşıb qaldım, nə yüyürdüm, nə yetdim,
An olsa da gördüyümə şükr etdim,
Ana gördüm – lap anamın özüydü.

HƏLƏ NƏ GÖRMÜŞƏM, NƏ YAŞAMIŞAM

(60 yaşıma)

Nədən başladım ki, nədən qurtaram,
Nəyi almışam ki, nəyi qaytaram?
Yoluna tələsən yorğun qataram,
Hələ nə görmüşəm, nə yaşamışam?

Ötən illərimin baxıb dalınca,
İtirdim özümü özüm olunca,
Yanıb külə döndüm közüm olunca,
Hələ nə görmüşəm, nə yaşamışam?

Hicranım özümü yandırır-yaxır,
Dərdim matdım-matdım üzümə baxır,
Cibimdən “korvalol”, “validol” çıxır,
Hələ nə görmüşəm, nə yaşamışam?

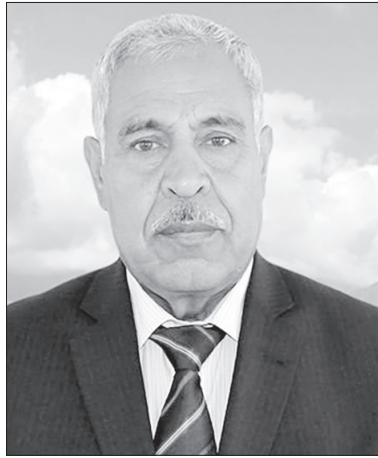
Yolumu gözləyən dağım-daşım var,
Gözləri yol çəkən can sirdaşım var,
Bahar soraqlayan neçə qışım var,
Hələ nə görmüşəm, nə yaşamışam?

Bir ünlü ocağın közü məndədi,
Bir ulu soyadın izi məndədi,
Bir elin-obanın gözü məndədi,
Hələ nə görmüşəm, nə yaşamışam?

Bir can nəmənədi, durub əyiləm? –
Necə doğulmuşam, elə eləyəm,
Köç edib getməyə hazır deyiləm,
Hələ nə görmüşəm, nə yaşamışam?

Redaksiyadan:

*Şair Zahid Əzizi 60 yaşı münasibətilə təbrik edirik,
möhkəm cansağlığı, yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.*

Rahil MƏMMƏD

MƏLƏKLƏRİN MÜJDƏSİ

*İkinci Qarabağ savaşında qəhrəmancasına
şəhid olmuş “Azərbaycan Bayrağı” ordenli
polkovnik-leytenant Həmdəm Ağayevin əziz
xatirəsinə həsr olunur.*

Düşmənin istehkamı
üç qat həddir, deyirlər.
Qarşımızı kəsən bu
dəmir səddir, deyirlər.
Birlikdədir gücümüz
Həm gecə, həm də gündüz
Düşmənin üzərinə
igidlərim cəm gedir,
Qarşıda Həmdəm gedir!

Yadlar gücü dilənir,
Ordum eldən güc alır.
Bu gün ordum yağıdan
qisas alır, öc alır.
Hücum ancaq qabağa,
Dəmiri doğramağa!
İradəsi poladdan,
dəmirdən möhkəm gedir.
Qabaqda Həmdəm gedir!

Silahla sirdaşlığı
on beş yaşdan başladı.
O elə bir sərkərdə,
yeri öndə, başdadı.
Zərbə vurduğu düşmən
həyatdan sərsəm gedir,
Vətən var olsun deyə,
Ölümü öldürməyə
qabaqda Həmdəm gedir!

Yenə də xəyanətin
murdar əli ortada.
Kimdir quyruq bulayan?
Kimdir işləyən yada?
Kəşfiyyata o ata
tək getdi kəşfiyyata!
Görəsən, hansı xain
Duyuq saldı düşməni?
Həmdəm kimi igidi
vurmaq asanmı yəni?
Son gedişdə aslanım
hədəfinə çatmadı.
Batan Günəş qayıtdı,
amma o qayıtmadı.

O yerdə birdəfəlik
susanda güllə səsi
Qardaş qolları üstə
qayıtdı cənazəsi.
İnsan dənizi coşdu,
Xiyaban dalğalandı.
Kəcavədə yatan var,
Oyatmayın, amandır!
Son mənzilə yan alıb
dərd gedir, ələm gedir.
Yenə hamıdan öndə
qəhrəman Həmdəm gedir!

Həmdəmi düşünəndə
Muradı xatırladım.
Samidi, Mübarizi,
Poladı xatırladım.
Hanı Aqşın, İsmayıl?
Mehmanı salaq yada.
Qəhrəman İntiqamı,
Nurlanı salaq yada.
Onların yoxluğundan
ürəyimdə xal qalıb.
Həmdəmsə ürəyimdə
şanlı general qalıb.
Bəs niyə verilməyib
zamanında rütbəsi?
Qoy lap indi verilsin,
Cənnətdə şirin olar
mələklərin müjdəsi!

* * *

Demirəm, var-dövlət içində üzüm,
Demirəm, şöhrətdə baş eylə məni.
Tanrım, pisləklərə bağla yolumu,
Yaxşı əməllərə tuş eylə məni.
Göylərə dirənib ahlər, amanlar,
Yenə at oynadır başda yalanlar.
Yaxşının yerini tutub yamanlar,
Namərdə atılan daş eylə məni.
Ürəklər yaralı, dağlı qəfəsdi,
Hər kəsin özünə ağılı qəfəsdi.
Dünya özü boyda bağlı qəfəsdi,
Allah, bu qəfəsdə quş eylə məni.
Zorun biləyini əyə bilmirəm,
Haqqımı dananı döyə bilmirəm.
Mən ki haqq sözümü deyə bilmirəm,
Torpaq, kamına çək, nuş eylə məni.
Çətin, el dərdinə daş ola qəlbim,
Bəlkə, göz yaşıyla yumşala qəlbim.
Dolmuş bulud kimi boşala qəlbim,
Qəmli baxışlarda yaş eylə məni.

SÖZ İLƏDİR

Yoxsa da qızılım, zərim,
Cah-cəlalım söz ilədir.
Mən arı, söz çiçəklərim,
Şəhdim, balım söz ilədir.

Sahibini söz tanıdır,
Fikir də sözün canıdır.
Məni sözümlə tanı dur,
Ərz-halım söz ilədir.

Qıfılənd qurdular bu gün,
Söz ilə vurdular düyün.
Mənanı dərk etmək üçün
Hər sualım söz ilədir.

Rahiləm, sözümdə ağa,
Qürurum bənzəyər dağa.
Söz məni çəkər sınağa,
Qalmaqalım söz ilədir.

* * *

Üzü gündoğana səmtini düz tut,
Qurd səni yeməmiş, yeyincə yeri.
Bilmirəm alnına nə yazılıbdır,
Qismət öz sözünü deyincə yeri.

Dayansan, itərsən izsiz, soraqsız,
Yanıb kül olarsan, odsuz-ocaqsız.
Zamanın qatarı dayanacaqsız,
Beş arşın bezini “geyincə” yeri.

İnan səadətin gələcəyinə,
Taleyin üzünə güləcəyinə.
Vücudun bələnsin gül ləçəyinə,
Bu yazı əyninə gey, incə yeri.

Cavanlıq həmişə baldı sonraya,
Xatirə dil açan laldı sonraya.
Bu günün çox işi qaldı sonraya,
Gələcək keçmişə söyləncə yeri.

Dünyanın min üzü, min naxışları,
Sısqə sevincləri, qəm yağışları,
Həyatın şipşirin aldanışları
Səni xalı kimi düyüncə yeri.

Bu ömür çoxuna utanc ömürdü,
Kiminə şapalaq, qırmanc ömürdü.
Bundan o yanası qazanc ömürdü,
Hələ ayaqdasan, doyunca yeri.

Rahil, özün seçdin, özün yolları,
Həsrətlə çox çəkib gözün yolları.
Qət edə bilmədin uzun yolları,
Barı sələflərin, soyunca yeri.

Sabirabad

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ! **“AZƏRBAYCAN”**

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

♦ Klassik irsimizdən

İmamverdi HƏMİDOV

XƏTİB TƏBRİZİ VƏ MƏƏRRİNİN BƏDİİ SURƏTİ

Klassik Azərbaycan mütəfəkkir, ədib və şairlərinin irsi zəngin olduğu kimi, onların həyatı da çətin və keşməkeşli keçmiş, bəziləri düşüncə və məfkurələrinin qurbanı kimi qətl edilmişlər. Belə həyat yolu keçmiş dəyərli irsin sahibləri yüz illərdən sonra qədirlən xalqın hafizəsində yaşayıb, sənət adamlarının əsərlərində yenidən həyata gəlirlər. Şifahi xalq ədəbiyyatının lakonik və məzmunlu nümunələrində onlar nəsillər üçün örnəyə çevrilirlər. Yazıçı və şairlərin təfəkküründə yaradılmış bu şöhrətli insanların surəti qürur mənbəyinə çevrilir. Dahi Nizami Gəncəvi, məğrur Xaqani Şirvani, işraq aşiqi Şihabəddin Sührəvərdi, hürufi İmadəddin Nəsimi, lirik şair Məhəmməd Füzuli, hökmdar şair Xətai haqqında yazılmış bədii əsərlər həmişə oxucular tərəfindən maraqla qarşılanmışdır. Bu sahədə Məmməd Səid Ordubadi, Bəxtiyar Vahabzadə, İsa Hüseynov, Mahmud İsmayılov, Qabil İmamverdiyev, Hüseynbala Mirələmov və başqalarının uğurlu bədii töhfələri eyni zamanda ədəbiyyatı da zənginləşdirmişdir.

Klassiklərin dəyərli əsərləri və onların çətin həyat yolu yazıçı və şairləri maraqlı süjet qurmağa, amal və məqsədi yüksək bədii vasitə və üslubda ifadə etməyə cəlb edir. Bu baxımdan Azərbaycan və Şərq ədəbiyyatında şərhçilik sənətinin tanınmış nümayəndəsi Xətib Təbrizinin həyatı və şöhrəti bədii ədəbiyyatda diqqətdən kənarda qalmışdı. Ərəbdilli ədəbiyyat tarixində özünəməxsus yeri olan Xətibin bir ədib kimi bədii obrazı ilk dəfə Misir yazıçısı və alimi Əbdürrəhim Kordinin əsərində yaradılmışdır. Kordi Misir Təhkiyə Cəmiyyətinin sədri və ərəb ədəbiyyatının tanınmış tədqiqatçılardan biridir. Alim hazırda İsmailiyyətdə (Misir) “Kanat Suveys” Universitetinin professorudur. O, İmadəddin Nəsiminin 650 illiyi münasibətilə ölkəmizdə keçirilən Nəsimi festivalının iştirakçısı olmuş və şairin bir qəzəlinin şərhini haqqında məruzə etmişdir. Məruzə “Mətn və kontekstlər: Nəsiminin bir qəzəlinə dair şərhlər” kitabında (Bakı, “Elm və təhsil”, 2019, səh. 38-42) nəşr edilib. Kordinin Azərbaycan ədəbiyyatına marağının nəticəsidir ki, böyük ərəb mütəfəkkiri və ədibi Əbuləla əl-Məərri (973-1058) haqqında yazdığı

povestdə onun istedadlı tələbəsi Xətib Təbriziyə də yer vermişdir. Klassik ədəbiyyatımızın bilicilərinə məlumdur ki, Xətib Təbrizinin həyatı və əsərləri professor Malik Mahmudovun tədqiqat obyektı olmuşdur. Alim Xətib haqqında iki kitab ("Xətib Təbrizi: həyat və yaradıcılığı", "Piyada Təbrizdən Şama qədər") nəşr etmişdir. X.Təbrizi irsinin öyrənilməsi ədəbiyyatşünaslığımızda davam etdirilmişdir. Yuxarıda göstərdiyim yazıçı marağını cəlb edən və Xətibin həyatı ilə bağlı iki məlumata bir daha diqqəti yönəltmək istəyirəm.

İlkin qaynaqlarda təkrar şəkildə verilmiş bu məlumatlarda Xətibin elm, bilik öyrənmək həvəsinin və zəhmətsevərliyinin göstəricisi, XI yüzillikdə Azərbaycan dilinin işlək dil kimi ünsiyyətdə olması faktı kimi qeyd edilir.

Birinci məlumat – Xətib Təbrizinin Suriyaya səfəri haqqında:

Xətib Təbriz mühitində alimlərdən dərslər almışdır. Artıq onun mütləq səviyyəsi və elmə həvəsi o dərəcəyə çatır ki, buradakı müəllimlər ona dövrün məşhur filoloqu və şairi Bağdadda və Suriyanın Mərrət ən-Noman (Hələb əyaləti) şəhərlərində yaşayan Əbuləla əl-Mərrinin yanında dərslər almağı tövsiyə edirlər. Maddi vəziyyəti çox da zəngin olmayan Xətib özünün dərslər vəsaiti olan X əsr dilçi alimi Əbu Mənsur Əzhərinin (895-980) "Dildə düzəliş" adlı iri həcmli lüğəti və başqa lazımi kitabları belində daşımaqla piyada yola düşür. Bürkülü havada günlərlə yol gedən Xətibin yorğunluğu və çəkdiyi əziyyət iradəsinə mane ola bilmir. Son mənzildə aydın olur ki, Əzhərinin lüğəti Xətibin təri ilə elə islanmışdır ki, sanki kitabı suya salıblar. Məşhur şərqşünas akademik Kraqkovskinin ortalığa çıxardığı bir qaynağın məlumatında göstərilir ki, Xətibin təri ilə islanıb saralmış həmin lüğət kitabı alimin dərslər dediyi Bağdadın "Nizamiyyə" adlı mədrəsəsində vəfatından sonra sərgidə nümayiş etdirilmişdir.

İlkin qaynaqdan çıxarılmış bu yazılı məlumat bədii əsər yazmaq üçün əvəzsiz material, mövzu deyilmi?

Azərbaycan dilinin tarixi ilə bağlı olan ikinci məlumat həm tədqiqatçılar, həm də yazıçılar üçün qiymətli materialdır:

Xətib Təbrizi Suriyada müəllimi Mərrinin yanında dərslər aldığı müddətdə Təbrizlə və ailəsi ilə əlaqəsi Şama gedib-gələnlər vasitəsilə ola bilərdi. Özünün nağıl etdiyi kimi, artıq iki il idi ki, Mərrət ən-Nomanda Mərrinin yanında təhsil alırdı. Bu müddətdə elinin adamlarından heç kəs yanında olmamışdı. Bir gün qonşularından bir nəfərin məscidə girdiyini görüb çox sevinmişdir. Bu vəziyyəti duyan ustadı Mərrini nə baş verdiyini soruşduqda deyib ki, çoxdan ölkəmin adamlarından heç kəsi görmürdüm, indi bir qonşuma rast gəldim. Mərrini deyir ki, dur, onunla danış. Xətib bu işi dərslərdən sonra etməyi bildirib. Lakin ustadı sözündə təkid edib ki, qonşu ilə danışsın və onu gözləyəcək. Bundan sonra Xətib qonşusu ilə çox söhbət edib. Bu məqam qaynaqda belə qeyd edilib: "Xətibin dedikləri: mən qonşumla Azərbaycan dilində çox danışdım və istədiklərimin hamısı haqqında ondan məlumat aldım. Əbuləla məndən soruşdu ki, bu danışdığın dil hansı dildir? Mən cavab verdim ki, bu, Azərbaycan əhalisinin dilidir. O dedi ki, bu dili bilmir, lakin danışılan bütün söhbətləri hafizəsində qalıb. Sonra o, bu

söhbətləri artırıb-əskiltmədən olduğu kimi təkrar etdi. Mən Mərrinin hafizəsinə çox təəccüb etdim”.

İnanıram ki, bu epizodlar nə vaxtsa Azərbaycan yazıçısının bədii təxəyyül aləmində yeni bir bədii əsərin yaranması üçün mövzu olacaq.

İndi isə haqqında bəhs etmək istədiyim Əbdürrəhim Kordinin “Hazırcavab” (“Əl-Lovzəi) povestinin məzmunu və göstərilən obrazları ətrafında müşahidələrimi oxucularla bölüşmək istəyirəm. Kitab 2019-cu ildə Qahirədəki Misir Dövlət Kitab Komitəsinin xətti ilə ərəb dilində nəşr edilmişdir.

Əsərin adı ağılı, dərrakəsi, hafizəsi, dini, fəlsəfi və ədəbi bilikləri ilə müasirlərini heyratə salan Əbuləla əl-Mərriyə aid edilən təyinlərdən biridir. Müxtəlif səviyyəli filoloqlar, fəqih və qazilər, şair və ədiblər, habelə əmirlərin iştirak etdiyi məclislərdə Mərrinin məntiqi, elmi mühakimələrinə və ona qarşı yönəlmiş tənəli atmacalara sərrast, ağıllı və təpindirici cavablara təzkirə və divanlarda da yer verilmişdir. Povestin müəllifi məhz bu keyfiyyəti ona görə qabartmışdır ki, Mərriyə qarşı sağlığında bir çox ittihamlar yönəlmiş, dinsizlikdə suçlanaraq “zindiq” adlandırılmışdır. Belə tənələr ən çox onun ağılı və hafizəsinə görə ona həsəd çəkənlər, paxıllıq edənlər və mütəfəkkirin özünəməxsus tənqid hədəfi olan ikiüzlü qazilər, fəqihlər, dilçi alimlər tərəfindən gəlmişdir.

Əsər Mərrinin Bağdada səfəri ilə başlayır. Xəlifəliyin dini, elmi və ədəbi mərkəzi sayılan Bağdada Əbuləlanın ilk gəlişi dövrün tanınmış şairi və ədibi sayılan Şərif Murtəzanın evində anasının vəfatı münasibətilə keçirilən yas mərasimi ilə eyni vaxta düşür. Şair başqa bir həmkarı tərəfindən məclisə dəvət edilir. Mərrə bu münasibətlə yazdığı mərsiyəni orada oxumağı nəzərdə tutur. İzdihamlı məclisə daxil olanda şair təsadüfən bir nəfərə toxunur və ayağını tapdalayır. Mərrini tanımayan həmin şəxs gözlərinə ağ ət gəlmiş, kor, üzü çopur olan şairə kobud şəkildə deyir: “Bu it hardan çıxdı?” Mərrə onun cavabını həmin şəxsə münasib tərzdə verir: “İt o şəxsdir ki, itin yetmiş adını bilmir”. Bu cavabda həm müqabil tərəfə adekvat ifadə, həm də filoloji biliyin nəticəsini göstərən aqlın dərinliyi verilmişdir: ərəb dilində it məfhumu yetmiş sözdə ifadə edilir.

“Hazırcavab” povesti Əbuləla əl-Mərrinin anadan olduğu gündən vəfatı gününə qədər həyatını əhatə etməklə şairin yaşadığı və düşündüyü günlərdə baş verən mühüm hadisələr axarında cərəyan edir. Əsər iki fəsil, 46 bölmədən ibarətdir.

Birinci fəsil mütəfəkkirin “Çaxmaq daşından çıxan qığılcım” (“Saqtuz-zənd”) divanında toplanmış şeirlər əsasında onun dini-fəlsəfi və ictimai həyata baxışlarının formalaşdığı mühiti və orada baş verən hadisələri çevrəsinə alır. Zaman və məkan baxımından bu dövr Mərrinin doğma şəhərində və Bağdaddakı dövrlərə aiddir.

İkinci fəsil “lazım olmayanın lazımlığı” (“Luzum mələ yəlzəm”) şeirlər məcmuəsinin məzmununa əsaslanaraq yazılmışdır. Mərrinin yaşadığı dövrdə baş vermiş siyasi hadisələr, dini mübahisələr, elmi biliklərin kəsb edilməsi, ədəbi əsərlərin şərhı fonunda təsvir edilmişdir: Bağdad şairi qane

etmir, çünki burada düşüncəli insanlar nəzarət altındadır, onları ölüm gözləyir; Məərri vətəninə guşənişin həyat keçirir, müxtəlif ölkələrdən və şəhərlərdən onun yanına tələbələr gəlir, onların arasında Xətib Təbriziyyə ustadı çox diqqət göstərir. Povestin son bölmələri Xətiblə bağlıdır.

Əsərin bölmələri həftənin günləri, ayın günləri və aylar əsasında qurulmuşdur. İlk bölmədə Məərrinin tələbəsi və köməkçisi Səid Xəfaci ilə Bağdada gəlişi təsvir olunur, daha sonra ədibin həyatının ilkin dövrləri də təqdim edilir. Əbuləlanın ana tərəfdən nəslə qaziliklə məşğul olmuşlar, anası Umm Səbikə Məərrit Nomanda hörmətli insan olub. Əbuləlanın iki qardaşı olmuşdur. Onlar isə sahibi idilər, lakin Əbuləla evlənmək istəmir. Anası ona evlənməyi təklif etdikdə o, "Mən biliyə və qafiyəyə evlənmişəm" – deyirdi. Bağdada getməkdə daha bir məqsədi səlib yürüşlərinə məruz qalmış insanlara dəymiş zərərin ödənilməsinə kömək etsinlər. Bağdadın baş qazisi Əbu Əli Möhsün Tənuxi Məərrinin ana tərəfinin yaxın adamlarından olmuşdur. Əbuləla şəhərdəki Darul-elmə (Elm evi) əlaqə saxlayır. Bu müəssisədə yaradılan zəngin kitabxanada yalnız tibb üzrə yüz min kitab saxlanılırdı. Orada müəllim və tələbələr üçün çox yaxşı şərait olmuşdur. Onların məccani qalması və yeməyin pulsuz verilməsi təmin edilirdi.

Bağdadın ictimai, elmi, ədəbi və dini həyatı ilə tanış olan Məərri belə nəticəyə gəlir ki, Şamda və Misirdə olduğu kimi, Bağdadda da hakimlər və əmirələr dindən vasitə kimi istifadə edirlər, din alimləri də fəsadlığa yol verirlər. Nəticədə islam aləmində parçalanma baş verir, müsəlman ölkələrinə "firənglər, bizanslılar, ermənilər soxulmağa çalışırlar" (Əl-lovzəi, 2019, səh.45). Yazıçı bu kimi fikirləri Məərrinin əsərlərinə əsaslanmaqla irəli sürüb.

Məərrinin Bağdada gəlişilə xəlifə əl-Muqtədir maraqlanır və onunla görüşmək istəyir. Yazıçı Əbuləlanın tələblərilə məşğul olması və dərslərin gedişi prosesinin təsvirinə ayrıca yer verir: onun tələbəsi olmuş, sonralar tarixi təzkirələr müəllifi Xətib Bağdadi tərəfindən "Məntiqin təshih-i" kitabının müəllimi səhnəsi onun tədris üsulunu təfəsilatı ilə göstərir. Yazıçı dərin düşüncə sahibi Əbuləlanın tələbələri qarşısında müdrik bir insan, düzgün qiymətləndirməyi bacaran, inandırıcı və yönəldici bir şəxs kimi təqdim edir. Mütəfəkkir izah və şərh üslubunda müqayisə metoduna əsaslanmaqla sərbəst mövzularda dərslər keçir. Ərəb dilindəki xəstə, əlil, boş hərflərdən, fail, məful və nəzmdən söhbət getdikdə hərfləri və sözləri insanlara, şəxslərə oxşadırdı. Şeirdəki düzgün söz və ahəng nizamını cəmiyyətdə insanların layiq olduğu yerdə çalışmaqla müqayisə edir. O, dövrünü nəzərdə tutaraq qeyd edir ki, elmi, biliyi və bacarığına görə layiqli insanlar əmir, hakim olmaqdan, həbsə salınır. Nizamı pozulmuş cümlə və şeir də nizamsız cəmiyyət kimidir. Tələbələrinə qarşı tələbkər və səmimi rəftarı onların müəllimə qarşı münasibətlərində görünürdü: sonralar filoloq kimi şöhrətlənmiş tələbə Səid Xəfaci bütün əsər boyu Məərrinin yanında, ona xidmət etməkdə, məişətlə bağlı istək və tapşırıqlarını yerinə yetirməkdə və ən başlıcası müəlliminin inşaa (diktə) etdiklərini yazıya almaqdadır.

Kordinin əsərində Məərri bir mütəfəkkir kimi canlanır. Burada qəhrəman ağılı və düşüncəsi ilə seçilir. Hər hansı bir seçim, qərar və hərəkət qarşısında

olduqda bütün mümkün variantları beynində təhlil edir, nəticələri qiymətləndirir, ondan sonra lazım bildiyi qərarı qəbul edir. Evində tənhalığa qapıldığı günlərdə Hələb əmirinin törətdiyi zülmərdən bezmiş Mərrət Nomanlılar təklif edirlər ki, elmi nüfuz sahibi olan Mərrə əmir Salehin yanına gedib vəziyyəti nizamlamağı ondan xahiş etsin. Bu məqamda şair özü və insanlar haqqında düşünür və öz-özünə deyir: "Əbuləla, sən şəhərin insanları çox çətin gündədlər, dərslər kəsilib, əhali və tələbələrin heç yərə çıxma bilmirlər, sən nə mal-mülkün vardır, onlara verəsən, nə elə bir qüvvən var ki, onları müdafiə edəsən. Əgər bir şəhərbaz olsaydın, bu zalımları məhv edərdin. Lakin sən hiylədən uzaq adi bir insansan. Sənin şeirin, düşüncən, elmin, biliyin bir şeyə yararımı? Axı itirilmiş adının olduğunu sən bilirsən... Saleh bin Mirdas isə yalnız qılınc, qalxan və hiyləni bilir... Axı iki aydan çoxdur ki, neçə-neçə qadın, uşaq və qoca zindanda əzab-əziyyət içindədir... Mərrə, Allah sənə elm vermişdir, bəs nə üçün o elmdən istifadə etmirsən. Axı Allahın bəxş etdiyi lütfədən yaxşılaşmaq üçün istifadə etməlisən". Belə bir daxili monoloqdan sonra Mərrə zalim əmirin yanına gedir və müsbət nəticə hasil olur.

Povest müəllifi mütəfəkkir qəhrəmanı dövrün görkəmli ədibləri, ədalətli qaziləri və başqa şəxslər arasında təqdim edir. Onlar Əbulqasim Məğribi, Əbu Hamid əl-Əsfərayini, Əbulqasim Tənuxi, Şərif Radi, İbn Nəbatə, Əbu Bəkr əl-Baqilani, Əbdürrəhman Nisaburi, Mehdi Deyləmi, Xətib Bağdadi kimi tanınmış şəxslərdir. Yazıçı onların görünüşü və geyimlərinin təsvirinə, habelə dövrün ədəbi və elmi mühiti haqqında təsvirə yaratmağa diqqət vermişdir.

İlkin qaynaqların Mərrə haqqında verdiyi məlumatları yaxşı öyrənmiş müəllif mütəfəkkir haqqında rast gəlinən mənfi dəyərləndirmələri əsərlərinin ideya və məzmunundan çıxış etməklə, insanlara münasibətində və hadisələr fonunda şərh edir. Beləliklə, XI əsr ədəbi müasir yazıçı və tədqiqatçı qələmi ilə canlandırılır. Belə yanaşma üzlətdə olan və bəziləri tərəfindən "zindiq" adlandırılan Mərrənin həqiqi simasını və görüşlərini açmağa kömək edir.

Misir yazıçısı Mərrəni sevən bir insan kimi təqdim edir. Şair Bağdadda dostları və yaxınları tərəfindən ailəliklə təşkil edilmiş Dəclə boyu gəzintiyə və istirahətə dəvət edilir. Xoş təbiət və səmimi münasibət onun qəlbinə açır. Bu şəraitdə ədib sevgi duyğularını yaşayır və ailə şirinliyi haqqında düşünür. Gəzintidə Əbuləlanın meyli Tənixinin bacısı Saraya düşür. Söhbət boyu aydın olur ki, Sara şeiri, ədəbi musiqini bilən bir gənkdir. Sonralar Sara Mərrənin dərslərində iştirak edir. Məhz bu dövrdə Əbuləla yaradıcılığında qəzəllər çox yer verildiyi müşahidə olunur. Lakin hadisələrin gedişi o yerə çatır ki, Sara başqa bir nəfərə nişanlanır. Bu xəbər Mərrəni sarsıdır.

Saraya olan meylin uğursuzluğu, ədalətsiz cəmiyyətə, ikiüzlü əmir, hakim və din başçılarına qarşı tənqidi münasibəti, taleyin ona qismət etdiyi şikəstlik, nəhayət, anasının səhhətinin ağırlaşması onu Bağdadi tərk etməyə məcbur edir. Doğma evinə çatdıqda atıq anası dünyasını dəyişmişdi: Mərrənin həyatında böyük dönüş başlanır: tənhalığa qapılma və asket həyat. Mütəfəkkir üçün əsərləri və tələbələrinə verdiyi dərslər təəlli olur.

Misirdə təhkiyə cəmiyyətinin qurucularından biri kimi Kordi yazıçı üslubunun sirrlərini yaxşı bilir. "Hazırcavab" povestində müəllif Mərrinin şeirlərindən çıxış edərək mütəfəkkirin iştirakı ilə hadisələr qurur, onun şeir beytlərindən yerli-yerində istifadə edir. Mərrinin yaşadığı dövrdə Bağdadda vəziyyət sabit olmamış, dinclik pozulmuş və sakinlərinin dolanacağı da çətinləşmişdir. Mütəfəkkirin şeirlərində bu vəziyyətə işarələr çoxdur. Yeri gəlmişkən göstərmək lazımdır ki, Xaqani Şirvani də Bağdadı və onun əhalisini məzəmmət edən şeirlər yazmışdır. Tələbəsi və köməkçisi Səidlə iki dəvə miniyi ilə Bağdada gəldikləri gündə dəvələri oğurlayırlar. Bir müddətdən sonra təsadüfən bazarda dəvəsini görüb tanıyan Səid yenidən daha gülünc bir vəziyyətdə aldadılır: həmin dəvəni aparan şəxs Səidi inandırır ki, bu dəvəni ona xidmətçisi vermişdir, onu və yanında olan ikinci dəvəni buraya gətirmək üçün getməlidir. Lakin burada özünün qalaqlanmış parçalarını da nəzarətsiz qoymaq istəmir. Digər tərəfdən o, xidmətçisini də qane etməlidir ki, dəvələrin yiyəsi peyda olmuşdur, onları geri qaytarmaq lazımdır. Bundan ötrü ona 5-10 dinar vermək lazımdır. Səid deyir: "Əlbəttə, mən razı oldum ki, cibimdəki 10 dinarı ona verim, təki dəvələrimizi bizə versinlər. Mən həmin parçaların keşiyini çəkməkdə idim, tacirlərdən biri gəlib parçaları götürmək istədi. Mən etiraz edəndə o, mənə bildirdi ki, parçalar onundur və mənə aldadıblar. "Bu yerdə Mərrri Səiddən soruşur ki, həmin şəxsin adını öyrənə bildinmi? "Yox" cavabını alanda Mərrri o şəxsin Əbulfəth İskəndəri olduğunu bildirir. İskəndəri ərəb yazıçısı Bədiuzzaman Həmədaninin (XI əsr) məqamələrinin (hekayələrinin) qəhrəmanının adıdır. O, fırıldaqçı bir şəxs kimi bütün məqamələrdə iştirak edir. Ərəb ədəbiyyatı tarixini yaxşı bilən povestin müəllifi məzmunu fırıldaqçı və hiyləgər qəhrəmanın əməlləri ilə bağlı olan məqamə janrının yayılmasını göstərə bilmişdir.

Xətib Təbrizi əsərin son bölmələrində baş verən hadisələrin iştirakçısıdır, daha doğrusu, Mərrinin vəziyyəti ağırlaşır, qocalıq və xəstəlik ona güc gəlir. Belə bir durumda Xətibin görünməsi yazıçının əsər üçün qurduğu kompozisiyanın mühüm həlqəsidir. X.Təbrizinin əsərlərinin mahiyyətini yaxşı bilən Misir alimi Kordi tələbə Xətib Təbrizi surətində Mərrinin ideyalarının, fəlsəfi, dini baxışlarının davamçısı və əsərlərinin şərhçisi və təbliğatçısını təqdim etmək istəmişdir. Təsadüfi deyil ki, qaynaq məlumatında bildirilir ki, Xətib Təbrizi müəlliminin düşündükləri ilə şərik olmuşdur. Xətibin özünə istinadən verilən həmin məlumatda deyilir: Xətib Təbrizi demişdir: bir dəfə Əbuləla məndən soruşdu: "Sən nəyə inanırsan?" Öz-özümə dedim: "Deyəsən, bu gün onun etiqadını biləcəyəm". Dedim: "Mən yalnız şübhə edirəm". O dedi: "Şeyxin də belədir".

Yazıçı Xətibin müəllimi Əbuləla ilə ilk görüşünü verdikdə iki məqam da diqqəti çəkir. O, Təbrizdən piyada gəldiyini bildirdikdə Mərrri belə bir dəqiqləşdirmə aparır: "Axı Təbrizdə məndən də bilikli alimlər var, niyə özünü əziyyətə salmısan?" Xətib bildirir ki, Əbu Mənsur Əzhərinin "Dildə düzəliş" əsərini mütaliə etdikdə dərk edə bilmədikləri məqamlar oldu. Qonşuluğumda yaşayan, elmə, ədəbiyyata bələd olan yaşlı bir qadın sən

yanına gəlməyimi məsləhət bildi. Təəccüblənən Məərri qadının kimliyi ilə maraqlanır. Xətib izah edir ki, qadının adı Saradır, özü Bağdaddan əri ilə çoxdan oraya köçüb, atasının adı Möhsin Tənuxidir. Bir qədər sükutdan sonra Məərri əlavə edir ki, həmin qadının qardaşı dostudur, sonra isə Xətibin vəziyyəti ilə maraqlanır. Xətib yoxsul ailədən olduğunu və imkan çatdığının yalnız yüz dinardan ibarət olduğunu Məərriyə söyləyir və xahiş edir ki, bu məbləği özü ilə bağlı xərclərə nəzərdə tutsun, Təbrizə qayıtmaq xərci də onun içində. Şeyx gülümsəyib pulu alır və qardaşı oğluna verərək deyir: “Bunu anana ver, mən istəyəndə geri götürəcəyəm”.

Burada birinci maraqlı məqam Təbrizdə alimlərin olması haqqında Məərrinin sözləridir. İkinci məqam onunla bağlıdır ki, Gənc Əbulələda sevgi hisslərinin, məhəbbət duyğularının oyanmasına səbəb olan şəxs – Saranın Xətibin vətəninə yaşaması və onu Əbulələnin yanına yönəlməsi ilə bağlıdır. Sanki Xətib Məərri üçün doğma bir insana çevrilir.

Əsərin müəllifi hadisələri bu yöndə inkişaf etdirərək Məərrinin yaşantılarının ən səmimi tərəfini Xətib Təbriziyə aid edir. Mütəfəkkir sevimli tələbəsinə “Oglum” – deyə çağırır. Bu, yazıçı təxəyyülünün uğurudur. Belə ki, əsərdə Məərri üçün ən doğma insan onun anasıdır və böyük mütəfəkkir ona çox bağlıdır. O, anasına görə Bağdaddan geri döner. Ananın xəstə halı onu çox narahat edir. Yazıçı mütəfəkkirin anasına bağlılığı motivinin davamını Xətib Təbrizi surətinin təqdimində verir: Xətib müəlliminə müraciət edərək anasının onun üçün darıxdığını bildirir, onun yanına getməyə icazə istəyir və qayıtmağı ilə bağlı xərci haqqında olmuş ilk söhbəti yadına salır. Məərri narahatlıqla bu xəbəri qəbul edir və deyir: “Əgər anan səni görmək istəyirsə, mütləq get, oğlum”. Sonra isə qardaşı oğlunu göndərir ki, anasına verdiyi əmanəti gətirsin. Əmanət iki il bundan əvvəl Xətibin ona verdiyi torbadakı dinarlar idi. Məərri ona verilən pulun hamısını Xətibə qaytarıb deyir: “Get, oğlum, Allahın köməyi ilə, sağ-salamat ananın yanına. Əgər qoca qonşun sağdısı, salamlarımı ona çatdır”.

Bu, əsərin son üç bölməsindən biridir. Əbulələnin ana sevgisini, Saraya, (insana) olan məhəbbətini, biliyini, elmini ötürdüyü tələbəsinə olan qayğı və səmimiyyətini ifadə edən bir epizoddur. Burada böyük mütəfəkkir oxucunun nəzərində reallığı ilə canlanır: təklif, bədbinliyə qapılmış Məərriyə sevgi hissləri doğma olmuşdur. Və onun düşüncələri istedadlı tələbəsi, böyük Azərbaycan şərhçisi Xətib Təbrizi və onlarla tələbələri tərəfindən öyrənilib, təbliğ ediləcəkdir. Xətib bu işi “Saqt əz-zənd”in şərhini yazmaqla gördü. Təsədüfi deyil ki, tədqiqatçılar belə nəticəyə gəlirlər ki, Xətib Təbrizi hər tərəfdən böyük mütəfəkkirə hücum edib onu dinsiz kimi gözdən salmağa, xalqın içində ləkələməyə çalışanlardan Məərrini müdafiə etmişdir.

İnanırıq ki, Azərbaycan ədəbiyyatında böyük şərhçi alim Xətib Təbrizinin bədii obrazı yaradılacaq və alimin həyatı, fəaliyyəti ilə geniş oxucu auditoriyası tanış olacaq.

♦ P o e z i y a

REDAKTORDAN: İlk qələm təcrübələrini çox aydın, səlis bir dillə yazan İbrahim İbrahimli çox keçmir ki, ədəbiyyatda tamam başqa bir yol tutur. Qısaca ümumiləşdirsək, bu yol sənətdə eksperimentlər yoludur: dildə, üslubda, bir sözlə, bədii söz yaradıcılığının bütün komponentlərində axtarış yolu, eksperimentlər yolu. Belə demək mümkünsə, İbrahim yaradıcılıqda fikrin də, sözün də yüyənini tamam buraxıb, şüur axınını yaradıcılığı üçün ana xətt seçib. Elə onun yazılarının çətin, çox çətin başa düşülməsinin problemləri də buradan başlayıb. Bununla belə, dediyim kimi, İbrahimin yazıları, heç şübhəsiz, savadlı, geniş mütaliəsi olan bir qələm sahibinin ədəbi eksperimentləridir. Biz Azərbaycan ədəbiyyatçıları ailəsinin bir üzvü kimi, onun ədəbi təcrübələrini oxucuların nəzərinə çatdırmağı lazım bildik.

İbrahim İBRAHİMLİ

* * *

Omrüm sənin kimidir,
Dərdləri bir-bir seçir.
Ömrüm sənin kimidir,
Yolu Allahdan keçir.

Ölüm necədirsə elədir
Yaşamın fərqlilikləri.
Allahdan aşağıyı yaşayır
Bu dünyanın adiləri.

Yaşamın tənliyidir
İnsanların gördükləri.

Hamısı boş şeydir,
Yoxdur dünyanın sevəni.

Bu dünya mənimdir,
Yalnız məndə sevinir.
İnsanlar, Allaha deyil,
Mənə tapının,
Mənsiz yoxdur bu dünyanın gələcəyi.

* * *

Zaman mənə işləyir,
Hələ ki, mən ölməmişəm.
Yaşadığım ömür hədə getmir,
Hələ ki, mən ölməmişəm.

Hər şeydə bəxtim gətirir,
Ömrüm bir dünyayam deyir.
Ölüm yerimi bilmir,
Hələ ki, mən ölməmişəm.

Ömrümdə dərd sevilir,
Hər şeydə ömrüm sevinir.
Dərdin sonrası gəlmir,
Hələ ki, mən ölməmişəm.

Ömrüm dərdə dərd gətirir,
Ömrüm dərddən çox fərqlənir.
Ömrüm dərd nədi bilməyir,
Hələ ki, mən ölməmişəm.

Ömrüm ömür təyinidir,
Ömrüm Allahla birdir.
Ömrüm bu dünyada,
Allahın güvəndiyi yeganə yerdir,
Hələ ki mən ölməmişəm.

* * *

Atamın əziz xatirəsinə ithaf edirəm

Ölümün yaşadığımız dünyanın ən müəmmalı əfsanəsiymiş, hələ də ölümünə və bu dünyadakı sənsizliyinə inana bilmirəm; mənə elə gəlir ki, mən zaman tuneli vasitəsi ilə əvvəlki vaxtlara dönüb səni o vaxtda yenə görəcəyəm. Sən və mən, əvvəlki vaxtlarda olduğu kimi, yazılarımla və yazdıqlarımla dərindən maraqlanacaqsan, yəqinliyi təsdiqləyən fikirlərlə mənə əsl ömrün yaşamağını yaşadacaqsan. Məni bu dünyada yaşadıklarım və yaşatdıqlarıma qarşı olan istəyimdə və yuxularımda sevindirəcəksən.

Nolar, heç olmasa yuxularımda yaşa, nə vaxt olur-olsun, fərq eləməz, yuxuma gir, sən yuxuma girəndə elə zənn edirəm ki, zaman tuneli ilə sən bu dünyaya gəlmisən və ölüm anlayışı qətiyyənlə sənə aid deyil; yuxuma gəlişinlə ölümü qara torpağa gömmüsən, hardasa bu dünyanın ən mükəmməl məkanındasan. Mən sənin bu dünyadakı ölümünü varlığımın əks tərəfi kimi qəbul edirəm, sənin yaşadığımız dünyada ömrün yarımçıq qalıb yəqin, ona görə belə o ömürdən narahatam, nədənsə ölümünü əsaslandırın mütləq məntiq görmürəm vaxtsiz ölümündə. Sən bu dünyadan mütləq məntiqlə əsaslandırılmamış bir şəkildə getmisən. Məhz bu mühüm səbəbdən də bu dünyada rahatlıq tapmağı bacarmıram; bu dünyanın bütün anlayışları təqsirkar kimi görünür mənə, sən bu dünyanı tərk edəndən bəri həтта Allah da günahkardı şairliyimin önündə.

* * *

Axtarma, məni nə yer üzündə, nə də göy üzündə axtarma, tapmayacaqsan. Mən səndən ayrıldıqdan sonra varlığımdan, ömrümdən və mövcudluğumdan çıxıb getmişəm. Mənə nə yer üzünün, nə də ki, göy üzünün var olması kimi baxmayın, mən belə bir mütləqləşmiş ömürlə hardasa Allahın alın yazısıyam.

Ömrümü məkansızlığın darıxmasının reallığında keçirirəm, bütün ömrüm məsum anlayışlardan ibarətdir. Mənim mövcudluq üsulum bu bilinməz dünyada anlaşılmaz bütövlükdə təsəvvür edilməz, nə də ki bu dünyada mənim yaşayış üsulumu yaşayan tapılmaz, mən xəyalların və xəyali dünyaların gerçəkliyiyəm.

* * *

Mən sənin varlığına yalnız gördüklərim kimi yanaşmıram, mən səndə görünməyənləri də görürəm. Mən sənin varlığına hansısa anlayışsız məqamların reallığı kimi baxmıram, mən səndə duyulmayanları da duyuram. Mən sənin varlığına hansısa realsızlıq məqamın olmamasına bəslədiyim münasibəti bəsləmirəm, mən səndə yaşanmayanları da yaşayıram. Mən sənə zamana aid olan və olmayan bütüvlüyünü sevirəm – ona görə ki, sən qovuşmamağın zamanı olmayan yeganə zamansan bu dünyada.

* * *

Ötürmüşəm “Azadlıq” prospektindəki şüşəli bir çayxanada, çayçı xanım çayla bərabər təbəssümünü də gətirir təmiz və ağappaq stollara. Mən çay içə-içə bu dünyadakı ölümün inkarı ilə məşğulam burada, ömrüm bu çayxanada mənasızlığın ifadəsini yaşadığından, varlığımı hansısa vaxtda tapa bilmirəm.

Küçədən keçən yaraşıqlı xanımlara, qızlara baxıram, deyirəm bəlkə bu çayxanada tapa bilmədiklərimi onlarda tapa bilərəm. Onlar da çox sadə görünürlər, elə bil sadəliyin mücəssəməsidirlər, bununla belə, hətta küçələri də cəlb edən xanımların, qızların yerləşləri ilə diqqət mərkəzinə çəkirlər yaxınlıqdakı küknar ağaclarının yaşıllığını. Ağacların göz oxşayan yaşıllığı dünyanın fonunda ən yaşanmalı vaxtları yaşayırlar.

Çayxananın önündə duran, xarici taksi maşınlarının ətrafında dayanmış sürücülər həyatlarındakı mənasızlıqları anlama və hiss edə-edə çayxananın qarşısında nərd oynayan yaşadılarının yaşam aurasında bir mənasızlıq məqamları, vaxtları görmək istəmədiklərindən, bu dünyanın hər bir anlamına, onları gözləyən yaşamın yaxşı tərəfindən münasibət göstərməyinə ömürlərinin ən məqbul fərqlənməsi kimi baxırlar.

Çayxanada olan adamlardan kimi qutab yeyir, kimi çay içir, bunu da o məsum mühitdə elə bir tərzdə edirlər ki, sanki bu çayxananın qapısı ən yaxşı bəxtə, ömürə açılan qapıdır, burda olacaqları vaxtda onların ömürlərinin inkarı mümkün olmayacaq, bir reallıqdır – olduğumuz çayxanadan yaşadığımız bu maraqlı dünya daimi inkarı olmayan bir məkandır – bu yaşam fonunda dünya, o ətrafda olan hər bir yaşam vaxtı mütləqçəsinə təsdiqləyir ki, bu dünyanın daimiliyi yalnız mənə və mənim ömrümə məxsusdu.

* * *

Bəxtimdən çox narazıyam, bəxtsizəm, qərarsızam yaşadığlarımda, evsizliyin önündə bilmirəm neynəyim ki, bir qədər sakitləşim, belə ömrün yaşamında barı öncəgörən də deyiləm ki, gələcəyimi görüb ömrümdəki yaxşı nəyəsə meyil edirəm; əgər o vaxtlarda da istəyimcə olan ömür olmasa, indidən intihar edirəm; qərarsızam, çox bədbinəm olanları ömrümdə gördüklərimdən, sevgi də daha mənə istədiyimi yaşatmır ki, heç olmasa bu müəmmalı dünyada bir qədər sevinim, sevgisizlikdə də elə bir mühümlük tapmıram ki, bu dünyanın mövcudluğunda yeni bir sevgi və yeni bir mən tapım, mən həm mənsizəm, həm də sevgisizəm.

Heç olmasa meyil etdiyim o sevgili qadın da mənə anlamır ki, həmin olanlarda sevgi tapım ki, bəlkə o sevgimi, istəyimi bu dünyanın mənfi nəticəsizliyindən aralaya; xahiş edirəm, mənə varlığım kimi təsir bağışlayan bir sevgi, bir ömür göstərin ki, o yaraşıqlı qadın mənə anlasın, həm də bütün tərəfləri ilə anlasın, varlığımın ən dərin guşəsində niyə gizlədim, mən yalnız onun varlığında hiss edirəm nəticəli bir yaşamı, sevgisizlikdən tamamilə kənarlaşmağı; belə ömürdə mənimləmişən, Allah, hətta belə bir yaşamda da sənə layiqəm Allah, mənim şəxsi ömrümün bundan beləki hissəsini mənə elə yaşat ki, bu dünyada inkarımı görməyim, bu mənə çox sıxır. Axı bu dünyada mənə inkar etmək Allahı inkar etmək deməkdi.

* * *

Bu dünyada yaşadığlarımda, istədiklərimin istədiyim nəticəsi olmayan vaxtları da olur, mən yaşamın belə mənasız, mənə bu cəzbedici aləmdən ayıran nəticəsini şəxsi varlığımda bir gerçəklik kimi hiss edəndə, nədənsə bu narahat varolmamadan imtina etməyi də qətiyyənlə bacarmıram, bacarsaydım, yaxşı olardı.

Bu dünyanın içində bütün ölüm formalarının yaşanan və yaşanmayan tərəfləri olur, mənə həmin tərəflərin inkaredilməz mənalı məzmununda bir yaşam forması və ya bir yaşam üsuluyam, yəni fərdi ömrümdən kənardayam, yalnız ölümə aidliyimdəyəm, ölüm adıləşmir yaşadığlarımda, yaxud hiss etdiklərimdə, mənim fikirimcə bu dünyanın içində ölümlər bir eksponata çevrilsəydi, yaxşı olardı (vaxt gələcək, o da olacaq).

Bu dünyanın içində müxtəlif vaxtlarda nəticəsizliyin yaşamının ömrümə məxsus olan üsullarında cəlbərimi axtarsam da pul tapa bilmirəm, həm pulsuzam, həm də məkansızam, pulsuzluğumun əsas səbəbi də məkansız olmağımdı, əgər mən gördüyüm, istədiyim, hər bir vaxt reallıq kimi yaşadığım kitabları almağa cibimdə pulum olsaydı, yaxşı olardı.

Bu dünyanın içində yaşamağın olmayanların da olması qeyri-müəyyənliyin xüsusi bir cəhəti, fikrimcə bu cəhət yaşadığımız

dünyanın əsas məntiqi olmasa da dəqiqdi, yəni bu dəqiqlik istədiyim bir adamın, yəni rejissor Vaqif İbrahimoglunun ömrünə aiddir, mən bu vacib aidlikdən kənarlaşıb Vaqif İbrahimoglu ilə Sahil bağının yaxınlığında onunla yenə də tez-tez rastlaşsaydım, yaxşı olardı.

Bu dünyanın içində yaşamağın bütün formalarını, yaxud da üsullarını bir-bir, asudə bir yaşam kimi yaşasaydım və bu mühüm yaşamın mümkünlüklərinin bütün tərəfləri mənim istədiyim və sairələrə aid olsaydı, o asudə yaşamı da ömrümdə görsəydim, bu dünyanın içindəki bütün yaşam üsulları yaxşı olardı.

Bu dünyanın içində yaşamağın bütün üsulları və həmçinin müxtəlif formaları ilə əlaqədar olan cürbəcür bəlkələr mütləqçəsinə olmasaydı, bu dünyanın içinin yaşamları yalnız yaşamın yaxşı mənadə, yaxud asudə bir üsulda fərqləndirsəydi, bu dünyada yaşadığımız və həmçinin bu dünya mükəmməlcəsinə yaxşı olardı.

* * *

Yazmadıqlarımı və yaza bilmədiklərimi yalnız sənə qarşı olan istəklərimdəki hisslərlə və hər bir yaşam imkanında fərqli duyğularla yazıram, yazanda ətrafımda və yaşadığımız bu dünyanın bənzərsizliyində olan mərhəm sevgi ilə bənzərsiz oluram. Yəni mən ayrı kimsədə deyil, səndə olan bənzərsizliklə bənzərsizəm. Həmişə belə olsana – bənzərsiz sevgi kimi. Sevgiyə bərabərim.

Ən adi bənzərsizliyin yaşamında yaşadığımız bu dünyanın və fərqli insan ömürlərini naməlumluqdan və ölümdən, ölüm anlayışından hifz etməsi mövcuddur, mərhəm sevgi ilə yaşadığımız da yalnız ölümün deyil, fərqli ömürlərin bu dünyaya aid olan zamanının, vaxtlarının ölümsüzlüyüdür. Məncə, bu yaşadığımız dünyadakı zamanla varlığımızın inkarı olmayan ölümsüzlüyüdür. Həmişə belə olsana – ölümsüzlük kimi. Ölümsüzlüyə bərabərim.

Bu dünyanın inkarsız yaşamı inkar vasitəsi ilə inkarsızdır, hər zaman sevgimiz bu dünyanın yaşamında istisnasızlığı yaşamaqdadır. Bu dünya yaşadığımız bilinməzliyin, naməlumluğun sən və mən tərəfidir, yəni artıq yaşadığımız bu dünyada nə sənin, nə mənim, nə bu dünyanın qətiyyəni inkarı olmayacaq, yaxud da hansısa məkanda tapılmayacaq. Varlığına aid olan bu dünya yalnız səninlə məlumdur yaşamağa. Həmişə belə olsana – dünya kimi. Dünyaya bərabərim.

♦ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

Vaqif YUSİFLİ

ƏDƏBİ GƏNCLİYİN AXTARIŞLARI

(1-ci məqalə)

YOLUN BAŞLANGICI. O ədəbiyyat yaşamağa qadirdir ki, onun istedadlı gəncliyi var və bu gənclik onun gələcəyidir. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı da bu mənada özünün gələcəyinə ümidlə boylana bilər.

Azərbaycan ədəbiyyatının klassik dövründən ta bu günə kimi ədəbi gənclik deyilən bir başlanğıc mərhələsi olub. Ədəbiyyata, xüsusilə şeirə meyilli olan hər bir gəncin həyatını bu başlanğıc mərhələsi olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Burada ilk növbədə, ədəbi təsir məsələsini unutmamaq olmaz. Ədəbiyyat aləminə gəlişindən öncə hər bir gənc kimdənsə ya kimlərdənsə təsirlənər və bu insanlar onun istedadının parlamasında mühüm rol oynaya bilərlər. Məsələn, ədəbiyyat tarixçiləri yazırlar ki, Xaqani Şirvanini bir şair kimi yetişdirən, onu orta əsrin bütün elmlərini öyrənməyə həvəsləndirən əmisi Ömər Osman oğlu Kafiyyəddin və əmisi oğlu Osman Ömər oğlu Vəhidəddin olmuşdur. Yaxud Mirzə Ələkbər Sabirin uşaqlıqdan şeirə həvəs göstərməsini onun müəllimi Seyid Əzim Şirvaninin təsiriylə izah edirlər. Bu mərhələdə ailənin və ədəbi mühitin də rolunu qeyd edək. Hər bir şairin doğulduğu ailədə atanın ya ananın tanınmış sənət adamı olması, heç şübhəsiz, onların övladlarına da təsirsiz qalmır. Deyək ki, Səməd Vurğunun ailəsindən Yusif və Vaqif Səmədoğlular, Rəsul Rzanın ailəsindən Anar, İlyas Əfəndiyevin ailəsindən Elçin, Əli Vəliyevin ailəsindən Məsud Əlioğlu, Abdulla Şaiqin ailəsindən Kamal Talıbzadə, Süleyman Rəhimovun ailəsindən Şamo Arif, Böyükağa Qasımzadənin ailəsindən İntiqam Qasımzadə yetişə bildi. Bir də ədəbi mühit var – məsələn, Əliağa Vahidi Bakı ədəbi mühitinin, Hüseyn Arifi Qazax ədəbi mühitinin, İlyas Tapdıqı Gədəbəy aşığı mühitinin, Hüseyn Kürdoğlunu və Məmməd Aslanı Laçın-Kəlbəcər saz-söz mühitinin yentirmələri saymaq olar.

Ədəbi gəncliyin formalaşmasında, heç şübhəsiz, daha bir mühüm amili də unutmaq olmaz. Bu da ayrı-ayrı görkəmli sənətkarların gənc şair və nasirlərə dəstək verməsidir («Uğurlu yol» və təqdirədirici məqalələrlə). Hələ qırxıncı illərdə Səməd Vurğunun o zamanın gənc şairi Adil Babayevin şeirlərindən təsirlənərək ona şeir həsr etməsi («Şair, nə incədir rübabın sənin»), Rəsul Rzanın «Qayğı sözü və qayğı» məqaləsi və Fikrət Qoca, Vaqif Nəsimi, Abbas Abdulla, Fikrət Sadıq, Ramiz Rövşən, İltifat Saleh, Şamil Salmanov haqqında məqalə və «uğurlu yolları», Süleyman Rəhimovun Afaq Məsud, Qasım Qasımsadənin Nüsrət Kəsəmənli, Bəxtiyar Vahabzadənin Zakir Fəxri, Yusif Nəğməkar, Anarın Salam Sarvan, Adil Mirseyid, Əlizadə Nuri, Əjdər Ol, Əli Kərimin Camal Yusifzadə yaradıcılığı ilə bağlı ilkin təəssüratları ədəbi nəsillər arasında mənəvi körpülərin yaranmasından xəbər verir. Gənc tənqidçilərin ilk kitabları barədə yazıların müəllifi kimi Elçinin məqalələri də vaxtında deyilmiş söz kimi unudulmur. Müasir dönmədə isə gənc şair və nasirlərin yaradıcılığı ilə daimi maraqlanan Sabir Rüstəmxanlı, Vaqif Yusiflinin, Elnarə Akimovanın və Cavanşir Yusiflinin adlarını çəkməyə bəylik.

Ədəbi gənclik həmişə ədəbiyyata təzə Səs, təzə Nəfəs və təzə düşüncə tərzini gətirir, bunu biz ədəbiyyat tariximizin bütün mərhələlərində izləyə bilərik. Lakin biz ən yaxın tariximizin ədəbi gəncliyindən söz açırıq. «Doxsanıncılar» ədəbi nəsli XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının sonuncu, əvvəlki ədəbi nəsillərin heç birinə bənzəməyən, amma eyni zamanda, onların yaratdığı ənənələrlə də bağlı bir nəsillər kimi diqqəti cəlb edir. Bu ədəbi nəsillər içərisində kimlərsə fərqləndirmək mümkündür. Məsələn, ilk şeirlərini 90-cı illərdə dərc etdirən Salam Sarvan və onun şeirləri təxminən on il ərzində gündəmdən düşmədi. Bəziləri Salamın söz oyununa meyil etdiyini, dünyaya, gerçəkliyə gördüyümüz prizmadan yox, sanki gördüyümüzün əksinə olan prizmadan yanaşdığını qeyd etmişlər. Həqiqət var bu fikirlərdə. Amma onun söz oyunu istedadlı bir söz adamının qurduğu bədii oyun idi. Bədii oyun – poetik oyun... «Tanrı bu dünyanı atıb zər kimi, görən hansı üzünü üstə düşəcək», «Torpaq yeyir bizi bişdik-bişmədik, gedirik bir taxta qaşığı içində», «Gündüzdü – qaranlıq içindən keçir, yalandı deyirlər ki, axşam olur», «Allah məni öldürüb e, meyidimi ala bilmir», «Gün düşdü, qapıtək açıldı səhər, Gördüm gecə çıxır işıq içindən». Salamın şeirləri XX əsr Azərbaycan poeziyasında, fikrimizcə, sonuncu ədəbi hadisə idi və bu, təməyülün, şeirimizdə özünəməxsus bir çıxırın yaranmasının təzahürü idi. Əlizadə Nuri, Əlirza Həsərat, Böyükxan Pərviz, Tərlan Əbilov, Bilal Alarlı, Rəsmiyyə Sabir də bir çox şeirlərində həmin təməyülə bağlı idilər. «Bu dünya xiffətdən çoxdan ölərdi, Amma özü boyda tabutu yoxdu». «Ürəyim sinəmdə poçt qutusudur, Açısan, təkcə sənin adın çıxacaq» (Ə.Nuri). «Mən səni sevməyəm dünyalar qədər, Deyirlər dünyanın sonu var axı» (B.Pərviz). «Mən dərdədən yonulmuş canlı heykəlm. Qoydular sevincə başdaşı məni» (T.Əbilov). «Daşı ətəyindən tökməlisən ki, Axırda başdaşı qoyasan məni» (Ə.Həsərat). Dörd şairdən

gətirdim bu misalları və oxucu deyə bilər ki, bunlar hamısı sanki bir qələmdən çıxıb, amma özəlini Salam qoyub.

«Doxsanıncı» illərin cavan şairləri – Rasim Qaraca, Azad Yaşar, Murad Köhnəqala, Həmid Herişçi modernist şeir uğrunda mübarizə aparır və sübut etməyə çalışırdılar ki, poeziyanın çıxış yolu bütün köhnə qəlibləri sındırmaq, sintaksisi ləğv etmək, obrazları heç bir vasitəçi söz olmadan təqdim etmək, birbaşa və kəskin effekt yaratmaq yoludur. Hətta belə bir fikir irəli sürürdülər ki, Azərbaycanda modernist şeir «Baca» ədəbi qrupu tərəfindən yaradılıb. Azərbaycan poeziyasında modernizmi bir az uzaqlara çəkib aparanda hay-haray qoparırdılar ki, «ilk modernistlər yalnız bizik». Amma onların modernist şeir haqqında təsəvvürləri bundan uzağa getmədi... Həmin illərdə əsl modernist şeiri onların gözləri qabağında Ail Mirseyid yaradırdı...

Doxsanıncı illərin ədəbi gəncliyindən söz açıramsa, bu onilliyin sonlarında ədəbiyyata gələn və elə ilk yazıları ilə diqqəti cəlb edən bir neçə müəllifi də unutmamalıyıq. Tərən Əbilov – Bu əyalət sakini get-gedə diqqəti cəlb etməyə başladı və sübut elədi ki, istedad anlayışı üçün «əyalət» və «şəhər» məkanlarının heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Tərən öz yaşadlarından seçilməyə, fərqli bir şeir aləmi yaratmağa can atırdı. Onun şeirləri həddindən artıq yüklü görünürdü, burada təzə bənzətmələr, epitetlər, metaforalar yan-yanaydı. Ovqatına, əhval-ruhiyyəsinə gəldikdə isə ümidlə ümitsizlik, inamla inamsızlıq da yan-yanaydı. Amma əksər şeirləri ŞEİR idi, obrazlı şeir. Baxın: «Ağacın yaşıl günləri Sarı əskiyə bükülüb Xəstə uşağa bənzəyir payız». İndi beş-altı romanın və hekayələrin müəllifi kimi tanınan Şərif Ağayarın o zamankı şeirləri onun bir şair kimi gələcəyinə ümid yaradırdı. Ağayarın qoşmaları o zaman bir kimsənin diqqətini cəlb eləmədi. Yalnız «Azərbaycan» jurnalında bu qoşmaları oxuyan Xalq şairi Nəbi Xəzri redaksiyaya zənc edib dedi ki, onun şeirlərini çap etdirdiyinizə görə sizə təşəkkür edirəm.

*Yara vurdu bir zəhərli diz mənə,
Göyçə-Göyçə satılmışam düşməmə,
Araz-Araz boğulmuşam, ay ellər.
Haqqım susub, oğru gülür doğruma,
Minim yanır bir Kəlbəcər ağrım.
Şuşa-Şuşa dağ basılıb bağrım,
Lasın-Laçın talanmışam, ay ellər.*

Mənim fikrimcə, doxsanıncı illərin sonunda iki gənc şairin gəlişi də onların gələcəyinə – müasir şeirimizdə istedadlarının gec-tez etiraf olunacağına inam yaradırdı. Onların hər ikisi Sabirabadda yaşayırdı. Nisəbəyim və Nubar (Nubar bir müddət şeirdən uzaqlaşdı, amma ikimininci illərdə qayıdıb oldu). Nisəbəyimin şeirləri barədə bir neçə yazı yazsam da, etiraf edirəm ki, onun poeziyasını kifayət qədər incələyə bilməmişəm. Bəxtdən, tələdən, sevgidən, vaxtdan, ömürdən, ölümdən, yerə-göyə-tanrıya ünvanlanan pıçıltılarından, harayından, bir sözlə, ürəyini tərpedən nə varsa,

Nisəbəyimi şeirə çəkirdi. Amma Nisəbəyimi yalnız bu dairədə – bu çevrədə duymaq azdır, mən də, ondan yazan digər müəlliflər də Nisəbəyimin «Arazım, xan Arazım», «Əbədiyyət», «Toy», «İlğım», «Oyun» poemalarından söz açmışıqmı? Onun şeirlərində qadın duyğularını kifayət qədər şərh etmişikmi? Şeirlərindəki sənətkarlıq maneralarından necə? Deməli, poeziyamızda Nisəbəyim obrazını biz tənqidçilər hələ tam araya-ərsəyə gətirməmişik. Amma Nisəbəyimin bəlkə də bu şərhlərə, təhlillərə ehtiyacı yox idi:

*Heç nə ola bilmədim dünyada
Heç nə gəlmədi əlimdən.
Cavan ola bilmədim,
Qoca ola bilmədim.
Ən saf uşaq oldum
bu yer üzündə,
Bir də...
Şair oldum uşaqlığımdan.*

«Yolun başlanğıcı» adlandırdığım bu bölümdə ədəbiyyatımızın ikiminici illərə qədər ədəbi gəncliyin bir neçə nəslə barədə söz açdım. İndi isə...

İKİMİNİNCİ İLLƏRİN ƏDƏBİ GƏNCLİYİ. Müasir ədəbiyyatımızda nəsil etibarilə irəlici sayı məhz ikiminici illərdə ədəbiyyata gələn gənclər təşkil edir. Nə altmışıncı, nə yetmişinci-səksəncinci, nə də doxsanıncı illərdə ədəbi gəncliyin meydanı belə gur və qaynar olmayıb. Mətbuat azadlığı – özü də senzurasız mətbuat azadlığı dövründə gənclərin əksər qəzet və jurnallarda maneəsiz çıxış etmələri, təkcə üç əsas ədəbi orqandan əlavə, digər qəzet və jurnallarda gen-bol dərc olunmaları doğrudan da təqdirəlayiqdir. Hər ay Yazıçılar Birliyinin ədəbi orqanları – «Azərbaycan» və «Ulduz» jurnalları, «Ədəbiyyat qəzeti» və digər qəzet və jurnallar gənc şair və nasirlərin şeir və hekayələrini dərc edir, onların bir çoxuna yaşıl işıq yandırır, imkan verirlər ki, cavanlar öz yaradıcılıq potensialını üzə çıxarsınlar. Bu məqamda mən ustad şairimiz Rəsul Rzanın bir fikrinə istinad etmək istəyirəm: Altmış il bundan əvvəl Rəsul müəllim «Ümid və arzular» adlı məqaləsində görün nə yazmışdı: «Şeir yazan cavanlar arasında ilhamla, istedadla ədəbiyyata gələnlər olduğu kimi, həvəsə düşüb gələnlər də var. Doğrudan, elə bir tənqidi termometr icad olunmamışdır ki, gənclərin poetik istedadını ölçüb dərəcəsini müəyyən etmək mümkün olsun. Adətən gənclik insanın mövcud bacarıq və istedadının qüvvətlə üzə çıxdığı zamandır. Bu istedadın formalaşmış təcrübə ilə zənginləşməsi illərlə sürür. Lakin ilk şeirlərini, hekayələrini yazmış gənclərdən həqiqi istedadla malik olanlarını görüb seçmək mümkündür». Altmış il bundan öncə deyilsə də, Rəsul Rzanın bu fikirləri indi də müasir səslənir, doğrudan da adicə həvəslə şeirə gələnlər də var (özü də lap çox), istedadla gələnlər də... Əgər həvəs şairlik iddiasından, şöhrətlənmək arzusundan yaranırsa, sonu məlum, çünki istedad yoxsa, əlli kitabı çıxsın belə, ona şair desələr də (çünki belə cızmaqaraçıların da öz «auditoriyası» var), ŞAİR ömrü yaşamayacaq.

ŞEİR. Söhbət ikimininci illərin ədəbi gəncliyindən gedir və hər bir ədəbi mərhələdə olduğu kimi, bu mərhələdə də şeir birinci sıradadır. Şeir yazan cavanların da sayı çox. Ancaq məsələyə gənc şairlərin sayca-kəmiyyətə çoxluğuna görə deyil, ən başlıcası, bir-birindən seçilən fərqli poetik düşüncə tərzinə, mövzu ilə onun poetik həllinin vəhdətinə, fərdi üslubi xüsusiyyətlərinə, obrazlı ifadə tərzinə, şeir mədəniyyətinə yiyələnmək bacarığına görə diqqət yetirək. Açıqını deyək: bu gün ədəbi gəncliyin şeir mənzərəsində adları ümidlə səsləndirilə biləcək az deyil, – ikimininci illərdə ədəbiyyata gələn və son illərdə ədəbi mühitdə fəallığı ilə seçilən bu gənc şairlər artıq yaradıcılıqlarının formalaşma mərhələsini başa vururlar. Amma burada bir məsələni də aydınlaşdırmaq lazımdır. Görünən odur ki, ikimininci illərdə, yəni ötən bu iyirmi üç il ərzində şeirimizdə yeni bir nəsil formalaşıb. Hətta bu nəsil yaş etibarilə iki zamanı özündə əks etdirir, nəslin birinci zamanı 2000-2010-cu illəri, ikinci zamanı son 12-13 il ərzində ədəbiyyata gələn gəncləri əhatə edir. Qəribədir deyəcəksiniz, ikimininci illərin əvvəllərində ədəbiyyata gələn, indi artıq az-çox tanınan bir şairlə son beş il ərzində «Ulduz» jurnalında öz şeirlərini çap etdirən bir cavan şairi eyni ədəbi nəslə necə aid etmək olar? Məsələ burasındadır ki, mövzu, yazı tərzləri, həyata baxışları etibarilə onları bir arada birləşdirən xətlər diqqətdən yayınmır. Onların öz şeirlərində hansı ədəbi cərəyana üz tutmaları, hansı vəznə daha çox müraciət etmələri, şeirimizdə hansı ənənələrə yiyələnmələri geniş bir söhbətin mövzusudur. Amma söhbət şeirdən gedirsə və biz yeni ədəbi nəslin yaradıcılığına münasibətimizi bildiririksə, ilk növbədə, verəcəyimiz sualların ən birincisini nəzərə çarpdırmaq: bu gənc şairlər müasir proeziyamızda özünəməxsusluğu ilə seçilə bilirlərmi, yəni bu nəsil öz ədəbi mövqeyi, SƏS və NƏFƏS seçimiylə diqqəti cəlb edirlərmi? Bizim gənc şairlərin şeirlərində yaşadığımız həyatın müxtəlif problemləri əks olunurmu? Ən böyük problem – müharibə, Qarabağ, müstəqilliyimiz və XXI əsr Azərbaycan insanının duyğu və düşüncələri onların şeirlərində necə əks olunur? Elə bu sonuncu sualdan başlayaq.

Deyə bilərik ki, cavan şairlərin əksər qismi Vətən müharibəsi və qələbəmizlə bağlı şeirlər yazmışlar. Onların bir çoxu – Emin Piri, Seymur Atilla, Həsən Kür, Elvin İntiqamoğlu, İlkin Elçin, Nicat Ağayev, Cavid Qasimov, Kərəm Aydın, Toğrul Kərimli, Səbuhi Qurbanov İkinci Qarabağ müharibəsində döyüşçü kimi iştirak etmişlər. Dörd şəhid şairimiz də var – Rasim Abdullayev, Murad Hacıyev, Şahgündüz Cabbarov, Rüşad Əhmədzaadə... Onların şeirləri «Əbədi sevgi – əbədi vətən» toplusunda əks olunub. Bundan başqa «Barıt qoxulu sətirlər» toplusunda 15 qazi şairin şeirləri ilə tanış oluruq. İstər şəhid şairlərin, istərsə də qazi şairlərin əksəriyyəti Birinci Qarabağ müharibəsindən sonra doğulmuşlar. Müharibə təkcə qəhrəmanlar, igidlər yetirmir, müharibə həm də şairlər yetirir. Adlarını çəkdiyim qazi şairlər içərisində üç imzanı daha çox fərqləndirmək istərdim – Emin Pirini, Həsən Kürü və Elvin İntiqamoğlunu. Onların şeirlərində müharibənin özü də, onun doğurduğu faciələr də, döyüşçü psixologiyası da əks olunur. Əgər

siz müharibənin bu döyüşlərdə iştirak edən bir gənc şairin yaddaşında necə yaşadığını bilmək istəyirsinizsə, Emin Pirinin şeirlərini oxuyun:

*Çiçək açdı
torpağa basdırılan
minalar
toxumunda ayaqlar.
çiçəklər yara açdı
yaralar
anaların yuxusuna qaçırdı.
yuxular qara xəbərin
ardınca qaçırdı.*

Emin Piri bu şeirdə sağ ayağını cəbhədə itirən bir döyüşçünün acı etirafını səsləndirir:

*danlayır özünü
əlini başına, dizinə çırpır:
o qaldı cəbhədə,
mənsə qayıtdım
ayağım özümdən qeyrətli çıxdı.*

Emin Pirinin son şeirlərinin birində «Bizi gözləyən Azərbaycan. Meydanlarda, gözləriylə hayqırır: Sən azadsan, Sən azadsan» nidalarını eşidirik. Bu nidaları biz gənc şairlərdən İradə Aytelin, Elnur Uğurun, Elşad Baratın, Vasif Əlihüseynin, Elvin Nurinin şeirlərində də izləyə bilərik. Xuraman Hüseynin «Ulduz» jurnalının 2022-ci il iyun sayında dərc olunan silsilə şeirləri qırx dörd günlük qələbəmizin poeziyada necə əks olunduğunu göstərən poetik gündəliklərdir:

*Otuz ilə yaxın
gözlədik səni,
Qarabağ.
Kədərdə boğulduq,
dərdə batdıq büsbütün.
Şükür ki, sən gəldin,
möhtəşəm
Qırx dörd gün.*

Gənc şairlərin son illərdəki şeirlərinə diqqət yetirdikdə, iki cəhəti xüsusilə nəzərə çarpdırmaq istəyirik. Birincisi: onların şeirlərinə mövzu baxımından yanaşaq – dahi Belinskinin heç vaxt köhnəlməyən bir fikrini xatırlayaq: «Həyat haradadırsa, poeziya da oradadır və deməli, poeziya üçün məzmun da oradadır, yalnız məzmun hər bir şairin – həm dahi, həm də sadəcə, istedadlı şairin həqiqi meyarı ola bilər». İndi belə bir sual meydana çıxır – gənc şairləri nə düşündürür? Deyə bilərik ki, həm şəxsi, həm də ictimai həyatda rastlaşdıqları, müşahidə etdikləri, duyduqları və düşündükləri nə varsa, çox şey. Həyat onların gözləri qarşısında cərəyan edir, onların əksəriyyəti gerçəkliyin bu mürəkkəb, xaotik, hər günü dünyada və məmləkətdə baş verən hadisələrin, olayların içində yaşayırlar.

Gənc şairlər sevgidən çox yazırlar – onlar öz fərdi dünyalarında çox çırpınırlar, bir çox şeirlərində özlərinin daxili-ruhi aləmini, həyata, gerçəkliyə münasibətini ifadə etməyə can atırlar. Həç də o fikirdə deyilik ki, onların şeirlərində müasir həyata, gerçəkliyə baxış bucağı o qədər də əhatəli deyil. Təbii ki, onları bir çevrədə birləşdirən xətlər var, öncə onları qeyd etdik, amma bu birləşdirici xətlərdə bəzi məqamlar var ki, yekrəngliyə, məhdudluğa da yol açır. Oxuyursan onların şeirlərini, bu cavanlar nə qədər darıxmaqdan söz açırlar, bu cavanlar nə qədər tənhalıqdan, həyatlarında baş vermiş sevgi uğursuzluqlarından, hətta ölümə söz açarlar? Darıxan şairlərin darıxan şeirlərində darıxmaq öz adı, lokal mənasından kənara çıxmır. Təklilik və tənhalıqdan söz açan şeirlərdə də həmçinin... Yəni bir qızıdan ötrü, onun gedişiyə – uzaqlığı ilə bağlı çəkilən qəmlər... Burada Əli Kərimin bir şeirindəki misraları xatırlamalı olursan: «Tənhalıq boşluq deyil – səni gözləyən varsa. Gözləyənin yoxdursa, tənhalığın da yoxdur. Harda dünya başlayır, hamısını sən bilmirsən, harda dünyayla birləşirsən, onu da bilmirsən. Yaşayırınsınız – bir-birinə bir ümid şüası verməyən pis qonşular kimi. Tənhalıq istəyirəm – Böyük, dərin, dolu tənhalıq!»

Unutmayaq ki, indi cənc şairlər hər cür qadağadan, nəyi yazıb-yazmaq düşüncəsindən azaddırlar – indi müstəqillik dövründə mənən çox sərbəstdirlər. Təbii ki, nə yazmaq, nədən yazmaq əsas və həlledici deyil, istənilən mövzunu bədii idrakın süzgəcindən keçirmək, obrazlı ifadə tərzilə, bədii təsvir vasitələri ilə onu əsl şeir həddinə çatdırmaq lazımdır. Bu baxımdan yanaşsaq, bizim gənc şairlərin 2020-2022-ci illərdə yazdıqları şeirlərin adlarını çəkə bilərik – o şeirlər ki, fikirlə hissin vəhdətindən yaranıb. O şeirlər ki, mərhum Aydın Məmmədovun söylədiyi kimi: «soyuq he-sabdar məntiqi ilə çeşidlənməyib», «xoşbəxt sonluq, yarım-fəlsəfi, yarım-nəsihət tövsiyələrlə dolu deyil», «konveyer üsulu ilə «istehsal olunmuş», bərbəzəkli, ölçü-biçili, «nizamlı şeir» formullarından ibarət deyil». Ramil Əhmədin «Sevgi şeiri», «Məktub», «Amerika», Səddam Laçının «Otuz yeddi», İntiqam Yaşarın «Payız ağlayır», «Bir udum Vətən», «Hirs tökülür bu dünyaya», Ülkər Nicatlının «Ağdam», Həsən Kürün «Sığınacaq», Aysel Nəsirzadənin «Körpələr evi», Allahşükür Ağanın «Qar dənəciyi teoremi», Aysel Fikrətin «Şəhid balasına», Taleh Mansurun «Fələk dostum», Fuad Cəfərlinin «Əli qabarlı şəkillər», Nilufər Şıxlının «Həyat həndəsəsi» şeirləri, zənnimcə, müasir şeir anlayışına uyğun gəlir. İstəyirik həmin şeirlərdən birini səsləndirək. Şeirnin müəllifi qazi şair Həsən Kür – şeirin adı «Sığınacaq».

*Yetimlər evinin darvazasına
Körpə qız atdılar bir axşamçağı.
Əynində qırmızı toxunma köynək,
Əlində ucuz bir qız oyuncağı.*

*Yudular üzünün yaş ləkəsini,
Yataq düzəltdilər küncdə, bucaqda.*

*İlahi, birca boş otaq yox idi
Bədbəxtlərlə dolu sığınacaqda.*

Gənc şairlərin yaradıcılıq axtarışları davam edir və deyə bilərik ki, onların əksəriyyəti sözə poetik məna vermək, bədii təsvir vasitələrinin yeni, hələ işlənməmiş çalarlarını şeirə gətirmək, hecda da, sərbəstdə də, əruzda da diqqəti cəlb edən nümunələr yaratmaq, şeirdə Azərbaycan dilinin gözəlliklərini və özəlliklərini hifz etmək... bax, bu keyfiyyətləri alqışlayırıq. Onların şeirlərində Azərbaycan poeziyasının yaşarı ənənələrini görməmək mümkün deyil. Əlbəttə, XXI əsr Azərbaycan insanının mənəvi həyatı, mübarizəsi, duyğu və düşüncələri əksər hallarda gənc şairlərin yaradıcılığında hələ öz dolğun əksini tapmır, deyək ki, onların bir çoxu həyatı otaqlarındakı pəncərədən seyr etməklə bitir, amma ümitsizliyə qapılmırıq, onların öz şeirlərində cəmiyyət və təbiətə də endiklərinin şahidi olacağıq.

2010-cu ilə qədər şeirləri ilə diqqəti cəlb edən Fərid Hüseynin, Adilə Nəzərin, Şəhriyar del Geraninin, Ayselin, Cavidanın, Anar Həbiboglundun, Zərdüşt Şəfizadənin, Fərhad Metenin şair talelərindən də qısaca söz açmaq istəyirəm. Fərid Hüseyn indi ədəbi prosesdə öz fəallığı ilə seçilir – şeir də yazır, rus klassikləri və Nizami yaradıcılığı ilə bağlı məqalələr də çap etdirir, müsahibələrlə diqqəti cəlb edir. Susmur. Şəhriyar da həmçinin. Aysel nəsrə və publisistikaya meyil edir. Cavidan həтта roman yazıb. Adilə Nəzər də şeirlə publisistika-ədəbiyyatşünaslıq arasında səyahətini davam etdirir. Amma Anar Həbiboglu, Fərhad Mete, Zərdüşt Şəfizadə (onların üçü də istedadlı şairlər idi) yaradıcılıqlarının çiçəkləndiyi bir vaxtda şeirlərini yaddaşlarda yaşadıb... özləri yaşamadılar.

ÜMİD SİZƏDİR ANCAQ...

Son on-on üç ilin Azərbaycan poeziyasında ədəbi gəncliyin də səsi aydın eşidilir. Və bir oxucu-tənqidçi kimi mən onların yaradıcılığını, mətbuatda çap olunan yazılarını və şeir kitablarını izləyirəm, həm nikbin qənaətdəyəm. Bu cavanlar müstəqillik dövrünün uşaqlarıdır, onun ab-havası ilə nəfəs alan, azadlığın – söz demək, Qlavlitsiz fikir söyləmək, çap olunmaq maneəsi ilə üzləşməyən cavanlardır. Onlar üçün zahirən mövzu məhdudluğu da görsənmir, şeirin bütün janrlarında qələm sındırırlar və s. Bu məqamda gənc şairlərlə bağlı bir-biriylə sıx əlaqəli iki sual məni düşündürür: Özünəməxsusluq, Təzə səs və nəfəslə seçilirləmi bu gənclər? Əlbəttə, burada söhbət son üç ildə gənc şairlərin çap etdirdikləri şeirlərindən və şeir kitablarından gedir.

Bu baxımdan mən son üç ildə kimləri fərqləndirə bilərəm? Təbii ki, bu suala birmənalı şəkildə müsbət cavab verə bilməyəcəyəm. Deyim ki, Emin Piri, Fərid Hüseyn, Şəhriyar del Gerani, Ulucay Akif, Ümid Nəccari, Səddam Laçın, Ramil Əhməd artıq özünəməxsusluğa, seçilməkliyə müəyyən dərəcədə nail olublar. Bu şairlərin içərisində yaşca ən cavanı Ramil Əhməddir. Onun «Zaman tuneli» adlı ilk şeirlər kitabı çapdan çıxıb. Orijinal

nal ifadə tərzilə seçilir, əgər belə demək mümkünsə, şeirin də tunelindən keçə bilir. O, müharibə görməyib, Birinci Qarabağ müharibəsi bitəndə dünyaya göz açıb. Amma onun «Müharibə» silsiləsindən olan şeirləri Ramilin mənsub olduğu nəslin təəssüratlarını ifadə edir.

*Biz atamızın ayaqqabılarına,
köynəklərinə
dolabda tozlanan
siqaret qoxulu boz pencəyinə baxıb
böyüdük.
«Ata» dedik divardan baxan şəkə,lə,
şəkil kimi
yaraşıqlıydı atamız,
şəkil atamız.*

Doxsanıncı illərdə doğulan gənc şairlərin şeirlərində görünən bu atasızlıq sindromu, uşaqlığın müharibə dəhşətləri ilə yüklənməsi poeziyada yeni bir hadisə deyil. Vaxtilə İsa İsmayılzadənin «Böyüdülmüş şəkillər» poemasında da bunu izləmişik. Gənc şair Aqşin Evrənin də şeirlərində müharibənin uşaq yaddaşında necə əks olunmasını izləyirik:

*Yadıma gəlir –
Tank lüləsinə ağ bayraq bağlayan uşaqlar idik.
Onda əlimiz çatmırdı 94-ün divarda təqviminə.
Elə o vaxtlar başa düşdük ki
uşaqlığımızın
güllənmə əmri çoxdan verilib.*

Özünəməxsus poetik düşüncə tərzilə seçilən bir gənc şairdən də söz açmaq istəyirəm. Tural Turan hər şeirində əşya və predmetlərə, mənəvi-hissi münasibətlərə yeni məna verməyə çalışır və onun şeirlərinin özəlliyi bədii təsvir vasitələrinin, xüsusilə, metaforaların işlənməsindədir. Özü də bu təsvir vasitələri poetik düşüncəsinin sərbəstliyindən doğur. O deyir ki: «Sənin gülüşlərin üşüyür bir az, mənimsə ovcumda bir cüt ayrılıq çiçəkləyir». O deyir ki: «Yanan kibrit çöpünün kölgəsində çırpınır, nəbzi yavaş vuran saat əqrəbləri. ...Hər damla göz yaşı təslim olmaq istəyən əsgərin ağ bayrağıdır». O deyir ki: «Uzadır əlini gur bulaq səsi, Uzadır bir çayın lal notlarına». Əlbəttə, bütün bu metaforalara digər gənc şairlərin də şeirlərində təsadüf olunur, amma hər hansı şeiri yalnız metaforalar üzərində qurmaq bir bədii fənd kimi təkrarçılığa da apara bilər və Tural da bunun fərqi nə varmalıdır.

Mən Xəyalə Sevilin də şeirləri barədə xoş fikirdəyəm. O, ayrı-ayrı əşya və predmetlərə poetik məna verməyə, bədii təsvir vasitələri ilə şeirlərinin bədii təsir gücünü artırmağa can atır. Hiss olunur ki, Xəyalə Sevil hər hansı şeirində təzə, bir kimsənin demədiyi sözü, bu sözün ifadə etdiyi poetik mənanı canlandırmağa çalışır və bir sıra şeirlərində buna nail olur. Ana əlləri haqqında şeirimizdə yaxşı nümunələr, ayrı-ayrı şeirlərdə isə təşbihlərlə, metaforalarla zəngin şeir parçaları ilə qarşılaşmışıq, amma

Xəyalənin «Anamın əlləri» şeiri də poeziyada ana əlləri obrazını canlandıran olgun bir şeir kimi yadda qalır:

*Anamın əlləri qocalır yaman,
Əllərinə cavan qırıqlar düşür.
Aybaay, günbəgün, saatbasaat,
Cavanlığı barmağından sürüşür.*

Əlbəttə, istənilən gənc şairin bir şeirini misal gətirməklə onun doğrudan da bütün yaradıcılığında uğur qazandığını söyləmək qeyri-mümkündür. Xəyalə Sevilin şeirləri içərisində «Anamın əlləri» kimi ŞEİR sayıla biləcək nümunələr (Ağac, Daş, Göz obrazları ilə bağlı) az deyil. Amma onun şeirlərinin heç də hamısı eyni səviyyədə deyil. Görürsən ki, bir şeir yaxşı başlayır, orijinal təsir bağışlayan bir fikir gəlir, amma sona doğru o fikir öz bədii ifadəsini tapmır.

Təbii ki, bir yazıda gənc şairlərin hamısı haqqında söz açmaq, onların şeirlərindən misallar gətirmək, kiminsə yaradıcılığında hansı fərqli xüsusiyyətlərin nəzərə cərpdiyini, kiminsə ənənəçi, kiminsə modernist şair olduğunu sübut etmək xeyli vaxt aparar. Amma iki məsələni xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Birincisi: gənc şairlərin bir çoxu çalışır ki, müasir şeir mədəniyyətinə (bədi idrakın, poetik təfəkkürün yeni meyillərinə) yiyələnsin, bəziləri buna nail ola bilirlər. Məsələn, Ulucay Akif, Akif Səməd ocağının ikinci şamını yandırdı və mən güman edirdim ki, o, atası kimi ürfani şeir yolunu davam etdirəcək, atasının qoşma və gəraylılarının cazibəsindən çıxıb bilməyəcək. Amma Ulucay Akif tamam başqa üslubun və nəfəsin şairi oldu. Onun predmet və əşyalara, sevgiyə, ayrılığa, güllərə, Bakıya, Xəzərə, bir kənd qızına, balaban səsinə, unudulmuş qəbirlərə həsr etdiyi şeirlərində poetik düşüncənin yeni çalarlarını hiss edirik. O deyəndə ki: «Mən yağış yağanda öləcəm, gülüm, Siləcək insanlar yaddaşdan məni», yaxud «90-cı illərin toz-dumanı hələ də ciyərimizdədi», yaxud «Sənin saçlarından kəndir hörsünlər, sənin kirpiyindən assınlar məni, sənin ürəyinə atsınlar məni» – bu misralarda Ulucay Akif özüdür... Şahanə Müşfiq də özüdür – sevgi şeirlərində də, ana itkisindən qəhərlənəndə də, «Qəpik-qəpik unudulan Vətən» deyəndə də. İlk şeirlər kitabını («Karvan keçdi») çap etdirən Fuad Novruzlunun şeirlərində isə fikir axını, ifadə sərbəstliyi, Rəsul Rzanın «Rənglər» silsiləsinin XXI əsrdə davamı və yeni çalarları hiss edilən: «Qara qarğanın qaranlığa qarğıışı, İslanmışın qiyamət yağışı, Anamın göz yaşı» («Əzab və ümid» şeirindən). Amma özüdür Fuad Novruzlu.

Daha iki gənc şairin şeirləri barədə qısaca söz açmaq istəyirəm. Gəncədə yaşayan Eltun Türkelin şeirləri təkcə dilinin, ifadə tərzinin anlaşıqlı olması ilə deyil, həm də obrazlılığı, bədii təsvir vasitələrinin orijinallığı, hər hansı predmetə, mücərrəd məfhumlara poetik mənə vermək bacarığı ilə diqqəti cəlb edir. Oxuyursan bu şeirləri və düşünürsən ki, məsələn, şəhid uşaqlarının göz yaşlarında nəyi gördün- hər gün pöhrələnən ata həsrətini...amma o göz yaşlarının hər damcısında cürət də

boy atır, nifrət də. «Mənə hər gün məktub yolla, Yazılmamış sətrin gəlsin»- amma o boş məktub ümidləri qocalmağa qoymayacaq.. Eltun Türkel axtarışdadır - «xəmiri nurla yoğrulan mərmərin» axırda necə baş daşına çevrilməsinin dönüşünü yaradır. Tənhalıq haqqında bizim cavan şairlər çox yazırlar, amma tənhalığa düşər olan insanın yaşantılarını Eltun daha dolğun əks etdirir:

*Bilirsənmi çətin nədir əzizim,
Bir ümidin kölgəsini izləmək.
Gecə-güündüz öz-özünü aldavdıb
Gedənlərin dönməsini gözləmək.*

Eltunun şeirləri ilə ilk dəfə «Azərbaycan» jurnalında tanış oldum (2021, № 12)..

İkinci gənc şair- Xatirə Nurgüldür. O da ikimininci illərin ədəbi gəncliyi sıralarında seçilir, fərqlənir. Nədir bu fərqlilik? Bütün olanlara-keçənlərə, deyilmişlərə, yazılmışlara, oxunmuşlara qayıdıb onlara yeni məna vermək, daha doğrusu, YENİ –deyilmsəmiş, yazılmamış söz demək. Baxın:

*İndi məndən soruşsan, deyərəm ki,
Qocalmış ağların çürük dişləri qədər kədərliyə həyat.
Amma əvvəllər göyərçinlərə şeirlər yazardım,
Qırmızı, yaşıl, bəyaz şeirlər.
Biz gəzdiyimiz şəhərlər,
oxuduğumuz kitablar boydayıq.
Sözləri bilmək hələ nağıl danışmaq deyil,
Nə də addım atmaq dağları aşmağa bənzər,
gördüyümüz yuxular da unutmur bizi.*

İstəyirəm ki, gənc şairlərin sevgi şeirləri barədə də söz açım. İkimininci illərdə ədəbiyyata gələn gənclərin bütün şeirlərini mövzular üzrə bir yerə cəm etsək, sevgi şeirlərinin böyük kəmiyyət çoxluğu ilə üzləşərik. Doğrudan da, hamı sevgidən yazır, bu da təbiidir, gəncliyin həyatını sevgisiz təsəvvür etmək olarmı? Çox təəssüf ki, gənc şairlərin sevgi şeirlərində – özü də bu iyirmi üç il ərzində – belə nümunələrlə çox az qarşılaşırıq. Sual verərsiniz ki, bəs gənc şairlər öz sevgi duyğularını necə ifadə etməlidirlər? Bəli, hamı sevgidən yazır və təbii ki, onların sevgi etiraflarında küsmək, darıxmaq, tənhalıqdan bezmək, ayrılıq əzabına düşər olmaq, hətta ölməyi belə arzulamaq, sənsizlikdən şikayətlənmək... halları sıra-sıra gəlir. Təbii ki, onların heç birini qınamaq olmaz, kim necə sevir, öz duyğularını, sevgi həyəcanlarını ifadə edir.

Hamısına aid olmasa da, gənc şairlərin sevgi şeirlərində rastlaşdığım bir mənzərənin şahidiyəm: sevən qızlar sevdiyi oğlanlardan, oğlanlar da sevdiyi qızlardan ayrı düşüblər, ortalığa hicran yağışları səpələnir, sənsizlik bir bəla kimi onların varlığına hopub. Hər iki tərəfdən «sənsiz yaman ölürəm» sədələri az qala düzü-dünyanı bürüyür. Günay Nəriman – lap cavan bir şairə yazır ki: «Məni ki, daş doğmadı, Niyə daşa dönmüsən? Buz bağlayıb ürəyin. Sənsiz yaman ölürəm, ay sənə qurban olum». Sevən

aşıqların – oğlanların şeirlərində də ayrılıqdan doğan ah-nalələr yetərincədir: Bir sıra yaxşı şeirlərin müəllifi Mənsur Həsənzadənin lirik qəhrəmanının keçirdiyi hisslərə acıyıyıq, ayrılıqdan doğan «Eh neçə illərdi ki, yaşayıram özümçün, ölürəm sənün üçün» deyiminə biganə qalmırıq. Amma sevgini ölümə sürükləməklə özün üçün necə yaşamaq olar? Çox istərdik ki, bu qaranlıq və «buz bağlayan sevgilər» gənc şairlərin ruhunu tərk eləsin. Amma gənc şairlərin sevgi şeirlərində işıqlar da sayrışır. Qəlbin, ruhun sevgi həyəcanları şeirin işığına bürünür:

*İstəmirəm ki, bitəsən.
Qapayıram gözlərimi
Gəlib dilimdə bitirsən.
Həsrətin də məlhəm mənə,
Dərdi şirin eyləyənim.
Məni haqqa çatdıranım,
Məni dərviş eyləyənim.*

(Məhsəti Musa)

*Səndən sonra
bir az yuxu tapım deyə,
gecələri hey çevirdim,
o üzünə, bu üzünə...
Axır bir gün dan söküldü,
günəş güldü,
gecə də durdu üzümə.
Dedi, oyan...
Oyan, hər şey yuxu idi...
Bu sevginin əvvəlindən
Sən var idin, o yox idi.*

(Nigar Arif)

*Sənin əllərin üşüyür,
Mənim ürəyim, ürəyim...
Ha söz verdim ki, gizlədim,
Sənə deməyim, deməyim.
Ürək yox kimi, çox da var,
Yetişim gərək, vaxta var.
Məni tapaydı şaxtalar,
Kövrək çiçəyim, çiçəyim...
Nə çıxırsa, təkdən çıxır,
Ələmir, ələkdən çıxır.
Dərdini çəkməkdən çıxır
Mənim çörəyim, çörəyim.*

(İntiqam Yaşar)

*Sevgim qanadı qırılmış quş,
Yolunu azıb
pəncərəmə qondu
Pəncərədən sonra dibsiz uçurum,
Qaranlıq quyu.
Ya aç pəncərəni,
Al ağuşuna onu,
Nəfəsinlə isit, bəslə,
Yenidən həyata qaytar,
Özünlə yaşat!
Ya da çək pərdəni,
Tərk et uçurumun soyuq qollarına!*

(Şahanə Müşfiq)

Belə misalların sayını artırmaq olar. Ramil Əhmədinin, Taleh Mansurunun, Günel Eyvazlının, Elvin Nurinin, Şəfa Vəlinin, Fərqanə Yusifqızının, Valeh Qocanın, Elnur Uğurun, Ziya Dilsuzun, Gülnar Ümidin, Qoşqar Qaraçaylının, Allahşükür Ağanın, Anar Aminin, Müşfiq Cəbinin, Aysel Əliyevanın, El Romanın tək-tək şeirlərində sevgiyə, bu sevgidən yaranan gözəl duyğulara, mənəvi birliyə çağırışlar var. Onlara yeni, misraları sevgi gözüylə açılan şeirlər yazmağı arzulayaq. «Ağlayan» şairlərə isə arzu edirik ki, nə dar ağacı onları gözləsin, nə də sevgililərinin qarşısında qul olsunlar, onlara sevgi yolunda – xoşbəxtlik yolunda yalançı səmimiyyətdən uzaq olan fədakarlıq diləyək...

Əlbəttə, bir yazıda ədəbi gəncliyin şeir qolunu bütünlüklə əhatə etmək, onların hər birinin şeirləri barədə tək-tək söz açmaq qeyri-mümkündür. Bəzən gənc şairlərin yaradıcılığı – ilk şeir kitabları, ya ümumən şeirləri barədə mətbuatda xeyli məqalələrlə çıxış etmişəm, ona görə də özümü təkrar eləmək istəmirəm. Hamısına – haqqında yazdıqlarıma da, yazmadıqlarıma da yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

ÖMƏR FAİQ. "XATİRƏLƏRİM"

XX əsrdə Azərbaycan xalqının milli dirçəlişi, milli şüurun oyanması və formalaşmasında xüsusi mövqeyi olan Ömər Faiq Nemanzadə sahibi, istedadlı publisist, ictimai xadim, pedaqoq olmaqla bu sahələrin hər birində zəngin irs yaratmışdır. "Faiq əfəndi "İrşad", "Tərəqqi" qəzetləri vasitəsilə və daha əvvəl "Şərqi-Rus"da nəşr elədiyi ötgün məqalələri ilə təməyyüz etmiş dəyərli mühərrirlərimizdən və hərarətli cəməət xadimlərimizdəndir. Onun daha böyük şöhrəti, daha dəyərli və faydalı xidməti, məşhur "Molla Nəsrəddin" məcmuəsi zamanında keçmişdir". 20 yanvar 1915-ci ildə "İqbal" qəzetində dərc olunmuş "Ömər Faiq əfəndi" adlı bu yazıdan da göründüyü kimi, Nemanzadə kəskin qələmi olan bir mühərrir, ilk xalq mücahidlərindən biri idi.

Ömər Faiqın "Xatirələrım" əsəri onun yazıçı, publisist və böyük ziyalı obrazı haqqında geniş təsəvvür yaradır.

Müəllifin "Xatirələrım" adlandırdığı, qeydlərindən "Oktyabr inqilabına" (çevrilişinə) qədər olan dövrü əhatə etdiyi bəlli olan, yığcam halda isə, "Molla Nəsrəddin" jurnalının ilk nömrəsinin çapına qədər (1906) olan zaman kəsiyini əhatə edən, təhkiyə ilə yazılan əsər bu gün xalqın mədəniyyət tarixinə doğru, gerçək həyat faktlarını təqdim etmə haqqını alır. Müəllifin gördüyü, bilavasitə iştirak etdiyi, şahidi olduğu hadisələr fonunda xatirələr milli həyatın, məişətin, dövrün mənzərəsinin modelini qurur, real salnamə kimi tarixi proses, siyasi məsələlər üzərindəki pərdəni qaldırmağa kömək edir.

Ömər Faiq "Xatirələrım" əsərində faktları əsərin strukturuna uyğun qurur, afootbioqrafik nəsr dilində özü ilə bilavasitə bağlı şəkildə hadisələri, tarixi məzmunlu, bir sənəd dəyərində məlumatları sistemləşdirir. Ardıcıl olaraq əsərin sxemi uşaqlığından, (1878-ci il, 6 yaşından) mərhələlərlə qruplaşır. ("Azqur-Batum", "Batum-İstanbul", "İstanbul: Fateh mədrəsəsində" (1882), "Darüşşəfəq məktəbi" (1883-1891), "Qalata poçtxanasında" (1891-1892), "Batum-Axalsix", "Tiflisdə", "Şəkiddə" (1894-1896), "Gəncədə", "İkinci dəfə Tiflisdə", "İkinci dəfə Şəkiddə", "Bakıda", "Şamaxı" (1900-1902), "Şamaxı zəlzələsi", "Şərqi-Rus"qəzeti", "Dərdimiz və dərmanımız", "Günah kimdə", "Dilimiz-ımlamız", "Qeyrət" mətbəəsi", "Dil məsələsi", "Tiflisdə 1905-ci il oktyabr nümayişi", "Çarizmin növbəti fitnəsi", "Sülh məclisi", "Molla Nəsrəddin" jurnalı nədir?" başlıqları ilə.)

Yazıcının uşaqlığından təhsil illərinədək yer aldığı "Xatirələrım" əsərində eyni zamanda Osmanlı imperiyasının ictimai-siyasi həyatında baş vermiş bir sıra mühüm

hadisələr, həmin dövrdə Qafqaz, müəllifin fəaliyyəti, nüfuz dairəsi, mühitin ideya-siyasi cəhətdən inkişaf mərhələləri ətraflı şəkildə təsvir edilmişdir. “Tiflisdə 1905-ci il oktyabr nümayişi”, “Çarizmin növbəti fitnəsi”, “Sülh məclisi” kimi başlıqlarda verilən 1905-1907-ci illər Tiflisdə baş vermiş erməni-müsəlman savaşı, türklərə qarşı qarşıdurmanın baş vermə səbəblərinin və gedişatının geniş dəlil, məntiqlə kökünün açılması, tarixi fakt olaraq bu gün araşdırılması gərəkən olduqca dəyərli mənbə hesab olunmalıdır.

1905-1906-cı illər Tiflisdə erməni millətçi ekstremistlərinin azərbaycanlı əhaliyə qarşı kütləvi silahlı təzyiqləri, qırğınlar, həmin hadisələrin acı nəticələri təfəssilatı ilə bu xatirələrdə göstərilir. Tiflis şəhərinin ictimai-siyasi həyatında baş vermiş bir sıra mühüm hadisələrin yer aldığı “Xatirələrim” əsərinin “Tiflisdə 1905-ci il oktyabr nümayişi” adlı yarımbaşlığı altında qeyd olunan hadisələr müəllifin çarizmə qarşı “əməkçi”, azad yaşamaq istəyən hər işçinin (əsas fikir-özgür insanın) mübarizə ruhu üzərində qurulur. Ömər Faiqin mübarizə simvolu “nümayişə qədər olan gecələrdə evdə olan ailə üzvlərinin hamısının köməyi ilə” hazırlanan qırmızı bayraqlardır ki, müəllif bu fiqurları vüqarla “Tiflisdə ən birinci türk inqilabi bayraqları” adlandırır.

Böyük bir izdihamla əhatə olunan “...nümayiş Tiflis əməllərinin iştirakı ilə vücudə gəlmiş əvvəlimcə əzəmətli, ruhlu və ən böyük bir nümayiş idi.

Mitinqlərin keçirilməsində işçi, əməkçi insan təbəqəsinin azad yaşama istəyi, eləcə də Gürcüstanda yaşayan etnik azlıqların dinc yanaşı yaşama hüququnun hökumət məmurları tərəfindən kobud şəkildə pozulduğunu çar hökumətinin diqqətinə çatdırmaq idi. Ömər Faiq Tiflisdə yaşayan etnik azlıqların, din fərqi olan insanların dinc yanaşı yaşam tərzinin hökm sürdüyünü, birliyini, eyni zamanda isə ara-sıra baş verən anlaşılmaz halların çar hökuməti tərəfindən qəsdən qızışdırıldığını bu qeydlərdə vurğulayır: “6-cı ucastokdakı türk əməlləri, türk xırda burjuası öz dairələrindəki xristian (türk, xristian əməlləri, birlik məcmusunda) əməllərilə birlikdə Şeytanbazar meydanına getməyə hazırlaşdı.”

O, bu illərdə Tiflisdə baş verən hadisələrin bütün günahlarını çar hökumətinin üzərində qurmaqla, günahkarı göstərsə də, əslində, Tiflis şəhərində etnik azlıqlar arasında baş verməkdə olan bu kimi qarşıdurmaların arasında hansı məqsədlərin olduğunu, planlı şəkildə hazırlığın mahiyyətini tamliqda göstərə bilmir. Ömər Faiqin bu fikrə köklənməsi də labüd idi. Çünki zaman bunu özü yetişdirirdi, qlobal məsələ çar Rusiyasının hakimiyyətdən getməsi idi. Əsrin əvvəllərində baş verən hadisələrin kökündə dini birlikdən milli birliyə yönləndirmə istiqaməti əsas mövqe idi. Təbii olaraq da insanları milli birliyə səsləyən bu qüvvələr yaxın gələcəkdə çar Rusiyasının müstəmləkəçilik buxovlarından qurtarmağın yeganə yolu olaraq xalqların birliyini əsas götürür, bu yolla azadlığa, hürriyyətə nail olmağı düşünürdülər. Bu düşüncəyə sahib olanlardan biri də Ömər Faiq idi. Bu istiqaməti çar Rusiyası daha yaxşı anlayır, xalqın arasında milli birliyin yaranmaması üçün hər vasitədən istifadə etməkdən çəkinmirdi.

Tarixə nəzər salınca XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində ermənilərin Osmanlı imperiyasının Şərqi Anadolu bölgəsində apardığı etnik-milli təmizləmə siyasəti uğursuz olunca bu siyasətin davamı olaraq Qafqazda sabitliyi pozmaq, burada yaşayan azərbaycanlı əhaliyə, türklərə qarşı qırğın törətmək və bu işdə çar Rusiyasının maddi və mənəvi köməyindən istifadə məsələsi gündəmə gəldiyinin şahidi olur.

Xatirələrdə hadisələrin çox gərgin məcraya yönəldiyini qeyd edən Ömər Faiq milli birlikdən qorxan hökumətin vaxt itirmədən öz çirkin siyasətini həyata keçirməyə

çalışdığını, ilk olaraq bir sıra təşkilatlar arasında fitnə-fəsad törətdiyini, gizli formada, xəfiyyə simasında fəaliyyət göstərən hökumət nümayəndələrinin casusluğunu, erməni tacirlərini, sənətkarlarını və digər təbəqədən olan insanları aldadaaraq azərbaycanlılara qarşı istifadə etdiyini açıqlayır. Erməni tacirinin yanına gələrək ona bir sıra təxribat xarakterli tapşırıqlar verilməsi bu qəbildəndir: “Türklərin silahlandığını siz də, əlbəttə duymuş olarsınız... Biz daha qabaq duyub öyrənmişik. Onlar sizin üzərinizə hücum etmək istəyirlər. Siz də, biz də nə qədər olsa xristianıq. Razi olmaıq ki, vəhşi türklər din qardaşlarımızı qırıb gələcəkdə bizə də ağalıq etsinlər. Sizə xəbər veririk ki, yuxlamayın, siz də silahlanın, özünüzü qorumağa hazırlaşın. Yoxsa hamınız qırılıb tələf olarsınız. Amma bizim deməyimizi kimsəyə deməyin ha. Hökumət və türklər duymasın.”

Eyni təbliğat qarşı tərəfə də eyni məzmununda “uğurla savaşımaq”, bu gizlin hücumdan sarsılmadan çıxmaq üçün ölüm-dirim savaşına yönəlmiş yol alır: “Hacı, bilirsiniz ki, biz nə cür sizin xətrinizi istəyirik. Hökumətin sirrini hamıya demək olmaz, ancaq siz özgə deyilsiniz. Aldığımız gizli xəbərləri gərək sizə deyək. Amma Hacı, gərək and içəsiniz ki, kimsəyə deməyəcəksiniz. Biz siz müsəlmanları artıq istədiyimizdən qoymaıq ki, üstünüzə birdən tökülüb sizi qırarlar.

– Ay ağa, kim bizi qıracaq?

– Hələ düymayıbsınız ki, qonşumuz ermənilər gecə-gündüz silahlanıblar, var-yoxlarını satıb silah alıblar.”

Gizli xəfiyyə bildirişində bir fakt türklərə otürülən xəbərdən incə bir məqamına görə fərliidir. Çünki ermənilərə verilən xəbərdə türklərin silahlanması konkret hökumət nümayəndələrinin gözü qarşısında getmir: “Polisanın çexauzlardan camaata silah verdiyini duymuşam. Lakin harada, nə vaxt verdiyini yaxşı bilmirəm. Ancaq burasını yaxşı bilirəm ki, ermənilər polisanın gözü qarşısında günorta vaxtı Qolovinskidəki “Nors” və Nikolayevski körpüsündəki “Ter-Sarkisov”, erməni bazarındakı ləzgilərin silah mağazalarını talan edirlər.” Bu siyasət fərqli mövqeyi ortaya çıxarır. Eyni zamanda bu qırğını başlanan ilk həmlə də yenə türklərdən deyil, ermənilərdən gəlir: “1905-ci il noyabrın 20-də axşam saat 9-da ləzgi paltarında uç adam faytonla erməni məhəlləsi (məhz erməni məhəlləsi və dona bürünmüş siyasət olaraq ləzgi paltarında) tərəfindən gəlib türklərin Şeytanbazarıdakı “Roza” lokantasının qabağından keçərək havaya beş-on güllə atdılar.”

Bundan sonra olan hadisələr daha dəhşətli məcraya yönəlir. “Hər iki tərəf öz məhəllə cəngəllərini açıq surətlə qurub, bir-birinin üzərinə hücumə keçdilər.”

Ömər Faiq türklərə olmanın işgəncələrin verilməsini ağlasığmaz qəddarlıq kimi qiymətləndirir, gerçək təhrif olunmadan obrazların, hadisələrin bədii şərhəndirilməsi sənədli nəsrin tələblərinə uyğun dəqiqliklə verilir: “Vorontsov körpüsündən keçən türk hərbçilərinin (iranlı həmsərhələri) yaxalayıb bağırda-bağırda sürüyüb körpünün kənarına gətirir və burada çaya tullayırdılar. Peçka və Vorontsov məhəllələrindəki mazutlarda işləyən türk əmələlərini gizləndikləri yerlərdən çıxarıb xəncərlə yaralaya-yaralaya Kürün kənarındakı dəyirmanların hündür yerlərinə gətirir və oradan aşağıya, çaya tullayırdı. Suya atılan biçarələr boğulmamaq üçün var gücü ilə çalışır, kənara doğru yaxınlaşırdı, lakin kənardakı vəhşi ovçuların yağdırdıqları güllələrlə yaranır, təkrar suya batırdı. Bir az sonra yenə üzə çıxıb əl-ayaq çarpır, üzməyə çalışırdı. Lakin yenə güllə yağışına tutulub batır, axırda görünməz olurdı.”

Müəllif hadisələri nəql etdikcə avtobiografik qəhrəman obrazı diqqətdən yayınmır. Qeyd etmək lazımdır ki, o, hadisələrin şiddətli vaxtlarında Tiflisin bütün erməni

məhəllələrini ölümdən qorxmayaq qarış-qarış gəzmış, insanların bu çirkin oyundan əl çəkmələrini, bu işlərə son qoymaq üçün siyasi diplomat kimi hər iki tərəflə canlı əlaqə qurmuşdur. O, insanlar arasında fəal təbliğat aparır, hökumətin qaba, alçaq fitnəsini “bu zamanda öz şeytan hərəkətilə bir neçə ovunu birdən vurmuş, erməni türk düşmənçiliyini istədiyi kimi dərinləşmiş, inqilab qılgımlarını uzun zaman basdırmış, hürriyyət və inqilab tərəfdarlarının səslərini boğmuş bir qəhrəman vəziyyətində qalmışdır” kimi arqumentlər gətirərək analiz edirdi. Çünki Qafqazın mərkəzi olan Tiflis kimi böyük bir şəhərdə iki millət bir-birinə top- tufənglə atəş açdığı halda hökumət bu vəhşiliyə göz yumurdu. Şəhərdə mükəmməl bir təşkilat olduğu halda yanğınlar saatlarla deyil, günlərlə davam edir, şəhər idarəsi bu yanğınları sadəcə seyr etməklə kifayətlənirdi. Hökumət Afrikaya Qızıl Xaç yardımı göstərdiyi halda öz şəhərində yaralı insanlara bilə-bilə nə həkim, nə də dərmanla yardım etmirdi və bu səbəblər Ömər Faiqin siyasi düşüncəsində öz fikrinə yönəlmiş, doğru olaraq analiz etdiyi dolğun səbəblər idi. Əslində o, milli ədavətdə erməni xislətinin hansı ağır fəsadlar törədə biləcəyini gözəl bilirdi və bu fikri xatirələrində yazırdı: “Tiflisdən sonra türk-erməni qırğınının ən müsaid yeri isə Axalsix şəhəri ilə böyük Azqur kəndi idi.” Sadəcə olaraq bu dövrdə, yuxarıda izah etdiyimiz kimi, istiqamət ümumi azadlıq ideyasına yönəldilmişdir. Bu tək tərəfli düşüncənin girdabına düşən Ömər Faiq sonralar həm fəaliyyətində, həm də yaradıcılığında (Gürcüstan İnqilab Komitəsinin sədri Maxaradzeye ünvanlandığı məruzələrdə (1921), “Ümidvaram ki...”, “Millətpərəstlik zamanıdır” (“İrşad” qəzeti, 1906) və s.) ermənilərin iküzlü siyasətini açıq-aydın şərh etmişdir.

Savaşın 13-cü günü türk və erməni məhəllələrinə böyük əsgəri qüvvə göndərilir, hər iki tərəfə atəşin dayandırılması əmri verilir, türk məhəlləsinə bütün Tiflis camaatını yığaraq savaşın başa çatdığını və canişinin birbaşa göstərişi ilə dayandırılması bildirilir. “O gün, bəli həmin o gün ki, tökülən qanlar qurumamış və iniltilər azalmamış, Kür çayının qırmızılığı getməmiş, yaralıların fəryadı, yanan evlərin dumanları kəsilməmiş, balalarını itirən anaların göz yaşları qurumamış, su üzərində gəzən meyitlər toplanmamış, yanğınlardan qaçıb küçələrdə ac-çılpaq qalanlar evlərinə qayıtmamış, yurdsuz qalanlar sığınacaq bir daxma tapmamışlardı.” Müəllifin əsas ittihamı cinayət törədənlərin qurbanlar üzərində məlumatlandırıcı nəsihətinə ünvanlanır. Hökumət bu savaşın məhz “aravuranlar” tərəfindən törədildiyini xalqa çatdıraraq bu işdə çar hökumətinin heç bir əli olmadığını iddia edir: “Bu dəqiqədən etibarən ədalətli hökumətimizin əmrinə və arzusuna tabe olaraq bir-birinizin hüququna təcavüz etmək və zərər yetirmək kimi hərəkətlərdən əl çəkməlisiniz. İki millət arasında nifaq salan “şeytanlar”ın sözlərinə baxmayın. Bu kimi hərəkətlərin həm hökumətə, həm də sizlərə böyük zərərləri var. Buna görə təklif edirəm ki, hər iki millət ruhaniləri bir-birilə əl-ələ verib barışasınız...”

Toplantıda Ömər Faiq çıxışçı kimi söz alaraq kürsüyə qalxır, olanlar haqqında həqiqəti açaraq hökumət qulluqçularının gözü qarşısında xalqa günahkarın konkret ünvanını göstərir: “O məlun şeytan – hökumətin özüdür.”

1906-cı ilin mart ayında Tiflis şəhərində “siyasi oyun”un nəticəsi olaraq Sülh Məclisi qurulur. Sülh Məclisini siyasi komediya adlandıran Ömər Faiq məclisin qoyduğu məsələləri – “hər iki millət vəkillərinin qırğının səbəblərini axtarıb tapmaq, gizli cəhətləri açmaq, bundan sonra qardaşca yaşamağı təmin etməyi” gülünc hesab edirdi. Məclisə azərbaycanlılardan Qarabəy Qarabəyov, Adilxan Ziyadxanov, Əhməd bəy Ağayev, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Kərbəlayi İsrəfil Hacıyev və Ağaxan Yerevan-

ski, ermənilərdən isə Arutyunov, Kalantar, Taqyanosov, Ter-Avetisov, Arakelov, Karapetov və Xocayev qatılmışdı. Sülh məclisinin əsas amalı savaşa səbəblərini araşdırmaq, dəymiş ziyanı aradan qaldırmaq və bundan sonra savaşa baş verməməsi üçün hər iki xalqın nümayəndələri içərisində maarifləndirici tədbirlər planı həyata keçirmək idi ki, Ömər Faiqə görə bunlar sadəcə “axmaq aldatmaqdan, gözlərə pərdə çəkməkdən, həqiqəti ört-basdır etməkdən başqa bir şey deyil” – deyə doğru mövqeyi şərh edir. Çünki tərəflər arasında bir-birinə qarşı tərəfin günahkar olduğunu iddia etməsi, bu paradoks yanaşma müəllifin adlandırdığı siyasi komediya oyununun gülünc məzhəkəsi idi. Ömər Faiqə görə “Ancaq qırğından və sülh komediyasından bir az sonra meydana çıxan “Molla Nəsrəddin” jurnalı birinci nömrəsindən başlayaraq qırğının səbəblərini yavaş-yavaş açır, sırası gəldikcə yazır, nəticələrinə dair şəkillər çəkir, işin iç üzünü aşkara çıxarır, “şeytanın” kim olduğunu apaydın bildirirdi.

Ömər Faiq həmin dövr Qafqazın, o cümlədən, Osmanlı imperiyasının ictimai-siyasi həyatında baş vermiş bir sıra mühüm hadisələri “Kars tərəfdən keçdiyi qan gölünün” ermənilərin müsəlmanlara tutduğu divanın nəticəsi kimi vurğulayır. Bu bənzətmələr əsərin semantik məzmununa xələl gətirmədən dövrün hadisələrinin bir qisminə çevrilir, daha dolğun təsvir “qan gölünə” dönən savaşa etiraz harayı kimi ümumiləşir. Ümumiyyətlə, Ömər Faiqin təhkiyəsində poetik obrazlılıq hədsiz sevgi, kədər, nisgil və təəssüfdən doğaraq qabarıq. Məsələn, doğulduğu torpağa sonsuz sevgi və istəyi onun bənzərsiz təbiətinin bədii təsvir vasitəsi ilə tərənnümündə cəmlənir, yurda, torpağa bağlılığı tamliqda əsas ideyaya, Vətən obrazına çevrilir. Bu poetik obrazlılıq oxucunu xatirələrdə təsvir olunan digər real faktlara münasibətdə yazıçı təxəyyülünün uydurma düşüncəsi olaraq dərk edilmir. Çünki bu obrazlılığın tərkibində belə gerçək nümunə, müəllifin torpağı və onun gözəlliklərinin tərənnümü vardır: “Kəndimizin sığındığı böyük və əski qalaya can verən bu gözəl çay yuxarılarda sakit axır, xəfif dalğalar ilə gülümsəyir, aşağıdakı axarda isə qəhqəhələr qoparırdı. Daha aşağılarda Zedevan, Gödüs səmtlərində Kürün ağ, parlaq yavruları dərələrin arasından sıçraya-sıçraya, mələşə-mələşə yürüyüb analarının qoynuna soxulurlardı.

Hər iki tərəfin yaşıl tarlaları, al bəzəkli bağçaları gümüşdənli bu gözəl çayı aralarına almışdı.

Günəş yatağından qalxıb ətrafı süzür, ipək kimi incə, parlaq kirpiklərini uzadaraq sevdiyi çiçəklərin torpaqlara düşməsinə razı olmurmuş kimi, o cicili-bicili qulaqlarında parıl-parıl parlayan inci sırğalarını oynadır, havaya, yüksəklərə qaldırırdı. Günəşin çıxdığını gören gəlinlər, qızlar da evlərindən çıxıb hənəgləşə-hənəgləşə çay kənarına enir, guzə və küyümlərini doldururlardı.”

Ömər Faiq xatirələrində epistolyar üsluba müraciət etmişdir. Ömər anasına ünvanlandığı məktublar şəxsi yazışma üslubu olmaqla yanaşı “bədiilik”, “estetik dəyər” məcmusunda obrazlı təsvirin müəyyən ideya-emosional ahəngini yaratmaqla seçilir: “Anacan! İstanbul çox böyük və gözəl şəhər. Hələ ulu camelərini görsən, nə qədər xoş və nə qədər bəzəkli. Cameyə namaz qılmağa gedəndə hər vaxt sən yadıma gəlirsən... Sənə, babama, bacılarıma, qardaşlarıma, qohumlara çox həsrətləndim. Gələndə atamla görüşməməyim, hələ ondan izinsiz gəlməyim heç ürəyimdən çıxmır.”

Bədii-sənədli əsərlərin mətn strukturu mürəkkəb olur. Obrazların özlərini birbaşa ifadə edə bilmələri üçün mətnə məktublar, bədii əsərlərdən parçalar daxil edir. Bu müxtəlif materialları bir məcrada birləşdirmək montaj vasitəsi ilə mümkün olur.” Xatirələrdə istifadə olunan məktublar obraz duyğusundan çıxış edərək bir-birini

qarşılıqlı şəkildə işıqlandıran (övlad – ana) hislər dünyasına yol alır: “Həsəratini cəkdiyim dərddli anamcan!

Atamın ölümü məni də ölü halına qoydu. Gözlərim qaralmış, ürəyim sönmüş, beynim donmuş kimidir. Azqurdan çıxanda atamla görüşmədiyim hər yadıma gələndə deyirdim ki, məktəbi qurtarıb gedərəm, atamla görüşüb qarşılıqlı həsrətliyimizi alarıq. İndi bilmirəm nə deyim, nə yazım. Yazıq ümidlərim boşa çıxdı. Ağlayıram, düşünürəm, axırda yorulub düşürəm, nədən sonra isə ayılıb özümə gəlirəm. Atamın həsrətliyini alaram – deyirəm. Bu ümidlə ürəyimi tuturam, özümü saxlayıram.”

Ömər Faiqin xatirələrə daxil olmayan dostlarına, Azərbaycanın maarif xadimlərinə ünvanladığı – Qurbanəli Şərifova, 1910-1911-ci illərdə “Molla Nəsrəddin” jurnalının müvəqqəti redaktoru olmuş Məmmədəli Sidqiyyə, övladları Kamil, Kamilə, Adilə və Bəxtliyə ünvanlandığı məktublar da mövcuddur. Xatirələrindəki məktublardan fərqli olaraq bu məktubların məzmunu epistolyar üslubun janrlarının tələblərinə uyğun, hal-əhval bilməklə yanaşı xəbər vermək, vəziyyətlə tanışlıq, zəruri informasiyanın həlli ilə bağlı məlumatlandırma əsasdırsa, Xatirələrdəki məktublarda (Ömər Faiqin dilindən, ya da anasının) bədii-sənədli nəsrin tələblərinə uyğun fərdi yaradıcılıq xüsusiyyətləri müşahidə olunur. Eyni zamanda, mövcud dövrün reallığı bu məktublardan yan keçmir. Ömər Faiq bu məktublarda bədii dil, obrazlılığı seçdiyi anda belə reallıqdan kənar nüanslara yol vermir. Ananın məktubunun təsviri bu qəbildəndir: “Nuri-didəm Ömər! Məktubun dəstəməizə vüsal oldu. Doqəşm həsrətlə qiraət edib dərəcəyi-nəhayədə məmnun və məsrur olduq. Nuri-eynim! Əgər bizdən sual edərsən, əlhəmdülillah cümləmiz sağ və salamat olub səndən başqa bir fikir və əndişəmiz yoxdur... Pədərin də orda təhsili elm etməyə indi daha razıdır. Sənə xeyir-dua edir. Əfəndi dayıların, Ağə əmin, xanım bibi və xanım xalaların cümləsi doqəşm həsrətindən busə edirlər.”

Dövrün təqdimində qadın maarifsizliyi hökm sürürdüsə, Ömər Faiqin “cameyə namaz qılmağa gedəndə hər vaxt yadına gələn” anası namazında-niyazında olan, mələk xislətli qadın oxuma və yazmaq bacarığından uzaq idi. Bu labüd şəraitdə məktubunu onun dilindən qələmə alan kənd mollası, ya da axundudur. Müəllif hər xırda, incə məqamı diqqətə alaraq məktubların öz yazıldığı dövrü nişan edir, ikili zamana yer vermir. Ümumillikdə “Xatirələrim” əsərində analizlər reallıq və bədiiilik paralelliyində gercəkliyin bir faktı olaraq müəllif şərhlərinin davamı kimi arqumentləşir.

Səadət VAHABOVA

ƏDƏBİYYAT:

1. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Ömər Faiq Nəmanzadənin şəxsi arxivi. Fond-26 s.v. 8, 9, 10, 11, 12
2. Həbibbəyli İ. Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri. Naxçıvan. Əcəmi, 2009
3. Əsgərli Z. Poetika: izahlı sözlük. Bakı, Elm, 2014
4. Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti. Bakı, Maarif, 1978
5. Səmədova N. Azərbaycan memuar ədəbiyyatı taixi. Bakı, Nurlan, 2006
6. Nəmanzadə Ömər Faiq. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Yazıcı, 1992
7. Həsənova L. Bədii-sənədli nəsr: Janr xüsusiyyətləri və tipologiyası. Türk dünyası, Dil və Edebiyat dergisi, sayı:45/ Bahar, 2018, Ankara, 2018

Axına qarşı

–1–

Dünya coğrafiyasının saat qurşaqları kimi, ruh xəritəsinin də öz ritmik vaxt duyğusu var. Bəzi şeylər planlanır, bezi şeylərsə özü gəlir. Bu yazı çoxdan, həm də başqa məqsədlə düşünülmüş yazıydı, lakin ruh saatına görə, doğuluş vaxtı bu məqama aidmiş... Vacib olan da bu deyilmi?! Ömrümüz boyu bu anı gözləyirik; deyib-deyə biləcəklərimiz sadəcə yazılmasın, həm də var olsun, ruhumuzdan bir parça hiss etdiyimiz o meteor nəhayət ki, öz cazibə sahəsini tapsın.

Elə mətnlər var ki, bəlkə ona doğru bir ömür yol gələrsən, bəlkə də bir ömür içində gəzdirərsən, bir gün anlatmaq üçün... Artıq onu sən yazmırsan, özü dil açıb danışır. Əvvəldə dediyim kimi, bu yazıda deyiləcəklər birinin illərlə ən mübhəm sirr kimi qoruyub saxladıklarının izhar edilişidir.

–2–

...Hər şey üfüq xəttində bitib, orda başlayırdı. Bəlkə, bunu bildiyindən, yox, bilmək azdı, tək inancı bu olduğundan, həmişə fanilik duyğusu qəlbini sıxanda çeşidli qayğılarla qıyılan nigaran gözlərini o məchula dikmişdi. Uzaqlarda ağaran o tək sətirlik yol onunçün çox şey idi; insan övladının dönüklüyündən, yalanlardan, çox şeydən getmək istəyəndə bu işıq yoluna pənah gətirirdi. "Yox, nəsə, ömür başqa cür olmalıydı" – içindən bir səs daim bunu təkrarlayırdı. Sonra bu səs bir dəstə atlıya dönüb arxasından çapır, onu rahat qoymurdu. Hardasa deyilirdi: "Bir söz söylə, bu dünyadan olmasın". O, bu dünyadan olmayan "Söz"lərin ardınca düşmüşdü. Bəlkə, bu təşnəlikdəndi ki, bildiyi gözəl şeyləri mətnə çevirmək ehtirası bütün varlığında çağlayırdı. Sanki, bu daxili ritm, sürət – zaman qatarıyla yarışdaydı. Ürəyinin başında, yox, bəlkə də adına ürək deyilən bir məmləkətin ən bilinməyən, qapıları kilidli yerində qalan nisgilin ağrısını hərdən hiss edir, hara baxsa da bu ağrının hardan gəldiyini bilmirdi. Qulağına səslər gəlirdi, insanca yaşamın ilğımvari dalğası ruhunu oxşarkən, gözlərini açanda önündə insanı bezdirən mənzərələrdən birini görürdü. Daha sonralar bu sərt

ziddiyyətin yaratdığı ağır təəssüratlar “Qul bazarına” dönəcəkdilər... Hələlik, tutqunun sözə çevriləcəyi anı, məqamı gözləyirdi. O sözlər həmin o bilinməyən məkandan gəlməliydi, sözlər gəlsəydi, içini bəlkə yüz illərdi yandıran həsrətin nə olduğunu da bilərdi. Ancaq bir məqamda anladı ki, bu məşəqqət, bu gözlənti bitməyəcək və bir gün hər şeyi unutdu. Yazacağı mətnlərin yuxusuna girdi. Mətnlər o yuxudan səse, sözə dönərək ayıldılar, hekayə, roman, esseyə çevrildilər...

–3–

Həyat kodeksini yaradıcılıq məramına çevirən qəhrəmanımız – yazıçı, alim Vaqif Sultanlı özünü belə ifadə edir: “Məni məndən savayı kimsə anlamayacaq”. Bu, bəlkə də qarışıq dünyanın min dürlü dolaşıqlarını mətnə çevirib nizama salmaq məqamındaykən bütün varlığı ilə anlaşılmaq istəyən birinin nisgil hissidir. Şair Rüstəm Behrudi tərəfindən “ayrılıqların adamı” kimi xarakterizə edilən Vaqif Sultanlının sanki bütün yaradıcılığı bu təyini doğrultmağa köklənib. “Quru budaqların yaşıl nəğməsi” məhz bu yöndəki yaradıcılıq axtarışlarının yalnız bir nümunəsidir. Hekayədə varlığın özünü ötürüb keçmə anı var. Bədii mətn başdan sona metaforik sərhədsizliklə müşayiət olunur. Dünyada bitməyən mübarizələr, dolaşan kələflər, pozulan nizamlar var; bir də hər şeyin bitdiyi nöqtədən başlayan dəyərlər... Müəllif sözügedən mətnə o mənalardan izinə düşür. Nişanlısını İkinci cahan savaşında itirən qarı ömrü boyu eşitdiyi bütün “Vağzal” sədalarına boylanır. Taleyində bircə dəfə də olsun çalınmayan “Vağzal” hər səslənişində onu qanadlandırır, ömrün baharına aparır. Həyatının son dəmlərində də bu gedi-şat dəyişmir. Müəllif həsrətin od vurub yandırıdığı – əlləri, üzünü büzüşüb quru qəfəsə dönmə, uzaqdan gələn “Vağzal”ın sədaları altında sanki, qol-budaq atan, yaşillanan, əvvəlki gənclik nişanələri üzündə yenidən bəzəlməyə başlayan qarının bu metamorfoz anını fəzada tutur və rəsm edir. Müəllif burada bilinən hekayəyə metafizik notlar da daxil edir və mətn əsl dəyərini bu məqamdan etibarən qazanmağa başlayır. Belə ki, verilən platformada təqdim olunan hekayə hadisənin üz qabığıdır. Daha sonra hadisənin mahiyyətə çevrilməsi gəlir. Rasional həqiqət yerini irrasional nəticəyə verir. Bu, bir dünyanın sərhədlərinin bitdiyi, növbəti aləmin sərhədlərinin başladığı böhran nöqtəsidir. Xüsusən, hekayənin son səhnəsində – qarının dünyasını dəyişdiyi məqam bu çevriliş bütün miqyasıyla görünür. Buradakı müəllif tendensiyası təqdim etdiyi sufiyanə modelə maraqlı görünür. Fəni dünya – əzəli həqiqətlər aləmi və gerçəkləri üz-üzə dayanır. Ümumiyyətlə, Vaqif Sultanlının digər mətnlərində müşahidə olunan əksliklərin vəhdəti nəzəriyyəsinə bu mətnə də sadıq qalınır.

“İnsan dənizi”, “Qul bazarı”, “Ölüm yuxusu”, “Səhra savaşı”, əslində, eyni hekayənin müxtəlif əhvalatlarıdır. Bir nasir nə qədər müxtəlif nəsnə və mətləblər yazmağa çalışsa da, əslində, həmişə eyni “en dairəsindən” keçir, fərdlərin, hətta ən kardinal uyşmazlıqlarında da bir nöqtədə mütləq görüşmək şansı var, kimi bu şansa yetişir, kimisi bunu xəyalında gerçəkləşdirir. Yazmaq ən fərqli modus-

larda var olub eyniliklər zolağına girmək və ordan fərqlənən kimi çağladığı dünyaya yenidən baş vurmaqdır. Yazıçının işi sonsuzluqdan sonsuzluğa doğrudur.

Bu mətnlər ilk baxışdan mündəricəsi və yaradılan xarakterlər baxımından bir-birindən fərqlənsələr də, onları tək müstəvidə birləşdirən baş obraz – insan və onun özüylə, zamanla, cəmiyyətin sərt qanunlarıyla mübarizəsidir. “İnsan dənizi”nin baş obrazı cəmiyyət qanunlarının məhv elədiyi, öldürdüyü insan hekayələrindən birinin qəhrəmanıdır. Son dərəcə insani dəyərlər üzərində qurulan və alt mətnində bu mesajı gizləyən romanda zahiri effekt, əsas hərəkət sahəsi müəllif niyyətinə müxalif şəkildə formalaşır, qabarır. Əslində, bu aqibət bizə o qədər də yad deyil. V.Hüqonun “Səfillər”indəki Jan Valjanı xatırlayaq. Hər iki qəhrəmanın əsl faciəsi cəmiyyət qanunlarıyla insanlığın yazılmayan qanunlarının üz-üzə dayandığı sahədə gerçəkləşir. Cəmiyyət ondan ayrılanları, sosial mahiyyətilə deyil, insani keyfiyyətlərlə görünən fiqurları sevmir. Çünki, bu, həm də kütlə psixologiyasından ayrılmaq, fərdiyyətin təsdiqi deməkdir. Cəmiyyət belə şəxsləri asanlıqla birgə yaşam zolağından dəf edir ki, qəhrəmanımız Əkrəm də bunun faciəsini yaşayır. Həyatının müxtəlif dönüm nöqtələrində daim iki seçim qarşısında qalır: insani keyfiyyətlər və mənafə məsələləri... O, özünə sadıq qalmaq seçir. Mətnə baxdığımız zaman əslində bunun bir seçim deyil, təbii yaşam biçimi və xarakter məsələsi olduğunu da anlayırıq. “İnsan dənizi” bəzən izdiham yaradacaq qədər qələbəlik içində belə tək qala bilmənin həqiqətini bütün dəhşətli tərəflərlə simvolizə edir. Burda təqdim olunan – bütün kəşşən süjetlərlə yalnız bir hekayə var. Ancaq problemin əhatə dairəsi və bədii həlli o qədər uğurla verilib ki, oxucu mətnə həm də öz hekayəsini görür. Müəllifin “uydurduğu” hekayə canlı və dinamik olmalıdır, bədii mətn üçün “üfürülən” enerjini öz xarakterinə uyğun şəkildə əyaniləşdirir və enerjinin paylanması yaranmış fərq aşırımları bədii mətn ərazisində güclü maqnit sahəsi yaradır, oxucu da şübhəsiz ki, bu sahəyə cəlb edilir.

“İnsan dənizi” dünya ədəbiyyatında da intensiv qoyulan bir problemin – “İnsan” və onun tabularının cəmiyyət maşınında əridilməsi, kimliyinin ciddi təhlükə qarşısında qalması, səsini duyura bilməməsi kimi taleyüklü məsələlərin lokal imkanlar çərçivəsində həllidir. Əsərin qələmə alındığı 80-ci illəri, o dövrün sosial mühiti və sənət axtarışlarını xatırlasaq, məsələnin ciddiyyətini və işin mahiyyətini dərk etmiş olarıq. Əkrəmin faciəsinin əsasında dayanan düyün nöqtəsi dediyimiz başlıca səbəb – onun daxili kimliyi ilə xarici mühitin kəskin ziddiyyəti idi. Bu qədər qəliz məsələnin qoyulduğu romanın qurğusu da maraqlıdır. Proloq kulminasiya nöqtəsindən başlayır. Yəni artıq bir faciə (buna hadisə də deyə bilərik – !) baş verib və bitib. Proloqla tanış olanda məndə belə bir təəssürat yarandı; sanki, çox dəhşətli bir zəlzələ hər şeyi yerindən oynadı və dünyanın (– həm də insanlığın!) üzərindən böyük bir tufan keçib. Sağ qalan yeganə insan bu zəlzələnin dağıntıları arasında dolaşır. Onun varlığı və özüylə indiki həsb-i halı bütün baş verənlərin izahıdır. Sonrakı hissələrdə müəllif hadisənin baş vermə səbəbləri üzərində mərkəzləşir. Mövcud faciə baş verməyə bilərdimi? Daim yüksək mənəvi keyfiyyətlərə doğru gedən birini qətlə sürükləyən səbəblər nədən ibarət idi? Amerika yazıçısı Ernest Heminqvey “Əcəl zəngi”ndə təxminən

belə deyir: “Hər kəsin başı üzərində bir əcəl zəngi asılıb və o nə vaxtsa çalınacaq”. Bu ifadənin həyatı bir reallığı var. Ancaq bu, həm də hər kəs üçün bir cür assosiasiya olunur. O, həm də vicdanın səsidir və sən onu susdurmağa çalışsan da nə vaxtsa bir zəng kimi səslənəcək. Romanın əsas qəhrəmanı Əkrəm gözlənilməz affekt vəziyyətində qatil olur və bu, onun həyatını tərs yöndə dəyişir. Əslində, başqa biriylə onu bu fəci sona gətirən səbəbləri müəllif mətn daxilində xüsusi detallarla şəbəkə kimi işləyir. Bunun ilk bəlirtilərini Əkrəmin mental düşüncənin diktəsiylə, dünyasını dəyişən qardaşının həyat yoldaşıyla evləndirilməsində görürük. O, daxilən buna etiraz edir, lakin bu, iç səsini keçmir. Nəticədə ona yad gələn bir mexanizmin hərəkətverici qüvvəsinə çevrilir. Əkrəmin özü də xəbərsizdir ki, mənən yol verdiyi bu kiçik güzəşt sabahkı taleyində necə təbəddülatlar yaradaçaq. Daha sonra hadisələr bir-birini doğurur. Necə deyərlər, yanlış yanlış gətirir. “İyirmi ilə yaxın idi ki, onunçün şəhər büsbütün boşalmışdı; adamlarıyla, telefonlarıyla, maşınlarıyla... İyirmi ilə yaxın idi ki, qaranlıq, ümitsiz günlərinə söykənəcək olan kimsəsiz şəhəri dolaşırdı. Dan yeri ağarmamış qalxır, qaş qaranıq şəhərin küçələri boyu aşağı-yuxarı gəzir, camaatın gur yerində dayanıb cındır papağını qabağına qoyurdu. Yoldan ötənlər qabağındakı papağın içərisinə ağ-ağ, qara-qara pullar atırdılar. Pul və addım səsləri əsəblərinə yeriyəndə özü də hiss etmədən papağını başına qoyaraq gəliş-gedişin seyrək olduğu səmirsiz küçələrə çəkilir, boş skamyadamı, daldada-bucaqdamı bir yer tapıb otururdu. Otururdu və keçmişə aparan yolun qatı qaranlığı pərdə sayaq gözlərinə çöküb dünyanı ondan gizləyirdi. Belə çağlarında kölgə kimi yanından sürünüb keçən insanları görməzdi; ona elə gəlirdi ki, bu şəhərdə insan yaşamır və o, insansız şəhərin yeganə sakinidi”.

İnsan dənizində təklənmiş insanın hekayəsi beləcə başlayır və bitir, başlanğıcla bitmə nöqtəsi arasından bir ömür keçir...

V. Sultanlı həmişə, bütün nəsr əsərlərində insanın düşə biləcəyi ən böhranlı məqamları təsvir edir, bu nöqtələrdən başlayıb yol gedən qəhrəmanlarının tale hekayəsini, nisgil və sevincini, içini doğrayan həsrət və fərağı ən müxtəlif təsvir bucaqlarından rəsm edir. Nəsr nümunəsində bədii mətnə gələn ən böhranlı məqam bir növ aydınlaşdırıcı rol oynayır. İnsanın düşə biləcəyi başqa heç bir hal bu kəskin, maksimal gərgin məqamlar kimi tale yolunu işıqlandırmağa qadir deyildir. Bu həm də usta qələmin əsəridir...

Samirə MƏMMƏDLİ

♦ Kitablər, rəylər

İKİNCİ YOLU UNUTMA...

Təəssürat

Gənc yazıçı Təranə Vahidin «Qarışqa təqvimi» hekayələr kitabı («Qanun nəşriyyatı», 2021)...

Hərb aləmində qələbə çalmağın legitim qaydası var. Əvvəlcə qarşı tərəfin mövqeyi, artilleriya, raket və təyyarələrlə bombalanır, atəşə məruz qoyulur, sonra piyadalar hücumə keçir, müqaviməti qırılmış düşmən təslim edilir, qələbə bayrağı qaldırılır.

Bu hal nə qədər də sənət aləminə uyğun gəlir!.. Qələm ilə oxucu arasındakı «dartışmanın» öz halal yolu, halal qələbəsi mövcuddur. Belə ki, əvvəlcə sənətçinin yazısı – hekayəsi, romanı oxucu aləminə daxil olub, onun qəlbini ələ alırsa, bu qarşılıqlı təmas halal uğura yol açır. Bundan sonra müəllifin meydana girib «qələbə bayrağını» qaldırmasının təbiiliyini, halallığını heç bir həzz, fərəh doğuran hisslə əvəz etmək mümkün deyil. Bəzi müəlliflər isə özü yazısından – qələmindən qabağa düşüb əməliyyat aparır, öz süni qələbəsini yabançı şəkildə təmin etməyə can atır. Yəni özü silah ola-ola, qələbə rəmzinə təsdiqləyən qələm – əsgərin vəzifəsini zorakılıqla əlindən alır.

Hə, axı mən gənc yazıçı Təranə Vahiddən danışmalıydım. Nə xoş ki, bu imza ilə əvvəlcə «Ədəbiyyat qəzeti»ndə dərc olunan iki hekayəsi ilə tanış oldum. Hekayələr məni, sözün əsl mənasında, məftun etdi – yazıçı dilinin gözəlliyi, toxunduğu məsələlərin vacibliyi ilə. Yuxarıda çəkdiyim misal bir daha yada salıram: qələbə soraqlı «qələm – əsgər» gəlmişdi. «Silahla» – müəlliflə isə şəxsən tanışlığım yox idi. Telefonunu tapıb əlaqə yaratdım, uğurlu yazıları münasibətilə onu təbrik etdim. O da məqsəd güdməyən xoş sözlər üçün təşəkkürünü bildirdi.

Qalırdı şəxsən tanışlıq məsələsi. Bu arzu da reallaşdı – Azərbaycan Yazıçıların 13-cü qurultayında. İkimiz də qurultaya nümayəndə seçilmişdik. İsti görüş, səmimi söhbətlər ikimizin də ürəyindən oldu. Mən ona «Duel» kitabımı bağışladım. O da borclu qalmadı. Aradan bir az keçəndən sonra hekayələrdən ibarət «Qarışqa təqvimi» kitabını mənə yolladı. İndi budur, kitab qarşımdadır. Onu maraqla oxuyur, təəssüratımı qələmimə tapşırıram.

Kitab «Dəfn nəğmələri» hekayəsi ilə açılır. Əslində, hekayənin iki qəhrəmanı var: toyda, yasda dəfçalan Cəmo və onu tütəyi ilə müşayiət edən PİLƏ LƏTİF. Ənənəni qorumaqda, camaatın hayına yetməkdə ağırlıq Cəmonun üstünə düşərdi. Yaşayış məskəni «Cəmogilin kəndi» deyər isnad verirdilər. Görəsən, Cəmo hansı imkanlarına görə kəndin liderinə çevrilmişdi? Müəllif onu belə təqdim edir: «Belə baxanda Cəmonun nə varı var, nə dövləti, kənddəkilərin çoxundan pis dolanır, amma könlü-gözü o qədər toxdu ki, elə bil sürü-sürü dəvəsi Yəməndən, ucsuz-bucaqsız ilxısı Monqolustandan gəlir. Dəvəsi yoxdu, amma Cəmonun yaxşı ürəyi, sapsağlam səsi, ağ nəğmələri var. Əslində, bu kənd üçün Cəmo qənimət adamdı. Cəmo olmasa, bu kəndin, diriləri bir yana, ölülərinin halı necə olar?». Qayalar arasında gizlənən beş-on evlik bu oba hamı tərəfindən unudulduğuna görə itirmiş, Allahın nəzarində olduğuna görə isə qazanmışdı. Bu qazanc həm də Cəmo ilə bağlıdı. O, kəndin girişli-xışı, açılıb-örtülən qapısıdı.

Təranə Vahid oxucunu cəlb etmək üçün şit məhəbbət səhnələrinə, erotik oyunbazlığa əhəmiyyət vermir. Müəllifi insanın daxili saflığı maraqlandırır. Onun yazıları zərif şəkildə ilahi bir nəfəslə süslənir. Bu gözəgörünməz qüvvə yeri gələndə zühur edir, çıxmazın hayına yetir. Hekayədə oxuyuruq: «Gözəgörünməz bir əl bu kəndin üstünü ipək yarpaqla örtər, kənd yuxuya gedərdi. Dünyanın yenidən bölüşdürülməsi, soyuq müharibə, ozon qatının dəşilməsi, iqlim dəyişkənliyi, terror, pandemiya və ilaxır, ilaxır qorxulu şeylərdən xəbərsiz adamlar yer üzündə heç kimin görmədiyi rəngli, ətirli yuxular görərdilər».

İlk baxışda elə görünür ki, bu kənd hələ ibtidai icma dövrünü yaşayır. Hansı səbəblərdənsə reformalardan – texniki tərəqqidən, mədəni yüksəlişi özündə ehtiva edən sivilizasiyadan yan keçib. O da aydınca görünür ki, əvəzində saflığı, humanistliyi, əxlaqi keyfiyyətləri, ləkəsiz məhəbbəti və sağlamlığı qoruyub saxlayıb. Cəməgilin kəndində ömür qırıqlığı hiss olunmur. İnananlar Allahın səxavətlə onlara verdiyi ömrü sonuncu dəqiqəsinə qədər yaşayırlar. Burada başlıca faktor təbiətdir. Burada təbiət nə az, nə çox, lazım olduğu qədər inkişaf edir. Ona görə də insanlar yüzillik ömrü rahatlıqla qatlayıb dizlərinin altına qoyurlar. Ona görə də bu kəndin adamları ağlaya-ağlaya həyata göz açsalar da, «gülə-gülə» həyatla vidalaşırlar. Toylu-yaslı bu ömür sürəcini Cəmo dəfi, PİLƏ Lətif tütəyi ilə müşayiət edir.

Can atdığıma nail ola bilmədim. Mən oxucularla Təranə Vahidin kitabı haqqında mülahizələrimi tam bölüşmək, 38 hekayə haqqında fikirlərimi bildirmək istəyirdim. Yazı işində birinci hekayədən o yana gedə bilmədim. Əvvəlcə təəssüfləndim, sonra sevindim. Təranə xanımın hekayələri təəssüratçıya bol-bol söz demədən başqa mətləbə keçməyə «icazə» vermir. Ötəriləyə varsam, vicdanın cəzası ilə üzləşəcəkdim. Ürəyimi, duyğularımı dilə gətirsəydim, sözə çevirsəydim, yazdıqlarım müəllifin kitabından həcmli olacaqdı. Ona görə də bir damla ilə kifayətləndim. Dənizin dadını bilmək üçün arif oxucuya bir damla da kifayət edə.

Sənətçinin qələm məhsulunu şərtləndirən üç nəsnə var: nədən, necə və nə vaxt yazmalı. Bu, aydındır. Bundan da aydını üslub məsələsidir. Üslub sənətçinin kimliyini müəyyənləşdirən anonim imzadır. Üslubu olan yazarı tanımaq üçün imzasına ehtiyac duyulmur. Bu o mənaya gəlir ki, üslubu olmayan qələm sahibinin özü də yoxdur. Şükürlər olsun ki, Təranə Vahid ədəbiyyatın ərazisinə daxil olanda imzasından əvvəl üslubunu təqdim edənlərdəndir.

Təranə Laçının Misni kəndində dünyaya göz açıb. Tanrının bəxş etdiyi istedadı qəbul edib. Gördüklərini, müşahidə etdiklərini ədəbi cameənin paytaxtına – Bakıya daşıyıb, burada cilalanıb. Sözün doğal – təbii materialını iti zövqü, intellektual səviyyəsi hesabına sənətə çevirib.

Təranə xanım, diqqətlə oxuyanlar sənin nəsrində öz adlarını tapa bilərlər. Mən vaxtilə yazdığım bir şerimdə öz sözümün – öz adımın şifrəsini açmışdım:

Mənim sözüm qarışqadı, arıdı,

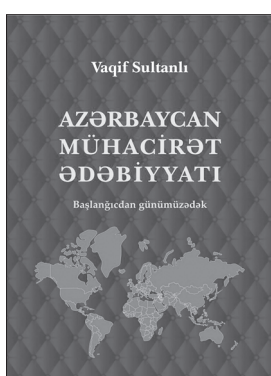
Mənim sözüm ilqarında qarıdı.

«Qarışqa» bu zümərənin ümumi adıdır. «Qarışqa təqvimi» hekayəsini oxuyanda gördüm ki, qarışqaların xüsusi adları da var, məsələn, «Doğma» kimi. Hekayədəki təmiz qəlbli, xoş niyyətli «Doğma» adlı qarışqan gülərlə qarşılanmalı olduğu halda, ağlar günə qoyulub dışlanır. Onun taleyi mənim taleyimlə oxşardır. Deməli, mən həm də arzuolunmaz maneələrlə üzləşən Doğmayam.

Əziz oxucu, xeyli getdikdən sonra addımladığın yol haçalana-çaq. Biri bazara, o biri Təranə Vahid nəsrinin «söz yarmarkasına» aparacaq. Bu yolların biri mədəyə; o biri mədəniyyətə, mənəviyyətə xidmət edir. Bazarlığını edəndən sonra «Söz yarmarkasına» dəyməyi unutma; əgər kamil insan olmaq istəyirsənsə.

Qərib MEHDI

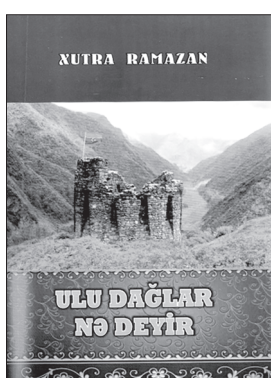

VAQIF SULTANLI
“AZƏRBAYCAN MÜHACİRƏT ƏDƏBİYYATI:
BAŞLANGICDAN GÜNÜMÜZƏDƏK”
(MONOQRAFIYA)

BAKİ, “AZƏRNƏŞR” NƏŞRİYYATI, 2023

Kitabda qədim dövrlərdən çağdaş dönmədək Azərbaycan mühacirətinin ədəbi-bədii və nəzəri-kulturoloji irsi sistemli şəkildə araşdırılır. Monoqrafiyanın ayrı-ayrı bölmələrində mühacirət ədəbiyyatı anlayışı, Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatının araşdırılması tarixi, mərhələləri, görkəmli şəxsiyyətləri haqqında ətraflı bəhs olunur. Burada Azərbaycan folklorunda qütbət motivlərindən başlayaraq yazılı qaynaqlarda mühacirət ədəbiyyatının keçdiyi mürəkkəb inkişaf yolu sistemli şəkildə təhlil olunmuş, ayrı-ayrı müəlliflər haqqında ədəbi portret yazıları yer almışdır.

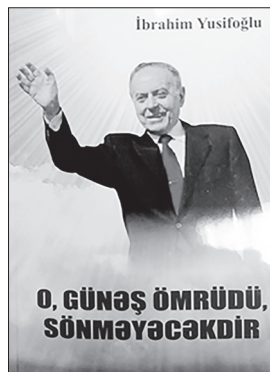
XUTRA RAMAZAN
“ULU DAĞLAR NƏ DEYİR”

BAKİ, “GÜNƏŞ-MMC” NƏŞRİYYATI, 2023

Şair oxucularına təqdim etdiyi kitabda son illərdə yazdığı şeirləri və “Solğun Bahar”, “Çiçək ömrü” adlı poemalarını toplamışdır.

Şirlərin əsas mövzusu Vətən, yurd, bəşəri sevgi, insan və dünya haqqında fəlsəfi düşüncələrdir. Şeirlərdə şairin el-obasına, torpağına sevgisi poetik dillə ifadə olunur.

*Vətən dedim, aldı məni həyəcan,
 Titrətdi ruhumu, əsdim yarpaqtək.
 Vətən dedim, coşdu damarımda qan,
 Birdən dağa döndü sinəmdə ürək.*

İBRAHİM YUSİFOĞLU

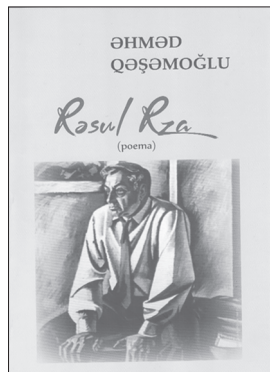
“O, GÜNƏŞ ÖMRÜDÜ, SÖNMƏYƏCƏKDİR”

BAKİ, “ŞİRVANNƏŞR”, 2023

İbrahim Yusifoğlunun “O, günəş ömrüdü, sönməyəcəkdir” adlı poeması Ümummilli lider Heydər Əliyevin unudulmaz xatirəsinə həsr olunub.

Milli Məclisin sədr müavini Adil Əliyev kitaba “Heydər Əliyev – Böyük millət və dövlət xadimi” adlı ön söz yazıb.

Kitabın redaktoru filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Aygün Bağırılı, rəyçisi filologiya elmləri doktoru, professor Vüqar Əhməddir.

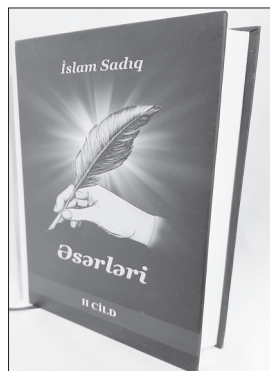

ƏHMƏD QƏŞƏMOĞLU

“RƏSUL RZA”

BAKİ, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2023

Əhməd Qəşəmoğlu elmdə və poeziyada orijinal dəst-xətti ilə seçilən şairlərimizdəndir. Rəsul Rzaya olan sevgi, əsərlərindəki poetika Əhməd Qəşəmoğlunun yaradıcılığına müsbət təsir edib. Müəllifin kitabda təqdim etdiyi poema xalq şairi Rəsul Rza şəxsiyyətinə həsr olunub.

İSLAM SADIQ

“ƏSƏRLƏRİ” (I və II CİLDLƏR)

BAKİ, AZƏRBAYCAN DÖVLƏT NƏŞRİYYATI, 2023

Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında tanınmış şair İslam Sadiqın “Əsərləri”nin 32 cilddən ibarət nəşrinə başlanıb. Çoxcildliyin iki cildi də artıq işıq üzü görüb.

I cildə 2021–2022-ci illərdə, II cildə isə İslam Sadiqın əsasən 2018–2020-ci illərdə yazdığı şeirləri daxil edilib. Şairin qoşa sətirlərdən ibarət ikilikləri də II kitabda toplanıb. On bir bölmədən ibarət ikinci cildə 254 şeir var.

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Ağasəfa, Afaq Məsud, Azad Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Emin Piri, Elşad Barat, Əli Əmirli, Firuzə Məmmədli, Firuz Mustafa, Firudin Qurbansoy, Məmməd Oruc, Mustafa Çəmənli, Nərgiz Cabbarlı, Novruz Nəcəfoğlu, Paşa Əlioğlu, Paşa Qəlbinur, Rafael Hüseynov, Rəfail Tağızadə, Rəhilə Qeybullayeva, Rüstəm Kamal, Seyran Səxavət, Südabə Ağabalayeva, Vahid Əziz, Vaqif Yusifli, Vaqif Bəhmənli, Vilayət Quliyev, Vüsal Nuru